

تەپەككەر

新疆青年·哲思 (3 - سان)

شەئارە باشلىرى

自治区新闻出版局 (增) 字第65102920150038号

2015

تېل ۋە ئەرگىنلىك P11

ئالتۇن چاچلىق ئوغلۇم P72

پەلسەپەنىڭ ئىككى شېخى P55

ئەسلىھەش

مۇندەھىر بىجە

نەشرىيات باشلىقى:
يۇ شىيۇخۇئا
باش مۇھەررىرى:
جۇرئەت سەيپۇل
مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى:
ئەزىزى

تەھرىر بۆلۈم مۇدىرى:
ئەسقەر ياسىن

تەھرىر بۆلۈم مۇئاۋىن مۇدىرى:
ئەسئەت مەسئۇدى
ئالىم كېرىم كۆكتالىپ

مۇھەررىر:
تۇرسۇن قۇربان كۈلپىتى

كۆزەل سەنئەت مۇھەررىرى:
ئەنەسجان مۇھەممەت

مەسئۇل كوررېكتورى:
نۇرگۈل روزى

پوچتا نومۇرى: 830002
ئېلان ئىجازەت نومۇرى:
6500006000034

شىنجاڭ ئۈمىد
باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
新疆希望印刷厂印刷

خەلقئارالىق ئۆلچەملىك ژۇرناللارنىڭ
داۋاملىق نەشر قىلىنىش نومۇرى:
(国际标准连续出版物号):

ISSN1002 - 9109

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرناللارنىڭ

داۋاملىق نەشر قىلىنىش نومۇرى:

(国内统一连续出版物号):

CN65 - 1029/C

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات -

نەشرىيات ئىدارىسى (قوشۇمچە 2015) نومۇرى:
(新疆维吾尔自治区新闻出版局增刊号)

65102920150038

پوچتا ۋاكالىت نومۇرى:

58 - 50 (邮政代码)

پوچتا نومۇرى (邮政编码): 830002

باھاسى (定价/元): 10.00 يۈەن

乌鲁木齐市建设路320号
成基大厦6楼601室

بايلىق ۋە نامراتلىق

نېمە ئۈچۈن نامراتلىق تۈگىمەيدۇ ئابدۇۋەلى كېرەم غولبويى 2

شېئىر ۋە شائىر باياندا

تىل ۋە ئەركىنلىك ئاسىمجان ئوبۇلقاسىم 11

شېئىر بىزگە ناتونۇش ئەمەس مۇھەممەدسېلىم مۇھەممەدقاسىم، غوجىمۇھەممەد مۇھەممەد 22
ئەپلاتون نېمە ئۈچۈن «شائىرلارنى غايىۋى دۆلەتتىن قوغلاپ چىقىرىش كېرەك» دەيدۇ؟

..... غەيرەتجان ئوسمان بىلىكىيار 29

پىكىر جۇلاسى

«ئۈچ بەدە» نىڭ ئېستېتىك قىممىتى يۈسۈپجان سەمەت ئەففىي 40

ئارامدىل چايخانىسى

قار مەنزىرىسى (ھېكايە) ياسىنجان سادىق چوغلان 44

تاغامنىڭ ھېكايىسى (ھېكايە) زۆھرەگۈل ئابدۇۋاھىد 48

ئويدىن ھاسىلاتقا

پەلسەپەنىڭ ئىككى شېخى سۇلايمان قەييۇم 55

تارىخنى قويۇپ كېتىش ئادىل ئابدۇقادىر 67

كۆڭۈل توشى

ئالتۇن چاچلىق ئوغلۇم ئابباس مۇنىياز تۈركىيخان 72

پەرزەنت تەربىيەسى ۋە مەۋجۇتلىقىمىز نەزىرە مۇھەممەد سالىھ 89

بۇ ساننىڭ ئىجرائىيە باش مۇھەررىرى: ئازاد سۇلتان
مۇھەررىرى: تۇرسۇن قۇربان كۈلپىتى

ئابدۇۋەلى كېرەم غولبويى

پىشقا چۈشۈدۇ. دەسلەپتە نامراتلارنىڭ بالىلىرى جاپالىق ۋە زېرىكىشلىك دەرسلەردىن كۆرە كوچا چۆرگىلەپ چىلار بازارچىلىق قىلىشنى ياقتۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ياشىغان مۇھىت ۋە ئەتراپىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەرىكىتىدىن كىچىك كىمىدىنلا ھازىرقى ئىچىش، تىلماكا چېكىش قاتارلىق ناچار ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇۋالىدۇ. زامانىۋى تۇرمۇشنىڭ نۇرغۇن ئازدۇرغۇچى مەنىشەتلىرى ئالدى بىلەن مۇشۇنداق پىسىخىك ئىمۇنىت كۈچى ئاجىز بولغان ياش، سەبىي غۇبىلار. سىز غۇنچىلارغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭا ئۇلار ئېلىپكىتە روللۇق ئويۇنچۇق، بىلىپتار ئويناش، سىنئالغۇ كۆرۈش قاتارلىق ھەر خىل كۆڭۈل ئېچىش ۋاسىتىلىرىگە رام بولىدۇ. ئوغۇللار كىچىكىدىن باشلاپلا تۇرمۇش ئېھتىياجى ئۈچۈن مال يۆتكەش ۋە چۈشۈرۈش، قۇرۇلۇشتا خىش توشۇش، كۆمۈر سېتىش، ھارۋا تارتىش ۋە تاشلاندىق سايمانلارنى يىغىش قاتارلىق ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكلەر. نى قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. بۇ ئىقتىسادىي قىممىتى ئاز ئىشلەمچىلىك بالىلارنىڭ جىسمانىي ساغلاملىقىغا ئېغىر زىيان يەتكۈزىدۇ. ئۇلارنىڭ تەن ئاغرىقىدىنمۇ قورقۇنچىلۇق بولغىنى ئۇلارنىڭ روھىي جەھەتتىكى ئاچارچىلىق ۋە مەنىسىزلىك بولۇپ، ئەسلىدىلا ئۆزلىرىگە ئوخشاش كۈلپەتەتە چوڭ بولغان ئاتا - ئانىلىرى ئۇلار تەشنا بولغان توغرا تەربىيە ۋە مەنىۋى يېتەكچىلىكنى بېرەلمەيدۇ. بۇرۇنراق قورساق تويغۇزۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۇ.

نامراتلىق ھازىرقى زاماندىكى مۇھىم ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ بىرى. چۈنكى نامراتلار ھۆكۈمەتنىڭ ئەڭ باش قاتۇرىدىغان، باشقۇرۇش تەسى ۋە جەمئىيەت ئامانلىقى ئەڭ مۇشكۈل جامائەت توپى ھېسابلىنىدۇ. نامراتلار رايوندىكى ئاھالىلەرنىڭ ئىشىمىزلىق نىسبىتى يۇقىرى، قورساق تويغۇزۇش مەسىلىسى ئېغىر. شۇڭا ئۇلار نان تېپىپ يېيىشىنىڭ ئازدۇرۇش كۈچى ئالدىدا خىلمۇخىل كويىلاردا بولۇپ، جەمئىيەت ئامانلىقىغا زىيان يەتكۈزىدۇ. ئۇلاردا ھۆكۈمەت يۆلەمسە بولمايدىغان، نۇقتىلىق تۈزەش كەتپىكىلىك بىر ئاممىۋى توپ بولۇپ قالدى. نامراتلار ئەرزىم ئەمگەك كۈچى، ئۇلار جەمئىيەتنىڭ ئەڭ كەڭ بايلىق مەنبەسى ۋە ئىستېمال قوشۇنى. ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى، پىسىخىكىسىنى، تەپەككۈر ئۇسۇلىنى ۋە ئۇمىد - ئارزۇسىنى چۈشىنىش نۆۋەتتە جەمئىيەتنى جۈملىدىن ئۆزىگە قۇر جەمئىيەتنى تەھلىل قىلىش، تەتقىق قىلىش ۋە دىياگنوز قويۇشتىكى مۇھىم نۇقتا ھېسابلىنىدۇ.

1. نامراتلار ۋە مائارىپ

نامراتلارنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ياخشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ياخشى مائارىپ تەربىيەسى ئېلىشى قىيىن، تىرىكچىلىك ئۈچۈن ئۇششاق تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپ يېشىدىن بۇرۇنلا ئۆيىنىڭ ئاش - تۇزى ئۈچۈن پۇل تېپىش.

لىشتىن ئىبارەت. ئىش بولمىسا قورساق مەسىلىسى ھەل بولمايدۇ، ئۆيىنىڭ ھەر خىل چىقىملىرى كاپالەتكە ئىگە بولمايدۇ. دەم ئېلىش ۋە داۋالاشنى مۇقىم ئىقتىسادىي تايانچقا ئىگە بولمايدۇ. شۇڭا جان بېقىش مەسىلىسى بۇ گۈنكى دۇنيا ئەللىرى يولۇقۇۋاتقان مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرى.

نامراتلارنىڭ مۇقىم ئىش ئورنى يوق. ئۇلار نام قورۇش، مال يۆتكەش، پاختا تېرىش، كۆكتات يىغىش، سۇ توشۇش، ۋېلىسپىت ياساش، ياماقچىلىق، ناۋايلىق، كاۋاپچىلىق... قاتارلىق خىلمۇ خىل كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. نۇرغۇن ئىشلار ۋاقىتلىق بولغانلىقتىن ئۇلارنىڭ ئىشىسىز قىلىش خەۋپى بىر قەدەر چوڭ، ئۇلار بۇ خىل ئۇدۇللۇق كۈن ئۆتكۈزۈشكە كۆنۈك.

كىرىمى ئىز ئىدارە - ئورگانلاردا، كان - كارخا. نىلاردا ئىشلەيدىغان خىزمەتچىلەر يەنىلا نامراتلارنىڭ بىر قىسمى. خادىم قىسقارتىش دولقۇنلىرى ئەڭ ئىلۋال مۇشۇ كىشىلەرگە زەربە بېرىدۇ. ئۇلار ئىشتىن قالدۇرۇلغان خىزمەتچىلەر نامدا ھۆكۈمەتنىڭ كاپالەت پۇلى بىلەن تەمىنلىشىگە، يايما ئاجىسا باج ئالماشلىق ئېتىبار سىياسەت. تىگە ئىگە، لېكىن مال باھاسى ئۇچقاندەك ئۆزلەۋاتقان، داۋالاشنى ھەققى، ئوقۇش راسخودى ئۈزلۈكسىز ئۆرلەۋاتقان بۇ كۈنلەردە نەچچە يۈز يۈەنلىك كاپالەت پۇلى ۋە بىر نەچچە يۈەنلەپ تاپقان پارچە پۇلى نېمىگە يېتىدۇ دەيسىز؟ شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى غۇربەتچىلىك بىلەن ئۆتىدۇ.

3. نامراتلار ۋە سودا ئېڭى

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدە مۇنداق بىر ھېكايە بار: بىر ئوتۇنچى يىگىت تاغقا ئوتۇن كەسكىلى چىقىپ، بىر توشقاننى ئۇچرىتىپ قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ دەرەخ تۈۋىدە ئۇنى مارىلاپ تۇرىدۇ، ئۇ قولغا چۈشەي دەپ قالغان توشقاننى كۆرۈپ، شېرىنى خىيالغا چۈشىدۇ. «كۈندە بىر توشقان تۇتۇپ ساتسام، ئۇنىڭ پۇلىنى يىغىپ قوي ئالسام، قوي قوزىلاپ كۆپەيسە، ئۇلارنى سېتىپ كالا ئالسام، كالا موزايلىسا...» لېكىن ئۇنىڭ شېرىن خەيالى توشقاننىڭ شەپىدىن ھۈركۈپ قېچىشى بىلەن بەربات بولىدۇ... ھېكايىدىكى ئوتۇنچىلىق ئېنىقكى نامراتلار تەبىقىسىگە مەنسۇپ، ئوتۇنچىنىڭ تېخى قولغا چۈشىگەن ئولجا بىلەن تىجارەت قىلىش خىيالى قارماققا كۈلكىلىك كۆرۈنگىنى بىلەن، بۇ ھېكايە نامراتلارنىڭ سودا ئېڭىنىڭ يۇقىرىلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بىراق سودا دەسھايىنى تەلپ قىلىدۇ. مەبلىغىڭىز ئاز بولسا ئېنىقكى ئۇنىڭ خەۋپ -

چۈن، ھۆكۈمەت بەرگەن ئوقۇش پۇرسىتىدىن ۋاز كەچپ-تۇرۇپ، بالىلارنى يايىمكەشلىك قىلدۇرىدۇ. ئەگەر بالىلىرى پۇلنى كۆپ تاپسا مۇكاپات ئالىدۇ، تاپالمىسا دەك - دەشەمگە قالىدۇ. بۇ خىل مۇھىتتا بالىلارنىڭ مەنئىي ۋە جىسمانىي جەھەتتە ياراملىق ئادەم بولۇشىدىن ئۈمىد كۈتۈش تەس. شۇڭا ئۇلار ئاسان پۇل تاپىدىغان يوللارنى ئىزدەيدۇ. نەتىجىدە بۇنداق بالىلار بەزى قىل-نۇنسىز ئۇنسۇرلارنىڭ ھارام بېيىش يولىدىكى ئوبىيكتلىرىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. ئوغۇللار يانچۇقچىلىق، ئوغرىلىق ۋە بۇلاڭچىلىق يولغا ماڭسا، قىزلار ئىمپىيەت نوھۇسىنى سېتىش قاتارلىق تۇيۇق يوللارغا مېڭىپ ئۆمۈرلۈك ئىسى-تىقپالى ۋەيران بولىدۇ. بۇ بالىلار چوڭ بولغاندىن كېيىن «جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قىزان» دەيدىغان ئەپ-لەپ - سەپلەپ جان باقىدىغان مەدىكارلارغا ئايلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىجتىمائىي ئورنى ئۆزلىرىگە ئوخشاش لايىقتىن بىرنى تېپىپ توي قىلىدۇ. نامراتلار رايوندا تۇ-غۇت سەل ئەركىن بولىدۇ، مۇھىمى بۇ جايلاردا نۇغۇت سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش بىر قەدەر قىيىن. شۇڭا ئۇلار: «بالىنىڭ رىزىقىنى خۇدا بېرىدۇ» دەپ بالا تۇغۇ-ۋېرىدۇ. ئۇلارنىڭ بالىلىرى ئىلچ - توق چوڭ بولۇپ، ئاخىرى ئۆز ئاتا - ئانىلىرىنىڭ يولىغا ماڭىدۇ. نامراتلارنىڭ ماكارىپقا بولغان ئۈمىدى چوڭ ئەمەس، ئۇلار بۇنداق تەننەرخى يۇقىرى، ئۇزۇن يىل «زىيىنى»غا مەب-لەغ سالىدىغان «ئوقۇش سودىسى»غا چىدىمايدۇ، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ھال - ئوقىتىمۇ بۇنى قوبۇل قىلالمايدۇ. شۇڭا نۇرغۇن نامراتلاردا: «سۆگەت يىغىچى بادىر بول-ماس، دېھقان بالىسى كادىر بولماس» دەيدىغان ئىدىيە كۈچلۈك. ئۇلار «ئەتىكى ئۆپكىدىن بۈگۈنكى قۇيرۇق ئەلا» دەيدىغان كۆز ئالدىدىكى پايدىنى قوغلىشىدىغان تىرىكچىلىك ئېڭى بىلەن بالىلىرىنى يايىمكەش قىلىدۇ. بۇ خىل ئەۋلادىمۇ ئەۋلاد داۋاملىشىدىغان يامان سۈپەتلىك ئايالناما نامراتلارنىڭ كەمبەغەللىكتىن قۇتۇلۇشىدىكى پۈتلىكاشاڭ بولۇپ، ماكارىپ مەشئىلىنىڭ كۈچلۈك نۇرىنى توستىدۇ، بۇ بەلكىم نامراتلارنىڭ گادايلىقتىن قۇتۇلالماسلىقىنىڭ سەۋەبلىرىدىن بىرى بولسا كېرەك.

2. نامراتلار ۋە ئىشىزلىق

ئىشىزلىق نۇرغۇن دۆلەتلەردىكى ئىجتىمائىي ھادىسە. بىز تېلېۋىزوردا چەت ئەلدىكى بەزى كىشىلەرنىڭ دائىم ئىشىزلىق سەۋەبىدىن قىلمۇۋاتقان نامايىش، قالايد-مىقانچىلىق ۋە پاراكەندىچىلىك ۋەقەلىرىنى كۆرۈپ تۇ-رىمىز. بۇ كىشىلەرنىڭ تەلپى نان مەسىلىسىنى ھەل قى-

خەتىرى كۆپ بولىدۇ. خۇددى يۇقىرىدىكى ھېكايىگە ئوخشاش توشقان قولىدىن كەتسىلا بارلىق كەلگۈسى پايدا قولىدىن كېتىدۇ. نامراتلارنىڭ دەسمايىسى ئاز بولغاچقا، ئۇلارنىڭ تىجارەتتىن ئالدىدىغان ھايىنى ناھايىتى تۆۋەن بولىدۇ، شۇڭا ئۇلار بايلار بىلەن بازار تالىشىدىغان، چىقىمى ئېغىر ۋە خەتىرى چوڭ سودىلارغا ئەۋەتكۈل قىلالايدۇ. شۇڭا ئۇلار ئۈمىدىنى لاتارىيە ياكى تۇيۇقسىز ئۇچرايدىغان غەزىنىلەرگە باغلايدۇ. شۇڭا ئۇلار چىقىمى ئاز ياماقچىلىق، باقاللىق، ناۋايلىق، مايلامچىلىق، چار بازارچىلىق، يايىمچىلىق قاتارلىق ئۇششاق تىجارەت بىلەن مەشغۇل بولىدۇ، بەزىدە چار بازارچىلىقنىڭ خەۋپىمۇ ئاز ئەمەس، تەلىيى ئوڭدىن كەلمەي پىرىنسىپچان بازار باشقۇرغۇچىلارغا ئۇچراپ قالسا نەس باسقىنى شۇ، مېلىنى تارتقۇزۇپ قويغاننىڭ ئۈستىگە قانۇنسىز تىجارەت قىلغىنى ئۈچۈن جەزىمانە تۆلەيدىغان گەپ تېخى!

4. نامراتلار ۋە سالامەتلىك

نامراتلار بايلارغا ئوخشاش داۋالنىش كاپالىتىگە ئىگە ئەمەس، داۋالنىش خىراجىتىگە ئىگە بولغان تەۋەدىرىمۇ ئاتچوت قىلالايدىغانلىرى ئىنتايىن ئاز. كۈنسىرى ئۆرلەۋاتقان داۋالنىش راسخوتى ئالدىدا بايلار چىدىماي ۋايساۋاتقان يەردە نامراتلار قانداق بولماقچى دەيسىز؟! ھەر ھالدا خۇداغا شۇكرى، نامراتلار دائىم جىسمانى ئەمگەكلەر بىلەن چېنىقىپ تۇرغاچقىمىكىن، بەدىنى چىڭ ۋە ساغلام. بىراق ئۇزۇن مۇددەتلىك جىسمانى ئەمگەك ۋە قۇۋۋەتسىز تاماقلار ئۇلارنىڭ پولاتتەك قەددىنى ئېگىپ، ئىچكى ئەزالىرىنى مەزگىلىمىز خورىتىدۇ، ھەر قانچە چىداپ تىك يۈرگەن بىلەن ئۇلارنى كۈتىدىغىنى كېسىللىكىنىڭ ئىمىلىسى چاڭگىلى. ئۇلار بۇ رېئاللىقنى ئېتىراپ قىلىشنى خالىمىسىمۇ ياكى ئويلىمىسىمۇ تىرىشىشىمۇ بۇنداق پاجىئەلىك ئاقىۋەتتىن قۇتۇلالمايدۇ. چۈنكى تاپقان تەركىمى ئۇدۇللۇق بولغاچقا تاماقنىڭ ئۆلچىمى، سۈپىتى ۋە قۇۋۋىتى بىلەن ھېسابلىشىشقا ئامالسىز، بەزىدە تۇرمۇش قىيىنچىلىقى تۈپەيلىدىن ئاشخانا تازىلىقىنى ۋە تاماق بىخەتەرلىكىنى ھەققىدا يەتكۈزۈپ ئورۇنلاش قىيىن.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى، ئېلىمىزدە كان ۋە قەللىرى بىر قەدەر ئەۋج ئالدى، بەزى ھادىسىلەردە بىر قانچە، بەزى ۋەقەلەردە ئون نەچچە ۋە ھەتتا نەچچە ئون كەم بەغەل ئىشچى ھادىسىگە ئۇچرىدى. دەسلەپتە بۇ ۋەقەلەرنى ئاڭلىساق يۈرىكىمىز ئاغرىيىتى، كېيىن يۈز بېرىدۇ ۋەرگەندىن كېيىن خۇددى پەلەستىن ئاھالىلىرى ئىسرائىل.

لىيەننىڭ تانكا ۋە بومبىلىرىغا كۆنۈپ قالغاندەك خىيالىمىزغا كىرمەيدىغان بولۇپ قالدى. گەرچە يۇقىرىدىن بەخەتەرلىك ئىشلەپچىقىرىش ئۆتكىلىنى چىڭ تۇتقان بولسىمۇ، لېكىن بەزى كان مەسئۇللىرى ئاز مەبلەغ سېلىپ، كۆپ پايدا ئېلىشنى كۆزلەپ، كان ئەسلىھىلىرىنى يېڭىلاش ۋە كان بىخەتەرلىكىنى چىڭ تۇتۇشقا سەل قارىدى. ئاقىۋەتتە تالاي يوقسۇل ئىشچىلارنىڭ ئائىلىسىگە ئېيتقۇسىز ئازاب ئېلىپ كەلدى. ئەجەب نامرات ئىشچىلارنىڭ ھاياتى شۇ قەدەر ئەزىمەتسىمۇ؟ ئۇلار بىزگە ئوخشاش قان ۋە گۆشتىن يارالغان ئادەم ئەمەسمۇ؟ دېگەن مەسىلىنى ئويلىمىغانلار ياكى سورىغانلار كۆپ بولمىدى. بەلكىم بەزىلەر بۇ ئىشچىلار بۇنداق خەتەرلىك جايدا ئىشلىگەندىن باشقا يەردە ئىشلىسە بولمايدىغاندۇ، دەپ ئويلىشى ئېھتىمال. بۇ كەمبەغەل ئىشچىلارنىڭمۇ ئائىلىسى بار، قورساق مەسىلىسىنى ھەل قىلىش كېرەكتە! ئۇنىڭ ئۈستىگە سانائەتلىشىۋاتقان دۆلىتىمىزدە نېفىت، گاز، كۆمۈر ۋە كان بايلىقلىرى شۇ قەدەر ئېھتىياجلىق، شۇ قەدەر پايدىسى كۆپ ساھەلەر تۇرسا كىمىنىڭ كۆزى قىزارمايدۇ دەيسىز؟ مىڭ نەچچە يۈز يۈەن ماڭاش بېرىدىغان بۇنداق كانلارنىڭ نامراتلارنى تارتىش كۈچىنى سىزمۇ سۆزسىز تەسەۋۋۇر قىلالايسىز! نۇرغۇن ئورۇنلاردا بۇنچىلىك ھەق ئالالمايدىغان دۆلەت خىزمەتچىلىرىمۇ ئاز ئەمەس. مەدەنىيەت سەۋىيەسى تۆۋەن، نامراتلار قورساق مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن بۇنداق كىرىمى ئوبدان ئورۇندا ئىشلىمەي نەدە ئىشلىسۇن؟! نەچچە جان ئۇنىڭ قولىغا قاراپ كۆزدىن ئۆتۈرۈلۈپ تۇرسا، كىمىنىڭمۇ باشقا ئىشلارنى ئويلاپ ئولتۇرۇشقا چولىسى تەگسۇن دەيسىز؟!

5. نامراتلار ۋە قانۇن

نامراتلار ۋە قانۇننىڭ مۇناسىۋىتى ناھايىتى زىچ. ماتېرىيالدا يېزىلىشىچە نيۇ يورك شەھىرىدە بىر نېگىرلار ئولتۇراق رايونى بولۇپ، ئۇ بىر نامراتلار رايونى ئىكەن. ئۇ يەردە جەمئىيەت ئامانلىقى بىر قەدەر ناچار بولۇپ، زەھەر سېتىش، چېكىش، ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق ۋە قاتلىق ۋەقەلىرى دائىم يۈز بېرىپ تۇرىدىكەن. شۇڭا نامراتلار توپلاشقان مەھەللىلەر ساقچىلارنىڭ نۇقتىلىق چارلايدىغان جايلىرى ھېسابلىنىدىكەن. نۆۋەتتە ئېلىمىزدا دېمۇ كۆچمە نوپۇسلار يىغىلغان شەھەر ئەتراپى رايونلىرى باشقۇرۇش تەسى بولغان رايون دەپ قارالماقتا. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە بۇ خىل نامرات كۆچمەنلەر ئاز ئەمەس، ئىلى ساھىلىقى شىنجاڭدىكى بىر نەچچە چوڭ شەھەرلەرگە يىغىلغان، ئۈرۈمچىدە نامرات كۆچمەنلەر مەھەللىلىرى بىر

بايلار ئۇلارنىڭ ئەمگەك كۈچىدىن پايدىلىنىش بىلەن بىرگە ئۇلار بىلەن ئارىلىق ساقلاشقا دىققەت قىلىدۇ، بۇ ھەرگىز ئۇلارنى ياراتمىغانلىقى ياكى گاداي كۆرگەنلىكىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىغا يوشۇرۇنغان قاراملىقى ۋە ياۋايىلىقىدىن ئېھتىيات قىلغانلىقىدۇر.

كەمبەغەللىرى كۆپىنچە تاپقىنىغا شۈكرى - قانائەت قىلىپ ياشايدۇ، ھېچكىم بىلەن ئارتۇق مەنپەئەت تاللاش شىمىمۇ كەتمەيدۇ، ئەگەر ئۇ نامۇۋاپىق سەۋەبلەر بىلەن ئىش ھەققى تۇتۇپ قىلىنسا ياكى بوزەك قىلىنسا، جۇددى بومبىدەك پارتلايدۇ. بەلكىم ئادەمنى چۆچۈتكۈدەك جەنابى ۋە قەلەرنى سادىر قىلىشمۇ مۇمكىن، بەزى تەربىيە سىز كەمبەغەل بالىلار كىچىكىدە ئۆگىنىپ قالغان خۇيى بىلەن يانچۇقچىلىق، ئوغرىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ قېلىشى مۇمكىن. يەنە بەزىلەر چوڭ پايدىنى كۆزلەپ زەھەرلىك چىكىملىك يۆتكەش، سېتىش قىلمىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشىمۇ مۇمكىن. كىچىكىدىن جىدەل - ماجرالاردا پىشىپ قالغانلىرى زورۋانلىقىغا تايىنىپ ئادەم توپلاپ قارا گۈرۈھ تەشكىللىشى، بۇلاڭچىلىق، باسقۇنچىلىق، قاتىللىق دېلولىرىنى سادىر قىلىشمۇ مۇمكىن. شۇڭا نامراتلار قاتلاملىرىدا قانۇن بىلەن مۇكۈشمەك ئويىنايدىغان ھالەت بىر قەدەر كۆپ بولىدۇ. بۇ ھەرگىز بايلار قانۇنغا خىلاپلىق قىلمايدۇ، دېگەنلىك ئەمەس ئەلۋەتتە. بايلار ئىچىدىمۇ باج ئوغرىلايدىغان، ھۆكۈمەت بۇلغا خىيانەت قىلىدىغان، ئادەم سېلىپ سۇيىقەست قىلىدىغان، كۆپ خوتۇنلۇق بولىدىغان، ھايانكەشلىك قىلىدىغان قانۇنسىز ئۇنسۇرلار چىقىدۇ، لېكىن ئۇلار ئويلايدىغان نام - ئەمەل، ئابدۇرۇي، مەرتىۋە، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت قاتارلىق ئىشلار بىلەن كۆپ بولغاچقا، جىنايەت سادىر قىلىپ ھەممە نەرسىدىن مەھرۇم قىلىشنى خالىمايدۇ، شۇڭا ماددىي تۈر - مۇشۇ كاپالەتلەنمىگەن، مەنئى تۇرمۇشى پۇچەك نەلەراتلارنىڭ جىنايەت يولىغا مېڭىپ قېلىش نىسبىتى يەنىلا بايلاردىن يۇقىرى بولىدۇ.

6. نامراتلار ۋە نىكاھ

نامراتلارنىڭ نىكاھى بىر قەدەر مۇرەككەپ بولىدۇ، چۈنكى نىكاھ مۇھەببەتتەك تاتلىق ۋە رومانىك بولمايدۇ، ئۇ بىر جۈپ يات جىنسىلارنىڭ باش قوشۇپ بالىلارنى قاتارغا قوشۇش، كۈن ئۆتكۈزۈش جەريانىدۇر، شۇڭا بىر ئۆيىنىڭ ئۇن، ماي، تۇز، ئائىلە تەئەللۇقاتى قاتارلىق رېئال مەسلىلەر ئائىلىنىڭ كۈندىلىك تالاش - تارتىشى ئوبىيكتى بولىدۇ. يىغىپ ئېيتقاندا، پۇل نىكاھنىڭ زىددىيەت پىلتىسى بولۇپ قالىدۇ. بەزى كەمبەغەللىرى پۇلى

قەدەر گەۋدىلىك، قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلار بىر قەدەر ئېغىر، كۆپىنچە قانۇنسىز ئۇنسۇرلار مۇشۇنداق يەرنى پاناھگاھ قىلىپ تاللىغاچقا ساقچىلارغا نۇرغۇن قولايسىزلىقلارنى ئېلىپ كېلىدۇ، كۆچمەنلەر رايونى ئەمەلىيەتتە بىر نامراتلار توپلاشقان ئورۇن، بۇ يەردە نىكاھتىن ئاجرىشىش، مال - مۈلۈك دىلوپى، ئوغرىلىق، ئۇرۇش - تالاش، ئۆلۈش - يارىلىنىش ئىشلىرى بىر قەدەر كۆپ، شۇڭا بۇ يەر قانۇننىڭ زەربە بېرىش نۇقتىلىرى بولۇپ قالغان، بۇ يەردىكى نامرات ئاھالىلەرنىڭ تۇرمۇشى بىر قەدەر تەس، ئىش تېپىشى مۇشكۈل، ئادالەتسىز مۇئامىلە بىلەن خالىي بولمايدۇ، شۇڭا ئۇلارنىڭ جەمئىيەتكە بولغان مۇھەببەت تۇيغۇسىدىن كۆپرەك نەپەس، ئۆچمەنلىك تۇيغۇسى كۈچلۈك. چۈنكى ئادەمدە كىشىلىك قەدىر - قىممىتى قوغدىلغان، ھۆرمەتلەنگەن، باراۋەر مۇئامىلە قىلىنغان، تۇرمۇشى قانائەتلەنگەن چاغدا تۇرمۇشىنى، ھال - ياتىنى، جەمئىيەتنى، دۇنيانى سۆيۈش ۋە قەدىرلەش ئىستىكى بولىدۇ، ئۇلارنىڭ بۇ خىل ئېھتىياجى قانائەتلەندۈرۈلمىگەندە ئۇلارنىڭ باشقىلار بىلەن سۈركىلىشى، دۈشمەنلىشىشى كۆپ بولىدۇ، نۇرغۇن كەمبەغەللىرى بىر تەرەپتىن ئادەمنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغايدىغان ئاجىز قاتلام، يەنە بىر تەرەپتىن سوغۇققانلىقى، ئاداۋەتخورلىقى بىلەن ئادەمنى چۆچۈتىدىغان خەتەرلىك قوۋم، كىچىك بايلار بىزنىڭ نەزەرىمىزدە بىغۇبار، سەبى ۋە گۆدەك دەپ تەربىيلىنىدۇ، لېكىن بىز بەزىدە ياخشى تەربىيەگە ئىگە بولالمىغان بالىلارنىڭ پاقىغا مىخ قېقىپ ماڭغۇزۇپ، ھاشارەتلەرنىڭ پۇتىنى ئۇزۇۋېتىپ ئۇلارنىڭ جان تالاش - قىنىنى كۆرۈپ، مۇشۇكىنىڭ بوينىغا تانا باغلاپ قىيىلىپ، ئىستارغا تاش ئېتىپ ئېغىزى - بۇرنىنى قان قىلىپ، بۇلاردىن ھوزۇر ۋە شاتلىق تاپقىنىغا قاراپ چۆچۈيمىز. ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ۋەھشىلىك، ياۋايىلىق ۋە ياۋۇز - لۇقىنىڭ ئىپادىلىرى ئۇلارنىڭ كەلگۈسىنى قاراڭغۇ كۆرسىتىدۇ. بىز گېزىت - ژۇرناللاردىن بۆرە، ئېيىق ياكى مايمۇنلار بېقىۋالغان ئىنسان بالىلىرىنىڭ تەبىئەت دۇنياسىدا قانداق ياۋايىلىقىنى ئۆگەنگەنلىكى ۋە ئادەملەرگە ھۇجۇم قىلىش ۋە قەلەرنى كۆرۈپ تۇرىمىز. دېمەك ئىنسان ئىجتىمائىي مۇھىتتىن، مەدەنىيەتلىك جەمئىيەتتىن ئايرىلسا، ئۇ ھايۋانلاردىن پەرقسىز ۋەھشى، قورقۇنچى - لۇق مەخلۇققا ئايلىنىپ، ئىنسانلارغا خەۋپ - خەتەر كەلتۈرىدۇ، بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا ئەسلىدىنلا ياخشى تەربىيە ئېلىش ئىمكانىيىتى بولمىغان ۋە ئىناقسىز، چېدەلگە تولغان مۇھىتتا چوڭ بولغان، تۇرمۇشى نامرات كەمبەغەللىرىنىڭ قىساسكارلىقى ھەر خىل ھىيلە - مەكىرلەرگە تولغان بايلاردىن نەچچە ھەسسە كۈچلۈك بولىدۇ، شۇڭا

بەختلىك، پۇل بولمىسا بەختسىز دەيدىغان سۆز يوق، پادىشاھنىڭ ئوردىسىدا تېپىلمىغان خۇشاللىق بەلكىم دا- لىدا قوي باقىدىغان پادىچىنىڭ غېرىب كەيسىدىن تېپىل- شى مۇمكىن ياكى بايلارنىڭ داچىسىدىن تېپىلمايدىغان ئەر كىنىك ۋە بەخت دېھقانلارنىڭ بالا - چاقىسى بىلەن جەم بولۇپ بىر قاچىدىن ئۈگرە ئىچكەن ئاددىي كەپسە- دىن تېپىلىشى مۇمكىن، لېكىن نىكاھنىڭ بەختلىك بولۇشى - بولماسلىقى پۇل بىلەن مۇناسىۋىتى زىچ.

«بۇرۇن بىر باي بولغانىكەن، قېرى باي داچىسى ئالدىدا ئاپتاپقا قاقلىنىپ ياتسا، ئىشىك ئالدىغا كىيىملىرى جۇل - جۇل سەرگەردان كېلىپ، چىملىقتا سۇنايلىنىپ يې- تىپ ئاپتاپسىنىشقا باشلاپتۇ. باي ئۇنىڭغا قىزىقىپ: - سەن ياش ئىكەنسەن، بىكار يۈرگۈچە ئىشلىسەڭ بولمايدۇ؟ - دەپتۇ.

- ئىشلەپ نېمە قىلىمەن؟ - دەپ قايتۇرۇپ سوراپ- تۇ سەرگەردان.

- ئىشلىسەڭ پۇل تاپسەن، ئۆي ئالسىن، ماشىنا ئالسىن، ئېسىل نازۇ - نېمەتلەرنى ھۇزۇرلىنىسەن، خو- تۇن - بالىلىق بولۇپ راھەت كۆرسەن!

- ئاندىن كېيىنچۇ؟ - دەپ سوراپتۇ سەرگەردان. - كېيىن قېرىساڭ كىيىم - كېچەك، قورسىقىدىن غەم قىلماي، ئاپتاپقا قاقلىنىپ ياتسەن، - دەپتۇ باي چۈشەندۈرۈپ.

- ئۇنداق جاپا چېكىشنىڭ نېمە ھاجىتى، مانا مەن ھازىرمۇ ئاپتاپقا قاقلىنىۋاتىمەنغۇ؟!»

بۇ كەمبەغەللەرگە ياقىدىغان ھېكايە، بايلىق بىلەن بەخت چوقۇم بىللە بولۇشى ناتايىن. سەرگەردان بىلەن باي ئاپتاپقا قاقلىنىۋاتقان شۇ مىنۇتلاردا ئۇلار ھەقىقەتەن قۇياش نۇرىدىن ھۇزۇرلىنىشى ئوخشاش، لېكىن قۇياش پاتقاندىن كېيىن سەرگەردان بايغا قارىغاندا نۇرغۇن مە- سىلىلەرگە يولۇقۇشى تۇرغانلا گەپ. مەسىلەن: ئۇنىڭ قورسىقى ئاچمايدۇ؟ كەچتە نەدە ئۇخلايدۇ؟ ئەتە نەگە باردۇ، دېگەنگە ئوخشاش نۇرغۇن ئەمەلىي مەسىلىلەر ھەرگىز ئاپتاپقا قاقلىنىش بىلەنلا پۈتمەيدۇ - دەپ پۇل بى- لەن نىكاھ، بەختنىڭ مۇناسىۋىتى بەلكىم ئادەمنىڭ ئويى، ئېھتىياجى، ئارزۇسى ۋە تەلىمى بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ئە- جەبا سىزنىڭ ئازادە ئۆيدە ئولتۇرغۇڭىز يوقمۇ؟ دوست - بۇرادەرلەرگە ئېسىل سوۋغا - سالام تەقدىم قىلغۇڭىز يوقمۇ؟ بۇلارنىڭ ھەممىسى سىزنى خۇشال قىلىدىغان ھەم پۇل بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەر، بەخت بىلەن خۇشاللىقنى بىز مۇناسىۋىتى يوق دېمەلمەيمىز، بەخت بىر خىل قانائەتلىنىش، رازىمەنلىك ۋە خۇشاللىق تۇيغۇسى، سىز كۆپ پۇل تېپىپ كۆڭلىڭىزدىكى ئارزۇلىرىڭىزنى،

بولمىغاچقا ئۇزۇنغىچە توي قىلالمايدۇ، ئۇلار ئەپلەپ - سەپلەپ توي قىلۋالسا ئۆيى ئۈچۈن تەر تۆكۈش ئىدىيە- سى خېلى كۈچلۈك. بىردە پۇللۇق بولۇپ قالدىغان، بىردە ھېچ نېمىسى قالمايدىغان نۇراقسىز بەزى ئىشلە- چىلەرنىڭ نىكاھى ئاجىز بولىدۇ. خوتۇن ئېلىپ خوتۇن ئالماشتۇرۇش ئۇلارنىڭ بىر گەۋدىلىك تەرىپى، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە پۇل بولسا خوتۇن يۆتكەش، چىشىنىڭ بارىدا گۆش يېيىش ئىدىيەسى ناھايىتى يۇقىرى. ئۇلارنىڭ بى- رىنچى قېتىملىق تويىدىن باشقىلىرى ئاددىيلا ئۆتكۈزۈل- دۇ، قىز تەرەپمۇ، مىڭ نەچچە يۈز يۈەنلىك تويلىق بى- لەنلا قىزنى ئۇزىتىپ قويۇۋېرىدۇ، كەمبەغەللەر قاتلىمى- دا قانۇنىي مۇراسىمغا قارىغاندا دىنىي مۇراسىمنى چوڭ بىلىدۇ، بەزىلەر توي خېتى ئالمىسىمۇ، نىكاھ ئوقۇسىلا قانائەتلىنىدۇ، بۇنداق قانۇن تەرىپىدىن قوغدىلمايدىغان نىكاھنىڭ ئۆلى ئاجىز بولىدۇ، بۇ بەختسىز كېلىنچەكلەر- نىڭ تالاق بولۇش خەۋپى ئىنتايىن چوڭ بولىدۇ، يەنى بەزى كەمبەغەللەر ھە دېگەندىلا بالىلىرى ئۈچۈن ئۇزۇن- غا سوزۇلغان ئۇرۇش قىلىدىغانلىرىمۇ بار، ئۇلار ياكى چىقىشالمايدۇ ياكى ئوبدان ئۆتەلمەيدۇ ۋە ياكى ئۇزۇل - كېسىل ئايرىلىپ كېتەلمەيدۇ، بالىلار بۇنداق ئائىلىلەرنىڭ ئۇزۇلمەس رېشىمى بولۇپ قالىدۇ، شۇنداقلا بۇ ئىس - تۈتەكسىز جەڭنىڭ ئازارلانغۇچىلىرىغا، ئازابلانغۇچىلىرىغا ۋە خارلانغۇچىلىرىغا ئايلىنىدۇ، نامراتلار رايونىدا ئول- تۇرۇشلۇق بىر جۈپ ئەر - خوتۇننىڭ توي قىلغىنىغا 15 يىلدەك بويۇتۇ، ئۇلارنىڭ ئۈچ پەرزەنتى بار ئىكەن، ئەر - ئايال ئىككىسى ئانا - ئانىسىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن توي قىلغانلار بولۇپ، دەسلەپتە ئوبدان ئۆتۈپتۇ، بالىلارنى تەمىنلەش ۋە ئائىلىنى قامداش ئۈچۈن، ئەر - ئايال ئىككىسى ئاشخانا ئېچىپتۇ، ئوتۇن - سامان سېتىپ- تۇ، كىراكەشلىك قىپتۇ... ئىشقىلىپ پۇل تاپقىلى بولىد- غانلىكى ئىش بولسا ھەممىسىنى قىلىپ بالىلىرىنى چوڭ قىلىپتۇ، لېكىن زىددىيەت ئېرىنىڭ تاپقان پۇلغا ھاراق ئېچىپ، ئۆيىنىڭ، بالىلارنىڭ ھالى بىلەن كارى بولماسلىق- تىن باشلىنىپتۇ، ئايال ئۆزى دۇكان ئېچىپ ئائىلىنىڭ خى- راجىتىنى تېپىپ ئۆيىنى تەمىنلەپتۇ، ئەر ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ بارلىق پۇلغا دۇكان ئېچىۋالغىنىدىن نارازى بولۇپ، جى- دەل چىقىرىپتۇ، ئەسلىدە ئۇ ماشىنا سېتىۋېلىپ كىراكەش- لىك قىلماقچى ئىكەن، ئايال ماشىنىنىڭ چىقىمى كىرگەن كىرىمىدىن جىق دەپ قاراپ، كۈن ئېلىشنى ئەلا بىلىد- كەن، شۇنداق قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددى- يەت بارا - بارا كۈچىيىپ، مۇناسىۋىتى يىرىكىلىشىپ كې- تىپتۇ ۋە جېدەل - ماجىرا ئۇزۇنغا سوزۇلۇپتۇ. مانا بۇ نامراتلار نىكاھىنىڭ بىر ئايرىم مىسالى. پۇل كۆپ بولسا

چەك، ئالتۇن بۇيۇملىرىنى ئېلىشنى ئويلىمىدى دەيسىز؟
 لېكىن مەشھۇر كىشىلەرگە ئايلىنىشنى شۇنداق ئاسان
 دەمىسىز؟! ئۇلارنىڭ يۇل تېپىشى شۇ قەدەر ئاسان بول-
 غانمۇ؟! پۇلدار داڭدارلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ مۇۋەپپەقىيەت-
 يەت قازىنىشى بۇرۇنقى جاپا - مۇشەققەتلىرىنى، تۈك-
 كەن قان - تەرلىرىنى سىز بىلمەيسىز - دە! سىز دە ئۇلار
 چەككەن جاپالارنى، بېشىدىن ئۆتكۈزگەن مەغلۇبىيەت،
 ساۋاقلارنى تارتىدىغان، ئىزچىل بىر ئىنسان ئۈچۈن تى-
 رىشىدىغان غەيرەت بارمۇ؟! ئەگەر بولسا سىز مۇ ئېلىشقا
 سىناپ باقمىغۇدەكسىز؟!

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تەشۋىقات ۋاسىتىلىرىدە بە-
 زى پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ جىنايەتلىرىنى سۆكۈپ،
 ئۇلاردىن ئىبەرەت ئېلىشقا چاقىرىدىغان مەزمۇنلار كۆپىيىپ
 قالدى. ۋەھالەنكى، ئۇلارنىڭ ئۆسۈپ - يېتىلىش تارىخى-
 نى ۋاراقلىغىنىمىزدا ئۇلارنىڭ كەمبەغەل ئائىلىدىن كېلىپ
 چىققان نامرات كىشىلەر ئىكەنلىكى بىزنى ھەيران قالد-
 دۇردى، ئويلىنىدۇردى، ئۇلارمۇ ئەسلىدە نى - نى قى-
 يىنچىلىقلارنى يېغىپ، پارتىيە ۋە دۆلەتكە تۆھپە قوشقان
 كادىرلار ئىدى، ئۇلار نېمە ئۈچۈن خانالاشتى؟ ئېنىقكى،
 قىيىنچىلىق، جاپا - مۇشەققەت ئالدىدا تەۋرەنمىگەن
 يولاتتەك ئىرادىلەر راھەت، بايلىق ئالدىدا بوشاشتى.
 بۇرۇن جاپادا تۇلۇنغان بەدەن راھەت ئورۇندۇققا،
 يۇمشاق ماشىنىغا، ئارامبەخش داچىلارغا كۆندى، بۇرۇن
 قەلبىدە يىغىلىپ قالغان، بىخلىنغان «ياخشى تۇرمۇش»
 پىلانلىرىنىڭ شەرت - شارائىتلىرى پىشىپ يېتىلدى. مۇند-
 بەت تۇپراق، يېتەرلىك قۇياش نۇرى ۋە ئەلۋەك سۇ
 تەييار بۇ خىل مۇھىتتا ئاچكۆزلۈكنىڭ ئۇرۇقلىرى نېمىش-
 قا بىخلىنىمىسۇن، كۆكلىمىسۇن ۋە مېۋىلىمىسۇن؟!

8. نامراتلار ۋە ئالدامچىلىق

ھازىر پۇل تېپىش ئېلانلىرى كۆپىيىپ كەتتى، بۇ
 ئېلانلارنىڭ ئازدۇرۇش كۈچى يانچۇقى توم بايلارغا قىل-
 رىغاندا كۈنى ھېسابلىق ئۆتىدىغان نامراتلارنى قىزىقتۇ-
 رۇشى كۈچلۈك بولىدۇ. نېمە دېگەن بىلەن بايلار قانچە
 يىللىق ئۆتكەنلەردىن ئۆتۈپ، نۇرغۇن ئىسسىق - سو-
 غۇقلارنى باشتىن ئۆتكۈزۈپ، بۇرۇنغا تالاي سۇ كىرگەچ-
 كە، جاپا تارتماي مەبلەغ سېلىپ قويۇپ ئوڭاي پۇل تى-
 پىدىغان ئىش نەدە دېگەننى ئويلاپ يېتەلەيدۇ! لېكىن
 تولا چاغلاردا بېيىش ئىستىكى يۇقىرى نامراتلار بۇ خىل
 ئېلانلارنىڭ قىزغىن ئىشتىراكچىسى بولىدۇ، ئاقۋەتتە
 قايسى بىر ئالدامچىنىڭ يېنىنى توملاپ بېرىپ ئۆزى بار-
 ماق چىشلەپ قالىدۇ، ئالدامچىلار دەل نامراتلارنىڭ ئى-

پىلانلىرىنىڭ ئىمەلگە ئاشۇرسىڭىز خۇشاللىق ۋە ھۆر-
 مەتكە ئېرىشەلەيسىز. بۇ چاغدا سىز ئۆزىڭىزنى بەختلىك-
 مەن دېيەلمەيسىز؟!

7. نامراتلار ۋە تېز بېيىش ئېڭى

بەزىدە مېنىڭدەمۇ ماددىي دۇنيانىڭ يالتىراقلىرى
 ۋە مەنىشەتلىرى ئالدىدا بىر كېچىدىلا بېيىش ئويى تۇغۇ-
 لىدۇ، گەرچە ئۆزۈم مائاشلىق كادىر بولساممۇ، لېكىن
 ھازىرقى كۈنۈمدىن تازا رازى ئەمەس ئىدىم، سالامەتلى-
 كى ناچارلاشقان ئاتا - ئانىمى ئوبدان داۋالاتقۇم، ئى-
 نى - سىڭىللىرىمغا تۇتاملاپ پۇل بېرىپ ئاكىلىق ئىنى-
 ۋىتىمنى ۋە ھۆرمىتىمنى كۆتۈرگۈم، نامرات رايونلارغا،
 مەكتەپ ۋە دارىلمالارغا پۇل ئىئانە قىلىپ ياردەم قى-
 لۇمنى سۇنغۇم كېلىدۇ، بىراق نۇرغۇن چاغلاردا قولۇم
 قىسقىلىقتىن ئۇرۇق - تۇغقان ئالدىدا «پۇلى بار تۇرۇپ
 بېرىپ تۇرمىدى» دېگەن يامان ئاتاققىمۇ قالمىمەن. بىراق
 ئۇلار ھەر ئايلىق پۇلنىڭ بېشىدا قانداق ئوتلارنىڭ كۆ-
 يۇۋاتقانلىقىنى، نەچچوت ئەمەلىيەتتە تۇرۇپ، قانداق
 خامچوتلارنىڭ سوقۇلۇۋاتقانلىقىنى قانداقمۇ بىلىسۇن
 دەيسىز؟! يېقىنقى كۈنلەردە كىشىلەرنىڭ لاتارىيە بېلىتى
 ئېلىش قىزغىنلىقى بارغانسېرى ئېشىپ باردى، بۇنىڭغا
 قاراپ بىر كېچىدە بېيىش ئىستىكى پەقەت مەندىلا بول-
 مىسا كېرەك دەپ ئويلاپ قالمىمەن، بۇ ھۆكۈمەتنىڭ
 مەبلەغ يېغىشنى مەقسەت قىلغان «قانۇنلۇق قىمار»
 شەكلى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ پۇللۇق بولۇش ئىستىكىگە
 تېخىمۇ ماسلاشتى، مېنىڭ بىر تۇغۇقنىم نەچچە يىلدىن
 بۇيان ئىزچىل لاتارىيە ئېلىپ كەلدى، بىراق چەك تى-
 تش كۆپ بولدى، مۇكاپات چىقىش قېتىمى ئاز بولدى،
 بەزىدە ئىككى يۈەن، كۆپ بولغاندا مىڭ يۈەن چىقات-
 تى، لېكىن بۇ ئۇنىڭ سالغان دەسمايىسىنىڭ ئوندىن بى-
 رىڭمۇ توغرا كەلمەيتتى، لېكىن ئۇ شۇنداققىمۇ ئۈمىد
 ئۈزەلمىدى، تېز بېيىش ئېڭى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قەلبىدە
 تۇغۇلىدىغان بىر ئىستەك، سىز تۈمەن يۈەنلىك ئېسىل
 تېلېۋىزورنى، نەچچە ئون تۈمەنلىك ماشىنىنى ياكى ئون
 نەچچە تۈمەنلىك ئۆيىنى سېتىۋالماقچى بولغاندا، يېنىڭىز
 بوش بولۇپ ئاللاھىي قالىسىڭىز بىر كېچىدە بېيىشنى ئوي-
 لىمىمىسىز؟ ئېسىل پىكاپ، ھەشەمەتلىك داچا، ئېسىل زىبۇ
 - زىننەتلەر، ئارامبەخش ئۆي جابدۇقلىرى، قىممەت با-
 ھالىق كىيىملەر... كىشىلەرنى قانداقمۇ تېز بېيىشقا ئۈ-
 دىمىسۇن؟! قانچىلىك يىگىتلەر بىر كېچىدە داڭلىق چول-
 پان بولۇپ پۇلدار بولۇشنى ئويلىمىدى دەيسىز؟! قانچە-
 لىك قىزلار داڭلىق ئارتىس بولۇپ خالىغان كىيىم - كې-

خىل تىراڭىدىيەنىڭ يۈز بېرىشىدىكى مۇھىم بىر سەۋەب دېيىشى مۇمكىن، نامراتلار ئۆز ۋۇجۇدىدا ھەقىقەتەن ئىش-چانلىق، سەمىمىيلىك، سەۋرچانلىق، ئاق كۆڭۈللۈك، جاپاغا چىداش روھى قاتارلىق نۇرغۇن ئارتۇقچىلىقلىرى بىلەن بىزنىڭ ماختىشىمىزغا ۋە مۇئەييەنلەشتۈرۈشىمىزگە ئەرزىيدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ كىچىكىدىن يېتىشتۈرگەن نادانلىق، قوپاللىق، كەم ئەقىللىق، ھازاڭكەشلىك، ساددىلىق، ئاچكۆز-لۈك قاتارلىق يېتەرسىزلىكلىرىنى ئېتىراپ قىلمايمۇ بولمايدۇ. شۇڭا ئۇلار ئالدامچىلىققا بولغان ھوشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ، قولىدىن ئازغىنە جاھاندارچىلىق دەسمايسىدىنمۇ ئايرىلىپ قالماستىن كېرەك.

9. نامراتلار ۋە مەبلەغ

نامراتلار ئۆز رېئاللىقىدىن نارازى، ئۇلارنىڭ ئۆز تەقدىرى، تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتىش قىزغىنلىقى كۈچلۈك. نۇرغۇن ئىقتىسادشۇناسلار باي بولمەن دېسەڭ مەبلەغ سال دېيىشىدۇ، بىچارە نامراتلار ئۆزىنىڭ بىلىم ۋە تەجربىسى جەھەتتە ئاجىزلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، كۈچلۈكلەر ئىلجىزلىرىنى يۈتتىدىغان كەسكىن بازارلار رىقابىتىگە قاتنىشىدۇ، بەزىدە پايچىكى بازىرىغا دو تىكىدۇ، لېكىن پايچىكى ئېلىپ بېيىغان ئادەم قانچە دەيسىز؟ يەنە بەزىلەر ماشىنىغا مەبلەغ سېلىپ كىرا تارتىدۇ، بىراق تەلىپى كىچىك. لىمپ ماي باھاسى، يول بېجى ۋە ماشىنا رېمونت قىلىش راسخوتى قاتارلىقلارنى كۆتۈرەلمەي تېخىمۇ گادايلىشىدۇ. ھازىر كىرالارغا نورمىدىن ئارتۇق ئادەم سالسا جەرىمانە قويۇلدىغىنى تېخىمۇ ئادەمنىڭ جېنىغا تېگىدۇ. ئەمەس نامراتلار قانداق قىلسا بولار؟ بۇرۇن بىر باي بىر نامراتنى يۆلىمەكچى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئۆكۈزدىن بىرنى بېرىپتۇ ۋە: «باھارغىچە بوز يەر ئېچىپ، زىرائەت تېرىغۇ-دەك قىلىپ تۇرغىن، مەن ساڭا ئۇرۇق يەتكۈزۈپ بېرىمەن» دەپتۇ. گاداى كالىغا ئېرىشكىنىدىن ناھايىتى خۇشال بولۇپتۇ. لېكىن مەسىلە شۇنىڭ بىلەن باشلىنىپتۇ. ئىلگىرى ئۆزىنىڭ قورسىقىنى غەملىسىلا بولىدىغان گاداىغا يەنە كالىنىڭ يەم - خەشكى قوشۇلۇپتۇ-دە، چىدالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ: «كالىنىڭ يەم - خەشكىنى غەم قىلغۇ-چە سېتىپ بىر نەچچە قوي ئېلىپ ئۇلارنى قوزىلىتىپ پۇل قىلمايمەنمۇ» دەپ ئويلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كالىنى سېتىپ بىر نەچچە قوي ئاپتۇ، لېكىن قوي قوزىلاش ۋاقتىنى كۈتۈۋېرىپ چىداپ بولالماپتۇ ۋە: «بىرنى ئۆلتۈرۈپ يەپ تۇراي» دەپ ئويلاپ بىر قوينى سويۇپ يەپتۇ، يەنە بىرنى سويۇپ يەپتۇ، ئاخىرى بىرى قالغاندا جىددىيلىشىپ، ئۇنى سېتىپ ئون نەچچە چۈجە ئاپتۇ، ئۇلار چوڭ

سان پايدىنى كۆزلەيدىغان، بۇرنىنىڭ ئۇچىنى كۆرۈپ يىراقنى كۆرەلمەيدىغان ساددا، نادان ۋە كالتە پەملىك-دىن پايدىلىنىپ ئۆز مەقسىتىگە يېتىدۇ، ئۇيغۇر جەمئىيەتتە بىر مەزگىل قويىمچىلىق ئەۋج ئالدى، ئىتۇتلاردا ئوينالدى، ھېكايىلەردە ھەجۋى قىلىندى، گېزىت - ژۇرناللاردا پاش قىلىندى، لېكىن قويىمچىلارغا ئالدىنىدىغان بىچارىلەر كۆپەيسە كۆپەيدىكى ئازايىمىدى، قويىمچىلار ئۇيغۇرلارنىڭ دوستلۇقىنى، ئىشەنچىنى تىلخەتتىن ياكى ھۆججەتتىن ئەلا بىلىدىغان مەرد خاراكتېرىنى يەمچۈك قىلىپ، قەرز ئېلىپ يوقاپ كېتىدىغان ئاسان بېيىش ئۇسۇلىنى تېپىۋالدى. ئېتۇتلاردىكى پۇل قەرز بەرگۈچىلەرنىڭ قويىمچىلاردىن پۇل ئالماي ئۇنىڭغا سوۋغا كۆتۈرۈپ بېرىپ يېلىنىشلىرى ۋە بىچارىلەرچە خۇشامەت قىلىشلىرىدىن كۆرگىنىمىزدە ئىشلارنىڭ تەتۈر بولۇۋاتقانلىقىغا تەئەببۇھچىلىنىمىز، زىيانلانغۇچىغا ئېچىنىپ، قويىمچىغا نەپەس رەتلىنىمىز، كىشىلىك ئىشەنچنى سېتىپ خەجلەۋاتقان بۇ ئاڭسىزلىقلارغا يەنە قانداق سۆز بىلەن تەبىر بەرگۈلۈك؟ ئادەمنىڭ كۆڭلىنى يېرىم قىلىدىغىنى مۇنداق قىلتاقتا چۈشكەنلەرنىڭ ئىچىدە شەھەر كەمبەغەللىرى، دېھقانلار كۆپرەك، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئازراق ھاللىنىشنى مەقسەت قىلىپ ئالدىنغانلارمۇ ئاز ئەمەس، مەمتەمىن ھوشۇرنىڭ «داپ» ناملىق ھېكايىسىنى ئاساس قىلىپ ئىشلەنگەن شۇ ناملىق فىلىمدا باش قەھرىمان ھالال ھۈنەر بىلەن پۇل تاپقان بىر شەھەر پۇقراسى، ئۇنىڭ بايلارغا قاراپ تېخىمۇ مۇپۇلۇق بولغۇسى، ھەشەمەتلىك قورۇ - جاي سالغۇسى، ئېسىل پىكاپ ئالغۇسى كېلىدۇ، ئاقۋەتتە ئۇنىڭ بۇ ئاچكۆزلىكى ئۇنى ئازدۇرىدىغان ئېزىتقۇغا ئايلىنىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي كاستۇم - بۇرۇلكىنى قىرلاپ كىيگەن، يانفوننى قۇلاققا تېگىپ مىليون - مىليون مەبلەغنى ئېقىدى. زىددىن چۈشۈرمەيدىغان بىر سالاپەتلىك قويىمچىنىڭ «ئولجا» سىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. ئۇ قويىمچى بىلەن «شېرىك تىجارەت» قىلىش ئۈچۈن تاپقان - تەرگىنىنى دوغلا تىكىپلا قالماي، تونۇش - بىلىشلەردىن قەرز ئېلىپ ئۆزىنىڭ ئىشەنچ ۋە ئىناۋىتىنىمۇ بىللە دوغا تىكىۋىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ چوڭ قويىمچىنى ئىزدەپ تارتىمىغان كۈنى قالمايدۇ. تېخىمۇ قورقۇنچىلۇقى ئۇ باشقىلارنىڭ نەزدىدىكى ئىشەنچلىك ئادەمدىن «كىچىك قويىمچى»غا ئايلىنىپ، قەرز ئىگىلىرىدىن قېچىپ ئۆيگە قايتىشىمۇ جۇرئەت قىلالايدىغان كۈلكىلىك ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ، بىز بۇ فىلىمنى كۆرگەندە زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچى ھۈنەرۋەنگە ھېسداشلىق قىلىمىز، ئىنسانىيەتتىن قويىمچىنىڭ ھېلىگەر، مەككارلىقىغا نەپەسلىنىمىز، بۇ يەردە ئويلىنىشقا تېگىشلىك مەسىلە شۇكى، فىلىمنىڭ باش قەھرىمانىنىڭ ئاچكۆزلىكى بۇ

چە كېڭەيتىلىپ، كوچا چىراغلىرى ئورنىتىپ قويغان بازار كوچىلىرى... كۆڭلۈمدە ھەسرەتلىنمەن، ئاتا - ئانىم بە- زىدە «پالانى مەيدان ياسالدى، ئاۋۋ يەرگە كۆۋرۈك سېلىندى، مۇنچە يېڭى بىنا سېلىندى...» دېگەندەك گەپ- لەر بىلەن كۆڭلۈمنى ئاۋۇندۇراتتى. ئامالسىز باش لىگ- شتىپ بۇ ھەقىقەتنى قوبۇل قىلاتتىم، بەزىلەر يول را- ۋانلاشسا نامرات، قالاق يۇرتىمىزغا باي كارخانىچىلار مەبلەغ سالسا بېيىپ قالمىز دېگەن سەلدا ئويلايدىمۇ بولدى، لېكىن بايلار ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي پىلانغا چۈش- مەسە، ئايرودۇرۇم ياساپ، پايانداز سېلىپ بەرسىڭىز ھۇ كەلمەيدۇ، پايدا بولسا، «گۈللەندۈرۈش»، «تەرەققىي قىلدۇرۇش»، «ھاللىق سەۋىيەگە يەتكۈزۈش» دېگەندەك چىرايلىق باھانىلەر بىلەن يۇرت كاتتىلىرىنىڭ قوللىشىنى تەمە قىلىپ كېلىۋېرىدۇ. سىز ئۈمىد قىلغان زامانىۋىيلىق پەقەت بايلارغا بايلىقتىن باشقا نەرسە ئېلىپ كەلمەيدۇ، نامراتلار پۇرسەتنى چىڭ تۇتمىسا ئاقۋەت يەنىلا توپا - چاڭ سۈمۈرۈپ جايىڭىزدا قېلىۋېرىسىز. يۇقىرى پەن - تېخنىكا ۋە زامانىۋىي ئەسلىھەلەر نۇرغۇن نامراتلارنىڭ ئىش تېپىش پۇرسىتىدىن ۋە خىزمىتىدىن مەھرۇم قىلىدۇ. توقسۇن بۇرۇن شىنجاڭنىڭ جەنۇبىي يۆنىلىشىدىكى مۇ- ھىم قاتناش تۈگۈنى ئىدى. 1997 - يىلى يۇقىرى سۈر- ئەتلىك تاشيول ياسالغاندا نۇرغۇن كىشىلەر خۇشال بو- لۇشقانىدى، ئۇلار پەقەت زامانىۋىيلىقىمىز، تەرەققىي قىلدۇق، ئۈرۈمچىگە بارىدىغان يولمىز قىسقىردى، دەپ ئاددىي ئويلىغانىدى. ھەتتا بەزى تېرىلغۇ يەرلىرى يولغا كېلىپ قالغانلىرى ئېرىشكەن تۆلەم پۇلغا خۇشال بولۇپ ئۆزلىرىنى بېيىغاندەك ھېس قىلىشقان، لېكىن ئۇلار پۇلنى خەجلىپ بولۇپ يەنە نامرات پېتى قېلىۋەردى. مۇھىمى نۇرغۇن كەمبەغەل توقسۇنلۇقلار تاقىلىش گىردابىغا بېرىپ قالغان رېستوران، مېھمانساراي، ئاشخانا ۋە قونالغۇلار- نىڭ تەقدىرىنى ئويلىيالمىدى، ئەمەلىيەتتە ئاممىۋى قات- ناش ئارقىلىق تېپىپ يەيدىغان بۇ ئورۇنلارنىڭ تاپاۋىتى ياخشى بولمىسا، ئۆزلىرىنىڭ شۇ يەردە ئىشلەيدىغان ئۇ- رۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىنىڭ ئارتۇق شىتات بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ئويلىيالمىدى. مانا بۇ نامراتلار- نىڭ تەپەككۈر شەكلى، شىنجاڭنىڭ جەنۇب - شىمالىنى راۋانلاشتۇرىدىغان يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول پەقەت بۇ لىنىيەدىكى چوڭ شەھەرلەرنىلا مەنپەئەتكە ئىگە قىل- دى. بايلارنىڭ ماللىرىنى يۆتكىشى ئاسانلاشتى، نامراتلار تېخىمۇ نامراتلاشتى، قەشقەرگە بارىدىغان تۆمۈر يول ياسالغاندىن كېيىن ئۇزۇن يوللۇق ئاپتوبۇسلارنىڭ بلزد- رى كاساتلاشتى، بەزى قاتناش شىركەتلىرى ۋەيران بول- دى، تاشيول بويىدىكى ئۇششاق ئۆتەڭلەر كىرىم مەنبە-

بولغۇچە ناقەت قىلالماي بىر - بىرلەپ سويۇپ يەپتۇ، ئا- خىرى بىرىلا قالغاندا بېيىشتىن ئىشەنچسىنى يوقىتىپ، ئۇنى سېتىپ ھاراق ۋە چىلىغان كۆكتات ئېلىپ، ھۇزۇر- لىنىپ غەم - قايغۇنى ئۇنتۇپتۇ. باھار كېلىپ باي ئۇرۇق- نى ئېلىپ كەمبەغەلنىڭ ئۆيىگە كەلسە، ئۇ چىلىشقۇدەك ئىچىپ كاڭدا يانقۇدەك، بەرگەن كالمۇ يوق، ئۆيى يەنە بۇرۇنقىدەك ۋەيرانە، شۇنىڭ بىلەن كەينىگە بۇرۇلۇپلا كېتىپ قاپتۇ، نامراتلارنى يۆلەش كېرەك، لېكىن نامرات- نىڭمۇ كەمبەغەللىكىنى قۇتۇلۇش ئىدىيەسى، ھەرىكىتى ۋە غەيرىتى بولۇش كېرەك. ھەر قېتىم يۆلەش پەقەت نام- راتلارغا بېرىلگەن بىر پۇرسەت، لېكىن بەرگەننى ئۇدۇل- لۇق تۈگەتسە بىر ئۆمۈر يۆلەپمۇ يۆلىگىلى بولمايدۇ - دە! كەمبەغەللىرى ئىچىدە بايلارنىڭ سەتچىلىكىنى ئېچىش ۋە ئۇلارنىڭ ناچارلىقى ھەققىدە گەپ سېتىش ئىنتايىن مودا، كىشىلەر ئۇلارنى مەسخىرە قىلىش ئارقىلىق كەمبەغەللىرى- نىڭ ئېسىل ئەخلاقىنى ياكى كىشىلىك پەزىلىتىنى نامايان قىلىشىدۇ، لېكىن كۆپىنچە بايلارمۇ ئەمەلىيەتتە نامرات ئائىلىلەردىن كېلىپ چىققان، ئۇلارنىڭ بايلىقى نەچچە يىل- لىق ئەجر - مېھنىتى ۋە تىرىشىشىنىڭ مېۋىسى، نىۋادا بايلار نەچچە ھەسسە قەرزگە بوغۇلۇپ، نامراتلاردىنمۇ بەتتەر ئەھۋالدا قالغان تەقدىردىمۇ، يەنە شۇ پۇلنى تېپىپ خەجلىلەيدۇ، ئەكسىچە بىرەر نامراتقا لاتىرىيە ياكى غەزىنە ئۇچراپ بېيىپ كەتسىمۇ، ئۇ بايلىقىنى ئۇزۇن مۇددەت قولىدا تۇتۇپ تۇرالىشى ياكى ئۇنى ئايلىنىدۇرۇپ ساقلىيالىشى ناتايىن، بەلكىم قولىدىن چىقىرىۋەتسە يەنە قايتۇرۇپ ئەكىلىشكە جۈرئەت قىلالماسلىقى مۇمكىن. شۇڭا نامراتلارنىڭ بېيىشى ھەرگىز مەبلەغنىڭ ياكى دەس- ماينىڭ ئاز - كۆپلۈكىدە ئەمەس، بەلكىم كالىنىڭ ئې- چىلغان - ئېچىلمىغانلىقىدا، يول تاپقان - تاپمىغانلىقىدا. نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئىگىلىك تىكلەشكە جۈرئىتى كەم، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئويلايدىغىنى ناھايىتى كۆپ، تەشۋىشى تېخىمۇ كۆپ، خەتەرگە تەۋەككۈل قىلىش ئىشەنچسى ئاجىز، نامراتلارنىڭ ئازغىنە جۇغلانمىسى ياكى بانكىدىكى ئازراق پۇلى بىلەن ئائىلىسىنىڭ قورساق مەسلىسىنى، تىرىكچىلىكىنى دوغا تىكىشىنى خالىمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پەقەت خەۋپى ئاز بولغان ئىش قىلىشتىن باشقا چوڭ ئىشقا تەۋەككۈل قىلالمايدۇ.

ھەممەيلىن يۇرتىمىز قالاق قىياپەتتىن قۇتۇلسا، گۈ- زەللەشسە، زامانىۋىيلاشسا دېگەن ئۈمىدتە، مەن ئالىي مەكتەپتىن تاكى خىزمەتكە چىقىپ ھازىرغىچە ھەر قېتىم يۇرتقا قايتقۇچە، يۇرتۇمدا قانداق ئۆزگىرىشلەر بولغان- دۇ، دەپ ئويلايمەن، لېكىن ھەر قېتىم بارغىنىمدا كۆرد- ىدىغىنىم يەنىلا شۇ بۇرۇنقى توپىلىق يول، ئانچە - مۇند-

مۇ، ھال كۈنى ياخشى ئۆتۈۋاتقاندا ھېسابلاشمۇ، ئە- مەلىيەتتە قولغا تېگىدىغان مائاش كۆپ بولمىغاچقا ئۇلارنىڭ كۈنمۇ ئۇنچە باياشاد ئەمەس، ھەممە نەرسە- نىڭ باھاسى ئۆرلەۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، ئۇلارنىڭ قو- لىغا قانچىلىك نەرسە قالدۇ دەيسىز؟! بۇنداقلارنىڭمۇ ئىدارە - ئورگانلىرىغا يۆلىنىش پىسخىكىسى ناھايىتى كۈچلۈك، تۇرمۇشنى قامداش ئۈچۈن بېرىلىپ ئىشلىشى كېرەك، بەزى تاپاۋىتى ياخشى كارخانا ئورۇنلىرىغا كى- رىپ قالغانلىرىنىڭ سىداقەتمەنلىكىگە قىل سىغمايدۇ، ئەمما ماڭاشنىمۇ ئاللاھىدىن تەلىپى كاجلارمۇ ئاز ئە- مەس، رىقابەت دەۋرىدە ۋەيران بولۇش گىردابىغا بېرىپ قالغان كارخانا - شىركەتلەر نۇرغۇن، ھەتتا بەزى ھۆ- كۈمەت ئورۇنلىرىمۇ خادىم قىسقارتىش، خىزمەتچى تەڭ- شەش ئىشلىرىنى قىلىدۇ، بەزى ماڭارپ تارماقلىرى ئو- قۇتقۇچىلارغا تۈرلۈك تەلەپلەرنى قويۇپ، ئۇنى لايىقەت دەستىكى قىلىدۇ، ئىش كۈتۈپ تۇرغان ئىستۇدېنتلار كۆپ بۇگۈنكى كۈندە، بىرەر خادىمنىڭ قىسقارتىلىشى نەچچە يۈز ئادەمگە پۇرسەت ئېلىپ كېلىدۇ، ھازىر دېپلومدىن باشقا نۇرغۇن كەسىپى كىنىشكىلىرى بولمىسا، يۈز - تۆ- رانە ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىسە «تۆمۈر تاۋاق» قا ئېرىشىش ناھايىتى تەس، شۇنداق دەپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، خىزم- مەتچىلەر تەبىقىسىمۇ خىرىس ۋە تەھدىدكە دۇچ كېلىپ تۇرىدۇ. بۇ بىچارىلەر ئۇرلۇك سەۋىيە ئىمتىھانلىرىغا قاتنىشىپ، تالاي كۇرسلاردا بىلىم ئاشۇرمىسا شاللىنىش خەۋىپى كۆز ئالدىدىلا تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭمۇ خىزمەتتىن باشقا تۇرمۇشى، ئاتا - ئانىسى، پەرزەنتلىرى، ئائىلىسى بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش بېسىمى بىلەن خىزمەتتىكى ھەر خىل بېسىملار قوشۇلسا ئۇلارنىڭ ھالى قانداق بولىدۇ، دەيسىز؟! ئۇلار ئېھتىيات قىلمىسا ئوتتۇ- را سەۋىيە تۇرمۇشىدىن ئايرىلىپ، ئىش كۈتۈپ تۇرغانلار سېپىگە قوشۇلۇپ قېلىشى مۇمكىن.

مەيلى كىم بولسۇن، پۇرسەت ھەممەيلەنگە كېلىدۇ، پۇرسەت بولغانىكەن، ئۈمىدەمۇ بولىدۇ، لېكىن پۇرسەتنى قانداق تۇتۇش ئۇنى قانداق بايلىققا ئايلاندۇرۇش ھەر كىمنىڭ ئۆز ئەقلىگە باغلىق نەرسە. كۈندە غايىۋى غەزد- نە، لاتارىيە مۇكاپاتىدەك تاساددىپى بايلىقلارغا ئېرىشىپ بىر كېچىدىلا باي بولۇشنى ئويلاپ يۈرمەي، ئەمەلىي ئىشلەش، كۆڭۈل قويۇپ بىرەر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىش ئارقىلىق بايلارنىڭ قاتلىرىغا كىرىش ئۈچۈن تىرىشىش كېرەك. «ئاسماندىن ئۈجمە چۈشىدىغان» ياخشى ئىشلار بولۇۋەرمەيدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممەيلەن ئىككى قولغا تايىنىپ ئىزچىل تىرىشىپ، يول ئېچىپ ئىلگىرىلەشتىن ئەمەلىي قول سېلىپ ئىشلەشتىن باشقا چارە يوق.

سىدىن ئايرىلىپ تاقالدى، بەزى ناھىيە - بازارلارنىڭ ئىقتىسادى بىۋاسىتە تەسىرگە ئۇچرىدى، تۆمۈر يول ۋە تاشيولدىن ئەڭ كۆپ مەنپەئەتلەنگىنى كىم بولدى دېسە- ئىز يەنىلا پۇلدار بايلار بولدى، ئۇلارنىڭ مەبلەغ سېلى- شىغا چوڭ ياردىمى بولدى، ئۇلارنىڭ ئېسىل ماشىنىلىرى بۇ نامرات رايونلاردىن قۇيۇندەك ئۇچۇپ، خام ئەشياى مول رايونلارغا ماڭغاندا يول بويىدىكى كىشىلەر پەقەت ماشىنىنىڭ بىنسىزىن پۇرىقىنى پۇراپ، كەينىدىن ھەۋەس بىلەن قاراپ قېلىۋەردى. بەزىلەرنىڭ يەر تۆلىمىدىن ئىلا- غان پۇللىرى يەنە قۇرۇق قىلىپ، خۇددى ھېچ نەرسە يې- مەگەن بوۋاقتىڭ كۆزلىرىدەك مۆلدۈرلەپلا قالدى...

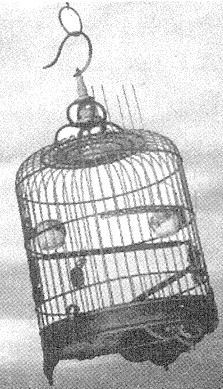
10. نامراتلارغا پۇرسەت ۋە ئۈمىد

گەرچە نامراتلار كەمبەغەللىكتىن قۇتۇلۇشنىڭ تۈر- لۈك چارىلىرىنى ئويلاپ باققان بولسىمۇ، سىناپ باققان- لىرى ئازراق، ئۇلارنىڭ ئىچىدە تەۋەككۈل قىلغانلار ئىسلاھات قىلىشقا پىتىنغانلىرى، جاھان كېزىپ يول ئىز- دىگەنلىرى يەنە باي بولالايدۇ. لېكىن بۇنداقلارنى يەنىلا ئىنتايىن ئاز، چۈنكى نامراتلارنىڭ تەۋەككۈل قىلىش روھى، ئەمەلىيەتچانلىقى ناھايىتى ئاز، «كەمبەغەل كە- بەغەلنىڭ قايىشى» دېگەندەك نامراتلار مەلۇم بىر توپ ياكى دائىرىگە يىغىلغان، بۇ دائىرىدىكى ھەممىسى كە- بەغەل بولغاچقا، ئوي - خىيالى، ئىش بېجىرىش ئۇسۇلى، تۇرمۇش شەكلى، غايىسى قاتارلىقلار ئوخشىشىپ كېتىدۇ. گەرچە بەزىلىرىنىڭ ئۇلۇغۋار غايىسى، پولاتتەك ئىرادىسى بولسىمۇ، ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، بۇ قىممەتلىك نەرسە- لەر كۈندىلىك ئۇششاق - چۈششەك ئىشلار ئىچىدە خو- راپ تۈگەيدۇ.

نامراتلارنىڭ تىلىنىش ۋە يۆنىلىش ئېڭى تولىمۇ كۈچلۈك. دۆلىتىمىزنىڭ نامراتلارنى يۆلەش سىياسىتى ناھايىتى ئادىل بولۇپ، دائىم نامرات سانالغان ناھىيە - بازارلارغا پۇل چۈشۈرۈپ، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم قىلىدۇ، بەزى ئورۇنلاردىكى قابىلىيەتلىك رەھبەرلەر تۈرلۈك يوللار بىلەن مەبلەغ ھەل قىلىدۇ... تۆۋەندىكى كىشىلەر بۇ نامراتلارنى يۆلەش مەبلەغىگە كۈنۈپ قالا- غان، ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، نامراتلار مەبلەغنى ئىشلە- تىشتە خېلى مەسىلىلەر ساقلانغانمىش. لېكىن بىز ئىچكى ئەھۋالنى بىلىمگەندىن كېيىن قارىغۇلارچە سۆزلىسەك بول- مايدۇ. بەزى ئىشچى، ئوقۇتقۇچى، تېخنىك ۋە مەمۇ- رلارنىڭ ھال كۈنى دېھقانلارغا قارىغاندا خېلى ياخشى، لېكىن ئۇلارنىمۇ بايلار قاتارىغا كىرگۈزۈش تەس، ئۇلار- نىڭ گەرچە شەخسىي تۇرالغۇسى، قاتناش قورالى بولسە-

تىل ۋە ئەركىنلىك

ئاسىمجان ئوبۇلقاسىم

ئۆرتىنىدىغان كىشى ئۈچۈن ئادىل تۇنىياز شېئىرلىرى بىلەن بۇددا، مانى دەۋرىدە يېزىلغان ئەركىن شېئىرلار ۋە نەۋائىي ھەزرىتىنىڭ ئىشقىي غەزەللىرى ئوتتۇرىسىدا، ئۆتكىلى بولمايدىغان داۋان يوق. ئەنە شۇ نەچچە مىڭ يىللار ئىلگىرىكى مەڭگۈتاش پۈتۈكلىرى بىزدىنمۇ ساۋاتسىز ئوقۇرمەن، جاپا-كەش دېھقان، مېھنەتكەش كاسپىلار تىلىدا زىكر قىلىنىپ بۇ-كۈنكى شائىرلارنىڭ تىلىغا يېڭى قىياپەتتە كۆچتى.

شۇڭا بۇ شېئىرلارنىڭ ئوقۇرمەنلىرىنى ھەر زامان، ھەر يەردىن تېپىش مۇمكىن... شۇنى تەۋسىيە قىلغۇم كېلىدۇ: سەن شېئىرلىرىڭغا قانچىلىك ئادەمنىڭ ئاۋازىنى، ئويىنى سىغدۇرا-لساڭ، شۇنچىلىك ئادەم سېنىڭ ئاۋازىڭنى ئاڭلايدۇ، شېئىر-رىڭدىن ئويلىنىدۇ...

شېئىر بىردەملىك ھاياجان ياكى ئىستىلىستىكىلىق ۋاستىدە لەر ئويۇنى ئەمەس. بەلكى شائىرنىڭ سوقۇپ تۇرغان يۈردىكى! شېئىر زامانلارنىڭ لەھزىدە پەرۋاز قىلىدۇ. شائىر مول روھى سەرگۈزەشتىلەرگە ئىگە ئىنسان. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا بار-لىق زامانلارنىڭ ئاچچىق - چۈچۈك خاتىرىلىرى ئايلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ سەرگۈزەشتىلەر شېئىرنىڭ بۇلىقى.

تور ئەدەبىياتى بىلەن ئۇچرىشىۋاتقان ئون يىل مابەينىدە ئىجادىيىتىمگە بەلگىلىك تەسىر كۆرسەتكەن «يېڭى شېئىرىيەت ھادىسىسى» (كۆڭگە شېئىرلار) ھەققىدە بىر قەدەر ئەتراپلىق مۇنازىرىلەرنى تىڭشىغان بولدۇم. لېكىن بۇ بەس - مۇنازىرىدە لەر ئىچىدە ئۆزۈمدىكى ئىنتىم تۇيغۇلارنى تىڭشىغان پەيتلىرىم ئاز بولۇپتۇ. مانا بۈگۈن قولۇمغا قەلەم ئالدىم. شېئىرىيەت

مەيلى شېئىر يازسۇن ياكى ئوقۇسۇن، شائىرلارمۇ ئالدى بىلەن ئوقۇرمەن. شەخسەن مەن شېئىر ئارقىلىق ئۆزۈمنى تىڭشايىمەن. نەزەر سالىساق ھەممە ئادەم ئوخشىمىغان شەكىلدە لەر بىلەن ئۆزىنى تىڭشايدۇ. بۇرۇنقى ئادەملەر تەبىئەت ھا-دىسىلىرى ئىچىدە ئۆزىنى تىڭشايتتى. بۇلۇتلارنى باشلاپ كەلگەن شاماللار بىلەن، يامغۇر ياغدۇرىدىغان بۇلۇتلار بىلەن، يامغۇردىن كېيىنكى ھەسەن - ھۈسەننىڭ شولىسىدا چاقناپ تۇرغان دەرەخلەر بىلەن دىيالوگلىشىپ، ئۆز - ئۆزىنى تىڭشايتتى. ھېلىمۇ شۇ ئادەملەر سەھەردىكى قۇياش نۇرى بىلەن، ئاۋات كوچىلاردىكى دەرەخلەر بىلەن، سۈر-كۈلۈشۈپ ئۆتۈۋاتقان كىشىلەر بىلەن، شۇ كىشىلەرنىڭ قەلبى-نىڭ يوشۇرۇن جايلىرى بىلەن، ئۇنىڭدىكى سىقىلىش، مۇڭ - ئارمانلار بىلەن سىردىشىپ، ئۆز - ئۆزىنى تىڭشايدۇ. ئا-دەمنىڭ ئۆز-ئۆزىنى تىڭشىشى مەڭگۈلۈك ھادىسە. (بەلكىم بىز تۇپراق ئاستىدىمۇ كىشىلەرنىڭ ئاياغ تېۋىشى، جان-دارلارنىڭ ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق ئۆزىمىزنى مەڭگۈلۈك تىڭشاپ يېتىشىمىز مۇمكىن.)

لېكىن ھازىر ئۆزىمىزنى تىڭشايدىغان ۋاقىتلىرىمىز بەك ئاز... ئۆزىمىزگە قوشۇپ تەڭرىنى، تەبىئەتنى، ئەتراپىمىزدىكى كىشىلەرنى، شۇ كىشىلەرنىڭ قەلبىدىكى ئارمانلىرىنى تىڭشايدىغان، ئۇلارنىڭ مۇڭلىرىنى ئاڭلاپ دۇنيانىڭ ئىپتىداسى ۋە ئىنتىھاسىنى ئەسكە ئالىدىغان مەنۇتلىرىمىز تېخىمۇ ئاز... ئەنە شۇ تۇيغۇلار ئىچىدە سەيىر ئېتىپ يۈرگەن، دۇنيا دېسە ئىچى

بايدا ماڭا بېھساب تەلىم بەرگەن ئۇستازلار ۋە سەپەرداشلار ماڭا نېمىلەرنى ئاڭلاتقانلىقىنى تىڭشاپ باقسۇن!

بىر قانچە يىللار ئىلگىرى «شىنجاڭ يازغۇچىلىرى» تورد. دا ئېلىپ بېرىلغان بىر قېتىملىق مۇنازىرىدە شائىر پەرھات ئى. ياس ئاتالمىش «گۇڭگا شېئىرلار» نىڭ مەيدانغا كېلىشى دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى ھەققىدە توختىلىپ: «مەن بۇ خىل شېئىرلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى باشلامچىسى شائىر بوغدا ئابدۇللا دەپ قارايمەن» دېدى. ئۇ بۇ ھەقتىكى باياندا پېشقەدەم شائىر بوغدا ئابدۇللانىڭ 1964 - يىلى يېزىلغان «چوغ» ناملىق شېئىرى بىلەن 1974 - يىلى يېزىلغان «موللانوخىتىيۇزىدە» ناملىق شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىي ئۇتۇقلىرى ھەققىدە قىسقىچە توختالغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ «چوغ سورىغان بالا»، ئە. ئوسماننىڭ «سادىر يېتىم قالغان بەش بالىسىنى ئىزدەپ» ناملىق شېئىرلىرىدا يۇقىرىقى شېئىرلارنىڭ تەسىرى بارلىقىنى قەيت قىلدى.

1

بىز ئىنسان ۋە شەيئىلەرنىڭ جەۋھىرىنى چۈشىنىش ۋەيا. كى ھېس قىلىش مۇمكىن ئەمەس، ئۇنى پەقەتلا تۇيۇش مۇمكىن، دەپ قارىغانلىقىمىز ئۈچۈن، شۇنداقلا، بۇنداق تۇيۇش. نىڭ شېئىردىكى ئىپادىسى مۇرەككەپ تىل مۇناسىۋەتلىرى ئارقىلىقلا ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىغا ئىشەنگەنلىكىمىز ئۈچۈن، شېئىرىيەتتىمىزدىكى ئېنىقلىق بىر خىل «گۇڭگالىق» قا يۈزلىنىشكە باشلىدى ھەمدە بۇ يۈزلىنىش باشقىلار تەرىپىدىن «گۇڭگا شېئىرلار» دەپ ئاتالدى.

ئىنسانىيەت تەپەككۈر تارىخى تۆۋەندىكىدەك باس-قۇچلارنى بېسىپ ئۆتتى:

بىرىنچى، ئەپسانىۋى تەپەككۈر باسقۇچى؛
 ئىككىنچى، دىنىي تەپەككۈر باسقۇچى؛
 ئۈچىنچى، ئەقلىي تەپەككۈر باسقۇچى (بۇنىڭ ئىچىدە پەلسەپە مۇبار)

تۆتىنچى، ئىلمىي تەپەككۈر باسقۇچى؛
 بەشىنچى، تەنقىدىي تەپەككۈر باسقۇچى؛

ھازىرقى ئۇيغۇرلارنىڭ تەپەككۈرىنى ھەتتا تەپەككۈرنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى بولغان دىنىي تەپەككۈر باسقۇچىدا دەپمۇ ھۆكۈم قىلالمايمەن، چۈنكى، ئۇيغۇرلار دىيانەت بىلەن خۇراپاتنى ئارلاشتۇرۇپ تەپەككۈر قىلىدۇ. مېنىڭچە ئۇيغۇرلار تەپەككۈرنىڭ ئەپسانىۋى باسقۇچى بىلەن ياشىماقتا. ئۇلار ھەقىقەتەنمۇ ئەپسانىۋى خەلق.

ماھىيەت ئۈستىدە توختالغاندا، دىكارتتىن بۇرۇنقى غەرب تەپەككۈرى ماھىيەتچىل تەپەككۈر بولۇپ، ئاساسەن ئىنسان ۋە شەيئىلەرنىڭ ھەقىقىتى ۋە تەبىئىتى يەنى نېمىلىكى ئۈستىدە ئويلىنىش ئىدى. دىكارتنىڭ گۇمان پەلسەپەسى مۇنداق

ئويلىنىشنىڭ ئاساسىنى چۇۋۇشقا سەۋەبچى بولدى. شۇنداقلا ئىنسان ۋە شەيئىلەرنىڭ تۇراقلىق ھەقىقىتى ۋە تەبىئىتى ھەققىدىكى ئويلىنىشنىڭ بېھۇدلىكى پەلسەپەۋى ئاساستا شەرھىلەندى. دىكارتنىڭ «مەن تەپەككۈر قىلىۋاتىمەن، دېمەك مەن مەۋجۇتتەن» دېگەن مەشھۇر ئىبارىسى مەۋجۇدىيەتنىڭ ماھىيەت ئەمەس، بەلكى تەپەككۈر پائالىيىتى ئىكەنلىكىنى جاكارلىدى. ئاندىن ئېپىستېمىنىڭ نىسپىيلىكى بىلەن ئۇنىڭدىن كېيىنكى ھازىرغىچە شۇبھىلىنىش پىرىنسىپى ماھىيەتلىك تەپەككۈر دەۋرىنىڭ ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەنلىكىدىن دېرەك بەردى. يەنە بىر تەرەپتىن ماھىيەتچىل تەپەككۈر بىلەن ئىنسان مەركەزچىلىك قارىشى ئارقا - ئارقىدىن يارىلىشقا باشلىدى. ئىنسان مەركەزچىلىكى تېنىدىكى دەسلەپكى يارىنى ئىنساننىڭ تەڭرى تەرىپىدىن يارىتىلغان ئالاھىدە مەخلۇق ئەمەس، بەلكى تەبىئىي تاللىنىش قانۇنىيىتى ئارقىلىق ئادەمىنمايەۋىدىن تەرەققىي قىلغانلىقىنى دارۋىن تەنتەنە بىلەن جاكارلىدى. ئىككىنچى يارىنى كوپىرنىك پەيدا قىلغان بولۇپ، ئىنسان ھايات كەچۈرۈۋاتقان زېمىننىڭ كائىنات مەركىزى ئەمەس، بەلكى قۇياش ئەتراپىنى ئايلىنىدىغان ئەرزىمەس بىر پىلانېتا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. ئۈچىنچى يارىغا فروئىدنىڭ پىسخىك ئانا. لىزدىكى جىنسىي ئېنېرگىيە (لېبىدۇ) يۈكسىلىشى نەزەرىيەسى سەۋەبچى بولدى. يەنى ئىنساننىڭ مەنىۋى پائالىيەتلىرى قانداق بىر خىل ساماۋىي سىرلىق كۈچنىڭ تەسىرىدە ئەمەس، بەلكى ئىنساندىكى جىنسىي ئېنېرگىيەنىڭ يۈكسىلىشى (يۆنىلىش بۇرۇشى) ئارقىلىق مەيدانغا كېلىدىغانلىقى ئېلان قىلىندى. يۇقىرىدىكى تەپەككۈر ھادىسىلىرى ماھىيەتنىڭ ئىدىيەۋى قىممىتىنى بىراقلا چۈشۈرۈۋەتتى.

نۆۋەتتىكى تەپەككۈرنىڭ ئوبىيكتى تەپەككۈرنىڭ ئۆزى بولۇپ، ئۇنى ئىشلەپچىقىرىدىغان مېخانىزم ئۈستىدە ئويلىنىدۇ. يەنى، ئۇ «ئۆز - ئۆزىنى تەنقىدلىدىغان» تەپەككۈر. دۇر. مۇشۇ سەۋەبتىن، بۇنداق تەپەككۈرنى شەكىلچىل تەپەككۈر دەپ ئاتاشقا بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن شەكىلنى ئالدىن ئويدىلىشىش ئوبىيكتى قىلىشىمىز كېرەك. ئەگەر ماھىيەت بار دېيىلسە، ئۇ چوقۇم شەكىلسىز مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ، خۇددى بەدەنسىز جاننىڭ مەۋجۇت بولمىغىنىدەك! شەكىل بىلەن ماھىيەتنىڭ مۇناسىۋىتى بىر باش پىيازغا ئوخشايدۇ، پىيازنىڭ پوستىنى سويۇپ تۈگەتكەنمىزدە، ئېنىقكى ئېرىشىدىغان نىمىز ھېچنېمە بولىدۇ.

بىزگە نىسبەتەن، شېئىرنىڭ كۆڭۈل بۆلىدىغىنى ئىنسان ۋە شەيئىلەرنىڭ جەۋھىرى بولغاچقا، يەنى، شېئىرنىڭ ئىپادىلەيدىغىنى ئىنسان ۋە شەيئىلەرنىڭ مېتافىزىكىسىدىن ئىبارەت بولغاچقا، بۇنداق جەۋھەر قانداقتۇر ئەقىل ۋەياكى ھېسسىيات. تا ئەمەس، بەلكى سۆزلەر بىلەن مەنىلەر ئارىسىدىكى بوشلۇق. تا تەجەللى قىلىدۇ. مانا مۇشۇ بوشلۇقنى ئىچكى مۇزىكا دەپ

ئىرلار ئۆز تەبىئەت ككۇر ئۇسۇلنى يېڭىلىماي تۇرۇپ، يېڭىچە شې-
ئىرلارنى يېزىۋەردى. بۇنىڭ بىلەن ئەنئەنىۋى شېئىرىيەتكە
ئوخشاش شەكىل ئازلىق داۋاملىشىۋەردى. يەنى شېئىرنىڭ نېمە-
لىكى ئۈستىدە ئىزدەنمەي تۇرۇپلا شېئىرنىڭ قانداقلىقىنى سە-
ناشقا باشلىدى. شۇنداق خۇلاسگە كېلىمىزكى، مۇتلەق كۆپ
ساندىكى يېڭى شائىرلار يەنىلا ئەنئەنىۋى شائىرلار دەۋرى. تىل
مۇناسىۋەتلىرىدىكى يېڭىلىقنى دورىغۇچىلاردۇر. شېئىرنىڭ نېمە-
مىلىكى ھەققىدە ئويلىنىش تېگىدىن ئېيتقاندا ئىدىيەۋى مەنىدە-
لىدۇر. دۇنيا قاراش مەسىلىسىدۇر. شۇڭا ئىدىيەۋى يېڭىلىق
ماي تۇرۇپ، يېڭى شېئىرىيەتتىن سۆز ئېچىش مۇمكىن ئە-
مەس. تەبىئەت ككۇر قىلىش ئۇسۇلىمىزنى يېڭىلىماي تۇرۇپ، يېڭى
ئىدىيەدىن سۆز ئېچىش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. دېمەك يېڭى-
لىقنىڭ ئۆزىمۇ ئىدىيەۋى مەسىلىدۇر. ئۇيغۇر تىلىدىكى ئىككى
سۆزنىڭ ئوتتۇرىسىدا يېڭى مۇناسىۋەت قۇرۇلغاندا، ئۇيغۇر
تەبىئەت ككۇرىدا يېڭىلىق يۈز بېرىپتۇ دېيەلەيمىز. شېئىرنىڭ نېمە-
لىكى بىلەن مەنىسىزلىك ئۇقۇمنى جۈپلەشتۈرگەندە ئىدىيەمىز
زىلزىلىگە كېلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن، ئۇيغۇر يوشۇرۇن ئېڭىنى تە-
رەپ تۇرغان تۈۋرۈك - ئىشەنچ غولايىدۇ. ئىشەنچنىڭ غولىشى
بىلەن تەڭ يوشۇرۇن ئېڭىمىزنىڭ ئۆزگىرىشى شەكىللەندۈرگەن
بىردىنبىر مەنىمۇ گۈمۈرۈلۈپ چۈشىدۇ. چۈنكى مەنىسىزلىك
بار يەردە ئىشەنچ بولمايدۇ. شۇنداقلا ئىشەنچنىڭ غايىب بو-
لۇشى بىلەن تەڭ مەنە مۇقەررەرلىكىنىڭ ئورنىنى مەنە ئېھتى-
ماللىقى ئىگىلەيدۇ. مۇشۇ ئاساستا، بىزنىڭ روھىي ھالىتىمىز-
دەمۇ ئۇششۇمتۇت ئۆزگىرىش يۈز بېرىدۇ. دەسلەپتە، مەنە
مۇقەررەرلىكى ئانا قىلغان خاتىرجەملىكىمىزنى يوقىتىپ، تەش-
ۋىشكە چۈشمىز. بۇنداق تەشۋىشلىنىش، ئەسلىدە، مەنە ئېھ-
تىماللىقىدىن كېلىپ چىققان بولىدۇ. مۇئەييەن بىر مەنىنى قو-
بۇل قىلىش بىلەن رەت قىلىش ئارىسىدا ئىككىلەندۈرىدۇ. ئە-
چىمىزنى تىتىلىدىتىدۇ. كەسكىن بىر قارارغا كەلتۈرمەيدۇ.
مەۋجۇتلۇقنىڭ مەنىسىزلىكى بىزنى مانا مۇشۇنداق مەڭگۈلۈك
تەشۋىشكە ھۆكۈم قىلغان بولىدۇ. دېمەك تەشۋىش - شېئىرنىڭ
چىرايىدىكى تۇنجى ئىپادىدۇر. ئەگەر شېئىرنىڭ ھەقىقى چىرا-
يىنى (ئۇنىڭ چىرايىدىكى بارلىق ئىپادىلەرنى) تۇنىماقچى
بولساق، ئۇنى (شېئىرنى) ئۇنىڭ يۇرتىدىن (ئولتۇراقلاشقان
جايىدىن) ئىزلىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

تىل شائىرنىڭ بىردىنبىر رېئاللىقى بولۇپ، خۇددى تىل
بىلەن ئىنسان پىسخىكىسىنىڭ مۇناسىۋىتى بولمىغىنىدەك،
پىسخولوگىيە بىلەن شېئىرنىڭمۇ مۇناسىۋىتى بولمايدۇ. شېئىرلا
ئەمەس، ھەتتاكى پىروزمۇ ھەم شۇنداق، يەنى پىروزا ئىجرا-
دىيىتىمۇ ئىنسان پىسخىكىسى ئەمەس، بەلكى ئىنساننىڭ تىل
قۇرۇلمىسى (كۈلتۈر قۇرۇلمىسى) بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك
بولۇپ، پىروزمىمۇ كۆڭۈل بۆلىدىغىنى يەنىلا ئىنساننىڭ ئاڭ
ۋە يوشۇرۇن ئاڭغا ئوخشاش پىسخىك بولمىغان جەريانلاردۇر.

ئاتايمىز. شۇنداقلا، مۇشۇ بوشلۇقنىڭ ئۆزى شائىر تۇيغۇسىنىڭ
ۋاستىلىك نەتىجىسى بولۇپ، ۋاستە - سۆزلەر بىلەن مەنە-
لەرنىڭ بىرلىكىدۇر. بىزنىڭ نەزىرىمىزدە، جەۋھەر ئەقلىي
نەرسە ئەمەس ھەم ھېسسىي نەرسىمۇ ئەمەس، بەلكى مۇزىكىغا
ئوخشاش، تۇيغۇغا ئەڭ يېقىن نەرسە. مۇشۇ ئاساستا شۇنداق
يەكۈن چىقىرىشقا بولىدۇكى، شېئىرنىڭ يېزىلىشى تۆت ئامىلغا
ئېھتىياجلىق: تۇيغۇ، تىل مۇناسىۋەتلىرى، مەنە، مۇزىكا.

ئەگەر شېئىرنى مەنە ۋە قۇرۇلما دەپ ئىككىگە پارچىلى-
ساق، ئۇ چاغدا شېئىرنىڭ دەۋر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى
شېئىرنىڭ قۇرۇلمىسى بەلگىلەيدۇ، ياكى شېئىرنىڭ قۇرۇلمىسى-
نى شېئىرنىڭ دەۋر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى بەلگىلەيدۇ.
مۇشۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، شېئىرنى قۇرۇلما تارىخىلىققا
ئىگە. بىراق، مەنە ئۇنداق ئەمەس، مەنە تارىخىي نەرسە ئە-
مەس. مەنە، قۇرۇلمىغا ئوخشاش، تەرەققىياتنىڭ تەسىرىگە
ئۇچرىمايدۇ، دەۋر پەردىسىنىڭ كەينىدە ئۆز تۇراقلىقلىقىنى
ساقلاپ قېلىۋېرىدۇ. دېمەك، شېئىر بىرلا ۋاقىتتا تۇراقلىقلىق
بىلەن تۇراقسىزلىقنىڭ بىرلىكىدىن ئىبارەت.

ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىكى ئۇيغۇر يېڭى شې-
ئىرىيەت ھەرىكىتى، بىر تەرەپتىن، مۇراسىمىدىكى شېئىرنى
مەنىگە ۋارىسلىق قىلغان ھەمدە ئۇنى (شېئىرنى مەنىنى) ئۆي-
غۇر شېئىرىيەتكە قايتۇرۇپ كەلگەن بولسا، يەنە بىر تەرەپ-
تىن، شېئىرنى قۇرۇلمىغا ئىسيان كۆتۈردى.

يېڭى شائىرنى مەزمۇن مۇقەررەرلىكى بىلەن تىلنىڭ مەنە
مۇمكىنچىلىكى ئالدىدۇ. تىلغا شەرتسىز كىرىش، كالىڭلىقىدا
ئالدىنئاللا شەكىللەنگەن مەزمۇننى تىلنىڭ سىرتىدا قالدۇرۇش،
تىل مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئېھتىماللىق مەنىسىگە ئىچكىرىلەۋېرىش،
شېئىر - مەزمۇننى ئويلاش ھۇنرى ئەمەس. بەلكى تىل تەرد-
پىدىن ئويلىنىش ھۇنرىدۇر. شائىر ئويلىمايدۇ، ئويلىنىدۇ.
ئويلاش مەزمۇننىڭ ئىشى بولسا، ئويلىنىش تىلنىڭ ئىشىدۇر.
مەنە (ياكى مەنىسىزلىك) نىڭ ئىشىدۇر... مەنە ئەنئەنىۋى ئو-
قۇرمەنگە نىسبەتەن مۇقەررەرلىككە ئىگە بولغان بولسا، يېڭى
ئوقۇرمەنگە نىسبەتەن ئېھتىماللىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. يە-
نە تىل بولمىسا مەنىمۇ بولمايدۇ. تىل ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر خىل
زۆرۈرىيەت. ئۇنىڭ ئەكسىچە ئەنئەنىۋى ئوقۇرمەن: مەنە تىل-
نىڭ سىرتىدا مەۋجۇد بولۇپ تۇرىۋېرىدۇ، دەپ قارايدۇ. شۇ-
ڭا ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى تىل مەنىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان
ئەينەكتىن ئارتۇق نەرسە ئەمەس.

- سىز مەۋجۇتلۇقنى بىمەنە (مەنىسىز) دەپ قارامسىز؟
- ياق!
- ئۇنداقتا سىز يېڭىچە شېئىرغا قارشى پوزىتسىيەدە ئە-
كەنسىز.
- دېمەك يېڭى شېئىرىيەت ئالدى بىلەن ئۇيغۇر تەبىئەت ككۇر
شەكلىنى يېڭىلاش دېمەكتۇر. شۇغىنىسى، ئانالىمىش يېڭى شا-

دۇر. (يوشۇرۇن ئاڭ ئۇقۇمىمۇ تېڭى - تەكتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا پسخولوگىيىگە ئەمەس، تىلغا ئالاقىدار مەسلە). مەسلە، دۇنيادىكى بۈيۈك ئوبزورچىلار دوستويۇۋىسكىنىڭ رومانلىرىدىكى پېرسوناژلارنىڭ روھىي دۇنياسىنى باشقىلار مۆلچەرلىگەندەك پسخىك چوڭقۇرلۇق ئەمەس، بەلكى مېتافىزىك چوڭقۇرلۇق ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرمەكتە. يىغىپ ئېيتقاندا، شېئىرىي ئىجادىيەت تىل جەريانىدۇر، چۈنكى تىل شائىر تەۋە بولغان خەلقنىڭ ئېڭى ۋە يوشۇرۇن ئېڭى، شۇنداقلا تەپەككۈرى ۋە ھېسسىياتىنىڭ تىرىك يىغىندىسىدىن ئىبارەت. ھەرقانداق شائىر ئۆز پسخولوگىيىسىنىڭ پاسسىپ تەبىرىچىسى ئەمەس، ئەكسىچە، بىر پۈتۈن خەلق تەۋە بولغان تىل قۇرۇلمىسىدىكى ئاكتىپ پائالىيەتچىدۇر.

ئاتالمىش ئىنسان سىرلىرى ھېسسىياتتا ئەمەس، بەلكى تۇيغۇدا. تۇيغۇ بارلىق سەزگۈ ئەزىزلىرى ئېڭىمىزدا ئورتاق پىششىقلاپ ئىشلىگەن بىر خىل بىلىشتىن ئىبارەت بولۇپ، بەزىلەر تەرىپىدىن ئالتىنچى سەزگۈ ئەزاسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە، ھېسسىيات ۋىجداننىڭ ئۆرتىنىشىدىن ھاسىل بولغان ۋاقىتلىق ھاياننىڭ مەھسۇلى بولۇپ، بىلىش بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق. شائىر پەقەت ھايانلارغا چىلا ئەمەس، تۇيغۇچىدۇر، بىلگۈچىدۇر. ئىنساننىڭ ئاتالمىش سىرلىرى شائىر تەرىپىدىن تۇيۇلۇشقا، بىلىنىشكە موھتاج.

يېڭى شائىرنى مۇتەپەككۈر دەپ تەرىپلەشكە ھەقلىقمىز. مۇشۇ سەۋەبتىن، ئۇيغۇر يېڭى شېئىرىيەت ھەرىكىتىنىڭ دەسلەپكى شوڭقارى تەپەككۈر قىلىش شەكلىنى ئۆزگەرتىش ئىدى. شۇنداقلا، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنى ئاتالمىش شېئىرىي پىكىردىن شېئىرىي مەنىگە يۆتكەش، چۈشەنچىلەرنى ئىپادىلەشتىن مەۋجۇد ئىدىيەنىڭ تۈرلۈك شەكلىنى يارىتىشقا يۈزلىنىش، تىپىك ھېسسىياتنى تاشلاپ، مەۋھۇم تۇيغۇدا ئولتۇراقلىشىش، شېئىرىي تىلنى بىرەر مۇددەت يەتكۈزۈشتەك ماھىيەتتىن ئۆزى ئۈستىدە ئويلىنىشتەك تەبىئەتكە ئۆزگەرتىش ئەينى چاغدىكى «ئىستېھكام قۇربانلىرى» نىڭ باش تارتىپ بولالمايدىغان ۋە زېپىسى ئىدى. يىغىپ ئېيتقاندا، شائىر - مەنە تەرىپىدىن يارالغۇچى ئەمەس، بەلكى مەنە ياراتقۇچىدۇر، دەپ قارايتتۇق. ئېتىقاد ئىگىسى بىلەن ئازغۇننىڭ پەرقى دەل مۇشۇ خاھىشتا، يارىتىش خاھىشىدا، ئىدىيە خارابىلىقىدا مەۋجۇد ئىدىيەت ھەققىدە ئويلىنىش ۋە تىل باياۋىنىدا مەنە ئىزدەشتە.

مەنە نوقۇل ئەقلىي نەرسىمۇ ئەمەس، نوقۇل ھېسسىي نەرسىمۇ ئەمەس، بەلكى تۇيغۇ دۇنياسىغا تەۋە نەرسىدۇر. يەنى، مەنە تۇيۇلدىكى، بىلىنمەيدۇ، ھېس قىلىنمايدۇ. مۇشۇ ئاساستا، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنى پىكىر ۋە ھېسسىياتتىن تۇيغۇغا يۆتكەشكە ئۇرۇندۇق... مەنەگە يۈزلەندۈردۇق.

ئارىستونالىس مېتافىزىكىنى مەۋجۇد ئىدىيەت ۋە ئۇنىڭ زۆرۈر بولغان خۇسۇسىيەتلىرى ھەققىدىكى ئىلىم دەپ تەرىپلە.

كەن ئىكەن. مەن مەۋجۇد ئىدىيەنى تىللىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە دەپ قارايمەن. يەنى، مېنىڭچە، مەۋجۇد ئىدىيە تىلنىڭ سىرتىدا مەۋجۇت ئەمەس! شۇنداق ئىكەن، مېنىڭ نەزىرىمدىكى شائىر ئالدى بىلەن تىلدىكى مەۋجۇد ئىدىيەنى تىللىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە سۆزلىشى كېرەك. شائىرلىق تىلنىڭ تارىخىلىق ئەمەس، بەلكى مېتافىزىكىلىق ئەھمىيەت بېرىش بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. ئالەم مەنسىز، پەقەت تىللا مەنە ئېھتىماللىقىغا ئىگە. شۇنداق ئىكەن، تىلنى ئۆزىنىڭ تۈپ مەسىلىسى دەپ قارىغان شائىر ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا، شائىرلىق بىمەنە ئالەمگە مەنە يارىد. تىلغا ئۇرۇنۇش دېمەكتۇر.

مەۋجۇد ئىدىيەنى تىلغا ئۇچۇش، تىلنىڭ شاۋقۇن - سۈرئىتىدىن ئۆتۈپ، ئۇنىڭ سۈكۈناتىغا يېتىپ بېرىشقا توغرا كېلىدۇ. يەنى، تىلنىڭ ئىجتىمائىيلىقىدىن مېتافىزىكىلىق يۆتكىلىشى كېرەك، تىلغا قانداقتۇر ئۆز ئارا چۈشىنىش قورالى ئەمەس، بەلكى مەۋجۇد ئىدىيەنى ئىجاد قىلىش ۋاسىتىسى سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىش كېرەك. بۇنداق مۇئامىلە شائىرنى تىلنىڭ يېرىمىغا مۇناسىۋەتلىرىنى يارىتىشقا تەقەززا قىلىدۇ، شۇنداقلا، شائىرنى ئوقۇرمەنگە ئۇچۇر يەتكۈزگۈچىلىك سالاھىيىتىدىن تىلدىكى مەۋجۇد ئىدىيەنى ئىزدىگۈچىگە ئايلاندۇرىدۇ. مۇشۇ ئاساستا، شائىر بىلەن ئوقۇرمەننىڭ مۇناسىۋىتىمۇ ئۇچۇر يەتكۈزگۈچى - ئۇچۇر تاپشۇرۇۋالغۇچى مۇناسىۋىتىدىن مەۋجۇد ئىدىيەنى ئورتاق تىلغا ئۇچۇرچى مۇناسىۋىتىگە ئۆزگەرتىدۇ. يەنى، شائىرنىڭ ئۆز ئوي - پىكىرىنى ۋە ھېسسىياتىنى ئىپادىلەش ئىكەنلىكى ئەمەلدىن قېلىپ، ئۇنىڭ (شائىرنىڭ) مەۋجۇد ئىدىيەنىڭ ئوقۇرمەننى ئىكەنلىكى ئەمەلگە ئاشىدۇ. بۇنىڭ بىلەن، ئەدەبىياتتىكى «يازغۇچى - ئوقۇرمەن» مۇناسىۋىتىنىڭ ئورنىنى «مەۋجۇد ئىدىيەت - ئوقۇرمەن» مۇناسىۋىتى ئىگىلەيدۇ. شائىر - مۇتەپەككۈر مۇتەپەككۈر، دېگىنىمىزنىڭ مەنىسى مانا مۇشۇ.

شائىرغا نىسبەتەن، كەچۈرۈم ئادالەتتىنمۇ قىممەتلىك بولغىنىدەك، ھەقىقەتتىنمۇ خىيال (تەسەۋۋۇر) كەڭرى. شائىر شېئىر يېزىۋاتقاندا ئېسىدىكى «شېئىر» نى ئوقۇۋاتقان بولىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، شائىر ئەسلى ئوقۇرمەندۇر. مۇشۇ ئاساستا، شائىرلىقنىڭ ئالدىنقى شەرتى - ئوقۇرمەنلىك، دېيەلەيمەن.

ئەس - شائىرغا تەۋە نەرسە، شائىر ئۇنىڭغا تەۋە ئەمەس. شېئىر بولسا شائىرغا تەۋە نەرسە ئەمەس، شائىر ئۇنىڭغا تەۋە ئەس - مۇراسىمىز، ئۆتمۈشىمىز. شېئىر - لايىھىمىز، كەلگۈشىمىز.

يەنە بىر مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئەس - ۋاسىتە، شېئىر - غايە. شېئىردىكى ھەر بىر سۆز ۋە ئۇنىڭ باشقا سۆزلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى شائىردىن ۋە شېئىر ئوقۇغۇچىدىن ئىنچىكە كىلىك تەلەپ قىلىدۇ. ئادەتتە، مانا مۇشۇ ئىنچىكەلىك ئارقىلىق شائىرنىڭ سۆزلەۋاتقانلىقى بىلەن جۈپلۈۋاتقانلىقىنى پەرقلەيدۇ.

بولدۇ. بىر مىللەتنىڭ سەۋىيەسىنى مىللىي تىلدىكى تەپەككۇر ئىقتىدارى بەلگىلەيدۇ، مىللىي تىلنىڭ تەپەككۇرغا قانچىلىك دەرىجىدە ئوچۇقلىقى بەلگىلەيدۇ. شۇڭا، تىل - ئەدەبىياتنىڭ تەۋەلىك ئۆلچىمى بولۇشقا ئەڭ مۇناسىپ.

2

ئىلگىرى - كېيىن «سۈرۈغ»، «بەرقى»، «ئەنقىبا»، «ئاۋانگارت»... تورلىرىدا ئەينى دەۋردىكى ئاتالمىش «گۇڭگا شائىر»لار ۋە ئۇنىڭ تەرەپدارلىرى بىلەن ئۆگىنىشلەر ئارا قىزغىن بەس - مۇنازىرە قىلدى. بۇنىڭدىن يېڭى شېئىرىيەت ئېقىمىدىكىلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىمۇ خېلى كۈچلۈك توقۇنۇشنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئاشكارا بولدى. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى بۇ يەردىكى توقۇنۇش ۋە بەس - مۇنازىرىلەر شېئىرىيەتتىمىزدىكى يەنە بىر قېتىملىق جانلىنىشنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

«گۇڭگا شائىرلار»نىڭ ئىجادىيەت نەزەرىيەلىرىدە نۇپۇس، مەنە، ئىماگ دېگەندەك ئىبارىلەر كۆپ ئۇچرايدۇ. شۇڭا بەزى تورداشلار «گۇڭگىچىلار» شېئىر - تۇيغۇ سەنئىتى دەيدىكەن. ئۇلارغا ھېس - تۇيغۇ بولسلا بولىدىكەن. ئەقىل - ئىدىيەنى كېرەك قىلمايدىكەن تۇيغۇ دېگەن ئىنسان ئېتىقادىدىن كەچكەن بىردەملىك غىل - پال تەسىرات تۇرسا، شۇنىلا ئاساس قىلىپ قانداق شېئىر يازغىلى بولىدۇ؟ ئەگەر شۇنداق يازغىلى بولسا، «گۇڭگىچىلار»نىڭ ئۇزۇن - قىسقا مىسرادىن تۈزۈلگەن، كۆلەملىك شېئىرلىرىمۇ بىر دەملىك تۇيغۇمۇ؟ شۇنچە ئۇزۇن شېئىرلىرىغا زادىلا ئەقلىي تەركىبلەر ئايرىلاشمىغانمۇ؟ دېيىشكەن بولدى. مېنىڭچە، بۇ يەردە ئاتالغۇ ھەققىدە ئۇقۇشماسلىق بولسا كېرەك. بىز تۇيغۇنى ھېسسىيات بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چۈشىنىمىز. «گۇڭگىچىلار» بولسا، تۇيغۇ بىلەن ھېسسىياتنى ئايرىۋېتىدۇ، يەنى تۇيغۇنى ئەقىل بىلەن ھېسسىياتنىڭ بىرلىكى دەپ چۈشىنىدۇ.

«ئاتالمىش ئىنسان سىرلىرى ھېسسىياتتا ئەمەس، بەلكى تۇيغۇدا. تۇيغۇ بارلىق سەزگۈ ئەزىلىرى ئېڭىمىزدا ئورتاق پىششىقلاپ ئىشلىگەن بىر خىل بىلىشتىن ئىبارەت بولۇپ، بەزىلەر تەرىپىدىن ئالتىنچى سەزگۈ ئەزاسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە، ھېسسىيات ۋىجداننىڭ ئۆرتىنىشىدىن ھاسىل بولغان ۋاقىتلىق ھاياجاننىڭ مەھسۇلى بولۇپ، بىلىش بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق. شائىر پەقەت ھاياجانلانغۇچىلا ئەمەس، ئۇ تۇيغۇچىدۇر، بىلگۈچىدۇر. ئىنساننىڭ ئاتالمىش سىرلىرى شائىر تەرىپىدىن ئۇيۇلۇشقا، بىلىنىشكە موھتاج.»

يۇقىرىقى ئىبارىدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. بۇ يەردىكى تۇيغۇ(بىلىش) ئەقىلنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىچكى ھادىسە. پەرھات ئىلياس شېئىر ئىجادىيىتى، تەتقىقاتى ۋە ئەدەبىي تەرجىمىچىلىك ھاياتىدا يېڭى شېئىرىيەت ھەققىدە چوڭقۇر

دۈرەلەيمىز.

بىر خەلقنىڭ مىللىي تىلىغا كۆڭۈل بۆلۈشتىن ئارتۇق مىللەتپەرۋەرلىك بولمىسا كېرەك! شائىرنىڭ مانا مۇشۇنداق جەمئىيەت جەڭگىۋارلىقى ھەرقانداق بىر سىياسىيەتنىڭ جەڭگىۋار چۇقانىدىن قېلىشمايدۇ.

ئەركىنلىك مېتافىزىكا تەرىپىدىن ئىنسانغا بېرىلگەن مەۋجۇدىيەتسىزلىك كېسىلى دېمەكتۇر. بۇ دېگەنلىك - ئىنسان ئەركىن تۇغۇلدۇيۇ، ئەركىنلىكتىن ۋاز كېچىش يولىدا كۈرەش قىلىدۇ، دېگەنلىكتۇر.

ئەركىنلىك ۋە تەنھالىق ئىنساندىكى ئەسلىيەت بولۇپ، مەۋجۇدىيەت ۋە كىملىك ئۇنىڭ تاللىشىدۇر. يەنى، ئەركىنلىك ۋە تەنھالىق - ئىنساندىكى تۇغما تەبىئەت، مەۋجۇدىيەت ۋە كىملىك - ئىنساندىكى خاھىش.

مەنمۇ، رولان پارتقا ئوخشاش، يازغۇچىنىڭ ئۆلگەنلىكىگە ئىشىنىمەن. خۇددى بۇرۇنقى زاماندا خۇدا پەيغەمبەر ئارقىلىق سۆزلىگەندەك ھەمدە بۇ سۆزلەر ۋەھىي دەپ ئاتالغاندەك، تىلنى يازغۇچى ئارقىلىق «سۆزلەيدۇ» ھەمدە بۇ سۆزلەر ئەدەبىيات دەپ ئاتىلىدۇ. ئەدەبىيات قانداقتۇر يازغۇچىنىڭ ئوي - ھېسسىياتىنىڭ تىل ئارقىلىق ئىپادىلىنىشى ئەمەس، بەلكى تىلنىڭ يازغۇچىنىڭ ئوي - ھېسسىياتى ئارقىلىق ئىپادىلىنىشىدۇر. يەنى، بۇ يەردىكى ئىپادىلىنىۋاتقان نەرسە يازغۇچىنىڭ ئوي - ھېسسىياتى ئەمەس، بەلكى تىل! مۇشۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تىل غايە بولۇپ، يازغۇچى ۋاستىدۇر. يازغۇچىنىڭ ئۆلۈمى دېگىنىمىز، دەل ئۇنىڭ ئىپادىلەشتىكى غايىلىقىدىن ۋاستىلىققا ئۆتۈشىدە. بۇرۇن يازغۇچى «مەن ئۆزۈم - نى ئىپادىلەۋاتىمەن» دېگەن بولسا، ھازىر «تىل مەن ئارقىلىق ئۆزۈمنى ئىپادىلەۋاتىدۇ» دەيدۇ. بىر مىللەتنىڭ ئەدەبىياتى شۇ مىللەتكە ئىرقىي جەھەتتىن ئەۋە بولغان يازغۇچىنىڭ ئاتالمىش ئۆزۈلۈكى (ئوي - ھېسسىياتى) ئەمەس، بەلكى شۇ مىللەتكە تەۋە بولغان مىللىي تىلنىڭ ئۆزۈلۈكىدىن ئىبارەت. مانا مۇشۇ ئۆزۈلۈك، مانا مۇشۇ مىللىيلىك يازغۇچى ئارقىلىق ئۆزۈنى داۋاملىق قايتىلايدۇ، يېڭىلايدۇ. يازغۇچى مانا مۇشۇ مىللىي تىلنىڭ ئۆزۈلۈكىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەينەكلىك رولىنى ئۆتىدۇ، خالاس. يازغۇچىدىن ئىبارەت بۇ ئەينەك قانچىلىك سۈزۈكلەشكەنسىرى ئۇنىڭ ئەكس ئەتتۈرۈش ئۆلچىمى شۇنچەلىك يۇقىرى بولىدۇ. بۇنداق سۈزۈكلۈككە كاپالەتلىك قىلىدىغان بىر دەرىجىلىك ئامىل يازغۇچىنىڭ تىلىغا بولغان ئىجابىيلىقىدۇر، يەنى رېئال تۇرمۇشقا بولغان سەلبىيلىكىدۇر. چۈنكى رېئال تۇرمۇش خۇددى «ئىرق»، «مىللىي روھ» ۋە «تەقۋالىق» ئۇقۇملىرىدەك ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان، يوقىلىپ ۋە يېڭىدىن پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان نەرسىلەردىن تەركىپ تاپقان بولۇپ تىلدەك تۇراقلىقلىققا ۋە داۋاملىقلىققا ئىگە ئەمەس. بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇتلۇقى مىللىي تىلنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى شەرت قىلغان

كەتكەن سۆزلەر ئارىسىدا ھېچقانداق بوشلۇق بولمايدۇ. مەسلەن:

ئەي، خەلقىمەي، ئەي، خەلقىم،
سېنى دىلدىن سۆيىمەن.
يۈرىكىمدىن كۆيىمەن،
شادلىقىدىن كۈلىمەن.

دېگەن مىسرالاردىكى... سۆزلەر ئارا ئوقۇرمەنلەرنىڭ
ئۆزلىرى ئويلىنىپ باغلىۋېلىشقا ھېچقانداق بوشلۇق قالدۇرما-
غانلىقى سەۋەبلىك بىزگە قىلچە يېڭىلىق تۇيغۇسى بەرمەيدۇ.

مېنىڭچە يىل -

باللارنىڭ تىزىپ قويغان ئويۇنچۇقى.

قارا تۇن -

چاچلىرىمنىڭ ئاق بويىقى.

(ئابلىكىم ھەسەننىڭ «قېزىلىق» ناملىق شېئىرىدىن)

بۇ مىسرالارغا قارايدىغان بولساق، «يىل» بىلەن «يا-
لارنىڭ تىزىپ قويغان ئويۇنچۇقى» ئوتتۇرىسىدا، «قارا
تۇن» بىلەن «چاچلىرىمنىڭ ئاق بويىقى» ئوتتۇرىسىدا بوش-
لۇق بار.

1. مەنە بوشلۇقى: شېئىردىكى مەلۇم بىر مەنە قاتلىمىدىن
يەنە بىر قاتلىمغا ئۆتمۈشتىكى بوشلۇق قالدۇرۇپ سەكرەش
ھالىتىنى كۆرسىتىدۇ. مەسلەن: بوغدا ئابدۇللاننىڭ «بۈگۈن ۋە
ئەتە» دېگەن شېئىرى بۇنىڭغا ئوبدان مىسال بولالايدۇ:

ئاقىلار ئەتنى ئويلايدۇ بىر-بىر،

بەزىلەر بۈگۈنگە تامامەن ئەسىر.

بەخت ۋە يا ھالاكەت

ئەتە دېمەك مۇقەررەر تەقدىر.

كۈلكە ھېچكىمدىن مىراس قالمىغان،

ھېچكىم يىغىنى سېتىپ ئالمىغان.

ئاۋۇنىڭ كەينىدە ماۋۇ بار،

شۇنداق چۆرگىلەپ تۇرىدۇ جاھان.

ئۇلارغىمۇ كېلىدۇ ئەنە،

بەلكىم ساڭا كەلگەندىن بەتتەر.

يالغۇزلۇقتا كۆڭۈل شۇنداق ساپ،

ئۆزۈڭنىڭ دۇنياسى گۈزەل نەقەدەر.

12 مىسرادىن تۈزۈلگەن بۇ شېئىرنىڭ ئالدىنقى 10 مىس-

راسى بىر مەنە قاتلىمى، كېيىنكى ئىككى مىراسى بىر مەنە قات-
لىمى، دەپ ئايرىشقا بولىدۇ. ئالدىنقىسى «ئەتە» ھەققىدىكى
مەنە قاتلىمى، كېيىنكىسى «شائىرنىڭ يالغۇزلۇقى» ھەققىدىكى
مەنە قاتلىمى. شائىر «ئەتە» ھەققىدە يېزىپ كېلىپ، ئۇشتۇر-

ئىزدەنگۈچىلەرنىڭ بىرى. لېكىن ئۇ «ئۆز ئاۋازىمىز ھەم-
مىدىن مۇھىم» دېگەن خاھىشنى ئىلگىرى سۈرگۈچى. شۇڭا
ئۇنىڭ ئىجادىيەت قارىشىنى چامىمىزنىڭ يېتىشىچە ئىگىلەش-
نى ئىزدەنگۈچىلەر ئۈچۈن ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە دەپ
قارىدىم...

شائىرنىڭ «ئۆز ئاۋازىمىز ھەممىدىن مۇھىم» دېيىشىدە
ئالدى بىلەن ھەر بىر شائىر ئۈچۈن ئۆزىگە خاس يول تۇتۇش-
نىڭ زۆرۈرلىكى، بۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئەمەس، دۇنيا
شېئىرىيىتىدىمۇ شائىرنىڭ ئورنىنى تىكلەيدىغان مۇھىم شەرت
ئىكەنلىكى ئىلگىرى سۈرۈلگەن. يەنە بىرى نەرجىمە ئىجادىيىتى
جەريانىدا دۇنيا شېئىرىيىتىدىكى بۈيۈك نامايەندىلەر بىلەن
كۆپ ئۇچراشقان شائىرنىڭ نۆۋەتتىكى تەرجىمە تىلغا ئايلىنىپ
قىلىش كىرىزىسىغا دۇچ كېلىۋاتقان ئانا تىلىمىزغا ۋە «زاغرا
تىل»دىكى ساددا تەركىبلەرگە بولغان مەسئۇلىيىتىنى ئىجاد-
يىتىدە جارى قىلدۇرۇشنىڭ بىر خىل ئىپادىسى دەپ چۈشە-
نىشىمۇ بولىدۇ.

«گۇڭگا شېئىرلار» توغرىسىدا گەپ بولغاندا كۆپىنچە-
مىزنىڭ يادىدىن كېچىدىغىنى ئاۋام بىلەن شائىر، شېئىر بىلەن
ئوقۇرمەن ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىقنىڭ يىراقلاپ كېتىۋاتقانلىقى
ھەققىدىكى دەتالاش. ياش شائىرلار ئارىسىدىكى ئوقۇرمەن-
لەرنىڭ سەۋىيەسىدىن رازى بولماسلىق ئەھۋالى، بۇ بىزدە-
كىلا ئەمەس، دۇنيا ئەدەبىياتىغا نىسبەتەنمۇ ئومۇميۈزلۈك
ھادىسە بولسا كېرەك. مۇشۇ نۇقتىدىن ئويلىغىنىمىزدا بىز ئېي-
تىۋاتقان ئاتالمىش گۇڭگا شېئىرلارنىڭلا ئەمەس، ئاممىباب
شېئىرلارنىڭمۇ بازىرى كاسات. مانا بۇ رېئاللىق! مەن بۇر-
ئاللىقنىڭ سەۋەبىنى ئوقۇرمەندىمۇ، شائىردىمۇ بار دەپ قا-
رايمەن. ئەمەلىيەتتە شائىر بىلەن ئاۋام ئوتتۇرىسىدا ئۆتكىلى
بولمايدىغان داۋان يوق. مەسلەن: بىزنىڭ ئۆز-ئۆزىمىزنى
دەڭسەپ بېقىشىمىز، ئۆز-ئۆزىمىزنى قانچىلىك تىڭشىيالى-
شىمىز، ئوقۇرمەننىڭ شۇ شېئىردىن ئۆزى ھەققىدە قانچىلىك
ئۇقۇمغا ئىگە بولۇشى...

پەرھات ئىلياسنىڭ بەزى شېئىرىيەت قاراشلىرى شېئىر بە-
لەن ئوقۇرمەن ئوتتۇرىسىدىكى چۈشۈنىشنى ئىلگىرى سۈ-
رۈشتە ھالقىلىق رول ئوينايدۇ، دەپ قارايمەن. بىر تورداش-
نىڭ «شېئىرىي بوشلۇق» ھەققىدىكى سوئالغا ئۇ مۇنداق بىر
نەچچە نوقتىلار بويىچە جاۋاب بېرىدۇ:

«بۇشۇلۇق» ئەسلىدە گېئومېتىرىيەدىن كېلىپ چىققان ئا-
تالغۇ بولۇپ، «ماكان» دېگەن مەنىسىمۇ بار. بۇ ئاتالغۇ كې-
يىنچە سەنئەتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدىمۇ قوللىنىشقا باشلى-
دى. شېئىرىيەت نەزەرىيەرىمىزدە بۇ ئاتالغۇ «شېئىرىي بوش-
لۇق» دەپ قوللىنىپ كېلىۋاتىدۇ. مەن ئۆز چۈشەنچەم بويىچە
بۇنى مۇنداق تۆت نۇقتىدىن شەرھىلەپ باقاي:

1. سۆزلەر ئارا بوشلۇق: تەكرار ئىشلىتىلىپ ئۇقۇملىشىپ

تۇتلا ئۆزىنىڭ «يالغۇزلۇقى»غا ئۆتۈپ كەتكەن. مانا بۇ يەر-
دىكى مەنە بوشلۇقىنى تەھلىل قىلىپ بېقىشقا ئەرزىيدۇ.

3. قالدۇرۇق بوشلۇق: مەلۇم بىر شېئىرنى ئوقۇپ بول-
غاندىن كېيىن، شائىرنىڭ يەنە نۇرغۇن گەپلىرىنى قەستەن ئى-
چىگە يۇتۇتتىپ، قالغىنىنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ھېس قىلىۋېلىشىغا
قالدۇرۇپ قويدۇ. بۇمۇ بىزنىڭ ئېغىمىزدا نۇرغۇن ئويلىنىشنى
پەيدا قىلىدۇ. ھازىرچە مەن بۇنىڭغا «قالدۇرۇق بوشلۇق»
دەپ ئات قويدۇم.

4. شائىر ئېڭى بىلەن ئاۋام ئېڭى ئوتتۇرىسىدىكى بوش-
لۇق: شائىر ئېڭى تىراگېدىيەگە تولغان. ئۇ شېئىرلاشقان يە-
سەپەدىن ئوزۇقلىنىپ، ئاۋام ئېڭىدىن يۈكسەلگەندىلا ئاندىن
شائىرلىق بۇرچى پەيدا بولىدۇ. ئەمما، بۇ توغرىسىدا خىلمۇ
خىل قاراشلار مەۋجۇت. بۇنىڭ بىرى ئاۋام نېمىنى ئويلىسا
شۇنى ئويلاپ، نېمىنى دېمەكچى بولسا شۇنى دېيىش؛ يەنى
بىرى، ئاۋام ئويلاپ يېتەلمىگەننى ئويلاش، ئاۋام دېيەلمىگەننى
دېيىش. بۇ سەنئەت تارىخىدا ئەزەلدىن تالاش - تارتىش بو-
لۇپ كېلىۋاتقان مەسىلە. مېنىڭچە، چىلىق شائىر پابلۇ نېرو-
دانىڭ مۇنۇ سۆزى بۇنىڭغا ئادىل جاۋاب بولامدەك دەپ
ئويلايمەن: «شائىرنىڭ يازغىنىنى ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم چۈشەن-
مەس، بۇ ئېچىنىشلىق ئىشئور. ئەگەر ئۇنىڭ يازغىنىنى دۆت -
كالۋالارمۇ چۈشەنەلەيدىغان بولۇپ كەتسە، بۇ تېخىمۇ ئېچى-
نىشلىق ئىشتۇر.»

پەرھات ئىلياس گۇڭگىچىلار ۋەكىللىرىنىڭ شېئىر ئىجاد-
يىتى ۋە قاراشلىرىدىن تۇيغۇنى تەكىتلەپ، ھېسسىياتنى شېئىرنى
تەشكىل قىلىدىغان مۇھىم ئامىللارنىڭ سىرتىدا قالدۇرۇشى،
تىل مۇناسىۋەتلىرى جەھەتتە سۆزلەر بىلەن مەنە بوشلۇقىنى
تەكىتلەپ، شېئىردىكى بىر پۈتۈن قۇرۇلما ھاسىل قىلىدىغان
ماكرو بوشلۇققا سەل قاراشتەك سەۋەنلىكلىرىنى بالدۇرلا باي-
قىدى. گۇڭگىچىلار ۋەكىللىرىنىڭ شائىرى تېيىپجان ئېلىيېفنىڭ
«تۈگمەس ناخشا» شېئىرىغا يازغان قىسقا ماقالىسىنى ئەسلىپ
ئېيتقانلىرى سۆزىمىزنى دەلىللەيدۇ: «دەرھەققەت، بۇ شېئىر-
نىڭ سۆزلىرىنى ئايرىم - ئايرىم تەكشۈرسەك ھېچقانداق ئى-
جادىيلىقنى تاپالمايمىز. ئايرىم تۇرغاندا ھېچقانداق مۇڭ ھاسىل
قالمايدىغان ئاھاڭ ئېلىپمېنتلىرى بىر پۈتۈنلۈكنى ھاسىل قى-
لىپ ياترىغاندا قەلبىمىزنى لەرزىگە سالغاندەك، ئاشۇ ھېچقان-
داق «يېڭىلىق»قا ئىگە بولمىغان سۆزلەر توپى بىرلىشىپ ئا-
جايىپ چوڭقۇر مەنە قاتلاملىرىنى ھاسىل قىلغان... دېمەكچى-
مەنكى، تىل مۇناسىۋەتلىرى جەھەتتە يەككە ئىجادىيلىق يارات-
ماي تۇرۇپمۇ شېئىرنى كەيپىيات ياراتقىلى بولىدىغان يەنە بىر
نەرەپنىمۇ ئويلاشماي بولمايدۇ... تىل مۇناسىۋەتلىرىنى زىيادە
جەددىيەشتۈرۈپ، مەنە بوشلۇقلىرىنى بەك كىڭەيتىۋېتىشمۇ
شېئىرنى تۇيۇق يولغا باشلاپ قويامدەك دەپ ئويلايمەن.»
پەرھات ئىلياس بۇ ھەقتىكى قاراشلىرىنىڭ داۋامىدا

گۇڭگىچىلار ۋەكىللىرىنىڭ ئەنئەنە قارىشى ھەققىدە توختال-
غاندا ئالدى بىلەن ئۇنىڭ مۇنۇ بايانلىرىنى مەسەل كەلتۈرىدۇ.
«بىز ۋارىسلىق قىلىشقا مەجبۇر بولۇۋاتقان شېئىرنى ئەنئەنە
ئىنسان ۋە شەيئىلەرنىڭ يوسىنلىرىدا تۇرۇۋاتقان، جەۋھەردىن
تولمۇ يىراق بولغان ئەنئەنەدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنى ئىچى-
نىڭ ئەنئەنىسى ئەمەس، بەلكى تېشىنىڭ ئەنئەنىسى دېيىشكە
بولاتتى. چۈنكى بىزنىڭ نەزىرىمىزدە، ۋەزىن ۋە قايىپ شۇ-
داقلا پىكىر ۋە ھېسسىيات ئايرىم - ئايرىم ھالدا شېئىر شەكلى
ۋە مەزمۇنىنىڭ تاشقى شەرتلىرى ئىدى. مۇشۇ ئاساستا، بۇ
داق ئەنئەنگە ۋارىسلىق قىلىشنى شېئىرنىڭ ئىچكى شەرتلىرى-
گە خىيانەت قىلغانلىق، دەپ ھېسابلىدۇق... شېئىرىيەتمىزنىڭ
تارىخىدىن شۇنداق يەكۈنگە ئېرىشتۇقكى، ئىنساننىڭ جەۋھىرى
ئۇنىڭ پىكىرى ۋە ھېسسىياتىدا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ تۇيغۇ-
سىدا. شۇنداقلا، شېئىرنىڭ ئىچكى مۇناسىۋەتلىرىدىن شۇنى
خۇلاسلىدۇقكى، شېئىرنى شەكىللەندۈرىدىغان ھەقىقىي ئامىل -
تىل مۇناسىۋەتلىرى. شۇنداق قىلىپ، بىزنىڭمۇ ئۆزىمىزگە خاس
بولغان ئەنئەنىمىز بار بولدى.»

بۇ ئابزاستىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، گۇڭگىچىلار ۋە-
كىللىرى ئەنئەنىنى «ئىچىنىڭ ئەنئەنىسى» ۋە «تېشىنىڭ ئەن-
ئەنىسى» دەپ ئىككىگە ئايرىغان، ئۆزىنى بولسا «ئىچىنىڭ
ئەنئەنىسى»گە ۋارىسلىق قىلغۇچى دەپ ئاتىغان. ئاتالمىش
«گۇڭگىچىلار»نىڭ ماھىيىتىدىن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ مۇشۇ-
داق بىر يىلتىزنى ئىزدىشى ئەقىلگە تامامەن ئۇيغۇن. ئەمما بۇ
زادى قانداق ئەنئەنە؟ بۇ مەۋھۇم ھەم تومئاق. «ۋەزىن»
ۋە «قايىپ» ئاتالغۇلىرىدىن قىياسلىغاندا، قەدىمقى شېئىر -
قوشاقلىرىمىزدىن ياكى كلاسسىك شېئىرلىرىمىزدىن ئىزدەپ
بېقىش كېرەكمۇ قانداق، دېگەن تۇيغۇغا كېلىمىز. مېنىڭچە،
بۇنىڭ يىلتىزىنى ھەممىدىن ئاۋۋال قەدىمكى ئەپسانىۋى ئېڭى-
مىزدىن ئىزدەشكە توغرا كېلىدۇ. بالىلار دۇنيانى بالىلىق تۇي-
غۇلىرى بويىچە چۈشەنگەندەك، ئەجدادلىرىمىز مۇ تەبىئەتنى
شېئىرنى پەلسەپەنىڭ ئۈندۈرمىسى بولغان ئەپسانىۋى ھېس
تۇيغۇلارغا باغلاپ چۈشەنگەن ھەم چۈشەندۈرۈپ كەلگەن.
شۇڭا مەن ئەپسانىلىرىمىزنىمۇ ئەمەلىيەتتە «ۋەزىن، قايىپ،
تۇراق»سىز شېئىر دەپ قارايمەن. ئەمدى ئۇنىڭ تۆۋەندىكى
سۆزلىرىگە قاراپ باقايلى:

«بىزنىڭ قارىشىمىزچە، ئۇيغۇر شېئىرىيەت تارىخىدا قە-
دىمدىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان بىرلا ئەنئەنە مەۋجۇت،
بولسىمۇ ئىنساننىڭ ئۆزىنى داۋاملىق ئىزدىشى: بۇ ئۆزلۈك -
جەۋھەر دېمەكتۇر. شائىر ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇنداق
ئۆزلۈك ئالدى بىلەن تىللىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە، شۇڭا، تىل
مۇناسىۋەتلىرى يېڭىلانماي تۇرۇپ بۇنداق ئۆزلۈكتىن گەپ
ئېچىش مۇمكىن ئەمەس. تىل مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يېڭىلىنىشىغا

ئەگىشىپ ئىدىيە ۋە ھەتتا ھېسسىياتمۇ يېڭىلىنىپ بارىدۇ. مۇ- شۇنداق داۋاملىق يېڭىلىنىش جەريانى ئارقىلىق بىز ئۆزىمىز- گە تېخىمۇ يېقىنلىشىپ بارىمىز. مانا مۇشۇ ئەنئەنىگىلا ۋارىس- لىق قىلىش كېرەك، نەۋائىي ۋە مەشرەپلەر مۇ ئاڭغا ۋارىسلىق قىلغان، بىزمۇ ئاڭغا ۋارىسلىق قىلدۇق، كېيىنكىلەرنىڭمۇ ئاڭغا ۋارىسلىق قىلىشىغا توغرا كېلىدۇ.»

بۇ ئابزاستىكى «بىزنىڭ قارىشىمىزچە، ئۇيغۇر شېئىرىيەت تارىخىدا قەدىمدىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان بىرلا ئەنئە- نە مەۋجۇت» دېگەن قاراش «گۇڭگىچىلار» نىڭ كېيىنكى مەزگىلدە نۇرغۇن قارشىلىق، يەكلەشلەرگە ئۇچرىشىغا سە- ۋەبىچى بولغان. دەل مۇشۇ ئىدىيەنىڭ تەسىرىدە ئەينى مەز- گىلدە بىر مەزگىل قارا قويۇق ئىنكار قىلىش دولقۇنى باشلى- نىپ كەتتى. قاراملارچە ئىنكار قىلىش ئاقسۆزەتتە ئۈچ ئېلىش خاراكتېرىنى ئالغان شىددەتلىك ئىنكار قىلىنىشىنى ئېلىپ كەل- دى. قىسقىسى، ئەنئەنىلىك ئارىلىشىپ كەتكەن ياشلىق قىزغىن- لىقى تەلىمىمىزنىڭ «بۇرنىنى قاناتتى»، ئەمما يەنىلا ئوتتەك ھاياجان بىلەن يوللىمىزنى داۋاملاشتۇردۇق... شۇنداق قىلىپ يەنە يۇقىرىقى ئابزاس ھەققىدىكى سۆزىمىزگە كېلىپ، بۇ قاراشلار ئەينى مەزگىلدە زور چاقىرىق كۈچىگە ئىگە بولسى- مۇ، لېكىن كېيىنچە كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنى ئۆگىنىش، دۇ- نيا شېئىرىيەت تارىخى بىلەن ئۇچرىشىش ھەمدە ئەنئەنە ھەق- قىدىكى چۈشەنچەمنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ مەندە بۇخىل قا- راشقا گۇمان تۇغۇلۇشقا باشلىدى. ئەنئەنە دېگەن مەڭگۈ ئۆز- گەرمەس قېتىپ قالغان نەرسە ئەمەس. شېئىرىيەتتىكى ئىزدە- نىشىمىز كىشىلەر ئېڭىدا ھەقىقەتەن سىلكىنىش پەيدا قىلغان بولسىمۇ، دەل مۇشۇ قاراش كېيىنكى مەزگىلدە ئۇنىڭ پۈتتىكى چۈشەيدىغان چۈشەككە ئايلىنىپ قالغان. ئەمەلىيەتتە، ئەنئەنە دېگەن سۆز مەلۇم بىر دەۋردە تەبىئىي يوسۇندا شەكىللەنگەن قائىدە دېيەكتۇر. ھەر بىر دەۋرنىڭ ئۆزىگە خاس ئەنئەنىسى بولدى. بىر دەۋرنىڭ ئىجابىي ئەنئەنىسى يەنە بىر دەۋرگە بارغاندا سەلبىي ئەنئەنگە ئايلىنىپ، توسالغۇ پەيدا قىلىشى، بەزى كۈنرىغان ئەنئەنلەرگە ئازراق يېڭى قاننىڭ قوشۇلۇشى بىلەن قايتىدىن ھاياتى كۈچكە ئېرىشىشىمۇ مۇمكىن. شېئىرىيەت تارىخىمىزنى ۋاراقلاپ كۆرىدىغان بولساق، قەدىمكى ئەپسانە - رىۋايەتچىلىرىمىزنىڭ ئۆزى بىر ئەنئەنە. داستان - ئىپتىدائىيچە- لىرىمىزنىڭ ئۆزى بىر ئەنئەنە. مەلۇم بىر ئىدىيە يۆنىلىشى بى- لەن ئىجاد قىلىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر ئەنئەنە. ناۋادا يېڭىچە شې- ئىرلار يەنىمۇ ئىسلاھ قىلىنىپ بۇندىن كېيىنمۇ بىر مەزگىل دا- ۋاملىشالسا، ئۇمۇ شېئىرىيەتتىمىزدىكى بىر خىل ئەنئەنە بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. دېمەكچىمەنكى، بۇ خىل شېئىرىيەت ھەرىكە- تىمىز تېخى ئىزدىنىش باسقۇچىدا تۇرۇۋىتىپلا، ئۆزىمىز تۇتقان يولدىن باشقىنىڭ ھەممىسى ئەنئەنە ئەمەس، دېيىشىمىز تەنتەك.

لىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس. مەن گۇڭگىچىلار ۋەكىللىرىنىڭ شېئىر ئىجادىيىتىدە يەنىمۇ دادىل ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىشىغا تىلەكداشلىق بىلدۈرسەممۇ، ئەمما بۇ قارىشىغا قوشۇلالماي- مەن. مېنىڭچە شېئىرىيەت ئەنئەنىمىزنىڭ مەزمۇن بوشلۇقى قانچە كېڭەيسە، بۇندىن كېيىنكى مەۋجۇتلۇق ئىمكانىيىتىمىز شۇنچە ئاشىدۇ.

3

يېقىندا مۇنبەر ئارىلاۋېتىپ مۇنداق ئىككى ئەسەرنى يو- لۇقتۇرۇپ قالدىم.

چۈشكۈن سۆيگۈ ھەققىدە غەزەل
فېدېرىكو گارسىيا لوركا (ئىسپانىيە)

كېچىمۇ كېلىشىنى ئىستېمەس
سېنى كەلمسۇن دەپ،
مەنمۇ بارالمايمەن.

بىراق، بارىمەن
چايانلار ئاپتېنى چېكەمنى كۆيدۈرسىمۇ.

بىراق، كېلىسەن
ئۆز يامغۇرى كۆيدۈرگەن تىل بىلەن.

كۈندۈزمۇ كېلىشىنى ئىستېمەن
سېنى كەلمسۇن دەپ،
مەنمۇ بارالمايمەن.

بىراق، بارىمەن
قۇرۇقلۇق پاقىلىرىغا چىشلەنگەن چىنگۈلۈمنى تاپشۇرغانچە.

بىراق، كېلىسەن
زۇلمەتنىڭ مەينەت يەر ئاستى يوللىرى ئارقىلىق.

كېچىمۇ، كۈندۈزمۇ كېلىشىنى ئىستېمەس
مېنى سېنىڭ دەردىڭدە ئۆلسۇن دەپ
سېنى مېنىڭ دەردىمدە ئۆلسۇن دەپ.

بەجايىكى بۇ شېئىرنىڭ مەنە قاتلىمىنىڭ تىرەنلىكىدىن باشقا، شېئىر ماۋزۇسىدىكى «غەزەل» دېگەن ئىبارە ھە دە- گەندە دىققىتىمنى تارتتى. «بۇ قانداق غەزەل ئەمدى؟» بۇ ھەقتە تەرجىمان تورداشلارنىڭ سوئاللىرىغا مۇنداق جاۋاب يېزىپتۇ:

دى. بۇ «رۇبائىلار» مۇ ئەرەبچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان بولۇپ، تەرجىمان ئىلاۋىسىدە مۇنداق يېزىلغان: «ئە-رەب مەدەنىيىتىنىڭ شېئىرىيىتىمىزدىكى بىر نامايەندىسى بولغان «رۇبائى» نىڭ ئاللىبۇرۇن ئۇيغۇرلارنىڭ شېئىرىي ئەندىزىسىگە ئايلىنىپ كەتكەنلىكى بىر ھەقىقەت. ئەمما بۇ شېئىرىي شەكىلنىڭ يېڭىلانمايدىغانلىقى ياكى ئەمەلدىن قالمايدىغانلىقىغا ھېچكىم ھۆكۈم قىلالمايدۇ. شېئىرىيەتنىڭ يۈزلىنىشى (تەرەققى-ياتى دېگۈم كەلمەيدۇ) گە قارىغاندا، ئۇ بۇرۇنقىغا نىسبەتەن مەنە جەھەتتە تېخىمۇ مۇرەككەپلەشمەكتە (قاتلاملاشقان)، شەكىل جەھەتتە بولسا تېخىمۇ ئاددىيلاشقان. شېئىرىي شەكىلنىڭ مۇنداق ئاددىيلىققا يۈزلىنىشى ئەلۋەتتە «رۇبائى» غىمۇ تەسىر كۆرسەتمەي قالمايدۇ. ھازىر ئەرەبلەردىمۇ رۇبائىنىڭ شەكىل ئۇقۇمى تولىمۇ ئاددىيلىشىپ كەتتى، يەنى رۇبائى دېگەن بۇ ئەرەبچە ئاتالغۇنىڭ «تۆتلۈك» دېگەن سۆز مەنىسىلا بۇ شېئىرىي شەكىلنى بەلگىلەيدىغان ئۆلچەم بولۇپ قالدى.»

مەن يۇقىرىقى تېمىدىن مۇنداق ئويغا كېلىپ قالدىم. بىزگە ئەرەب شېئىرىيىتىدىن يەرلەشكەن ئارۇز ۋەزىنىنىڭ ئەنئەنىۋى شەكىللىرى، ئاللىقاچان ئەدەبىياتىمىزدىكى قىيپلاشقان مەنىسىنى يوقىتىپ، ئاددىيلا سۆز مەنىسىنى ساقلاپ قاپتۇ. نەتىجىدە ۋەزىن، قاپىيەگە قاتتىق ئېتىبار بېرىدىغان ئەرەب شېئىرىيىتى ئەدۋىنىسى، نىزار قەبىئى، مەھمۇد دەروەش كەبى بۇگۈنكى مودېرنىزىم شېئىرىيىتىنىڭ بۈيۈك نامايەندىسى. رىنى ئاپىرىدە قىپتۇ. مەن تور ئارقىلىق ئۇچرىشىۋاتقان بۇ-گۈنكى ئەرەب شېئىرىيىتىدىن بىزدىكى شەكىلۋازلىقلارنىڭ ئاز-راقمۇ ئىپادىسىنى كۆرمىدىم.

شۇتاپ ھېلىقى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن نەسەتچى ئەمەس، ئەتراپىدىكى مىڭلىغان ئوقۇرمەن كۆز ئالدىغا كەلدى. ئەمەلىيەتتە شېئىرىي شەكىل مۇھىم مەسىلە ئەمەس، مۇھىمى شېئىرنى قانداق تونۇش، قانداق ئىپادىلەش مەسىلە ئىدى...

ئىزدىنىش روھىغا باي شائىر ئوسمانجان مۇھەممەد پاسا-ئان «شىنجاڭ يازغۇچىلىرى» تورىدا گارسىيا لوركاندىن ئىلھام ئېلىپ، بىر يۈرۈش «غەزەل» لىرىنى ئېلان قىلىۋىدى. كۆپ قىسىم تورداشلىرىمىز، بۇ «غەزەل» بىلەن بىزدىكى قېلىپلىشىپ قالغان «غەزەل» دېگەن ئاتالغۇغا ئېسىلىۋېلىپ، شېئىردىكى تىل مۇناسىۋەتلىرى، شېئىرنىڭ ئېھتىماللىق مەنىلىرى ھەققىدە جۇڭقۇرۇپ باقمىدى. ئەگەر كۆز تونۇسا نەچچە مىڭ يىللار مۇقەددەم پۈتۈلگەن مەڭگۈتاش پۈتۈكلىرى، بۇددا، مانى شېئىرلىرىمۇ بىزنىڭ ئەنئەنىۋى شېئىرىمىز، پەرھات ئىلياس قەيت قىلغاندەك ئەپسانە - رىۋايەتلىرىمىز مۇ بىزنىڭ تۇنجى شېئىردىمىز ئىدى. ئۇلارغا ھېچقاچان ھازىرقىدەك ئارتۇق شەرت (شەكىلۋازلىق) قويۇلمىغان.

«غەزەل» ئەسلى ئەرەبچە سۆز بولۇپ، لۇغەت مەنىسى چىرايلىق سۆزلەر بىلەن «ئەركىلەتمەك، مۇھەببەت ئىزھار قىلماق» دېمەكتۇر. مانا مۇشۇ مەنىدىن «غەزەل» نىڭ ئەرەب شېئىرىيىتىدىكى ئاتالغۇ مەنىسى بارلىققا كەلگەن، يەنى سۆيگۈ لېرىكىسى! مەزكۇر شائىرىمىز لوركانا ئاتالمىش «غەزەللەر» دىرىدە «غەزەل» نىڭ ئەرەب شېئىرىيىتىدىكى «سۆيگۈ لېرىكىسى» دېگەن ئاتالغۇ مەنىسىنى قوللانغان، ھەرگىزمۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى سىز بىلەن مەن بىلىدىغان مەنىسىنى قوللانمىغان! تەرجىمان لوركانىڭ نېمە ئۈچۈن «غەزەل» دېگەن ئە-رەبچە ئاتالغۇنى قوللانغانلىقى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق يازدى: «مەزكۇر شائىرىمىزنىڭ ۋەتىنى ئىسپانىيە (ئەينى زاماندا ئەرەبلەر ئەندەلۇس دەپ ئاتاشقان) نى ئەرەبلەر مىلادىيە 711 - يىلىدىن تاكى 1492 - يىلىغىچە ئىستېلا قىلغان. مۇشۇ سەۋەبتىن، ئەرەب مەدەنىيىتىنىڭ ئىزنالىرىنى ئىسپان مەدەنىيىتىدە ئۇچراتقىلى بولدى. يەنە مۇشۇ سەۋەبتىن، شائىرىمىز لوركامۇ «غەزەل» دېگەن ئاتالغۇنى سىز بىلەن مەن بىلىگەنگە ئوخشاش بىلىدۇ، ھەمدە ئۆزىنىڭ بۇ سۆيگۈ لېرىكىلىرىغا «غەزەللەر» دەپ ماۋزۇ قويغان! بۇ لېرىكىلارنى ئەسلى رەبچىگە (ياكى باشقا تىللارغا) تەرجىمە قىلغۇچىمۇ ئەسلى ماۋزۇنى ساقلاپ قالغان.»

شۇ مۇنتالاردا بىر كىشى يادىمدىن كەچتى... باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا ھەربىيلىككە كەتكەن بىر ئاكىمىز بولىدىغان، مېنى كۆرسىلا شېئىرنى قانداق يېزىش ھەققىدە تىنماي تەلىم بېرەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە چاچما شېئىر يازىدىغان ياشلارنىڭ ھەممىسى «گۇڭگا شائىر»، «غەزەل» يازالمىغان شائىرىمۇ شائىر دېگىلى بولامدۇ؟ دەيتتى ئۇ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ. كېيىن بۇ خىل ئەھۋالنى باشقا تورداشلارنىڭ بايانلىرىدىنمۇ كۆردۈم. ئەھۋالدىن قارىغاندا، ھەممىمىز مۇشۇنداق نەسەت قىلغۇچىلارغا يولۇقۇپ تۇرىدىغان ئوخشاشمىز.

رۇبائىيلار

فېرناندو بىسۋا (پورتۇگالىيە)

ئۆلۈك پېتى قالاي يېنىڭدا
 ھېچنېمىنى بىلمەي ۋە تۇيماي.
 يېتەر ماڭا پەقەت مۇشۇلا
 ئۆلۈمنىڭ بىر ياخشىلىقىدەك.

«رۇبائىيلار» نىڭ داۋامىمۇ مۇشۇ «رۇبائىي» نىڭ داۋامىدەك سۆيگۈ، روھ، ئۆلۈم... دېگەن تىرىمىنلار بويىچە بىر - بىرىگە چاتما شېئىرغا ئوخشاش ئۇلىشىپ داۋاملىشىپ كەتكەن.

«قارا كېچە، قارايغاچ مېنىڭ سرداشىم،
شىلدىرلىسا يوپۇرمىقى تۆكۈلەر ياشىم»

بۇ شېئىردىكى ئىماگ، ئىشارىلەر بىزگە كەڭ نەسەۋۋۇر ئىمكانىيىتى ئاتا قىلىدۇ. يەنى شېئىردىكى مەن بىلەن كېچە ۋە قارايغاچنىڭ مۇناسىۋىتى مەڭگۈ قۇرۇلۇش ھالىتىدە بولۇپ، بىز ئۆز ئەقىدىمىز، گۈزەللىك چۈشەنچىمىز بويىچە بارلىق تەپەككۈر ئەندىزىسى، تىل مۇناسىۋەتلىرىگە تايىنىپ ئۇنى خالە-غانچە ئاغدۇرۇپ باقساق، ئوخشىمىغان جاۋابىلارغا ئېرىشىمىز. توغرىسى بۇ شېئىر بىزگە بەھۇزۇر ئويلاش ئىمكانىيىتى ئاتا قىلغانلىقى ئۈچۈن بىز ئۇنى ھاياتى كۈچى يوقالمايدىغان شېئىر، يەنى ئوچۇق تېكىست دەپ قارايمىز.

«ئېيتما، ئانا

ئېيتما، ئانا!

ئەللىيىڭنى،

ئۇخلىمايمەن ئەمدى.

مەن پەقەت،

ئاڭلىۋالدىم خوراز ئۇنىنى.

بۆشۈكۈمدىن

تېزىرەك يېشىۋەت!!!

(«قەشقەردىكى يەر شارى» ناملىق كىتابتىن)

بۇ «يېڭى شېئىرىيەت ھادىسىسى» گە مەنسۇپ چاچما شېئىر. لېكىن ئۇ بىزگە ھېچقانداق نەپەككۈر ئىمكانىيىتى قالدۇرمايدۇ. تېكىست يېزىلىش بىلەنلا «ئانا، ئەللىي ئېيتماي قوي، مەن ئويغاق ئەۋلاد!» دېگەن شوئار ئۇنىڭغا يۈكلىنىپ بىزنى پىكىر يۈرگۈزۈشتىن «ئازاد» قىلىۋەتكەن. پەقەت شەكىل ۋە سۆز ئويۇنى ئارقىلىق ئىلگىرىكى تەشۋىقات شېئىرلىرىغا قارىغاندا بىر ئاز گۈڭگىلاشتۇرۇلغان.

4

پەرھات ئىلياس تىل توغرىسىدا توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «دەرھەققەت، شېئىردا تىل ئىنتايىن مۇھىم ئامىل. دۇنيادىكى نۇرغۇن تىلشۇناسلارمۇ تىلنىڭ تەرەققىياتىنى شېئىر بىلەن باغلاپ قارايدۇ. دانىيەلىك تىلشۇناس يېسپون «تىل ناخشا ئېيتىش ئېھتىياجىدىن بارلىققا كەلگەن» دېگەن بولسا، قۇرۇلمىچىلىق ئىدىيەۋى ئېقىمىنىڭ باشلامچىسى راھان ياكوبىدە «شېئىرنىڭ تىلدىكى رولىغا ئېتىبار بەرمەيدىغان تىلشۇناس بىلەن تىل مەسىلىلىرىگە قىزىقمايدىغان ئەدىبىنىڭ ھەر ئىككىسىلا زامان تەلپىگە ماسلىشالمايدۇ.» دېگەن قاراشنى

ئوتتۇرىغا قويغان. بىز دوڭما ئوتتۇرىغا قويۇلغان ھەر قانداق بىر نوقتىئىنەزەردىن ئاۋۋال گۇمانلىنىشقا ھەقلىقمىز. بىز تىل مەسىلىلىرىنى ئومۇمىي تىلشۇناسلىق نۇقتىسىدىنلا چۈشىنىمىز. مۇ ياكى تىلشۇناسلىقتا ھازىر يېڭىدىن بارلىققا كېلىۋاتقان «پىسخىكا تىلشۇناسلىقى»، «ئىجتىمائىي تىلشۇناسلىق»، «تۈ-تۇق تىلشۇناسلىق»... دېگەندەك نۇقتىلاردىن ئىزدىنىپ با-قامدۇق؟ تەرجىمە تىلىمىز ھەمدە شېئىرىي تىلىمىزدىكى «چېقە-لىش» لار تىلىمىزنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتىغا قانداق تەسىر كۆرسىتىدۇ؟ شېئىر تىلىمىزنىڭ مەنە بوشلۇقلىرىنى كېڭەيتىشتە زادى قانداق ئاكتىۋال قىممەتكە ئىگە؟ ئوقۇرمەنلەرنىڭ قو-بۇلاش پىسخىكىسى بىلەن تىلدىكى «چىقىلىش» نىڭ مۇۋازىنەت تەڭلىمىسى قانداقراق بولۇش كېرەك؟ مېنىڭچە قاپقاراڭغۇ كېچە ئورمانلىقىدا پىلدىرلاپ يېنىپ تۇرغان بىر تال شام چەكسىز سېھرىي كۈچكە ئىگە، ئەمما سان - ساناقسىز چىراغلار يېقىۋىدۇ. تىلگەن شەھەر كوچىلىرىدا بولسا يورۇقلۇقتىن كۆرە قاراڭغۇ-لۇق بەكرەك جەلپكارلىققا ئىگىمىكىن دەيمەن. مېنىڭچە گۇڭگە-لىقمۇ ئەنە شۇنداق تەبىئىي رەۋىشتە تۇغۇلسا گۈزەللىك تۇيدۇ. قۇسى بېرەلەيدۇ، ئەمما بەك زورۇقۇپ ھەممىلا يازمىلىرىمىز-نى، ھەتتا نەزەرىيە تەتقىقاتىمىزنىمۇ سىرلىق چۈمبەل ئىچىگە ئېلىپ قويساق ئاۋامنى بىزار قىلىپلا قالماي، ئىلىم ئەھلىلىرى ئالدىدىمۇ «چاڭموزا يۈسۈپخان» غا ئايلىنىپ قالمىز.

نەھايەت، قەلبىمىزدە بار، ھېس - تۇيغۇلىرىمىزدا بار ھاياجاننى ئىپادىلەش ئۈچۈن مۇۋاپىق سۆز تاپالمايۋاتقان، بېغىشلىنىش كەم بولۇۋاتقان ئىجادىيەت ئەمەلىيىتىمىزدە شېئىر ماھارەت ئىگىلىۋالغان بىلەنلا يېزىپ كەتكىلى بولىدىغان نەرسە ئەمەسلىكى ھەممىمىزگە ئايان بىزدىكى بۈيۈك قەھتەلەر ئەدەبىياتىمىز ئۈچۈن، مەنئۇبىيىتىمىز ئۈچۈن ئۆچمەس نەقىش-لەرنى چېكىدۇ. شۇڭا ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئۇلارغا بولغان تەشۋىقاتى قى ئىزچىل كۈچىيىپ بارىدۇ. ئۇلاردىكى جاھىللىق كىشىلىرىمىزنىڭ شېئىرغا بولغان تەشۋىقاتىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋىتىدۇ. يېڭى-يېڭى مەنىلەر سىغدالغان شېئىرلارنى ئوقۇغانسىڭىز بۇ شائىرلارنىڭ بىز ئۈچۈن داۋاملىق شېئىر يېزىپ بەرمەسە بولمايدىغانلىقىنى، ئۇلارغا مەدەت بېرىشىمىزنىڭ تەخىرسىزلىكىنى ھېس قىلىمىز.

شائىرنىڭ كۆزىتىشى، ئاڭلاش دائىرىسىگە كىرگەن شەيدىگە بولغان ئوتلۇق تۇيغۇلىرى ۋۇجۇد چۆلىدىن پارتلاپ چىققاندا، بۇ ھاياجاننى تىل ئارقىلىق ئىپادىلەش بىزچە شائىرلىق ماھارىتى ھېسابلىنسا كېرەك. ئەنە شۇ ھاياجان قوزغىغان نەرسىنى قانداق ئىپادىلەپ بېرىش مەسىلىسى يەنى قانداق بايان قىلىش ياكى قانداق ئەكس ئەتتۈرۈش ئەمەس، قانداق ئىپادىلەپ بېرىش شائىرنى ھەمىشە قىينايدۇ. بۇ يەردە تىل ئادەتتىكى رولىدىن ھالقىپ، سەنئەتنىڭ باشقا ژانىرلىرىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان سېھرىي كۈچنى نامايان قىلىدۇ. ئۇ

شى ئۈرۈپ ئويلىشىشقا مەجبۇر قىلدى. شېئىر كۈنچىلىكى يامان خوتۇندەك ھەمىشە شائىرنىڭ ئەس - يادىنى چىرمىۋالدى. باشقىلار ئويغاق يۈرۈپ ئۇخلىغان چاغدىمۇ شائىر ناھايىتى سەزگۈرلۈك بىلەن كائىناتتىكى بارچە شەيئىنى كۆزەتتى. تۇرمۇش مەزگىلىدە ئاتا قىلدى. ئۇنىڭ روھىدا قىلچىلىرى يالغۇچانغان ئۆتمۈش جانلىنىپ، ئەندىكى رېئاللىققا قايتتى. ئۇ كۈچىدىكى ھەر بىر تۈپ كۆچەت، ھەر بىر ياپراق، گەزەمەس بالىلارغا قەدەر دىققەت قىلدىكى، رېئاللىقنىڭ يەنە بىر يۈزىدە ئۇرۇش كېيىنكى ئەسىرلەر مەيدانى تەسەررۈپ بولدى.

شۇنداق، شائىرمۇ ئويغاق يۈرۈپ، چۈش كۆرگۈچى بولسا، ئۇ ھەمىشە چۈشۈش چۈشۈپ ئويغىنىدۇ. قەلب زەئىپلىشىپ، كىشىلەر گۇمراھلارغا ئەگەشكەندە خەلق شائىرنى گۇمراھ، دېدى. ھالا شاھ مەنسۇر شۇ سەۋەب دارغا قاراپ كۈلۈمسەرەپ ماڭدى. شاھ مەشرەپ دارنى ئەمەس گۈلزارنى كۆردى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شائىرلىقىغا تۇشلۇق ئىش قىلىش ئۈچۈن پۇرسىتى كەلگەندە ئۆلۈمنى تاللىۋالدى. كىچىك چېغىدا دادامدىن شېئىر يازدىغانلار قانداق ئا- دەم دەپ سورىسام؛

— شېئىر يېزىپ شېئىرلىرىنى سېتىپ، خەجلىپ جان باقىدىغان ئادەم — دەپ جاۋاب بەرگەندى.

دادام نەۋائىنى بىلەتتى. دادام نەۋائىنى ئۆمۈر بويى شېئىر يېزىپ، تۈپلەپ، ئاندىن كىشىلەرگە نەقىد قىلىپ، پادىشاھلار- دىن ئىنتام ئېلىپ جاھاندىن ئۆتكەن ئادەم، دەپ بىلەتتى. ئەلۋەتتە، ھەممىمىز يۇقىرىقى بايانلارنى قوبۇل قىلالايمىز. لېكىن مۇشۇ پىكىر نېمە ئۈچۈن مەيدانغا چىقتى. بۇ مەسى- لە ئايدىن بولۇشى كېرەك.

نەۋائى شېئىرلىرىنىڭ ئوق يىلتىزى نەدە؟ بىز ئۇنىڭغا نەۋائىنىڭ تىلى بىلەن جاۋاب ئىزدەيلى.

«ۋەقەنامە» دە سۆيى شۇنداق نالە قىلىدۇ: «ئەي پەرۋەر- دىگارم سېنىڭ دەرگاھىڭدا ياخشىلىق، ساۋاب، مەدھىيە، باي- لىق، بەخت، ئەركىنلىك، ئىلتىپات، ئېھسان... ھەممە نەرسە بار. مەن بىر مەسكەن دەرگاھىڭغا نېمە ئېلىپ بارىمەن؟ ھەسرەت. سېنىڭ دەرگاھىڭدا يوق نەرسە ھەسرەتنى ئېلىپ بارىمەن.»

ناھايەت نەۋائى شېئىرلىرىنىڭ ئوق يىلتىزى ھەسرەت. بۇ ھەسرەت شۇنداق كېچىك يارىكى، ئۇنى زامانىمىزدىكى ئەڭ ئىلغار ئەسۋاب بىلەنمۇ ئىزدەپ تاپقىلى بولمايدۇ. بۇ ھەسرەت يەنە شۇنداق چوڭقۇر يارىكى، بۇلدۇقلاپ تېشىپ گاچىنىمۇ ئوتلۇق شائىرغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ.

ئەجەب نەۋائى شېئىرلىرىنى ئوقۇغان ئاتىلىرىمىز، نەۋائى- نىڭ بۇ بايانلىرىنى ئوقۇغانىمىدۇ؟ ئوقۇغان بولسا شائىر شې- ئىرنى سېتىپ يەپلا قالماستىن، نۆۋىتى كەلسە ئەنە شۇ شېئىرغا جىسمى ۋە روھى بىلەن گۇۋاھچى بولالايدىغانلىقىنى ئويلاپ باققانىمىدۇ؟

بىزگە بوشلۇقتىن لەيلەپ چۈشۈۋاتقان يوپۇرماقنىڭ دەقىقىلىك قىياپىتىدىكى نازۇك تويغۇنى، كۆيۈۋاتقان قەقۇسنىڭ ئېغىزى- دىن يانغان نۇر ۋە يالقۇندىكى ئىسيانكارلىقنى ئىپادىلەپ بېرە- لەيدۇ. بىر قېتىملىق قول ھەرىكىتىدەك ئاسىيلىق ۋە لەززەت ئىچىدە ئاخىرلىشىدىغان شېئىرىي ھاياجان، شائىرنى بالىياتقۇ لەززىتىگە چۆمۈلدۈرىدۇ. «لەيلەپ چۈشۈۋاتقان يوپۇرماقنىڭ سانمۇ (ئاۋازىمۇ) مەندىن مۇستەسنا ئەمەس» دېگەن غايىۋى ندا بىزگە ئالەمدىكى بىردىنبىر شائىرنىڭ قولىدىن كېلىدىغان بۇ مۇقەددەس ھەرىكەت بىلەن مەشغۇل بولۇشنىڭ بېشارىتىدەك، بىزنى ئەبىدىل سۆز ۋادىسىدا گاڭگىرتىدۇ.

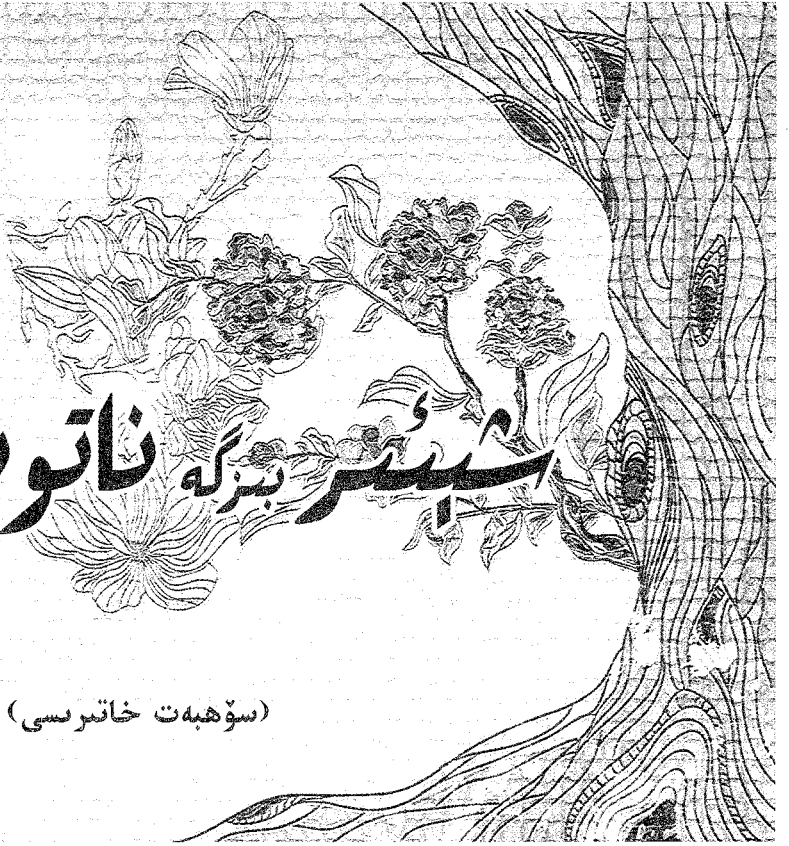
دېمەك، شېئىردىكى ئەقىل ۋە ھېس - تۇيغۇغا ئالاقىدار ھەممە تەركىبلەر تىل مۇناسىۋەتلىرى ئارقىلىقلا روياپقا چىقى- دۇ. مەنە سەپىردىكى شائىرنىڭ بىردىنبىر رېئاللىقى ۋە ئەڭ كۈچلۈك قورالى - تىل. شېئىر ھەم تىل رېئاللىقىدۇر.

شېئىر بىزگە يوقىتىپ قويۇۋاتقان ئەڭ قىممەتلىك ھېس- تۇيغۇلىرىمىزنى قايتۇرۇپ بېرىدۇ. مېنىڭچە يامغۇرنىڭ تەشنا- لىقىمىزنى قاندۇرۇشى ئۈچۈن قەلب ئېتىبارغا ئېرىشىشى كې- رەك. چۈنكى شېئىر قەلبكە ياغىدىغان يامغۇر. شېئىر قەدىرد- لىنىش ئۈچۈن ئۇ بىزنى تەقەززا قىلالىشى كېرەك. شېئىرنىڭ ئېتىبارغا ئېرىشىشى، مەۋجۇتلۇقنىڭ ۋە ھاياتلىقنىڭ ئېتىبارغا ئېرىشىشىدۇر...

گاھدا ئۆزۈمنى شېئىر يېزىشقا مۇناسىپ ئەمەستەك ئويلايمەن. چۈنكى شېئىر يازدىغان قەلب ئەل ئارزۇ قىلىدى- غان قەلب بولۇشى كېرەك. شېئىرمۇ، شائىرمۇ خەلق تەرىپىدىن قەدىرلىنىشى كېرەك. بۈگۈنكىدەك ئۇچۇر دەۋرىدە قىزغىنلىق بىلەن شېئىر ئاڭلايدىغان، شېئىر ئوقۇيدىغان، شېئىرنى دادى- لىق بىلەن تۇرمۇشقا ئېلىپ كىرىدىغان، تۇرمۇشتىن مۇھەببەت ۋە ھەيرانلىق ئىلىكىدە ھۇزۇرلىنالايدىغان ئادەملەر بولسەن دەيمەن.

مەن يەنە شېئىرلىرىم بىلەن ئوتتۇرىمىزدا ئارىلىق مەۋ- جۇت، دەپ ئويلايمەن. شېئىرلىرىمىدىكى مەن تۇرمۇشتىكى مەننى گاھ تونۇيدۇ، گاھ تونۇمايدۇ. مەن ئۆزۈمنى دائىم تۇر- مۇشتلا مەۋجۇت دەپ قارىمايمەن. بەلكى شېئىرلىرىم مەن بى- لەن كۈرەش قىلىدۇ. گاھ ئۇ مېنى ئويغىتىدۇ، گاھ ئازدۇرىدۇ. ئىلگىرى تۇرمۇشتا شېئىر مەۋجۇت ئەمەس دەپ ئويلايتتىم. ئەمدى توۋا دەيمەن. تۇرمۇشتىمۇ شېئىر مەۋجۇت. ئەگەر تۇر- مۇشتا شېئىر مەۋجۇت بولمىسا بۇ ھاياتنىڭ مەنىسى بولمايدۇ. ھاياتنى رەت قىلىش ۋە ئەھمىيەتسىز دەپ قاراش بىزنىڭ ئەخلاقىمىز ئەمەس. ئەگەر ھايات راستىنلا مەنىسىز بولسا ياكى شۇنداق تۇيۇلسا بىز ئۇنىڭغا مەنە ئاتا قىلىشىمىز كېرەك.

شېئىر بىزنىڭ تەپەككۈرىمىزنى بوغۇپ، پىكىرلىرىمىزنى چەكلەپ، تەرەققىياتىمىزنى ئاستىلىتىپ قويغىنى يوق. بەلكى ئۇ بىزنى تارىختا ئىشەنچلىك ئورۇنغا ئىگە قىلدى. نادانلىققا قار-

شېئىر بىزگە ناتونۇش ئەمەس

(سۆھبەت خاتىرىسى)

مۇھەممەد سېلىم مۇھەممەد قاسىم غوجىمۇھەممەد مۇھەممەد

سېلىم مۇھەممەد قاسىم: سىز بىر تۈركۈم ياخشى شېئىرلىرىڭىز ئارقىلىق ئۇيغۇر ھازىرقى زامان شېئىرىيىتىمىزدە خاسلىق ياراتقان ئۈمىدلىك ياش شائىرلىرىمىزنىڭ بىرى. مەزمۇن ۋە شەكىلدىكى يېڭىلىق، پىكىردىكى چوڭ قۇرلۇق، ھېسسىياتتىكى قويۇقلۇق سىز ئىجات قىلغان شېئىرلىرىڭىزنىڭ كۆرۈنەرلىك ئالاھىدىلىكىدۇر. مۇشۇ مەۋقە ئاساسىدا سىز ئۆزىڭىزنىڭ شېئىرىيەت قارىشىڭىزنى ئەتراپلىق شەرھىلەپ باقسىڭىز؟ سىزنىڭچە ھەقىقىي مەنىدىكى مۇنەۋۋەر شېئىر شائىردىن نېمىلەرنى تەلەپ قىلىدۇ؟

غوجىمۇھەممەد مۇھەممەد: شېئىر ھەققىدە سۆزلىسەم تىلىم يايمايدۇ، ۋە ھالەنكى سۆزلىمەك بولغاندا ناباب تىلىم ھەرقاچان مېنى ئوسال قىلىدۇ. ئىلگىرىكىلەر شېئىرنى «تىل سەنئىتى» دەپ شەرھىيىلەپ ئۆتۈشكەن، مەنمۇ ھەم بۇ شەرھىدىن ھېچقاچان تانمايمەن. ئىچىمىدىكى مالاھىتىلەر، قايناپ تۇرغان ھاياجان، ۋەسۋەسە ۋە ئىزتىراپلارنى بايان قىلىۋاتقاندا تىلىم تىلغا ناقىستۇر. ھاياتنىڭ ئەزگۈلۈكلىرى ۋە تەبىئەتنىڭ مۆجىزىلىرى ئىچىمىدىكى يورۇق ئەينەكتە قۇياشتەك ئايدۇر، ۋە ھالەنكى مەن ئىچىمىدىكى ئايدىن نەرسىمۇ ئايدۇر.

سېلىم مۇھەممەد: سىلەرنى سىلەرگە ئەينەن كۆرسىتىشكە ئاجىزمەن. سىلەرنىڭ كۆرگىنىڭلار قەلبىمىزنىڭ ئەينى ئەمەس بەلكى ئاشۇ ئەينەكتىن يانغان شولسىدۇر. ئەڭ كامىل شائىرنىڭمۇ شېئىر ئارقىلىق قەلبىنى ئايدىن قىلىش ئۈچۈن تىلغا قىسىلدىغانلىقىنى بىلىدۇ. مەن «ئادەمى تىل» ھاكىمىمىزدىن چىقالمىسا... ئەجەب، بىز «ئىلاھىي (تەبىئىي) تىل»غا موھتاجدۇرمىزمۇ؟ بۇ بىز تەكىتلەۋاتقان «شېئىرنى تىل»مدۇ؟...

قاچان، قانداقلارچە شېئىرىيەت كوچىسىغا كىرىپ قالغانلىقىم ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات بېرەلمەيمەن؛ قاچان بۇ كوچىنىڭ ئاخىرىغا چىقىشىمنىمۇ بىلمەيمەن؛ بۇ بىلمەسلىكلەر مېنى شېئىرنىڭ مەڭگۈلۈك لەھزىلىرىگە تۇتاشتۇردى. بۇ كوچىدا تەم - تۇم مېڭىپ يۈرگەن چاغلاردىن ھازىرغىچە 2000 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر يازدىم ۋە ئېلان قىلدىم، ئېسىمدە قالغانلىرى تۇرمۇشتىكى ناھاتلىق، يەكلىنىش، جەربۇ - چاپالار... ئېسىمدىن كۆتۈرۈلمەيدىغىنى تۇنجى يار - نىڭ ساھىبجامال ھەسرەتى... ئۇزاق ۋە قاراڭغۇ كېچىلەر. شېئىر يېزىشنى تاماق يېيىشتەك مۇھىم بىلىگەن چاغلىرىمدا جەمئىيەت ئىلگىرىلەپ يىراقلاغا كېتىپ بولغان ئىكەن. يول

لىرىنى ئەجدادلاردىن مىراس قالغان ئىخچام ۋە مەنىلىك «ماقال - ئەمىسلى» لەر ئارقىلىق ئىپادىلەشكە ئامراق. ئۇ كىشى ئەقەدە - ئېتىقادنى ئۇلۇغلايدىغان، مىللىي خاسلىقى گەۋدىلىك بولغان بىر مىللەتنىڭ پۇشتى. يۈكسەك دەرىجىدە ئىجتىمائىيلاشقان مەدەنىي جەمئىيەتتە ياشاۋاتقان بۇ كىشى - نىڭ رېئاللىقى قەلبىدىكى ئەينەكتىن ئاز - تولۇق كىسىلىنىپ چىقماستۇ؟...

ھەقىقىي مەنىدىكى شېئىر... دەپ كىم دەپ بىرى ئالدىنى چاچىدۇ ۋە غەرب مودېرنىزم شېئىرىيىتىنىڭ بىر نەچچە پې - شىۋاسىنى ئالدىمىزغا باشلاپ كېلىپ بىزنىڭ بۇ پېشۋالارنىڭ شېئىرلىرىدىن ھەيرەتتە قىلىشىمىزنى، ۋاھ! دەپ لەۋ تامىش - تىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇ يەنە قۇۋمىمىزنىڭ ئاشۇ شا - ئىرلارنىڭ ئىزىدىن ماڭغان بىرنەچچە شائىرنى سەھنىگە چىقىرىپ بىزنى ئۇلارغا قول كۆتۈرۈشكە ئۈندەيدۇ. «ئۇ يېڭى شېئىرىيەتچى ئەمەس، ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا ئەنئەنىنىڭ ئاسارەتلىرى ئېغىر!» دەيدۇ ئۇلار مېنى ياكى باشقا بېرىنى كۆرسىتىپ، «چۈنكى ئۇ مىللىيلىكتىن قول ئۈزمىگەن...»... دەرۋەقە، غەربنىڭ مودېرنىزم پېشۋالىرىنى ئېتىراپ قىل - مىز ۋە ئۇلارنىڭ ئالەمشۇمۇل شېئىرىيەت نەتىجىلىرىگە ئاپ - رىن ئېيتىمىز، بىزنىڭ بۇ ئېتىراپىمىز ۋە ئاپىرىنىمىزنىڭ ئارقىسىغا يەنە بىر ئىتىراپ ۋە ئاپىرىن يوشۇرۇنغانكى - ئۇلار ئۆزلىرى ھەرىكەت قىلىۋاتقان مەدەنىيەت تېررىتورى - يەسى ۋە مۇھىتىنى، ئۆزلىرى نەپەس ئېلىۋاتقان جەمئىيەت - نىڭ ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي ھاۋاسىنى شېئىرلىرىدا سەنئەت - لىك تۇس بىلەن ئىپادە قىلغان. ئۆزلىرىنىڭ مىللىي خاسلىقى ۋە ئېتىقاد ئەندىزىسىنى شېئىرلىرىنىڭ تەڭ - تېڭىگە كۆمۈ - ۋەتكەن. ئۇلار شېئىرلىرىدا پۈتۈن دۇنيا، پۈتۈن ئىنسانى - يەتنى سۆيگەن ۋە ئۇلار ئۈچۈن قاينۇرغان. ۋە ھالەنكى - ئۇلار سۆيگەن دۇنيا ۋە ئىنسانىيەت غەرب ۋە غەرب ئەل - لىرىدۇر. ئۇلار ئۆزلىرى ياشاۋاتقان ماكاننى ۋە ئۆزى تەۋە بولغان قوۋمنى دۇنيا ۋە ئىنسانىيەت بالاغىتىدە سۆيەلگەن. مودېرنىزم ئۈچۈن مىللىيلىكنى تازىلاشنىڭ ھاجىتى يوقكى، تىخىمۇ چوڭقۇر قېزىش ۋە يۈكسەك سەنئەت نۇرىدا جۇلالاندۇرۇش زۆرۈردۇر.

يەنە بەزى شائىرلار باركى، ئۇلار «شېئىرنى پەقەت ئۆزۈم ئۈچۈنلا يازمەن، شېئىر - شائىرنىڭ ئۆزىگە بولغان يۈكسەك مۇھەببىتىنىڭ ھاسىلاتىدۇر» دەيدۇ. ئەلسۆيەر ئوب - زۇرچىلار بۇنداق قاراشقا ھەرگىز سۈكۈت قىلىپ تۇرمايدۇ،

بويىدىكى بىر - بىرى بىلەن بوي تاللىشىپ تۇرغان ئېگىز ئى - مارەتلەر، يوللاردىكى ئۇچقۇر ماشىنىلار، بانكىلاردىكى پى - چىتى بۇزۇلمىغان قىپقىزىل پۇللار، بەزمىخانىلار، ئىشەرە - خانىلار... مەن بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئىدى. رېئاللىقتىكى يەككە - يېگانىلىق مېنى شېئىرنىڭ ئازغۇن چۆللىرىگە ھەي - دىگەن ئىكەن. ئەنە شۇ چاغلاردا مەن ئىسمى - جىسىمىغا لايىق «ئاشىق بەندە» ئىكەنمەن. نۇرغۇن يىللاردىن كېيىن ياشاش تەرتىپىم بۇزۇلغاندا «نان» نىڭ تەھلىكىسىگە ئۇچ - رىدىم. ئىنسان بولماقنىڭ مۇشەققىتىنى سەزدىم. رېئاللىقتىكى ئۆزۈم بىلەن قەلبىمدىكى ئۆزۈم ئوتتۇرىسىدا زىددىيەتلىك توقۇنۇشلار باشلاندى، بۇ توقۇنۇشلارنىڭ شېئىرلىرىمىدىكى ئىنكاسى ئەينى چاغلاردىكى «30 ياش» قاتارلىق شېئىر - لىرىمىدۇر. ئىجادىيەت جەريانىمدا باشتا ئاددىي، داغدۇغىسىز ئېلىپ بېرىلغان بولسىمۇ كېيىن بىر قاتار غەلۋە - پاراڭلار - دىن چەتتە قالمىدى. ماختاش - سۆكۈشلەردىن ئۆزۈمنى دەڭسىدىم - يۇ، قەلبىم زىنھار تەۋرىنىدى. قانداق بولۇ - شۇمدىن قەتئىي نەزەر، شېئىر يېزىشنىڭ ئۆمۈرلۈك ھايات پائالىيىتىم ئىكەنلىكى بارغانسېرى ئايان بولدى.

شېئىر ھەققىدە كىشىلەر تۈرلۈك تەبىرلەرنى بېرىشتى. ھەقىقىي مەنىدىكى مۇنەۋۋەر شېئىر - ئەل - خەلقنىڭ تەقدىرى، ئاۋامنىڭ قاينۇ - شادلىقى بىلەن زىچ باغلانغان شېئىرلاردۇر، دەيدۇ كىم دەپ بىرى. بىراق ئۇ ئۆز كېيىدىكى «باغلانغان» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىگە دىققەت قىلمايدۇ، گەجەبا ئۇ بىلمەيدىكەن، باغلانغان نەرسىلەرنىڭ ئەركى بولمايدىغانلىقىنى، شېئىرنىڭ مەنئى پائالىيەت بولۇش سۈ - پىتى بىلەن چەكسىز روھىي ئازادلىقنى ئىلگىرى سۈرىدىغان - لىقىنى...

ھەقىقىي مەنىدىكى مۇنەۋۋەر شېئىر - مەنىدىن قۇرۇغ - دالغاندۇر، مەنىسىزلىك ئۇنىڭ بىردىنبىر مەنىسىدۇر، دەي - دۇ يەنە بىرى چالۋاقاپ. بىراق ئۇ بىلمەيدىغاندۇ، ھەرقاد - دەك شەكىلنىڭ مەنىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى، ھەرقانداق مەنى - نىڭمۇ شەكلى بولىدىغانلىقىنى؟... ھەر بىر تىل (سۆز) نىڭ مە - لۇم نىسبەتتە شەكىل ۋە مەنە ئىھتىياجى ئۈچۈن ياسىلىدىغانلى - قىنى؟!...

ھەقىقىي مەنىدىكى شېئىر - پەقەت ۋە پەقەت شېئىر ئۈچۈنلا يېزىلغان شېئىردۇر، ئۇنىڭدا نە سىياسىي، نە دى - داكتىكا، نە بىر مەقسەت - مۇددىئا بولسۇن؟!... دەيدۇ يەنە بىرى گېلىنى قىرىپ، لېكىن شۇنداق دېگۈچى كۆز قاراش -

شائىردىن تەلەپ قىلغانلىرى بەلكىم يەنە بىر تالايدۇر، بىلەن مېگەنلىكىمىز ئۈچۈن ھەقىقىي مەنىدىكى مۇنەۋۋەر شېئىرنى يازمايۋاتساق كېرەك!

مۇھەممەد سېلىم مۇھەممەد قاسىم: نۆۋەتتە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمىزدا ئەسەرلەرنىڭ پۈچەكلىشى ھادىسىسى يۈز بەرۋاتىدۇ. جۈملىدىن شېئىرىيىتىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان ھېسە-ياتتىكى سۇسلىق، شەكىلدىكى قاتماللىق، مەزمۇندىكى تەك-رارلىك كىتابخانلارنى بەزدۈرمەكتە. سىز يېڭىلىق يارىتىش روھىغا باي ياش شائىرلىرىمىزنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتىڭىز بىلەن، شېئىرىيىتىمىزنى نۆۋەتتىكى كىرىزىستىن قۇتۇلدۇ-رۇشنىڭ ئىجادىي يوللىرى ھەققىدە قاراشلىرىڭىزنى ئوتتۇرغا قويۇپ باقسىڭىز؟

غوجمۇھەممەد مۇھەممەد: ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا كۆ-زۈمگە ئەڭ بەك چىلىققىنى - نۆۋەتتىكى رومان پاخاللىقى بولدى. ساۋاتىم چىققاندىن كېيىن رومان ئوقۇپ چوڭ بول-غان بىلەن. گەرچە ئىلگىرى ۋە ھازىر ئىزچىل شېئىر ئەدەبىياتى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن بولساممۇ رومان ئو-قۇش ئادىتىمنى ھېلىمەم تاشلىغىنىم يوق. بەختىمگە يارىشا چوڭ بولغىنىمچە كىتابخانلار رومان بىلەن تولۇپ بارماقتا، ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ رومانلىرى ھەسسىلەپ كۆپىيىپ كۆ-زۈمنى ئالا - چەكمەن قىلماقتا. بالىلىقىمدا ئوقۇغان «تۈلكە رېنارت»، «ياغاچ قونچاقنىڭ ئاجايىب سەرگۈزەشتىلىرى»، «نېلىنىڭ غاز ئۈستىدىكى ساياھىتى»، ئۆسمۈرلۈكۈمدە ئوقۇغان «ھېكلىبىرىننىڭ كەچۈرمىشلىرى»، «شۇنداق بىر كۈن كېلىدۇ»، «نەسرەدىن ئەپەندى ھەققىدە قىسسە-سە»، «سۇ بويدا»، «ئاخىرەتتىن كەلگەنلەر»، «چالا تەك-كەن ئوق»، «ياشلىقىمدا ئوقۇغان «ئەسەردىن ھالقىغان بىر كۈن»، «قىيامەت»، «مەمەت ئاۋاق»، «قۇم باسقان شە-ھەر»، «ئۆلۈۋېلىش سەنئىتى»، «جىنايەت ۋە جازا»، «گرافى مونتى كرىستو» قاتارلىق رومانلارنى تامشىمەن. يېقىندا ئوقۇغان «چاڭ - توزان بېسىققاندا»، «ئانا يۇرت»، «مېنىڭ ئىسىم قىزىل»، «باھادىرنامە»، قاتارلىق رومانلارنى پات - پات ۋاراقلاپ قويمەن. مەن ئۇلارنى «نادىر رومان» لار دېمەكچى، لېكىن باشقا يۈزلىگەن ياخشى رومانلارنى چەتكە قاقمايمەن. بۇ سۆزۈم ئارقىلىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ، بولۇپمۇ پىروژىچىلىقنىڭ نۆۋەتتىكى سەۋەب-يەسىنى ئوقۇل رومان ئارقىلىق ئۆلچەش ئويۇمۇ يوق. دەرۋەقە، ئەدەبىياتىمىزدا نۇر مۇھەممەد توختى ۋە مۇھە-

«شائىر - مىللەتنىڭ ۋىجدانى، شېئىر - دەۋرنىڭ ئاۋازى» دەيدۇ ئۇلار چىڭقىلىپ، «ئاھ - ۋاھ، كۆيدۈم - پىشتىم... بىلەن تولغان بۇ شېئىرلار قانداقمۇ ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئاچقان يېرىگە بارسۇن؟ خەلقنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى، غايە - ئىس-تەكلىرىنى ۋە تەقدىر - قىسمەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرەلمىگەن بۇ شېئىرلارنى قانداقمۇ ھەقىقىي مەنىدىكى مۇنەۋۋەر شېئىر دېگىلى بولسۇن؟!...» دەيدۇ ئوبزورچىلار يەنە چوڭقۇر ئۆكۈنۈش بىلەن. ئەجەبا، ئۆزىنى چوڭقۇر سۆيىمگەن كىشى-دىن مۇھەببەتنىڭ يالقۇنلۇق جۇلاسىنى تاپقىلى بولسۇنمۇ؟ ئۆزىنى سۆيىمگەن كىشىنىڭ باشقىلارنى سۆيۈشىدىن ئېغىز ئاچقىلى بولسۇنمۇ؟ ئەمەلىيەتتە شېئىردىكى ئاھ ئۇرغان، پەرياد چەككەن، شادلانغان، تەنتەنە قىلغان كىشى شۇ شې-ئىرنى ئوقۇغان ئاۋامدۇر. ئاپتۇر يېزىلىپ بولغان شېئىردىن راھەتلىنىدۇ ۋە يېنىكلەيدۇ، خالاس! «ئۆزۈم ئۈچۈن...» دېگەن شائىر ئۆزى ئۈچۈن ۋە تەننى سۆيۈشى، ئۆزى ئو-چۈن خەلقنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلۈشى، ئۆزى ئۈچۈن ئىكولوگىيىنىڭ بۇزۇلۇشى، ئەنئەنىنىڭ ياتلىشىشى، مۇھەب-بەتنىڭ سۇسلىشىشى قاتارلىق تىراگېدىيەلەرگە كۆڭۈل بۆ-لۈشى مۇمكىن. قاراڭ، ئۆزى ئۈچۈن چەككەن بۇ ئىز-تە-راپلار نېمە دېگەن سەمىمىي؟! ئەل - ئاۋامنىڭ، يۇرت - قەۋمنىڭ، ھەتتا پۈتۈن دۇنيا ۋە ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق تە-راگېدىيىسىنى ئۆز قايغۇسىغا ئايلاندۇرغان بۇ شائىر نەقە-دەر سۆيۈملۈك ۋە جەلپكار! ئۆزى ئۈچۈن يېزىش ۋە خەلق ئۈچۈن يېزىش دېگەنلەرنىڭ ئەمەلىيەتتە ماھىيەتلىك پەرقى يوق. كۆپىنچە ھاللاردا بىز بۇلارنى بۇرماپ قويمىز.

شېئىر ھەققىدە گەپ قىلغۇچىلارنىڭ كۆپلىكى ۋە قىلىن-غان گەپلەرنىڭ خىلمۇ - خىللىقىدىن بۇ يەردە بىز ھەممە-سىنى نەقىل كەلتۈرۈپ بولالمايمىز. شۇنداقتىمۇ ھەقىقىي مەنىدىكى مۇنەۋۋەر شېئىر شائىردىن نىمىلەرنى تەلەپ قى-لىدۇ؟ دېگەن سۇئالغا ئىككى ئېغىز سۆز كەلتۈرىمىز؛ يۇقۇ-رىدىكى بايانلاردىن ئاينىكى - ھەقىقىي مەنىدىكى مۇنەۋ-ۋەر شېئىر شائىردىن ئۆزىگە نىسپەتەن كۈچلۈك مۇھەببەت بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ مۇھەببەت پۈتۈن تەبىئەت ۋە ئىنسانىيەتكە بولغان مۇھەببەتتە ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شائىر-نىڭ قەلبىدە يالقۇنلاۋاتقان ئوت مەشۇقى بولغان «ئىنسان» لىق-نىڭ پىراقىدۇر. مۇھەببەت بولغان بىلەنلا كۇپايە قىلمايدۇ، ئۇ يەنە مۇھەببەتلىك قەلبىگە سادىق بولۇشى، راستچىل ۋە سەم-مى بولۇشى كېرەك. ھەقىقىي مەنىدىكى مۇنەۋۋەر شېئىرنىڭ

كەن ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا بىر قە-
سىم ياش شائىرلار باشچىلىقىدىكى ئۇيغۇر يېڭى شېئىرىيەت
ھەرىكىتى دەبدەبە - ئەسئەسە بىلەن تىز سۈرئەتتە كېڭىيىپ
قىسقىغىنە بىر نەچچە يىلدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئومۇملاشتى
ۋە ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ نەچچە يۈز يىللىق پۈنۈلۈشىنى
ئۆزگەرتىۋەتتى. بۇ شېئىرلار ئۆزىنىڭ ئىپادىلەشتىكى غۇۋا
ۋە تۇتۇق بولۇش ئالاھىلىكىگە ئاساسەن شېئىرىيەت گۈب-
زۇرچىلىرى ۋە شېئىرىيەت ئەھلى تەرىپىدىن «گۇڭگا شائىر»
دەپ ئاتالدى. يېڭى شېئىرىيەتنىڭ تەرەققىياتى شېئىرد-
يەت بىلەنلا چەكلەنمەي پروزا ھەمدە سەنئەتنىڭ باشقا سا-
ھەلىرىگىمۇ تەسىر كۆرسىتىپ مىللىي ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ
يېڭى باھارىنىڭ مەيدانغا كېلىشىدە تۈرتكىلىك رول ئوينىدى
ۋە ئاۋامنىڭ تەپەككۈر ئەندىزىسىدە مۇئەييەن ئۆزگىرىش-
لەرنى پەيدا قىلدى. يېڭى شېئىرىيەتنىڭ ئەنئەنىۋى شېئىرد-
يەتكە قارىغاندا پەرقلەندىغان ئەڭ گەۋدىلىك ئالاھىلىكى-
شەيىيى ياكى ھادىسىنىڭ سىرتقى ھالىتىنىلا تەسۋىرلەشتىن
ماھىيەتلىك تەرەپلەرنى تەسۋىرلەشتە، سۆزنى بىر ياكى بىر
نەچچە مەنىنىلا ئىپادىلەش بەخشەندىلىكىدىن ئازاد قىلىپ،
چەكسىز مەنە مۇمكىنچىلىكىگە ئىگە قىلىشتا ۋە مەنىنى چەك-
لىمىسىز ئىپادىلەشكە ماس ھالدا شەكىلنىڭ ئەركىن بولۇشىدا
ئىپادىلەندى. يېڭى شېئىرىيەت ئىجادىيىتى شېئىرىيەت ئى-
زورچىلىقى بىلەن ماس قەدەمدە ئېلىپ بېرىلغاچقا ئۇيغۇر
شېئىرىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا تېزلا يېڭى قان بولۇپ قوشۇلدى
ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئۆزىنىڭ زور بىر تۈركۈم ئىجا-
دىيەت قوشۇنىنى ياراتتى. يېڭى شېئىرلار شەكىل جەھەتتە
ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ نەچچە يۈز يىللىق شېئىرىيەت ئەنئەنى-
سىگە يات ھالەتتە، غەرب مودېرنىزم شېئىرىيىتىنىڭ ئىپادى-
لەش ئۇسۇلىدا يېزىلغانلىقى سەۋەبىدىن ئوقۇرمەنلەرگە تا-
سادىي تۇيۇلغان بولسىمۇ لېكىن ئۇنىڭدا ئۇيغۇر مەدەنىي-
يىتىنىڭ سىرتلىق سېھرىي كۈچى ۋە مەپتۇنكارلىقى ئاساسىي
ئىپادىلەش ئويىپكىتى قىلىنغاچقا ئوقۇرمەنلەر ۋە شېئىر ھە-
ۋەسكارلىرىغا ئانچە يات تۇيۇلمىدى. ئەلۋەتتە، بۇ جەرياندا
دا بىر تۈركۈم «ساختا گۇڭگا شائىر» لارمۇ مەيدانغا كەل-
دى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە شېئىر قانچە چۈشىنىكسىز ۋە غەل-
تە بولسا شۇنچە قالتىس بولۇپ، بۇ شېئىرنى رەت قىلغۇ-
چىلار بولسا ئۇلار تەرىپىدىن «يېڭىلىقنى قوبۇل قىلالمايدى-
غان مۇتەئەسسىپلەر» ھېسابلاندى. يېڭىدىن ئىجادىيەت سې-
پىگە قەدەم قويغان ھەۋەسكارلارنىڭ زور تۈركۈمدە ئۇلار-

مەد باغراشلار كەبى رومان يازمىغان سەركىلەر مۇ بار. مەن
بۇ يەردە ئەدەبىيات تەتقىقاتچىسى ياكى تەنقىدچى ئەمەس،
بەلكى ئاددىي بىر كىتابخانلىق سالاھىيىتىدە سۆزلەۋاتقانلىقىم
ئۈچۈن نۆۋەتتە خەلقىمىزدە باش كۆتۈرگەن رومان ئوقۇش
قىزغىنلىقى، كىتابخانلارغا رەت - رېتى بىلەن تىزىلىپ
كەتكەن، تېپا، قۇرۇلما ۋە ئىپادىلەش جەھەتتە گۇيا بىر قە-
لىپتىن چىققان خىشتەك رومانلار ۋە رومانىسراپ كەتكەن
كىتابخانلارنى نەزەردىن ساقىت قىلالىمىدىم. نىمە ئۈچۈن
شۇنداق بولىدۇ؟ مىللىتىمىزنىڭ تولىمۇ يىراقلاردىن باشلان-
غان شانلىق مەدەنىيەت تارىخى، تىللىماتلاردەك سىرتلىق
ۋە مۇرەككەپ روھى تىندۈرمىسى، يېقىنقى جاھالەت ۋە
داۋاملىشىۋاتقان تىراگېدىيە، نۆۋەتتىكى پىسخىك بۆھران...
يەنە نېمە كەملىك قىلىدۇ؟ تىلمۇ؟!... ياق، ئىپادىلەش دائى-
رىسى كەڭ، مەنە قاتلىمى چوڭقۇر ۋە پاساھەتلىك ئۇيغۇر
تىلىغا گۇناھ ئارتىشقا يۈز قىزىرىدۇ. نىمىدۇر بىر نەرسە
كەملىك قىلغاندەك قىلىدۇ، شۇنداق، بىر نەرسە كەم، ئۇ-
مۇھەببەت، ئۇ - شىجائەت! مەن ھېچقاچان ئۇيغۇر يازغۇ-
چىلىرىمىزنىڭ ماھارىتىدىن گۇمان قىلىپ باققان ئەمەس،
مەن يەنە ھېس قىلغانكى - زور كۆپچىلىك ماھارەتلىك
يازغۇچىلىرىمىز ئۆزىدىن ھالقىيالمايدى، قەلبىدىكى چېگ-
رالارنى بۇزۇۋىتەلمىدى، تېخىمۇ كەڭلىككە، چوڭقۇرلۇققا
ۋە يۈكسەكلىككە يۈزلىنەلمىدى. مەنپەئەت، شۆھرەت، ئى-
تىياز قاتارلىقلارنى چۆرۈۋېتىپ چىن ئاشىقلىق سۈپىتىدە
مۇھەببەت ئۈچۈن قەلەم تەۋرىتەلمىدى. مۇشۇ سۆزلەش
پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ يازغۇچىلىرىمىزدىن ئەقىدە، ئىخلاس
بىلەن قەلەم تەۋرىتىشىنى، سان ۋە مۇكاپات قوغلاشماستىن
ۋە ئۆزىنى پۈتۈن ئىنسانىيەت، تەبىئەت، ئەل - يۇرت تە-
رىقىسىدە چوڭقۇر سۆيۈشنى تەلەپ قىلىمەن. چۈنكى، قەلب-
دە مۇھەببەت بولغاندا ئاندىن ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدىكى
ھارارەت قەلبىمىزنى ئىللىتىدۇ.

شېئىرىيىتىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ھالىتى كىرىزىستىن قۇ-
تۇلدۇرۇشنىڭ ئىجادىي يوللىرى ھەققىدە سوراپسىز، بۇ ھەق-
تە سېستېمىلىق بىر نەرسە دەپ بىرەلمەسلىكىم مۇمكىن، بى-
راق بۇ شېئىرىيەت ئۇيغۇرنىڭ شېئىرىيىتى بولغانلىقى تۈپەي-
لىدىن ھەر بىر ئۇيغۇر ئەدەب ۋە ئوقۇرمەننىڭ بۇ ھەقتە پى-
كىر بايان قىلىش ھوقۇقى بار دەپ قاراپ ئىككى كەلمە گەپ
قىلاي؛ مەن ھازىرنى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ يەنە بىر قىتىملىق
يېڭىلىنىشقا تولغاق يەۋاتقان پەيتى، دەپ چۈشىنىمەن. ئۆت-

تۇيغۇ بەردى. قارىغۇلارچە ئەگىشىش ۋە تەكرار تەقلدچە. لىك نەتىجىسىدە «يېڭى شېئىرىيەت ھەرىكىتى» نىڭ دەس- لەپكى ۋە كىلىرى ۋە ئەنئەنىۋى شېئىرىيەت بىلەن يېڭى شېئىرىيەتنىڭ ئاكتىپ ئامىللىرىنى بىرلەشتۈرگەن كىيىنكى ئا. ۋانگارت شائىرلارنىڭ خاسلىقى بارا- بارا سۇسلاپ، يوق- لىش گىردابىغا بېرىپ قالدى. پۈتكۈل ئۇيغۇر شېئىرىيىتى ئېغىر سۈكۈنات ئىچىدە ئۆزىنى تەكرارلاشقا باشلىدى. يې- زىقچىلىق، بولۇپمۇ شېئىر يېزىقچىلىقى ئۈزلۈكسىز دەرىجىدە ئۆزىنى يېڭىلاپ تۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەدىبلەردە زور دەرىجىدە تەۋەككۈلچىلىك روھى بولۇشى كېرەك. ئىجاد- يەتتىكى يېڭىلىك - ئىلگىرىكى ھەرقانداق نەتىجە ۋە شان- شەرەپلەرنى ئىنكار قىلىش بەدىلىگە مەيدانغا كېلىدۇ... ئۆي- غۇر شېئىرىيىتىدىكى بۇ جىمجىتلىق ئىچىدە تىنىمىز قى- مىرلاۋاتقان بىر روھنى بايقىغاندەك قىلىم، بۇ قىمىرلاش تور ئەدەبىياتىدا تېخىمۇ گەۋدىلىك ۋە روشەندۇر. مەس- لەن: ئوسمانجان مۇھەممەد پائىشانىڭ «ھېچنېمىزم» دەپ بىلجىرلاشلىرى، شاھب ئابدۇسالام نۇربەگىنىڭ سۆزلەرنىڭ تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ شېئىرىي جۈملە تۈزۈشلىرى دىققىتىمىزنى تارتتى. ئۇلارنىڭ شېئىرىي ماھارەتلىرى بىر قەدەر «خام»، ئىلگىرى سۈرمەكچى بولغان قاراشلىرى «مۇجىمەل» بولسىمۇ ئىپادىلەش جەھەتتىكى ئۆزگىچىلىك- لىرى بىزنى ئويلىاندۇردى. ئۇلار مەتبۇئاتلارغا يۈزلىنىپ ئا- ۋامنىڭ ئېتىراپىغا ئېرىشەلمىگەن «ئاتاقسىز شائىر» لار بول- سىمۇ لېكىن نۆۋەتتىكى سۈكۈتلۈك كەيپىياتنى مەلۇم دەرد- جىدە تەۋرەتتى. ئۇلار بۇ يولدا ئاخىرىغىچە ماڭالامدۇ- يوق؟ ئۇلار ئاخىرى تور ئەدەبىياتى كاتېگورىيەسىدىن ھال- قىپ نەشر- ئەپكارچىلىققا يۈزلىنىلەنمەدۇ - يوق؟ بۇنىڭغا بىر نېمە دېمەك تەس. چۈنكى ئۇلار ساپ شېئىرىيەتنى تەر- غىپ قىلغۇچىلار بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ تۇيغۇسى- نى ئىپادىلەش ئۈچۈن ھەرقانداق ئەقىدە، ئەخلاق، مىزان قاتارلىق ئەقەللىي ئىنسانلىق چەكلىمىلىرىنى كېرەك قىلمە- دى. ئوقۇرمەنلەرنىڭ چىقىلىشقا بولمايدىغان نازۇك تۇيغۇ- لىرىغا چىقىلدى. ئەلۋەتتە، ئەقىدە، ئەخلاقى چوڭ بىلىدە- ڭان خەلقىمىز ئۇلارنى قوبۇل قىلىشقا ئامالسىز. مېنىڭچە ئۇلارمۇ بۇنى بىلىدۇ، ئۇلار بۇ يولدا غەلبە قىلسۇن ياكى مەغلۇب بولسۇن، بەربىر، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ «بەھۇدە» ئۇرۇنۇشلىرى ئارقىلىق ھەۋەسكارلارنى زەرەتلەپ، ئۆي- غۇر شېئىرىيىتىگە يېڭى بىر جانلىنىش ئېلىپ كەلسە ئەجەب

نىڭ ئالا- جۇقا سۈرەنلىرىگە مەپتۇن بولۇپ قارىغۇلارچە ئەگىشىشى نەتىجىسىدە ئۇيغۇر يېڭى شېئىرىيىتى مۇئەييەن دەرىجىدە بۇرمىلاندى. بۇنىڭ بىلەن ئەنئەنىۋى ياقلايدىغان پېشقەدەم شائىرلار بىلەن يېڭى شېئىرىيەتچىلەر ئوتتۇرىسىدا بىر مەيدان كەسكىن مۇنازىرە جېڭى ئوتتۇرىغا چىقتى. ئە- ئەننى ياقلايدىغان پېشقەدەم شائىرلار يېڭى شېئىرىيەتچى- لەرنى «ئەجدادلىرىمىزنىڭ نەچچە ئەسىرلىك شېئىرىيەت ئەنئەنىسىگە ئاسىيلىق قىلدى» دەپ ئەيىبلەپ، يېڭى شېئى- رىيەتچىلەر «ئەلشىر نەۋائىدىن ھازىرغىچە بولغان 500 يىلدا ئۇيغۇر شېئىرىيىتى بولغان ئەمەس» دەپ ئەنئەنچى- لەرنى كەسكىن رەت قىلدى. شۇ چاغلاردا «تەڭرىتاغ» ژۇر- نىلى ئەل رايى بويىچە «مەشھۇر ئۈچ شائىر» نى تاللاپ چى- تى. ئاتاقلىق خەلق شائىرى روزى سايىت «تەڭرىتاغ» ژۇر- نىلىدا «ھەسەتنامە» تېمىسىدا شېئىرىي چاقچاق ئېلان قىلىپ «ئۇيغۇر يېڭى شېئىرىيىتى» گە مۇنداق چاقچاق قىلدى:

«خەق سېنى گۇڭگا دېسە گۇڭگا دېدىم،

گۇڭگىنى سۈرتەر بىزنىڭ لوڭگا دېدىم...»

كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئەنئەنىۋى شېئىرىيەت بىلەن يېڭى شېئىرىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا يازىدىغان بىر تۈركۈم ياش شائىرلار مەيدانغا كەلدى ۋە شېئىرىي تۇيغۇلىرىنى ئەركىن ئىپادىلەش بىلەن بىرگە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ مۇرەككەپ مەنىۋى قاتلاملىرى- نى سەنئەتلىك ئەكس ئەتتۈرۈشتە مۇئەييەن ئۇتۇق قازد- نىپ، «ئۇيغۇر يېڭى دەۋر شېئىرىيىتىنىڭ 3 - ئەۋلاد ۋە- كىللىرى» دەپ ئاتالدى.

ئۆتمۈشنى سۆزلىشىم ھازىرنى چۈشىنىش ئۈچۈندۇر. شۇنداق، ئۇيغۇر يېڭى شېئىرىيىتى ئەنە شۇنداق مۇرەككەپ ۋە زىددىيەتلىك كەچۈرمىشلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ ھازىرغا ئۇلاشتى. سىزنىڭ شېئىرىيىتىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى كىرىزىسى دەپ زۇرناللاردا ئېلان قىلىنىۋاتقان شېئىرلار ۋە نەشر قى- لىنىۋاتقان شېئىر توپلاملىرىنى ۋە بۇ شېئىر ۋە توپلاملارنىڭ كىتابخانلارنىڭ ئاچقان يىرىگە بارالمايۋاتقانلىقىنى كۆزدە تۇتۇۋاتقانلىقىڭىز ماڭا ئايان. دەرۋەقە شۇنداق، «3- ئەۋلاد شائىرلار» دىن كىيىن ئۇيغۇر شېئىرىيىتى بىر ئىزدا توختاپ قالدى. تېما، مەزمۇن ۋە شەكىل تەكرارلىقى ئو- قۇرمەنلەرگە ھەركۈنى بىرلا خىل تاماق يېگەندەك مەزىزسىز

دە گەپ قىلىشىم كېرەك. بىز كىشىلىك تۇرمۇشتا ۋە ئىجا-
دىيەت جەريانىدا باشقىلارنىڭ تۈرلۈك سۇئاللىرىغا دۇچ كې-
لىمىز، ھۆرمەت قىلغانغا ئىززەت كۆرسىتىشى بۇرچىمىز بار،
شۇ سەۋەبتىن بىز خۇشاللىق بىلەن ئۇ سۇئاللارغا جاۋاب
بېرىمىز. جاۋاب بېرىش جەريانىدا سۆزىمىزنىڭ قايىل قىلىش
دەرىجىسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن تەبىئىي ھالدا ھۆكۈم خارەك-
تىرلىك سۆز- ئىبارىلەرنى ئىشلىتىشتىن ساقلىنالايمىز، لېكىن
بىزنىڭ جاۋابلىرىمىزنىڭ ئاشۇ سۇئاللارنىڭ بىردىنبىر جاۋابى
بى بولۇشى ناتايىن. ھازىر مەن بەرمەكچى بولغان جاۋابىمۇ
سىز سورىغان سۇئاللارنىڭ بىردىنبىر جاۋابى بولماسلىقى
مۇمكىن، بىراق كۆڭلۈمدىن كەچكەنلىرىنى سۆزلەش ئارقى-
لىق بۇرچۇمنى ئادا قىلاي. كىتابخانلىرىمىزنىڭ ئىنكاسلىرىغا
قارىغاندا نۆۋەتتىكى شېئىر ئىجادىيىتىم چوڭقۇر كىرىزىسقا
پېتىپتۇ، بۇ شېئىرلىرىمىزنىڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ دىنىغا ياقىمىغان-
لىقى، شۇنداقلا مېنىڭ كەلمىگەن ئىلھامى ساقلىماي جاھىللىق
بىلەن توختىماي شېئىر يازغانلىقىمىزنىڭ نەتىجىسى. كىرىزىس
مېنى ئويلىنىدۇردى، بىراق قۇتۇلۇش ھەققىدە ئويلىنىدىم.
نېمىشقا؟ چۈنكى قۇتۇلۇش ئۈچۈن بىر مەزگىل ياكى ئۇزاق-
قىچە شېئىر يازماسلىقىم كېرەك. ئۇزاق داۋاملاشقان شېئىر
يېزىش ئادەتلىرىمدىن زېرىكتىم، شېئىرلىرىمدىكى تەكرار
سۆزلەر، جۈملىلەر، رەڭلەر، بۇراقلار قەلبىمىزنىڭ كونا دۇ-
يانىڭ ئاسارەتلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىل-
دۇردى. ئاسارەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئاۋۋال قەلبىمنى قۇ-
رۇقىدىشىم كېرەك... شائىر ئۈچۈن شېئىر يېزىشتىنمۇ مۇۋا-
پىقراق بولغان ئۆزىنى ئۆزگەرتىش ۋاسىتىسى يوق. بۇ جەر-
ياندا ئېلان قىلىنغان شېئىرلىرىمىزدىن كىتابخانلىرىم ئۆزى
تونۇيدىغان «غوجىمۇ ھەممەد» نى تاپالمىدى ۋە «شېئىر بى-
لەن غوجىمۇ ھەممەد» ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىقنى ئۆلچەپ
چۈچۈپ كەتتى، نەقەدەر يىراق، نەقەدەر يىراق... بىلى-
شىمچە بۇ دەۋردە مەن بىلىدىغان بىر تۈركۈم ياش شا-
ئىرلار بۇ خىل كىرىزىسقا دۇچ كەلدى، بىراق ئۇلارنىڭ
كۆپىنچىسى ئىلگىرى ئېرىشكەن شان - شۆھرەتلىرىنى
ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن بىر مەزگىل سۈكۈت قىلىشنى لايىق
تاپتى. زور كۆپچىلىك كىشىلەر شېئىرىيەتنى كىرىزىستىن قۇتۇل-
دۇرۇشنىڭ يولى — ئوقۇرمەنلەرنىڭ راينى بىلىش، يەنى —
ئەسەر يازغاندا زور كۆپچىلىك ئوقۇرمەنلەرنىڭ قوبۇل قى-
لىش- قىلالماسلىقىنى نەزەردە تۇتۇش كېرەك، دەپ قارد-
شىدۇ. مېنىڭ قارىشىم ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئۇنداق بولغاندا

ئەمەس. بۇ جانلىنىش نەتىجىسىدە يېڭى بىر ئەۋلاد مۇنەۋ-
ۋەر شائىردىن بىرنەچچىسى مەيدانغا كېلەمدۇ تېخى؟!
مەن ئۆزۈمنى بۇرۇندىنلا ھېچقانداق ئىزىمغا تەۋە ئە-
مەس دەپ قارايمەن ۋە ھېس - تۇيغۇلىرىمنى ئەركىن -
ئازادە ئىپادىلەشكە تىرىشىمەن. لېكىن ئۆزۈم چوڭ بىلگەن
شائىرلارنىڭ مۇنەۋۋەر شېئىرلىرى ۋە چەت ئەلنىڭ نادىر
تەرجىمە شېئىرلىرىنى ئوقۇش جەريانىدا ئىجادىيەتتىكى
ئۇلاردىن ئازدۇر- كۆپتۇر ئوزۇق ئالىمىدىم دىيەلمەيمەن.
دەرۋەقە، ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتى - تەسىر كۆرسىتىش،
زەرەتلەش ئارقىلىق ئىشقا ئاشدۇ. بۈگۈنكىلەرنىڭ ئىجاد-
يىتىدە ئىلگىرىكىلەرنىڭ تەسىرى ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن
ساقلىنىدۇ. نەسىرىي ئەسەرلەردىكى تەسىرلىك ئابزاسلار يا-
كى شېئىرلاردىكى گۈزەل مىسرالار ئېسىمىزدە ئۇزاققىچە
ساقلىنىدۇ ۋە ئىجادىيەتتىمىز جەريانىدا تۇيغۇلىرىمىز بىلەن
ئارىلىشىپ ئۆزگىچە سىياقتا ئاشكارىلىنىدۇ. بىر يازغۇچى يا-
كى بىر شائىر بىر پۈتۈن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى يارىتالمايدۇ،
ئەكسىچە بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر يازغۇچىلار ۋە شائىرلارنىڭ
ئۆزلۈكىسىز ئىجادىيەت قىلىشى ۋە بىر- بىرىگە تەسىر كۆر-
سىتىشى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. بىز نەقىد-
لەۋاتقان «ناباب» ئەسەرلەردىمۇ مەلۇم ئىلغارلىق تەرەپلەر
بار، ماختاپ كۆككە ئۇچۇرۇۋاتقان «نادىر» ئەسەرلەر بول-
سا ماختالغىنىدەك تاكامۇللۇققا يەتكەن بولۇشى ناتايىن.
ۋەھالەنكى، بىز تولىمۇ كەسكىن. دىتىمىزگە ياقىمىسلا قىلچە
سۈكۈت قىلماستىن ئۇ ئەسەرنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىمىز ۋە
نەپرىتىمىزنى جامائەت پىكىرىگە ئايلاندۇرۇپ بىچارە ئاپ-
تورنى چالما- كېسەك قىلىمىز، ئوقۇغان ئەسەر ئانچىكى ھا-
ياجانلاندىمۇ «ئۇششاق- چۈشەك» كەمچىلىكلىرىنى نەزد-
رىمىزدىن ساقىت قىلىۋېتىپ ئۇنى كۆككە كۆتۈرىمىز. كىشى-
لەر تەنقىدلىگەن ئەسەردىكى ئۇنۇقلار ھەققىدە ئېغىز ئې-
چىشتىن قورقىدۇ، ئېغىز ئېچىپلا قالسا ئېنىقكى ئۇ جامائەتتىن
ئايرىلىپ، يېتىم قالىدۇ. ماختالغان ئەسەرلەردىكى كەمچىلىك-
لەر ھەققىدە ئېغىز ئېچىش تېخىمۇ قىيىن، بۇ چاغدا «مەش-
ھۇرلارغا چىقىلىپ نام چىقارماقچى بولغان» قاپلىقنى كىيىۋا-
لىدۇ (مۇشۇ قۇرلاردا يالقۇن روزى ئېسىمدىن كەچتى).

تۇيۇقسىزلا شېئىرىيەتتىمىزنى نۆۋەتتىكى كىرىزىستىن
قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئىجادى يوللىرى ھەققىدىكى سۇئاللىرىم ئې-
سىمدىن كەچتى. بۇ ھەقتە سۆزلەشتىن ئىلگىرى ئۆزۈمنىڭ
كىيىنكى ئامانلىقىم ئۈچۈن ئىككى ئېغىز ئىزاھات تەرىقىسى-

دېھقان تۇپراققا بولغان چەكسىز مېھرى - مۇھەببىتى، ھۆ-
نەرۋەن كەسپىگە بولغان چوڭقۇر ئىشتىياقى، ئانا پەرزەنتىگە
بولغان كىرىسز كۆڭلى بىلەن يېتىشى مۇمكىن. ئادىمىيلىك -
سانسىزلىغان گۈزەل پەزىلەتلەرنى ئۆزىگە يار قىلغان، گۈ-
زەل پەزىلەتلەرنىڭ ئەڭ ئالدىنقىسى سەمىيى ۋاپادارلىقتۇر.
شەكسىزكى، ئۆزىگە ۋاپا قىلمىغان كىشى ھېچكىمگە ۋاپا
قىلماس.

ئاپئانكى، بىر دەۋردە شېئىرىيەتنىڭ سۇسلاپ كېتىشى
ياكى قۇيۇق شېئىرىي ھاۋانىڭ بولماسلىقى شۇ دەۋر كىشى-
لىرىنىڭ ماددىيەتكە بولغان چوقۇنۇشىنى يۇقىرى پەللىگە
كۆتۈردى. قەلبتىكى نازۇك تۇيغۇلار ۋە گۈزەل ئەستىلىك-
لەر ماددىي مەنپەئەتنىڭ رەھىمسىزلىرىگە ئاياغ ئاستى قى-
لىشىغا ئۇچرايدۇ. شېئىرىي تۇيغۇ بولمىغان قەلبتە ئەزگۈ-
لۈككە ئورۇن يوق، بۇنداق قەلب ئىككىسى ياخشىلىق ۋە
مۆرۈۋەتتىن تېخىمۇ يىراقلىقتۇر. بۈگۈنكىدەك يۈكسەك دەرد-
جىدە ئىجتىمائىيلاشقان، ئادەملەر بىر- بىرىدىن يىراقلىشى-
ۋاتقان، ھەر بىر مۇناسىۋەت مەلۇم مەنپەئەت ئاساسىدا قۇ-
رۇلۇۋاتقان دەۋردە شېئىر خۇددى تۇزدەك مۇھىمدۇر.
ئىنسان ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلىغۇدەك بىر ئارمان، تايان-
غۇدەك بىر رەھنىما بولۇشى كېرەك، ۋەھالەنكى- بۇلار
ئاشۇ ئىنساننىڭ ئۆزىدىدۇر. ئۆزىگە ھاجەتمەن بولمىغان،
ئىلتىجا قىلمىغان كىشى شەكسىزكى باشقىلارغا ھاجەتمەن بو-
لىدۇ، ئىلتىجا قىلىدۇ... مەن باشتىن ئاخىرى مۇھەببەتنى
تەرغىب قىلىمەن. مۇھەببەت- مۇھەببەتسىزلىك ئاپىرىدە
قىلغان ئەينى قىيامەتتىكى نوھنىڭ كېمىسىدۇر.

مەن شېئىرلىرىم ئارقىلىق باشقىلارنى تەربىيەلەشنى،
ئىددىيەسىنى ئۆزگەرتىشنى مەقسەت قىلمايمەن، مېنىڭ خەل-
قىمىگە شېئىر يېزىپ بېرىش ھەجىرىيەتتەمۇ يوق، مەن پەقەت
مۇھەببەت سەۋەبىدىن شېئىر يازمەن، ئوقۇرمەنلىرىمنىڭمۇ
شېئىرلىرىمنى مۇھەببەت سەۋەبىدىن ئوقۇيدىغانلىقىغا ئىشى-
نمەن. مېنىڭچە شېئىر سىياسىي ئەمەس، شۇڭا ئۇ ھاكىمىيەت
ئىشلىرىغا ئارىلاشمايدۇ؛ دىنىي تەرغىبات ئەمەس، كىشىلەرنى
مەلۇم بىر ئىددىيەگە باش ئۇرۇشقا چاقىرمايدۇ، شېئىر- بۇ-
يۈكلۈك ئەمەس، شۇڭا ئۇ بىزنىڭ ئارىمىزدا؛ شېئىر بىزگە
ئاتونۇش ئەمەس، شۇڭا يۈرىكىمىز ئۇنىڭ تۈنۈشلىرىنى تو-
نۇيدۇ. مېنىڭچە شۇنداق، شېئىر ئەزگۈلۈكتۇر، شېئىر مۇ-
ھەببەتتۇر!

2011 - يىلى 15 - ئاپرىل. خوتەن

كىتابخانلارنى ئاسانلا زېرىكتۈرۈپ قويىمىز، ئوقۇرمەنلەرنى
يىتەكلەش رولىمىزدىن ئايرىلىپ قالغىمىز، ئوقۇرمەنلەر بىلەن
ئوخشاش ئورۇندا تۇرۇپ قالغىمىز ياكى ئارقىدا قالغىمىز، بۇ
بىز ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر پاجىئە! ئۇ چاغدا دائىم باشقىلارنىڭ
كۆزىگە قاراپ ئىشى قىلىدىغان ئادەمگە ئايلىنىپ قالغىمىز.
ئۆزىمىزگە خاس بولغان نەنھا قەلبىمىز، قايغۇ- ھەسرەتلى-
رىمىز ۋە شاد ئەنئەنىلىرىمىز ئاستا - ئاستا تۈزۈپ كېتىدۇ،
بۇ بىز ئۈچۈن ئەڭ مۇددەش تىراڭىدىيە! پەقەت ئۆزىمىزگە
بولغان كۈچلۈك مۇھەببەتلا باشقىلارنى تەسىرلەندۈرەلەيد-
دۇ، چۈنكى ئۇنىڭدا قىلچە ساختىلىق ۋە زورۇقۇش يوق.
ئاخىرىدا دېمەكچى بولغىنىم، يالغان شېئىرلار بىزنى ھالاك
قىلىدۇ، مۇھەببەت - كىرىزىستىن قۇتۇلۇشىمىزنىڭ بىرىدۇ-
بىر - يولى.

مۇھەببەتسىزلىك مۇھەببەتقا سىز شېئىرىيەتنىڭ
كىشىلەردە ئادىمىيلىك پەزىلەت يېتىلدۈرۈش رولىغا قانداق
قارايسىز؟

غوجىمۇھەمەد مۇھەمەد: سەنئەت نۇقتىسىدىن ئالغاندا
دا شېئىرىيەتنىڭ ھېچقانداق بۇرچ ياكى مەجبۇرىيىتى يوق،
لىكىن ئۇ يېزىق ۋاسىتىسى ئارقىلىق ئامما بىلەن ئۇچرىشىش-
تەك تارقىلىش شەكلىگە ئاساسەن نەبىئى ھالدا جەمئىيەتكە
ۋە كىشىلەرنىڭ مەنئۇبىيىتىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. شېئىردىكى
ئىددىيەنىڭ سېغىشى ۋە كىشىلەرنىڭ مەنئۇبىيىتىنى ئۆزگەرتى-
شى مائارىپ ۋە باشقا ساھەلەرگە قارىغاندا ئاستا، لېكىن
چوڭقۇر بولىدۇ. ھەقىقىي شېئىر دىداكتىكا ئەمەس، ئۇ بى-
ۋاستە پەندى- نەسەت ئارقىلىق ياخشى- ياماندىن ئۇگۇت
قىلمايدۇ، لېكىن كىشىلەرگە گۈزەل تۇيغۇلارنى بېغىشلاپ،
يۈرەكنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ھاياتقا، ئىنسانغا ۋە تەبى-
ئەتكە نىسبەتەن مۇھەببەت ئويغىتىدۇ. مۇھەببەتلىك قەلب-
ئەزگۈلۈكنىڭ بۆشۈكىدۇر. شائىر - يۈرىكى ئەزگۈ مۇھەب-
بەتكە تولغان ئادەمدۇر. شائىر - ئىزگۈلۈك ۋە مۇھەببەت
تارقاقچىدۇر. ئىنسانىي تاكامۇللۇقنىڭ تۇنجى قەدىمى ئۆ-
زىنىڭ ئىنسانلىقىنى تونۇش بىلەن باشلىنىدۇ. ئۆزىنىڭ ئى-
سانلىقىنى تونۇغان كىشى ئاستا - ئاستا ئىنسانىي تاكامۇل-
لۇققا قاراپ يۈزلەنگۈسىدۇر. ئىنسانىي تاكامۇللۇققا يېتىش-
نىڭ يوللىرى خىلمۇخىل ۋە مۇشكۈلاتلارغا تولغان بولۇپ،
دىندار ئۆمۈرلۈك ئەمەل - ئىبادەتلىرى، جەڭچى جەڭ-
گاھلاردىكى مىسلىسىز قەھرىمانلىقلىرى، ئالىم جاھانئۇمۇل
كەشىپاتلىرى بىلەن بۇ پەللىگە يېتەلمەسلىكى مۇمكىنكى،

ئەپلاتون نېمە ئۈچۈن «شائىرلارنى غايىۋى دۆلەتتىن قوغلاپ چىقىرىش كېرەك» دەيدۇ؟

غەيرەتجان ئوسمان بىلىكىار

1. مەسىلىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى

سوقراتنىڭ بىر ئۆمۈر بارلىقىنى بېغىشلىغىنى قانداقتۇر مېتافىزىكا، ئېتىكا ۋە ياكى ئىستىلىسكا بولماستىن بەلكى چىن مەنىدىكى پەلسەپە. ئۇ ھەرگىز ئادەتتىكى مەنىدىكى ئىلىم - پەن بولماستىن، بەلكى مۇكەممەل ئېستېتىكا ئەخلاق ئۈستىگە بەرپا قىلىنغان بەختىيار تۇرمۇش ئۈستىدە ئىزدىنىش بولدى. سوقراتتىن ئىلگىرىكى پەلسەپەنىڭ كۆڭۈل بۆلىدىغىنى مېتافىزىكا ۋە ھەرىكەت، شەيئىلەرنىڭ قەيەردىن كېلىپ قەيەرگە بارىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ئىدى. سوقرات تۇنجى بولۇپ، پەلسەپەنى جەننەتتىن ئادەتتىكى كىشىلەر ئارىسىغا سۆرەپ كەلدى، ئادىمىزاتتىن ئىبارەت بۇ ئىككى ياقىلىملىققا ئىگە شەيئە.

ئىنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىگىچە كېڭەيتىپ، ئىلىم - پەن، ھايات، تۇرمۇش ۋە ئۆرپ - ئادەت، بەخت - سائادەت، ياخشى - يامانلىق، ھەتتا شېئىرىيەت ۋە سەنئەت مەسىلىلىرىگىچە كېڭەيتتى. سوقرات تارىختا كەمدىنكەم ئۇچرايدىغان ھەرقايسى ساھەلەردىكى بارلىق ئىلىمدارلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كۆڭۈل بۆلىدىغان، قىزىقىدىغان مەشھۇر پەيلاسوپ ۋە مۇتەپەككۇر. ئۇ پۈتكۈل غەربنىڭ ئىدىيە، مەدەنىيەت تارىخىدا ئىنتايىن مۇھىم ئورۇن تۇتقان ئېغىر ۋەزىنىلىك ئىلىمدار بولۇش سۈپىتىدە، شەرق - غەرب پەن مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىدا زادىلا ھالقىپ ئۆتۈپ كەتكىلى بولمايدىغان دەرىجىدىن تاشقىرى مۇ.

2. قەدىمىي يۇنانىستانلىقلارنىڭ تىل

كونتىكىسىدىكى «شېئىر» ۋە «پەلسەپە»

ئەپلاتوننىڭ شېئىرىيەتكە بولغان تەنقىدىنى چۈشۈنۈش ئۈچۈن، ھەممىدىن ئاۋۋال بىز «شېئىر» دىن ئىبارەت بۇ سۆزنىڭ ئاساسىي مەنىسى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ قەدىمىي گىرىك - يۇنان تىلىدىكى كونتىكىسىلىك (تىل مۇھىتىدىكى) مەنىسىنى جەزمەن ئېنىق چۈشىنىۋېلىشىمىز ۋە ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى، قەدىمدىن ھازىر، ھەتتا كەلگۈسى - گىچە، جۇڭگودىن چەت ئەللەرگىچە ئېھتىمال نۇرغۇن ئوخشەمىغان قاراشلار بولۇشى مۇمكىن. «شاڭ يوسۇنلىرى دىۋانى (يوسۇننامە)» دە بىرخىل قاراش بولۇپ: «شېئىر دېمەك غايە، ناخشا دېمەك ئۇزۇن (سوزۇلغان) تىل، ئاۋاز رىتىمىغا با - قىدۇ، رىتىم، بىلەن ئاۋاز بىر گەۋدە»، بۇنىڭ مەنىسى شېئىر - ئادەمنىڭ ھېسسىياتى ۋە ئارزۇسىنى ئىپادىلەيدىغان تىل، ناخشا بولسا تىلنى سوزۇپ دېكلاماتسىيە قىلىپ ئوقۇش، ئا - ھاڭ - ئۇدار دېكلاماتسىيە قىلىنىۋاتقان تىلغا ماس كېلىشى، ئاۋازنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكى مۇزىكىنىڭ رىتىمى بىلەن ماس كېلىشى كېرەك، دېگەندىن دېرەك بېرىدۇ. بۇ يەردە بىز «شېئىر»، «ناخشا» ۋە «مۇزىكا» يەنىلا بىر پۈتۈن گەۋدە ئىكەنلىكىنى، «شېئىر» دېمەك، ناخشا (تېكىست) ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ھەمىشە مۇزىكىغا ماسلاشتۇرۇلۇپ ناخشا قىلىپ ئوقۇلغاندىلا ئاندىن مۇكەممەل ئىپادىسىنى تاپالايدىغانلىقىنى كۆرەلەيمىز. ئەكسىچە، تىلىمىزدا شېئىرغا «ئەدەبىياتنىڭ بىرى» (زانپىرى) دەپ تەبىئىي بېرىلگەن بولسا، ئۇنىڭ ئەسلى ئوبرازى ئۆگەنگەن بولىدۇ. بىز ھەمىشە «شېئىر» نى گىرىكچە - دىكى « $\pi o i \eta \sigma i$ » گە ئۇدۇللاپ تەرجىمە قىلىمىز، بۇ سۆز گىرىكچىدىكى « $\pi o i \omega$ » دېگەن پېئىلىدىن كەلگەن بولۇپ، ئۇ «ياساش، ئىشلەش، قىلىش» دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدىغان بىر ئابىستىراكت ئىسىم. كەڭ دائىردىن «ياساش»، «ئىجاد - ئىختىرا قىلىش» نى كۆرسەتسە؛ تار مەنىدىن (شېئىر - قوشاق ئىجادىيىتى) دېگەننى كۆرسىتىدۇ. بەزىدە يەنە «شېئىرى كارامەت»، «شېئىرى (ناخشا) ئىجادىيەت ئەسىرى» دېگەننىمۇ كۆرسىتىدۇ. گىرىك تىلى كونتىكىسىدىكى شېئىر ئايرىم - ئايرىم ھالدا «ھېكايە»، «ناخشا»، «بەدىئىي ماھارەت» قاتارلىقلارنىمۇ كۆرسىتىدۇ. بۇ مەزمۇندىن قارىغاندا، شېئىر دېگەن ھېكايە، شۇڭا شائىر دېگەن «ھېكايە توقۇغۇ - چى» بىلەن ئوخشاش ئادەم، دەپ قارىلىدۇ. بۇنى كۈنىمىزگە تەققاسلىساق يازغۇچى ياكى «سەنارىست» (ھېكايىنى سەھنىلەشتۈرۈپ توقۇپ چىققۇچى) دېگەنلىك بولىدۇ. شەكىل جەھەتتىن شېئىر دېگەن ناخشا بولۇپ، قاپىيە ياكى ئاھاڭدارلىققا ئىگە بولىدۇ. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن بىز ھەمىشە شېئىر دېگەن قاپىيەلىككە ئىگە بولغان تىلنى ئاھاڭغا سېلىپ، ناخشا قىلىدۇ.

ھەم شەخس بولۇپلا قالماستىن، يەنە پۈتكۈل ئىنسانىيەت پەن - مەدەنىيەت تەتقىقاتى ۋە ئالماشتۇرۇشىدىمۇ كەم بولسا بولمايدىغان كلاسسىك دانىشمەن ئالىم. ئۇ، گەرچە ئۆز قولى بىلەن بىر پارچە ئەسەر يېزىپ قالدۇرمىغان بولسىمۇ، ئەپلاتون قاتارلىق ئىخلاسپەن ۋە پەزىلەتلىك شاگىرتلىرىنىڭ ۋىجدانى ئەمگەكلىرى ئارقىلىق ئالەم، ئادەم، ئىلاھىيەت، ئادىمىيەت، روھىيەت، شېئىرىيەت، سەنئەت قاتارلىق ئىلىملەرنىڭ ھەر - قايسى ساھەلىرىدە بىباھا ھىكمەتلەر - ئەقىل دۇردانىلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن. شۇ مۇناسىۋەتتە، ئۇ شېئىر ھەققىدىمۇ نۇرغۇن ئىدراكى تەنقىت ۋە قىممەتلىك مۇھاكىمىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مەشھۇر «شېئىرىيەت بىلەن پەلسەپىنىڭ ماجىرا - سى» نىڭ پىلتىسىگە تۇنجى بولۇپ ئوت ياققان ئالىم. بۇ ئەسەردە سوقرات ۋە ئەپلاتوننىڭ شېئىر ھەققىدىكى تەنقىدى مۇھاكىمىلىرىنى ئاساسى لىنىيە قىلىپ، قەدىمدىن بۈگۈنگە، غەربتىن شەرققە - ئۇيغۇرغا، بۈگۈندىن كەلگۈسىگە نەزەر تاشلىنىپ، پەلسەپە ۋە شېئىرىيەت مەسىلىرى توغرىسىدا بىر قەدەر ئەتراپلىق، چوڭقۇر مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىلدى.

«شېئىرىيەت ۋە پەلسەپە ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپ» قايدىدا تىلغا ئېلىنسا، بۇ مەسىلىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان ھەم ئۇنى نىڭغا ئەڭ زور تەسىر كۆرسەتكەن ئادەمنىڭ دەل سوقرات ۋە ئەپلاتون ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. «غايىۋى دۆلەت» نىڭ 10 - جىلتىدا ئەپلاتون، ئۆز قەلىمى ئارقىلىق سوقراتنىڭ « $\pi o i \eta \sigma i$ » (شېئىر) ھەققىدىكى تەنقىدىنى ئىنتايىن مەركەزلىك ھەم كەسكىن كۆرسىتىپ ئۆتكەن. ھەتتا شائىرنى غايىۋى دۆلەتتىن تەدرىجىي قوغلاپ چىقىرىشنى تەشەببۇس قىلغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن «شېئىرىيەت بىلەن پەلسەپىنىڭ ئۆزەڭگە سوقۇشۇرۇشى» غەربلىكلەرنىڭ ئىدىيە تارىخىدىكى ھەممىگە ئايان تىلسىملىق دىلوغا ئايلىنىپ قالغان. پەلسەپەنىڭ قوللىغۇچىلىرى بىر سەپ بولۇپ ئەپلاتوننى ھىمايە قىلسا، شېئىرىيەتكە ھېسداشلىق قىلغۇچىلار يەنە بىر ياقتا شائىرنى ئاق - لىسا، يەنە بىر بۆلەكلەر ئوتتۇرا مەيداندا تۇرۇپ مۇرەسسە - چىلىك قىلىپ، ئەپلاتوننىڭ شېئىرغا ئۆچمەنلىك بىلەن قارىشى يۈزەكى ھادىسە، ئەمەلىيەتتە ئەپلاتون ئۆزىمۇ بىر شائىر دەپ، بۇ دەتالاشنى توختاتماقچى بولۇشقان. ئۇنداقتا، بۇ يەردىكى «شېئىر» ۋە «پەلسەپە» زادى نېمە؟ بۇ تىلسىملىق مەسىلىدىن بىز قانداق ئىلھاملارغا ئېرىشەلەيمىز؟ بۇ ھەقتە ئىلىمىزدە بەس - مۇنازىرە ۋە دەتالاشلارمۇ ئاز ئەمەس. ئەسەرنىڭ مۇددىئاسىمۇ داۋاملىق دەتالاش قىلىش بولماستىن، ئەكسىچە، بۇ مەسىلىلەرگە قارىتا تېخىمۇ ئېنىق ھەم چوڭقۇر قاتلاملىق چۈشەنچە ۋە ئىزاھلارنى بېرىپ، پەيلاسوپلارنىڭ شېئىرغا كەڭ قورساقلىق بىلەن قارىشى، شائىرلارنىڭمۇ ئە - لىم - پەن ۋە ئەقىلىيلىككە قاراپ زور بىر قەدەم ئىلگىرىلىشى مۇراجىئەت قىلىندى.

كە) ئوخشىغان تارىخىي داستانلارنى دېكلاماتسىيە قىلىدىغان ياكى راۋاب بىلەن قوشاققا قېتىپ ئوقۇيدىغان (مەدداھ، ۋائىز داستانلارنى بىر ئاڭلىماققا ھۆكەم ئوقۇغاندەك، شېئىر ئو- قۇغاندەك، يەنە بىر ئاڭلىماققا شېئىر دېكلاماتسىيە قىلىۋات- قاندىك، ناخشا ئوقۇۋاتقاندىكى ئۇيغۇ بېرىدىغان) لارنى «قو- شاقچى» ھاپىز، مەدداھ» ياكى «جاھانكەزدى قوشاقچى» دەپ ئاتىغانىكەن. ئەپلاتون «جاھانكەزدى» دە ئۇنى تەشەببۇس قىلىپ، ئۇ خۇددى ھېزئود دېگەننىكەن.

شائىرلار قەدىمكى زامانلاردا ھەقىقەتەن بىر مەھەل ئىكەن تايىن يۇقىرى مەرتىۋە ۋە ئىجتىمائىي ئورۇنغا ئىگە بولغانىكەن. «شائىرلار، ھەقىقەتەنمۇ بىر مەزگىل ئەڭ ئەقىللىق كىشىلەر؛ ئۇلار جاھان كېزىپ داستان ئوقۇپ، ۋائىزلىق قىلىپ يۈرۈيدىغان كىشىلەر بولۇپلا قالماستىن، ئەكسىچە ئەۋلىيا - ئەنئىبىيا ۋە دانىشمەنلەر، ئۇرۇش ۋە تىنچلىق مەزگىللىرىدىكى مەسلىھەتچىلەر دەپ قارالغان. ھەتتا شائىر، سىنارىستلار، ھو- مېر ۋە ھېزئود قاتارلىقلاردىن ئىلھام ئىزدەپ ئۆتكەننىكەن.» قەدىمىي ئافىنادا، كىشىلەر ئادەم ۋە دۇنيانىڭ ئىشلىرى توغ- رىسىدا قانداقتۇر پەيلاسوپلار، ئالىملار ياكى مەنەسپتىكى دىندارلاردىن تەلىم ئالماستىن، ئەكسىچە ئاشۇنداق شائىر، قوشاقچى (سىنارىست) لاردىن تەلىم-ساۋاق، ھەتتاكى ھومېر ۋە ھېزئود قاتارلىقلاردىن ئىلھام ئالاتتىكەندۇق. شائىردىن ۋە ئېتىكا ئۆگۈنۈش جەھەتلەردە خېلى زور رول ئوينىيدۇ، دەپ قارالغانىكەن. ئۇلار مەلۇم مەنىدىن «ئالدىن بېشارەت بەرگۈچى دانىشمەن - ئالاھىدە ئىقتىدارلىق ئەۋلىيا» ۋە ئۇ- گۈت بەرگۈچىلەر (ۋەز - نەسەت، بېيىت ئارقىلىق ئاۋامنى تەربىيەلىگۈچىلەر) دەپ تەرىپلەنگەن. چۈنكى، شائىرلار دائىم تىلى ئارقىلىق تەبىئەت، ئىنسانىيەت، جەمئىيەت ۋە روھىيەت مەسلىھەتلىرىنى سۆزلەپ كىشىلەرنى ئىندوكسىيەلەشنى ئۆزلىرىنىڭ كەسپى ۋە زىيىسى قىلىشىۋالغانلار بولماستىن، ئەكسىچە يەنە ئۇلار ھەمىشە نۇرغۇن ئىلاھىيەتلىك - ساماۋىي ھېكايەتلەر ۋە قەھرىمانلار ئىپوسى قاتارلىق داستانلارنى يازغان، قوشاق ئوقۇغان ۋە ئوقۇغان ۋاقىتلىرىدا، ھامان كىشىلەر (جۈملىدىن ئاڭلىغۇچىلار) نىڭ مەلۇم دۇنيا قاراش، كىشىلىك قارىشى ۋە قىممەت قارىشى قاتارلىقلارنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىپ، كىشى- لەرنىڭ روھىي دۇنياسىنى تاۋلاش، مەنئۇبىيىتىنى ساپلاشتۇرۇپ كەلگەن. ئۇ چاغلاردا، شېئىر ئاساسلىق مەدەنىيەت مەھسۇلاتى ھېسابلىنىپ، ئاۋامنىڭ نەزىرىدە ئەقىلنىڭ ئاساسلىق كارتىنىسى ۋە ئىپادىلەش شەكلى دەپ قارىلاتتى. شېئىر قوشاقنىڭ تېمىسى ئىنتايىن كەڭرى بولۇپ، كائىنات، ئادىمىيەت، جەمئىيەت، ئىلا- ھىيەت، روھىيەت ھەتتاكى جىسمانىيەت (جىنسىيەت)، ئۆرپ - ئادەت، ئەخلاق - پەزىلەت ۋە سىياسەتلەرگىچە بولغان بارلىق شەيئىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى توغرىسىدىكى ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. دېمەك، شېئىر ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئال-

لىپ (قوشاققا قېتىپ) ھېكايە ئوقۇش، دېكلاماتسىيە قىلىش، دېمەكتۇر دېيەلەيمىز. بىراق، شېئىرنىڭ قاپىيەلىكى، يەنىي ۋەزىن ۋە رىتمىچانلىقى ئۇنىڭ ھېكايىلىق تەرىپىدىن تېخىمۇ مۇھىم ۋە ئاچقۇچلۇق ئورۇندا تۇرىدۇ. ئەپلاتون شېئىر ھەق- قىدە توختالغاندا ھەمىشە، شېئىرنىڭ ھېكايىلىق تەرىپىنىلا تىل- غا ئېلىپ، ئۇنىڭ قاپىيەسى، ۋەزىن ھەم رىتىمى، ئاھاڭدارلىقى دېگەنلەرنى نىلغا ئېلىپ ئولتۇرمايتتى. ئارىستوتېلىمۇ: «شائىر ئەمەلىيەتتە، قاپىيەلىك گەپ ياسايدىغان (شېئىرى نەسر تو- قۇيدىغان) لاردۇر، ئۇلارنى «ھېكايە توقۇغۇچىلار» دېگەن تۈ- زۈك.» دېگەندى. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، «شېئىر» گىرىك تى- لىدا «توقۇلما ئەدەبىيات» (ساختا ۋە قۇرۇقتىن قۇرۇق ئويد- دۇرۇپ چىقىرىلغان ئەدەبىيات، دېگەن مەنىدە) ياكى «خىيا- لەن (تەسەۋۋۇر) ئەدەبىيات» دېگەنگە تېخىمۇ يېقىنراق كېل- دۇ. گەرچە، «بەدىئىي ماھارەت» نىڭ مەنىسىدىن كەسكىن پەرقلىنىدىغان سۆز كەڭرى بولسىمۇ ئەپلاتونمۇ بەزىدە «بەدىئىي ماھارەت» بىلەن «شېئىرى ماھارەت» نى ئارىلاش- تۇرۇپ قويغان ئەھۋال مۇ كۆرۈلگەن، گەرچە ئالدىنقىسى كې- يىنكىسىدىن كۆپ ۋە كەڭرى قوللىنىلىدىغان بولسىمۇ.

قەدىمىي گىرىكچىدا شائىر كۈنىمىزدىكى شائىر بىلەن ئوخشىمايتتى. شائىرلار ئەڭ دەسلەپكى «ئەدب» لەردۇر. تا- رىخشۇناسلار ۋە پەيلاسوپلار مۇشۇ ئىككى ئارىلىقتا ئۇنىڭدىن كېيىن پەيدا بولغانلاردۇر. ئەڭ دەسلەپكى شائىر، ھەتتاكى «ئەدب» مۇ ئەمەس، چۈنكى ئۇلار ساۋاتسىز ئىدى. «ئىلىيا- دا»، «ئودىسسسا» قاتارلىق مەشھۇر كىلاسسىك داستانلارنىڭ ئاپتورى ھومېر ساۋاتسىز بولۇپ، ئۇنىڭ خەت يېزىشىنى بىل- مەيدىغانلىقى ئېنىق؛ ئەكسىچە خەت يېزىشىنى بىلمىسىمۇ كاراي- تى چاغلىق، ئاساسلىقى داستاننى ھۆكەم ئوقۇغاندەك تەسىر- لىك قىلىپ ئېيتالسىلا بولاتتى، رىۋايەت قىلىنىشىچە، ھومېر يالغۇز كىشىلىك قوشاقچى - سەنئەتكار بولۇپ، ھەمىشە داس- تاننى يالغۇز ئۆزىلا ئورۇنلايدىكەنتۇق. ھومېرنىڭ ئەسەرلى- رىدىمۇ شائىرلارنى «τ η ι ο π» دەپ ئاتىماستىن ئەكسى- چە، «ο δ ι ο» (مەدداھ، ۋائىز، قوشاقچى) دەپ ئاتىغا- نىكەن. «ئېغىز ئەدەبىياتى» (ئاغزى تارقىتىش، راۋىي) ئىپ- تىدائى مەدەنىيەتلەرنى تارقىتىشنىڭ مۇھىم شەكلى بولۇپ، يې- زىق كىيىنكى كۈنلەردە پەيدا بولغان ۋە تەرەققىي قىلغانىكەن؛ يېزىقنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، كى- شىلەر ئارا ئېغىزىكى يەتكۈزۈلۈۋاتقان داستان (بېيىت - قو- شاق، ھۆكەم) لەرنى يېزىق ئارقىلىق خاتىرىلەيدىغان بولۇش- قان. ھومېرنىڭدەك تارىخىي داستان ۋە باشقا ئەسەرلەر يې- زىق ئارقىلىق خاتىرىلىنىشكە باشلىغان. شۇندىن بېرى شائىرلار ۋائىز (قوشاقچى، غەزەلخان، مەدداھ، راۋىي) دەپ ئاتىلىشتىن يازغۇچى، شائىر دەپ ئاتىلىدىغان بولغانىكەن. ھومېرغا (جۈم- لىدىن ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارقىتىش تارىخىدىكى شاھ مەشرەپ-

3. شېئىر ۋە مەرىپەت

ئەپلاتوننىڭ قارىشىچە، ھەقىقىي مەرىپەتچىلىك ياكى ئالىي دەرىجىلىك مەرىپەتچىلىك پەقەت ئەلىم - تەربىيە ئارقىلىق، تەسلىرى ئەندۈرلەيدىغان پەلسەۋى تەربىيە ئارقىلىق ئىشقا ئاشىدۇ،

4. شېئىر ۋە ھەقىقەت

ئەپلاتوننىڭ شېئىرغا بولغان تەنقىدى دەل «مەرىپەتچىلىك» نىڭ «نەزىرىنى چىقىش نۇقتىسى قىلغان، ئەكسىچە ھەقىقىي مەرىپەتچىلىكنىڭ ئۆزى زادى نېمە، دېگەن مەسىلە ئۈستىدە چوڭقۇر ئويلىنىش ۋە ئەستايىدىل تەتقىق قىلىش كېرەكلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇنىڭچە بولغاندا، مەرىپەتچىلىك دېگەن «ياخشىلىق»، «ئادالەت» توغرىسىدىكى بىلىملەرگە ئېرىشىشنى «گۈزەل ئەخلاق» نىڭ ھەقىقەت ياكى ئۇنىڭ ماھىيىتىنى كۆرسىتىش بىلەن بىرلىكتە بولۇپ، ئەپلاتوننىڭ «سۈبىيلىك قارشى» پەقەت پەلسەپىلە «ھەقىقەت» ۋە «گۈزەل ئەخلاق» نىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى كۆرۈپ يېتەلەيدۇ. شېئىرلاردىكى ھەقىقەت ۋە گۈزەللىك ئۇنىڭ «ساختا كۆرۈنۈشى» ياكى «ئوبرازى» بولۇپ، ھەقىقەت شەخسە ساختا ۋە تۇتۇقسىز ھالەتتە ئىپادىلىنىپ چىقىدۇ. چۈنكى، شائىرلاردىكى ھەقىقەت ۋە گۈزەللىك گاھىدا ئۇنداق كۆرۈنۈشەنمەس گاھىدا مۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ - دە، ھەقىقەتنىڭ «بىر» لىكى «ئەسلى ماھىيىتى» ياكى «ئەسلى ئىدىيەسى» نى مەڭگۈ ئىگەللەپ كەتكىلى بولمايدۇ. بىراق، ئاخىرقى «ھەقىقەت» ھاھان بىر ھەم مۇقەددەس بولىدۇ، ئۇ ئىگىلىمەيدۇ، سۇنمايدۇ، ئىگىلىمەس، سۇنسا ھەقىقەت بولالمايدۇ. ئەمەلىيەتتە، شېئىر تەمىنلىگەن نەرسىلەر بىلىمنىڭ ئۆزى بولماستىن، پەقەت شائىرنىڭ سۈبىيلىك پىكىرلىرى ۋە ئوبرازلاشتۇرۇلغان قىياس - تەسەۋۋۇرىدىنلا ئىبارەت. ئەپلاتون «غايىۋى دۆلەت» نىڭ 5 - جىلىتىدا كۆرسىتىلگەن بويىچە بولغاندا «بىلىم» ۋە سۈبىيلىك «پىكىر» لەرنى پەرقلىنىدۇرگەندە ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئەقىلىلىق ۋە بىلىمگە ھېرىسمەن ئىلمىدارلار بىلەن ھېسسىيات ئىپادىلەشكە ۋە ئوبراز يارىتىشقا ھېرىسمەن قەلەمدار (شائىر) لار ناھايىتى ئېنىق ئايرىلغان ھەم پەرقلىنىدۇرۇلگەن. يەنى، «ئىدىيە ۋە ئەقىلپەرەس، پاراسەتكە ھېرىسمەنلەر» بىلەن «ھېرىسمەن ياتپەرەس، شېئىرىيەت ۋە ئوبرازپەرەسلەر» نىڭ ماھىيىتى ۋە ئورنى ئېنىق ئايرىلغان. شائىرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى (مەستانىلىرى) نى «ئەقىل - پاراسەتپەرەسلەر» دىن پەرقلىنىدۇرۇلۇپ «سۈبىيلىك پىكىرپەرەسلەر» (خام خىيالىپەرەسلەر) دەپ ئىپادىلەنگەن. «غايىۋى دۆلەت» نىڭ 7 - جىلىتىدا ئەپلاتون ئەقىل - پاراسەتپەرەس (ئەقىل سۆيەر، ئەقىللىككە ھېرىسمەنلەر) نى تەربىيەلەش دەرسلىكىدە ئالدى بىلەن ماتېرىيەتچىلىك، دېيىش تامامەن مۇمكىن، ھېلىھەم شۇنداق. ساددا كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىكى شائىر ئېنىسكىلوپىدىيەلىك «چوڭ ئۇسۇل - تاز»، چۈنكى شائىر ھەممىنى بىلىدىغان، بارلىق ماھارەتلەرنى ھازىرلىغان، بارلىق ياخشى - يامان، گۈزەللىك ھەم رەزىللىككە ئالاقىدار بارلىق ئىش - ھەرىكەت ۋە ئادەمنى، ھەتتا ئىلاھنىمۇ تەسۋىرلەپ بېرەلەيدىغانلاردۇر، دەپ قارىلاتتى. شېئىرىيەت ئەسەرلىرى، بولۇپمۇ ھومېرنىڭ تارىخى داستانلىرى، گېرىك ئۇسۇللىرىنىڭ ئەڭ ياخشى ئۆگىنىش «ماتېرىيەلى» ھېسابلىناتتى. ئەكسىچە، ئادەتتە بەلگىلىك تەربىيە كۆرۈلگەنلىكى گېرىكلار ھومېر، ھېزود قاتارلىقلارنىڭ تارىخى داستانلىرىنى ئىنتايىن پىششىق بىلىشەتتى، كىشىلەر زاكۇنچىلىق ۋە ياكى ۋەز - نەسەت ئېلىپ بارغانلىرىدا ھەمىشە دېگۈدەك ئۇلارنىڭ «كىلاسسىكىلىرى» دىن نەقىل قىلىپ سۆزلەيتتى، بۇ خۇددى كېيىنكى كۈنلەردە «ئىنجىل» ۋە «قۇرئان كەرىم» قاتارلىق ساماۋىي كىتابلاردىكى ئىلاھىي پەرمان، ساماۋىي بۇيرۇقلاردا ھەم ئورۇن تۇتقانىدى. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن بۇ كىلاسسىك داستان ۋە شېئىر قوشاقلارنىڭ تارقىلىشى كەڭرى، تەسىرى چوڭقۇر بولۇپ، بۇنىڭدىكى بىر قىسىم ئەخلاق - ئېتىقا قاراشلىرى ئەينى ۋاقىتتىكى جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي ئېقىم ئىدىئولوگىيەسىگە ۋە گېرىكلارنىڭ ئەنئەنىۋىي مەدەنىيەتلىرىگە ۋەكىللىك قىلىپ كەلگەن.

شۇنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇكى، شائىرلارنىڭ نۇرغۇن ئەسەرلىرى كىشىلەرنىڭ ھېس - تۇيغۇلىرىنى تاۋلاپ، پەزىلەت يېتىلدۈرۈش جەھەتلەردە ناھايىتى ئەھمىيەتلىك. لېكىن، شېئىر - قوشاقلارنىڭ مەزمۇنى ھاھان خام - خىيال ۋە توقۇلما بىلەن پۈتكەن بولۇپ، ئۇنى ھەقىقىي تارىخ ۋە رېئال ئىلىم - پەن بىلىمى دەپ قاراشقا ھەم شۇ قاتاردا مۇئامىلە قىلىشقا ئەسلا بولمايدۇ. ئەكسىچە، شېئىر - قوشاقلاردا يەتكۈزۈلگەن ئىدىيە ۋە كۆز قاراشلار بەزىدە بىر قەدەر قوش قىرلىق (ئىككى بىرلىك) بولۇپ، ھەر كىم ئۆز خاھىشى بويىچە چۈشەندۈرۈلسا بولىدىغان نەرسە. ئۇنىڭدىن باشقا، بەزىبىر لايىقەتسىز شائىرلار ئېھتىمال ئەقىدە - ئەخلاق مىزانلىرىدىن چەتنىگەن پەسكەش - ناچار بېيىت - قوشاقلارنىمۇ يېزىشى مۇمكىن. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە نەۋائىي ۋە نەمىشېھتتىن باشقا شائىرلارنىڭ شېئىر - قوشاقلارىدا «ئىلىمىزنىڭ دىلى ئەما، ئىلىكىمىز ئۇستخان يەڭلىغ... ئىلىم دەرياسىغا شۇڭغۇپ ئۇنىڭدىن قاز - غۇلۇق گەۋھەر... جاھان رەنالىرى ئىچىرە ئىلىمدىن ئۆزگە گۈزەل يار يوق، بىلىمدىن ئۆزگە تۇتقان يار، بولار ئۇ گاھدا بار - يوق...» دېگەندەك «ئىلىم - پەن» گە يېتەكلەيدىغان مىسرالارنىڭ كەم بولۇشى بىلەن خەلقىمىزنىڭ تەبىئىي پەن ئېڭىنىڭ سۇس بولۇشى بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك، دېيىشكە ئاساسىمىز يېتەرلىك.

ئەقلىيلىك ۋە ھېسسىياتپەرەسلىككە ئىلھام بېرىپ، ئەقلىيلىك، گۈزەللىك ۋە ھەقىقەتنى ئەينەن كۆرسىتىپ بېرەلمەيدۇ. شۇ سەۋەبلىك شائىرلارنى «غايىۋى دۆلەت» تىن ھەيدەپ (قوغلاپ) چىقىرىشقا ھەقىقەت «ئەقلىدى قىلىش نا- چارلار بىلەن ناچارلارنىڭ قوشۇلۇشى، ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان با- لەمۇ پەقەت بىر ناچار تۈرەلىدىن ئىبارەت.» دەپ كۆرسىتى- دۇ. شېئىر ھەقىقەت ۋە ئەقلىيلىكتىن يىراق بولۇپ، «شېئىر ئەڭ دۇرۇس ئادەملەرنىمۇ چىرتەلەيدۇ. بۇ جەھەتتە، ئۇ نا- ھايىتى قورقۇنچلۇق»، چۈنكى «بىرىنچىدىن سەنئەت - تە- سىرات سۈپىتىدىكى غەيرى ئەقلىي نەرسىلەرنىڭ ئىنكاسى بو- لۇپ، ئۇ ھەرگىز بىلىم ۋە ئەقلىيلىكنىڭ ئىنكاسى ئەمەس، ئۇ كىشىلەرنى مۇتلەق چىنلىقتىن يىراقلاشتۇرىدۇ. ئىككىنچىدىن، سەنئەت ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ ھېسسىيات بۆلىكىنى غەدىقلاپ ۋە قوزغاپ، روھى تەڭپۇڭلۇقنى بۇزىدۇ. ۋە ھالەتنى، روھى مۇۋازىنەت ئادالەت ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم.» سۇقرا تىنىڭ قا- رىشىچە: «ھومېردىن باشلانغان بارلىق شائىرلارنىڭ ھەممىسى سېپى ئۆزىدىن تەقلىدچىلەردۇر. ئۇلارنىڭ ھەممىسى پەقەت تەسراتنىلا قوبۇل قىلىپ ماھىيەتنى تۇتالمايدۇ. خۇددى رەسىم مۇزدوزنىڭ ھۇنرىنى بىلىمىسىمۇ ئاياغ سىزالايدۇ، كۆرگۈچىلەر بولسا بۇ ھۇنەرنى جۈشەنمەيدۇ، پەقەت سىزغان رەڭ ۋە شەكىلگە قاراپ ھۆكۈم قىلىپ، راست ئوخشايدۇ، دەپ قالىدۇ. شائىر مۇ پەقەت تەقلىد قىلىشنىلا بىلىدۇ، يېزىقلارغا مۇراجەت قىلىپ، ھەرخىل ھۇنەرلەرنىڭ «جۇلاسىنى چىقى- رالايدۇ»، لېكىن ئۇنىڭ زۇقلانغۇچىلىرى بولسا يېزىققىلا ئا- ساسلىنىپ ھۆكۈم قىلىدۇ، ئەسلى ماھىيىتى ۋە ئۇنىڭدىكى ھە- قىقەت ھەم بىلىملەرنى ئەسلا چۈشەنمىسىمۇ، شائىرنىڭ تەسۋىر- لىگىنى پەقەت يېزىقتىكى قايىپ، رىتىم ۋە ئاھاڭ بولغاچقا راست ئوخشايدۇ، دەپ قالىدۇ. شېئىردىكى بۇخىل تەركىبلەر ئەسلىدىنلا ناھايىتى زور سېھرى كۈچكە ئىگە»، «بىز ھېسسى- ياتچانلىققا چاپان ياپىدىغان تەقلىدچىلىكنى كەسىپ قىلغان شا- ئىرغا دەيمىزكى، بىر ئادەم نام - ئاتاق، پۇل - ۋەج ۋە باشقا ئىمتىيازلارنىڭ ئىزىقتۇرۇشىغا، ھەتتا شېئىرنىڭ دامىغا چۈشۈپ، ھەقىقىيەت، چىن مەنىدىكى بىلىم ۋە باشقا ئەخلاقى ئەمەللەرگە سەل قارىماسلىقى كېرەك. شېئىرنى تەقلىدنىڭ ئود- يېكىتى ھەرىكەتتىكى رېئال ئادەم. ئادەم ئەڭ ئالدى بىلەن تىلىملىق، مۇرەككەپ بولغان تەبىئىي جانلىق مەۋجۇدىيەت. شۇڭا ئۇنى ئاددىي ھالدىكى تاشقى تەسۋىر ۋە ھېسسىيەت- ۋىر بىلەنلا مۇكەممەل ئىپادىگىلى بولمايدىغىنى مۇنازىرىسىز ئىلمىي ھەقىقەت.

ئۇنىڭدىن باشقا كىشىلەر ھېسسىياتپەرەسلىكتىن خالىي بولۇشقا، ھېسسىياتلىرىنى باشقۇرۇپ ياشاشقا ئۇرۇنسىمۇ، شېئىر ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىنى قايتىدىن پەرۋىش قىلىپ تەربىيەلەپ، ھېسسىياتىنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ ۋە «تىرىلدۈرۈپ»، ھېسسىياتى

ماتىكا ۋە ئارمېتىكا، ئاندىن گېئومېتىرىيە، ئاسترونومىيە ۋە ئاگۇستىكا (ئاۋاز ئىلمى) ئىلىملىرى، ئاخىرىدا دېئالىكتىكا قا- تارلىقلار تىلغا ئېلىنىپ، شېئىرغا ئورۇن بېرىلمىگەن. چۈنكى، شېئىر دېگەن پەقەت «سۈبېكتىپ چۈشەنچە» دىنلا ئىبارەت بولۇپ، ئۇ (شېئىر) نىڭ كۆڭۈل بۆلىدىغىنى «تۈرىلىش (پەيدا بولۇش) ۋە ئۆلۈش - يوقۇلۇش» بولۇپ، ھەرگىز مۇ «ماھى- يەت» ئەمەس. يەنە بىر جەھەتتىن قارىغاندا، «شائىر پەقەت ھەقىقىيەتنىڭ قەتئىي ۋە كەسكىن مەنىدىكى تەلەپچان چا- رىدىنلا ئىبارەت.»

بىز يۇقىرىقىلاردىن شۇنى ھېس قىلالايمىزكى، پەلسەپە نەزەرىدە شېئىر ھەقىقىدىكى تەنقىد ئادەتتىكى ئافارتىش ۋە مەرىپەتچىلىك نەزەرىدىن ھالقىپ بىلىم ۋە ھەقىقەت نەزەرىدە تۇرۇپ ئېلىپ بېرىلغان چىن مەنىدىكى ئىلمىي ۋە ئىدراكى تەنقىدىن ئىبارەت، خالاس. سۇقرا ناۋادا، شېئىرنىڭ ھەق- قەت ۋە مەرىپەت نەزىرىدە بەل «غايىۋى دۆلەت» نىڭ 10 - جىلتىدا «شېئىرىيەت ۋە ئۇنىڭ زىيىنى توغرىسىدىكى ئا- گاھلاندىرۇشلىرىنى ئاڭلاپ باقمىغان كىشىلەرگە نىسبەتەن چىرىتىش رولىغا ئىگە» ئۇ يەنە «تەقلىدچى» سۇقرا بۇ يەردە تىلغا ئالغان تەقلىدچى ئېنىقكى، شائىرنى كۆزدە تۇتقان ئۆ- زىنىڭ تەقلىد ئويىدىكى توغرىسىدا ھېچقانداق بىلىمگە ئىگە ئەمەس. تەقلىد قىلىش بىر خىل ئويۇندۇرۇش، ئۇنى راست دېگىلى بولمايدۇ.» دېگەن. «شائىرلار تەقلىد قىلىپ ياراتقان نەرسە ھېچنېمىنى بىلمەيدىغان پۇقرالارغا گۈزەل كۆرۈنىدۇ. تەقلىدچى ئۆزىنىڭ تەقلىد ئويىدىكى توغرىسىدا ھېچقانداق بى- لىمگە ئىگە ئەمەس.» گلاۋكون سۇقرا تىنىڭ بۇ يەكۈن خاراك- تېرلىك پىكىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، «تەقلىدنى ھەقىقەتتىن ئۇچ دەرىجە (قەۋەت) يىراق (تۆۋەن) دېسەك بولىدۇ.» دەپ كۆرسەتكەن ھەم سۇقرا تىنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئېرىش- كەن. گىلىك ئاكتىۋال رولى ۋە ئەھمىيىتى بار دېيىلسە، چو- قۇمكى، ئۇ ئاھاڭدارلىق، قايىپ، رىتىم ھەم توقۇلما (ھېكايە) ئارقىلىق، ئەقلىي جەھەتتىن تېخى تولۇق يېتىلىپ بولالمىغان كىشىلەر (ياشلار) نى يۈزەكى تەربىيەلەپ ۋە تاۋلاپ، خاراكىتېر يېتىلدۈرۈش، ئۇلارنىڭ سىلىق - سىپايە، ئەدەپلىك ۋە قائى- دە - يوسۇنلۇق بولۇشى جەھەتلەردىكى تەربىيەلىنىش - تاۋىل- نىشىغا بەلگىلىك ياردىمى بارلىقىمۇ ھەم پاكىت. ھەقىقەت نەزە- رى بىلەن قارايدىغان بولساق، ئەپلاتوننىڭ شېئىر ھەقىقىدىكى تەنقىدى پاكىت ئارقىلىق دەلىللەنگەن. سۇقرا يەنە، تېخىمۇ ئوبرازلىق قىلىپ «ناھايىتى روشەنكى، تەقلىدچىلىكنى ھۇنەر ۋە كەسىپ قىلىدىغان شائىرلار ماھىيەتتە روھنىڭ ياخشى تە- رىپىگە تەقلىد قىلىنمايدۇ. شائىرنى رەسىملەر بىلەن ئوخشاش ئورۇنغا قويساق ناھايىتى ئادىل بولغان بولىمىز. رەسىملەر- غا ئوخشاش شائىرلار ئىجادىيىتىنىڭ ھەقىقىتى تۆۋەن بولۇپ، ئۇلار روھنىڭ چاكانا تەرەپلىرى بىلەن باغلىنىشلىق ھەم غەيرى

سەردىكى تېئولوگ(دەندار ئىلاھشۇناس)لەرنىڭ ھەممىسى دەپ-
گۈدەك ئىلاھى ئىلھام ئەقلىيەتچىلىكتىن ئۈستۈن تۇرىدۇ، دەپ
قارايدۇ. لېكىن، ئەپلاتون بىلىم ۋە ماھارەت «ئەقىل-پارا-
سەت»(ئەقلىيلىك)كە تېخىمۇ يېقىنراق بولۇپ، ئەكسچە غەي-
رى ئەقلىيلىك بولغان «تەلۋىلەرچە مەپتۇن قىلىپ ئازدۇ-
رۇش»قا مەنسۇپ ئەمەس، دەپ قارايدۇ. ئۇ (ئەپلاتون) بۇ
جەھەتتە پۈتۈنلەي قەدىمىي يۇنانلىقلارنىڭ ئەقلىيەتچىلىك پە-
كىر ئېقىمى مەيدانىدا تۇرغان. دېمىسمۇ، ئەقىل بىلەن ھېس-
سىياتنىڭ توقۇنۇشى سوراق ۋە ئەپلاتون مۇھاكىمىلىرىد-
دىكى دائىملىق مۇنازىرە تېمىسى ئىدى. مەيلى قانداقلا بول-
مىسۇن، ئەقلىيلىك ۋە ئېتىقاد پۈتكۈل ئىنسانىيەت مەدەنىيە-
تىنىڭ ئەسلى كېلىش مەنبەسى بولۇپ، بارلىق مەدەنىيەتلەر
دەل شۇ ئەقلىيلىك بىلەن ئېتىقادنىڭ كېرىلىش كۈچى ئارىلى-
قىدىن فونتانىدەك ئېتىلىپ چىققان دەپ.

ئەپلاتون تەلۋىلەرچە مەپتۇن بولۇشنى پۈتۈنلەي پاسسىپ
بىر نەرسە دەپمۇ قارىمىغان. ئۇ شائىرلار شېئىر، ناخشا-قو-
شاق ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانغاندا ئاجايىپ بىرخىل ئەسە-
بىيلىشىپ كېتىدۇ. بۇ خىل «ئەسەبىيەلەرچە مەپتۇنلۇق ئىچىدە
تەمكىن، پىنھان قەلب پادىشاھلىقىغا ئېرىشىپ، روھنى ئۇرغۇ-
تۇش، لەرزى، لىرىك ناخشا ۋە باشقا ناخشا-قوشاق(شېئىر-
رى)ماھارەتلىرىگە مەدەت بېرىدۇ. ئۆتمۈش ۋە تارىختىكى-
لەرنىڭ ئۇلۇغ مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە مەدھىيە ئوقۇش يوللىرى
بىلەن كېيىنكى ئەۋلادلارنى تەربىيەلەش مەقسىتىگە يېتىدۇ.
شائىرلار دەل مۇشۇ شېئىرى ماھارەتلىرى ۋە بەدىئىي ماھا-
رەتلىرىگە تايىنىپلا مەشھۇر شائىر بولۇپلا قالماي، شېئىرىيەت-
كە بولغان بۇ خىل ئەسەبىيەلەرچە مەپتۇنلۇق شائىرنى شائىرلىق
مۇقامىغا يەتكۈزىدۇ. ئەلۋەتتە، ئەقلىنىڭ پىشىپ - يېتىلىشى
ۋە ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، ئۆمرىنىڭ ھېس - ھاياجان-
لىق شېئىر - قوشاقتىن باشقا ھېچبىر نەتىجىسىز ئۆتۈپ كەت-
كەنلىكىنى تولۇق ھېس قىلىشىدۇ؛ ئەقلى - ھوشى جايىدا
ھەرقانداق ئاقىلنىڭ نەزىرىدىكى شېئىر - قوشاق(نەزمە)لەر،
بولۇپمۇ شېئىر - قوشاققا زىيادە مەپتۇنلۇق تېخىمۇ خۇنۇك،
دەپ قارىلىدۇ. «ئەپلاتون «شائىرلار باشقا تەقلىدچىلەر»نىڭ
روھىنى ئالتىنچى روھى(سەزگۈ)گە تەۋە بولۇپ، روھى ۋە
قەلب سەزگۈسى 1 - دەرىجىلىك ئورۇندا تۇرىدىغان پەيلا-
سوپلارنىڭ روھىدىن تولمۇ تۆۋەن ۋە يىراقتا تۇرىدۇ، دەپ
قارايدۇ. ناۋادا ئەپلاتون «ئەسەبىيەلەرچە مەپتۇنلۇق چۈشەن-
چىسى» ئارقىلىق شائىرلارنىڭ «غەيرىي ئەقلىيلىك» بەلگە -
خاراكتېرىنى بىۋاسىتە ئېچىپ بېرىش بىلەن شېئىرنىڭ «غەيرىي
ئەقلىيلىك» خاراكتېرىنى چۈشەندۈرۈمەكچى بولغان دېسەك،
ئۇنداقتا «تەقلىدچىلىك چۈشەنچىسى» ئارقىلىق شېئىرنىڭ
«غەيرىي ئەقلىيلىك» خۇسۇسىيىتىنى بىۋاسىتە چۈشەندۈر-

ئادەمگە ھۆكۈمران قىلىپ قويدۇ، بۇ تېخىمۇ قورقۇنچىلۇق،
دېگەننى ئىلاھىدە ئەسكەرتىپ ئۆتكەن. ناۋادا، بالىلار ئەقلىي
جەھەتتە پىشىپ يېتىلمىگەنلىكتىن شائىرلار ياراتقان - ناھايان
قىلغان «ئوبراز» ۋە قەتئىي مەنىدىكى ئەقلىي تەپەككۈر ھەم
پەلسەپە - لوگىكىلىق تەكشۈرۈشتىن ئۆتمىگەن، ئەقىل بىلەن
پاتلانمىغان، بىلىم بىلەن تويۇنمىغان خام «سۇبېكتىپ پە-
كىر»لەرنى قوبۇل قىلغان تەقدىردىمۇ، ئەقىل - ئىدراكتا
پىشىمىغان - يېتىلمىگەن كىشىلەر بۇنداق ئەقلىيلىك، ھەقىقەت
ۋە پاراسەتتىن يىراق بولغان «ئوبراز» ياكى «پىكىر»لەر بى-
لەن ۋىدالىشىپ، «ئەقىل - پاراسەت» ۋە «ھەقىقەت»كە يې-
قىن بولغان «ئىدىيە» ياكى «بىلىم - پاراسەت»كە ئىنتىلىشى
كېرەك. بۈگۈنمىزدە بۇ، يەرشارىلىشى ئارقا كۆرۈنۈشىدىكى
بىلىم ئىگىلىكى ۋە ئۆگىنىشچان، پاراسەتلىك، ئىختىراۋى ئەق-
لىي مىللەتلەردىن بولۇشنىڭ تۈپ تەلىپى خالاس. شۇنداق بول-
غاندا، شېئىرىيەتكە بولغان تەنقىد ئادەتتىكى تەربىيە ئارقىلىق
تەسىرلەندۈرۈش، يەنى مەرىپەتچىلىك ۋە ئاقارتىش دائىرى-
سىدىن بىلىم - پاراسەت ۋە ھەقىقەت سەۋىيەسىگە ئۆستۈرگىلى
بولىدۇ. ناۋادا شېئىرنىڭ ئاۋامنى تەربىيەلەپ - تەسىرلەندۈ-
رۈش جەھەتتە مۇئەييەن ئەھمىيىتى بار دەپ قارالسا، ئۇ شې-
ئىردىكى ئاھاڭدارلىق، رىتىم ھەم ۋەقەلىك ئارقىلىق ئەقلىي
جەھەتتە تېخى يېتىلمىگەن(قورامغا يەتمىگەن ياكى سىستېمىلىق
تەلىم-تەربىيە كۆرمىگەن) كىشىلەرگە «ئادەت - خاراكتېر»
يېتىلدۈرۈشىدە تەسىرلەندۈرۈپ تەربىيەلەش ۋە تاۋلىنىشىغا
ئاز - تولا ياردەم بېرىپ، ئۇلارنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشتا قائى-
دە - يوسۇنلۇق «سىلىق - سىپايە ۋە لايىقىدا ئىش قىلىشىغا
ياردەم بولىدۇ.» شۇنداق ئىكەن، ھەقىقەت نەزىرىدىكى شې-
ئىر پۈتۈنلەي پاسسىپ دېمەكتۇر. ھەقىقەتنى چىقىش قىلغاندا،
ئەپلاتون شېئىر ھەققىدە ئىككىلا ئاساسنى ئوتتۇرىغا قويغان.
ئۇنىڭ بىرى، «تەلۋىلەرچە مەپتۇن قىلىپ ئازدۇرۇش نەزەرد-
يەسى»، يەنە بىرى، «تەقلىدچىلىك نەزەرىيەسى»دەن ئىبار-
رەت. «تەلۋىلەرچە مەپتۇن قىلىپ ئازدۇرۇش نەزەرىيەسى»
بولسا شائىرلارنىڭ تالانتى ياكى روھى ھالىتىگە نىسبەتەن ئېي-
تىلغان؛ «تەقلىدچىلىك نەزەرىيەسى» بولسا شېئىرىيەت ئەسەر-
لىرىنىڭ ئىدىيە مەزمۇنىغا قارىتا ئېيتىلغان. شائىرلارنىڭ روھى
ھالىتىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئەپلاتوننىڭ قارىشىچە شائىرلار
شېئىر ئىجادىيىتى بىلەن مەشغۇل بولغاندا ھەقىقىي ئىدراكى
ھالەتتە بولماستىن، گاھىدا قىسمەن دۇرۇستەك گەپلەرنى قىل-
غاندەك كۆرۈنىشىمۇ ئۇ ئىلاھىي چاقىرىق ياكى ئىلھامنى چىقىش
قىلغان. لېكىن ئۇلار ئۆزلىرى قىلىۋاتقان گەپلەرنى ئىدراكى
جەھەتتىن چۈشىنىش ئېغىر دەرىجىدە كەمچىل. ئۇ خۇددى
ئىشلاردىن ئالدىن بېشارەت بەرگۈچى بىلەرمەن ھۆكۈما ياكى
كاھىن(مۇتەۋەللى)لەرگە ئوخشاش. ياۋروپانىڭ ئوتتۇرا ئە-

مەكچى بولغان. ئەمەلىيەتتە، «ئەقىل» بىلەن «ھەقىقەت» ئىككىسى دەل پەلسەپە قەسىرىنىڭ ئاساسى بەلگە ۋە چەك - چېگرىسى، خالاس.

«غايىۋى دۆلەت» نىڭ 3 - جىلتىدا «تەقلىد قىلىش» پەقەت تىياتىر - دىرامىلاردىن ئىبارەت بۇخىل ئالاھىدە شېئىرىيەت شەكلىنىڭ بەلگىسى بولۇپ، 10 - جىلتىدىمۇ ئوخشاشلا ئۇنى شېئىرنىڭ ئادەتتىكى بەلگىسى دەپ قارىغان. «شېئىرى ماھارەت» بىرخىل «تەقلىد قىلىش ماھارىتى» دەپ قارالغان ئىكەن، «تېخنىكىلىق ماھارەت» نوقتىسىدىن بۇ زادى قانداق ماھارەت ئىكەنلىكىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈشكە توغرا كېلىدۇ. «شېئىر ئىجادىيىتى» ياغاچچىلىق، كېسەل داۋالاش، قوشۇن تارتىپ جەڭ قىلىش ياكى ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈپ ئەلنى ئىدارە قىلىش ماھارىتى دېگەنلەرگە ئەسلا ئوخشىمايدۇ. كېيىنكى پائالىيەتلەرنىڭ ھەممىسى مەخسۇس كەسپى ئاساسى بىلەن ۋە ماھارەتلەر ۋە بىلىملەرنى (يۈزەكى ھالدا بولسىمۇ) ئۆگىنىپ، ئۆز ۋۇجۇدىغا مۇجەسسەملىگەن بولۇشى كېرەك. چۈنكى «شېئىر» نىڭ ئۆز ئىچىگە ئالمايدىغان ھېچبىر تېمىسى بولمايدۇ. بۇنىڭدىن شائىرنىڭ بىلىمىدىن يوقىتىپ كۆرۈندۈ، ۋە ھالەنكى، يەر شارلىشىش ۋەزىيىتىدە شائىرلارنىڭ ئۇ نۆبەتتە بىلىم قۇرۇلمىسىنىڭ تار بولۇپلا قالماي، ئۇلارنىڭ ئىلىم - پەن ساپاسىنىڭ زىيادە تۆۋەنلىكى تېخىمۇ گەۋدىلىك ئىپادىلەنمەكتە. بىراق شائىرلار ئۆز مەستانىلىرىگە «ھەممىنى تەسۋىرلەپ بېرەلەيدىغان»، «ھەممىگە تەڭ سۆز تاشلاپ»، «ھەممىنى بىلىپ» يۈرىدىغان، ھەتتاكى «ھەممىنى ياساپ - ئىجاد قىلالايدىغان» دەك بىلىنىدۇ. شائىرلار ھەممىنى «ياسىمۇ غۇچى (ئىجاد قىلغۇچى)» لىق «ئوردىنى» نى تاقىۋېلىپ يۈرگەن بىلەن ئەمەلىيەتتە، ھېچنېمىنى «بىلمەيدۇ ۋە ياساپ - ئىجاد قىلالايدىغان» بولۇپ، پەقەت ئالاھىدە شارائىتتا ۋە ئالاھىدە ئىلھامى كەلگەن چاغدىلا ئالاھىدە شەكىلدە ھەممىنى «قايتا نامايەندە قىلىپ - ئىپادىلەپ (تەقلىد قىلىپ)» بېرەلەيدۇ، خالاس. دېمەك، «شېئىرى ماھارەت» دېگەن پەقەت رەسىم رەسىم سىزغانغا ئوخشاش «قايتا نامايەندە قىلىش - تەقلىد قىلىش ماھارىتى» دىنلا ئىبارەت بولۇپ، رەسىم شەيدىمىنىڭ قىياپىتىنى مۇئەييەن ۋە ئۆزگىچە ئوبراز يارىتىش «شەكلى» ئارقىلىق تەقلىد قىلىپ - ئىپادىلەپ بەرسە، شائىر شەيئىنىڭ قىياپىتىنى مۇئەييەن «تىل ۋە ھېسسىيات» ۋاسىتىسى ئارقىلىق قايتا نامايان ياكى تەقلىد قىلىپ ئىپادىلەپ بېرىدۇ، خالاس. بۇ خۇددى بىر كارىۋات سىزغانلىق بىر تال كارىۋات ياسىغانغا ئوخشاش بولمىغاندەكلا بىر ئىش، ئۇ پەقەت ھېسسىيات ۋە ئوبرازدىنلا ئىبارەت بولۇپ، شائىر ۋە رەسىم ھەر - قانچە نەپىس ۋە كۆركەم بىر كارىۋات سىزالىسىمۇ (تەسۋىرلەپ بېرەلسىمۇ)، ئادەتتىكى تۆت پۈتۈلۈك ئاددى كارىۋاتنى يا.

ساشنى بىلمەيدۇ، دېگەنلىكتىن باشقا گەپ ئەمەس. بۇنى ھەم شائىرلىق ۋە رەسىملىقنىڭ غەيرى ئەقىلىلىك ۋە ھېسسىيات - پەرسە، تەقلىدچىلىكنىڭ شەجەرىسى بولۇشتىن ئىبارەت كەسىپ ئالاھىدىلىكى بەلگىلىگەن. بىراق، باشقا ھەرقانداق ئەقىلىلىك، ھەققانىيەت ۋە ھەقىقەت ئىزدەشنى ئەڭ زور گۈزەل ئەخلاق ۋە ئۆمۈرلىك ئىزدىنىشى ھەم بەخت - ساغلاملىق دەپ بىلىدىغان تەنقىدچىلەرنىڭ سەردارى بولمىش پەيلاسوپلار ۋە باشقا ھەرقانداق ساھەنىڭ ئىلمىدارلىرى چوقۇم ئۆزى مەنىدە - ۇل بولماقچى بولغان ساھە ۋە كەسىپنىڭ ئالاقىدار زۆرۈرىدۇر. ساسى بىلىملەر ۋە ماھارەتلەرنى چوقۇم پۇختا ئىگەللىشى لازىم. بۇ مەنىدىن پەيلاسوپ ۋە ئالىم - ئىلمىدار بىلەن ھەر قانداق بىر شائىرنى ھەرگىزمۇ باراۋەر ئورۇنغا قويۇشقا بولمايدۇ. ۋە ھالەنكى، ئوخشاشلا گۈزەل ئەخلاق ۋە ھەقىقەت ھەققىدىكى ناخشا - قوشاقلارمۇ ھەرگىز گۈزەل ئەخلاق ۋە ھەقىقەتنى يارىتالماستىن، پەقەت گۈزەل ئەخلاقنىڭ «ھېسسى ئوبرازى» نى نامايەن قىلىدۇ. «قايتا ئىپادىلەش (نامايەندە قىلىش) - تەقلىد قىلىش» ئەمەلىيەتتە ھەقىقى مەنىدىكى «يا - ساش - ئىجاد قىلىش» بولماستىن ئەكسىچە، «تەقلىد قىلىش ماھارىتى» دىنلا ئىبارەت بولۇپ، ھەقىقىي «ماھارەت» ئەمەس. شۇڭا، شائىر ھەرگىزمۇ «ئىجاد قىلغۇچى - ياسىغۇچى» دېگەن ئالىي ئاتاق ھەم شەرەپلىك نامغا ئائىل بولۇشقا مۇنا. سىپ كەلمەيدۇ. «تەقلىدچى» دېگەن بۇ سۆز قەدىمىي گىرىكچىدا ئىلھامقا «ساختىپەز»، «مەككار كازاپ»، «ئارتىس» دېگەن مەنىدە بولۇپ، ھەتتا ئۇ «سېھىرگەر» (ئالدامچى) دېگەن ئىبارىلەر بىلەن تەققاسلىنىدۇ. ئەپلاتوننىڭ شائىرنى بۇنچىۋالا كەمسۈندۈرۈپ قاتتىق سۆكۈشى، قەدىمىي گىرىكلارغا نىسبەتەن دۇرۇس. پۇقرالار ئالدى بىلەن ھەقىقىي «ماھارەت» كە تايىنىدۇكى ھەرگىزمۇ باشقا ھىيلە - نەيرەڭ ياكى تەقلىدچىلىك دېگەندەك نامۇۋاپىق ئىشلارغا تايىنىپ، شەھىرىستاندا كۈن ئۆتكۈزمەيدۇ. شائىرلار ھېچنەرسە «ئىجاد قىلماي»، پەقەت «ئويۇن قويۇپ ساختا كۆرۈنۈش ياساپ، نومۇر ئورۇنلاپ» ئۆتسىدىغان بولغاندىكىن، شەھەردا ئۇنداقلارنىڭ ھېچقانداق زۆرۈرىيىتى ۋە قىممىتى يوق. ئەگەردە شائىرلار ئۆزلىرى ئۈچۈن ئىچ پۇشۇقى قىلىپ، ۋاقت ئۆتكۈزۈپ بېرىدىغان ئەرمەك تېپىپ، باشقىلارغا خۇشاللىق بەخش ئېتىمىز دەيدىكەن بۇنىڭ ئەپلاتون ئۈچۈن ھېچقانداق قايىل قىلىش كۈچى يوق. چۈنكى ئۇنىڭ «كۆڭۈل ئېچىش» دېگىنىنىڭ ھېچبىر مەنىسى يوق، ئەكسىچە زىيانلىق، خالاس. «غايىۋى دۆلەت» نىڭ 2 - جىلتىدا «ساغلام شەھەر» گە پەقەت سەمەمى دېھقانلار، ھەرخىل ھۈنەرۋەن ئۈستىكارلار، ئىلمىدار، مۇلۇكدار ۋە سودىگەرلەرلا كېرەك، ئەكسىچە پەقەت «قىزىت - مەسى ئۆرلەپ قالغان شەھەر» لەردىلا بۇنداق «تەقلىد -

5. بۇلار شېئىرنىڭ غەلبىسىمۇ ياكى پەلسەپەنىڭ ئوتتۇقىمۇ؟

بىز شۇ تاپتا، مۇنداق بىر تەسىراتقا ئېرىشەلەيمىزكى، گەرچە ئەپلاتون شېئىر مەلۇم مەنىدىن كىشىنى تەربىيەلەش رولىنى ئوينىيدۇ، دەپ قارىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ شېئىرغا بولغان ئاساسىي پوزىتسىيەسى يەنىلا پاسسىپ. شېئىر غەيرى ئە- قىلىپلىك بولغان «ئەسەبىيەلەرچە مەپتۇن بولۇش» نىڭ مەھسۇ- لى؛ شېئىر - شەيئىلەر تەسەۋۋۇرىنىڭ توغرا بولمىغان قايتا نامايان قىلىنىشى بولۇپ، ئۇ ھەققانىيەت ۋە ئەخلاقنىڭ ھەق- قى ئوقۇمىنى تەمىن ئېتەلمەيدۇ؛ شېئىر ھېسسىياتنى ئۇرغۇ- تۇپ، ئەقلىيلىكنى زىيانغا ئۇچرىتىپ، ئەقلىي تەپەككۇرنىڭ قا- نىتىنى بۇغۇشلايدۇ، ئۇ ئىستېلىستىكا ۋە مۇزىكا (رىتم ھەم ئاھاڭدارلىق) بىلەن، ئاڭلىغۇچىلارنىڭ خۇشاللىقى ھەم خاپى- لىقىنى كونترول قىلىش ئارقىلىق «قايل قىلىش»، ھەتتا كى- شىلەرنى «قايمۇقتۇرۇپ ئازدۇرۇش» نى ئىشقا ئاشۇرۇدىكى، ھەرگىزمۇ سۇغۇققانلىق بىلەن پىكىرلىشىش ياكى تەلىم - تەر- بىيە ئارقىلىق تەسىرلەندۈرۈش ھەم ئەقلىي جەھەتتىن ئويغۇ- تۇش ئەمەس. سىقرات «ئوخشاش بىر چۈشنى كۆرىمەن، چۈشۈمدە بىر سادا <سەن بەدىئىي سەنئەت بىلەن شۇغۇللان!> دەپ جىكىلمەكتە. بىراق، مېنىڭ ۋۇجۇدۇم ۋە نەزىرىمدىكى <ئەڭ ئۇلۇغ بەدىئىي ماھارەت> دەل پەلسەپە دەپ ئىدا قىل- ماقتا، شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن مەن ھەقىقىي ماھارەت - پەلسەپە بىلەن شۇغۇللىنىشتىن ئىبارەت، دېگەن <پەرمان> غا ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتىمەن. ھېلىقى چۈشۈمدە ماڭا توختاۋسىز دالالەت قىلىۋاتقان بۇ خىل چۈشىنىشلىك ھەم ئاددىي بولغان ئەدەبىيات - سەنئەت بىلەن شۇغۇللانغان بولسام، ئۇنى رەت قىلمىغان بولسامكەن دېگەننى ئېسىمگە سېلىپ قويدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن پانىي ئالەمدىن ئايرىلىشتىن بۇرۇن، ھېلىقى چۈ- شۈمدىكى دەۋەت بويىچە بىر قىسىم نەزمىلەرنى ئىختىرا قى- لىپ، <گوناھىمنى يۇيۇشۇم> كېرەكتەتتۇق» دېگەنكەن. سوق- رات باقى ئالەمگە كېتىش ئالدىدا مەرىپەتچىلىك (پەن - ماڭا- رىپ، مەدەنىيەت ئىشلىرى) نىڭ ئاۋامغا تېخىمۇ يېقىن، «شېئىر - نەزمە - مۇزىكا - ئەدەبىيات» نىڭ ھەقىقەتتەنمۇ كومېدى- يەلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ. بۇنداق دېيىش يۇقىرى ئىس- تىدات ئىگىسى ھېسابلىنىدىغان پەيلاسوپنىڭ ئۆز مەرتىۋىسىنى «يەرگە ئۇرۇپ»، شائىرغا ھۆرمىتىنى بىلدۈرگەنلىكى، ھەتتا ئۆزىنىڭ «پەلسەپەچە ھاكاۋۇرلۇقى» ئۈچۈن «تۆۋبە قىلغانلى- قى» بولسا كېرەك. نېتىجى «تەراپىيەنىڭ پەيدا بولۇشى» دېگەن كىتابىدا: سىقرات ئۆلۈم ئالدىدا پەلسەپەگە بولغان «شۈبھىسى» ۋە سەنئەتكە بولغان «ھېمايىسى» نى تولىمۇ ئوبرازلىق تەسۋىرلىگەن ھەم ئانالىز قىلغان؛ ئۇ «نەزمە قو-

چى» (ھەزىلەكەش، ئارتىس، نەيرەڭئاز) لار بولىدۇ، بۇ دەل شائىر ۋە ئۇلارنىڭ گۇپياچى (ياردەمچى) لىرى (مەسلەن: ھەرخىل ناخشا - ئۇسسۇل ئورۇنلىغۇچى، شېئىر - نەزمە دې- كىلماتسىيە قىلغۇچى، ھۆكەمەت ئوقۇغۇچى، قىرائەت قىلىشىپ بەرگۈچىلەرمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) لارمۇ شۇنداق.

«قايتا نامايان قىلىش - تەقلىد قىلىش» دېگەن زادى نېمە؟ ئۇنىڭ ھەقىقىي مەنىدىكى «ئىختىرا قىلىش ياساش، ئە- جاد قىلىش» بىلەن قانداق ئوخشاشمىسى بار؟ بۇ نۇقتىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن، ئەپلاتون تېخىمۇ چوڭقۇر مۇنازىرى- لىق چۈشەندۈرۈش ئېلىپ بارغان. ئۇ ئالدى بىلەن مەۋجۇد- يەتنىڭ ئۈچ خىل دەرىجىسىنى پەرقلىگەن؛ ئۇنىڭ ئەڭ ئالىي قاتلىمى بولسا «ئىدىيە» ياكى «مەڭگۈلۈك ماھارەت»، ئاندىن بىر قانچە ئالاھىدە ئىدىيەلىك كونكرېت شەيئى ۋە ئىشلارغا ئايرىلغان؛ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمى بولسا «ئوب- راز» دۇر، يەنى كونكرېت شەيئىلەرنى قايتا نامايان قىلىش دېمەكتۇر. مەسلەن، ئەينەكتە كۆرۈنگەن تەسۋىرى ئوبرازغا ئوخشاش. بۇ خىل تۈرگە ئايرىشنىڭ ئۆلچىمى «ھەقىقەت» ياكى «ھەققانىيلىق» - يەنى مەۋجۇتلۇق قاتلىمىغا نىسبەتەن مەۋجۇتلۇق نەزەرىيەسىنىڭ تۈرلەرگە بۆلۈنۈشى، خالاس. ئە- دىيە ئىختىرا قىلىدىغان ئىلاھ بىلەن كونكرېت سايمان - ئەسۋابلارنى ياسىغان ھۈنەرۋەن - ئۇستىكارلار «يازغۇچى، ئىختىراچى، ئىجادكار، ئىجاد قىلغۇچى» دېيىشكە تېخىمۇ ماس ھەم مۇۋاپىق. ئەكسىچە، «شائىر - يازغۇچى» دېگەن «رە- سىمچى (رەسىم)» گە ئوخشاش پەقەت ئوبراز يارىتىدۇ، شۇ- نىڭ ئۇلارنى «يازغۇچى (ياسىغۇچى)» دېمەي، «تەقلىدچى» دەپ ئاتاش ئەڭ مۇۋاپىق.

ناۋادا، تەقلىدچىلەر تەمىنلىگەن «ئوبراز» ياكى «فاكس- مېل كۆچۈرۈلمە - كۆپەيتىلگەن ياكى تەقلىد قىلىنغان نۇس- خا» نى تېخىمۇ ياخشى «قايتا نامايان قىلىپ، ئەسلىگە قايتۇ- رۇش» ئۈچۈن ئەسلى تەقلىد قىلىنغۇچى بىلەن توقۇنۇشىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئەپلاتوننىڭ شېئىردىكى «غەيرىي ئەقلىي- لىق» ھەققىدىكى قارىشى تېخىمۇ ھېسسىياتلىق قوزغاپ- دۇ. ئەھۋال مۇنداق: ئەخلاق «ئەقىدىسى» نى ھەقىقىي چۈشۈ- نۈش ۋە ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن شائىرلار چوقۇم «دېئالىكتى- كا»، «ئىلىم - پەن» ۋە «پەلسەپە» ئۆگىنىپ، «ئەخلاقىي پەيلاسوپلار» دىن بولۇشى كېرەك (بۇ خۇددى ئادەتتىكى بىر ھۈنەرۋەن - كاسپ چوقۇم تىرىشىپ، ئۆزى مەشغۇل بولۇ- ۋاتقان كەسىپنىڭ ئالاقىدار كەسپى نەزەرىيەۋى بىلىملىرىنى ئۆگىنىپ كامىل ھۈنەرۋەن، ماھىر ئۇستىكار ياكى لايىقەتلىك بىر ئىنژېنېرغا ئايلانغاندەكلا ئىش). بۇ ئەمەلىيەتتە، ئەپلاتون- نىڭ ھايات مۇساپىسىنىڭ كامىللىق يولىدىكى ئوربىتىسى بىلەن ئوخشاش.

روشن سېلىشتۇرما بولۇپ، شائىرنىڭ مەسەل، ھېكايىلىرى يەنىلا ھېس - ھاياجان، ئەقلىدىكى ۋە غەيرىي ئەقلىلىك ئامىللىرىغا تويۇنغان بولسا، پەيلاسوپنىڭ ئادەتتىكى ھېسابلىنىدىغان ھەر بىر ئېغىز ھېكمەتلىرىمۇ ئەقىل بىلەن پاتلانغان، بىلىم بىلەن تويۇنغان بولۇپ، ھەقىقىي ئەقلىلىك، تەنقىدچىلىك، ئىجادكارلىق، يېڭىلىق يارىتىش روھىغا تويۇنغان بولۇپ، ھەرقانداق بىرى شائىرغا نىسبەتەن ياخشى بىر دەرىجىلىك بولالايدۇ.

تارىخى تەرەققىيات نۇقتىسىدىن قارىغاندا، شېئىر ئاۋۋال پەيدا بولۇپ، پەلسەپە كېيىن پەيدا بولغان. شېئىر «ئەنئەنىۋىي مەدەنىيەت» كە ۋەكىللىك قىلسا، پەلسەپە «يېڭىچە ئىدىيە ئېقىمى»غا ۋەكىللىك قىلىدۇ. پەلسەپە بىلەن شېئىرنىڭ ئۆزەڭگە سوقۇشۇرشى ئەمەلىيەتتە «ئىلىم - پەن» تالاش - تارتىشى بولماستىن، بەلكى «يېڭى ئىدىيە ئېقىمى» بىلەن «كونا، قاتمىل مەدەنىيەت» نىڭ ماھىرىتىدىن ئىبارەت. ھومېر ھېسسىيات ئىپادىلەپ ئوبراز يارىتىشنىڭ تىپىك بەلگىسى ۋە غەيرىي ئەقلىلىككە تەۋە بولغان «شېئىر» ياكى «كونا مەدەنىيەت» كە ۋەكىللىك قىلسا، سوقرات، ئەپلاتونلار ھەممىگە ئىدراكى قاراپ، تەنقىدى مۇئامىلە قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئەقلىيەتچىلىككىنلىك تىپىك بەلگىسى بولغان «پەلسەپە» ياكى «يېڭى ئىدىيە» يەنى «ئاۋانگارتلىرىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. بۇنىڭدىن «كونا مەدەنىيەت بىلەن شېئىرنىڭ دەتاللىشى» نى ئەپلاتون ئۆزلىكىدىن ئوتتۇرىغا چىقىرىپلا قالماستىن، زىددىيەتنىڭ تىغى ئۇچىنى ھومېرغا قاراتقانلىقىنى چۈشىنىش تەس ئەمەس. بۇ شۇنداقلا ئەپلاتوننىڭ رىم - يۇنان ئەقلىيەتچىلىك ئىدىيەسى ۋە ئېقىمىغا يوللۇق يان بېسىشىدىن ئىبارەت. ئەپلاتوننىڭ تەنقىدىگە جۈر بولغان ھالدا، پەلسەپە شېئىرىيەتنىڭ تەربىيە ئارقىلىق تەسىرلەندۈرۈشنىڭ ۋارىيانلىق (ئالماشلىق) ئورنىنى پەلسەپە ئىگەللەشكە باشلىدى - دە، بۇخىل رېئاللىق غەربنىڭ ئىدىيە تارىخىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن. شۇنىڭدىن ئىتىبارەن غەربنىڭ پۈتكۈل ئىدىيە مەدەنىيەت چۈشەنچىسىدە ئەقلىيەتچىلىك - پەلسەپە ۋە ئىلىم - پەن يېتەكچى ئورۇنغا ئۆتۈپ، ھېسسىياتپەرەسلىك، تەقلىدچىلىك قاتارلىق غەيرىي ئەقلىيەتچىلىككىنلىك شەرتلىك بەلگىسى بولغان «شېئىرىيەت» ئاساسى ئېقىم بولۇشتىن تەدرىجى قىلىپ، ئىلىم - پەن ۋە ھەققانىيەت ئۈستۈندە ئىزدىنىش ئەڭ گۈزەل ئەخلاق ئەقىدىسى سۈپىتىدە ئىپادىلەشپ، پۈتكۈل غەرب مەدەنىيىتىدە ئاساسى ئېقىم ۋە ئېسىل ئەنئەنىگە ئايلانغان. بۇ ھال ھېلىھەم شۇنداق. ئەقلىيەت، تەنقىد ۋە يېڭى ئىدىيەنىڭ سىمۋولى بولۇشى پەلسەپە بىلەن كونا مەدەنىيەت، قاتمىل كۆز قاراش، غەيرىي ئەقلىيەتچىلىككىنلىك سىمۋولى بولۇشى شېئىرىيەتنىڭ ئۆزەڭگە سوقۇشتۇرۇشىدەك بۇنداق ھال تاكى 20 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە

شاق ۋە سەنئەت» نىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ «لوگىكىشۇناس - ئەقلىيەتچى» بولغان سوقراتنى زەھەر خەندىلىك بىلەن مەس - خىرە قىلغان. ناۋادا ھەقىقەت ئۈچۈن ئىزدىنىشنىڭ ئاقىۋىتى ئاقماق سېرىن خىيال ۋە ئازاپ بىلەن نەتىجىلىنىدىغان (ئاخىر - لىشىدىغان) بولسا، ئۇنداقتا پەلسەپە بەرپا قىلغان «ئىدىيەۋى دۇنيا» بىلەن شائىرلار سۈرەتلەيدىغان (تەسۋىرلەيدىغان) «ئوبرازلاشتۇرۇلغان دۇنيا» (تەسۋىرى دۇنيا) نىڭ قانداقمۇ پەرقى بولسۇن؟ دەل مۇشۇنداق قىياسنىڭ تۈرتكىسىدە، چېكىدىن ئاشقان كېيىنكى مودېرنىزمچىلار ئىلىم - پەن بىلەن ھېكايەنىڭ ماھىيەتلىك پەرقى يوق، دېگەننى تەرغىپ قىلىپ كەلدى. ئەلۋەتتە، پەقەت سوقرات ۋە ئەپلاتون «ھەققانىيەت»، «گۈزەل ئەخلاق» ۋە «روھ ئۆلەيدۇ» دەيدىغان ئاساسلىق تەرغىباتلىرىنى ئېلىپ بارغاندا، ئۇمۇ شائىر بىلەن ئوخشاش بىر «لاگىر» دا تۇرغان. لېكىن، ئۇ دېئالىكتىكىلىق ئۇسۇل بىلەن «پەلسەپەۋى ھالدا» «ھەققانىيەت» ئۈستىدە ئىزدىنىشكە ئۇرۇنغان، بۇ جەھەتتە ئۇ تەبىئى ھالدا سوقراتنىڭ تەسىرىگە ئەڭ كۆپ ئۇچرىغان. دېئالىكتىكىلىك نىشانى ھەققانىيەت ئۇچۇن ئومۇمىي خاراكتېرلىك تەبىر ئىزدەپ تېپىشتىن ئىبارەت. ئەكسىچە، شېئىرنىڭ قوغلىشىدىغىنى قانداقتۇر بىرەر ئېنىقلىما (تەبىر) بېرىش بولماستىن، ئاۋامنىڭ روھىدىكى بىۋاسىتە ھالدىكى ئالاھىدە بىر خىل ھەققانىيەت جەريانى، ھەققانىيەت قارىشى توغرىسىدا تەلىم - تەربىيە بېرىش پائالىيىتى (مەرىپەتچىلىك) بولۇشى كېرەك. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئۇنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى بولمايدۇ. ھەققانىيەت قارىشى «دېئالىكتىكىلىق ئۇسۇل»، لوگىكىلىق تەپەككۈر ئارقىلىق ۋۇجۇتقا چىقىرىلغان (گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئۆزى ئالاھىدە بىر خىل بىلىم دېمەكتۇر)، سىرلىق شەكىل ئارقىلىق ئېرىشكەن ئىلاھىي ئىلھام - ساماۋىي ئۇقۇم بولۇپ، بۇ مەسىلە يەنىلا ئېچىۋېتىلگەن كەڭ ۋە ئومۇمىي مەسىلىدۇر. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەققانىيەت - ئادالەت، گۈزەل ئەخلاق دېگەنلەرنى ئاددىيلا لوگىكىلىق ئۇسۇل ياكى يۈزەكى ئۇقۇملاش (تەبىرلەش) يولى بىلەنلا ئېرىشكىلى بولىدىغان نەرسە بولماستىن، بەلكى ئۇزاق مۇددەتلىك ھايات كەچمىشلىرى ۋە تۇرمۇش ئەھمىيىتى داۋامىدا ئىنچىكە ھەم چوڭقۇر قاتلاملىق تەكشۈرۈش، ھېس قىلىش (باشتىن كەچۈرۈش) ئارقىلىق ھەقىقىي تونۇپ يەتكىلى ۋە ئېرىشكىلى بولىدىغان ئىنتايىن مۇرەككەپ بىلىش ۋە ھېس قىلىش جەريانىدىن ئىبارەت. ئۇندىن باشقا، بىز ئەپلاتوننىڭ دېئالىكتىكىنى مەشىق قىلىۋاتقىنىدا، شائىرغا ئوخشاش «مەسەل - ھېكايە، قىسسە» ئىجاد قىلغانلىرىنىمۇ ئۇنتۇماسلىقىمىز لازىم، ئەلۋەتتە. بىراق، شائىر ئىجاد قىلغان مەسەل، ھېكايە، چۆچەك بىلەن ھەرقانداق بىر پەيلاسوپ ئىجاد قىلغاننىڭ ساپا - سۈپەت، سەۋىيە، قۇرۇلما، ئۈنۈم ۋە تەسىر كۈچى جەھەتتىن

قارايدىغان ئىلىم - پەن ئەندىزىسىدىن نەدرىجى ھالدا تەبىئىي پەنگە قاراپ ئۆزگەرگەن، تەبىئىي پەن دەل شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ بارلىق بىلىم ساھەسىدە ئۈستىلىككە ئېرىشىشكە باشلىغان.»

تېلشۇناس ۋىكو (1744 - 1668) «شېئىرىي جۈملىلەر ھېسسىيات ۋە ئىشقىي تەسىراتلار ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ. پەلسەپىۋى جۈملىلەر بولسا تەپەككۈر (پىكىر) ۋە ئەقلىي-يۈكۈننىڭ نەتىجىسى بولۇپ، قانچىكى ئومۇمىيلىق خاراكتېرىگە ئىگە بولغانسېرى ھەقىقەتكە شۇنچە يېقىنلاشقان بولىدۇ.» دەيدۇ.

ئىنكار قىلىشقا بولمايدىغىنى شۇكى، شائىرلارنىڭ نۇرغۇن ئەسەرلىرى كىشىلەرنىڭ ھېس - تۇيغۇلىرىنى تاۋلاپ، پەزىلەت يېتىلدۈرۈش جەھەتلەردە ئەھمىيىتى ھەقىقەتەن زور. بىراق، شېئىر - قوشاقلارنىڭ مەزمۇنى ھامان خام خىيال ۋە توقۇلما بىلەن پۈتكەن بولۇپ، ئۇنى ھەقىقىي تارىخ ۋە رېئال ئىلىم - پەن بىلىمى دەپ قاراشقا ھەم شۇ قاتارىدا مۇئامىلە قىلىشقا ئەسلا بولمايدۇ. ئەكسىچە، شېئىر قوشاقلاردا يەتكۈزۈلگەن ئىدىيە ۋە كۆز قاراشلار بەزىدە بىر قەدەر قوش قىرلىق (ئىككى بىسلىق) بولۇپ، ھەر كىم ئۆز خاھىشى بويىچە چۈشەندۈرۈۋالسا بولىدىغان نەرسە. ئۇنىڭدىن باشقا بەزىبىر لايىقەتسىز شائىرلار ئېھتىمال ئەقەدە - ئەخلاق مىزانلىرىدىن چەتنىگەن پەسكەش بېيىت قوشاقلارنىمۇ يېزىشى مۇمكىن. ئۇنىڭدىن باشقا، شائىرلىق قىلىش ئۈچۈن مەخسۇس سىستېمىلىق ئىلىم تەھسىل قىلىشۇمۇ بەھاجەت. مۇئەييەن تەپەككۈر ئىقتىدا. رىغا ئىگە ھېسسىيات - ئىلھامى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان ھەر قانداق ئادەم شائىرلىق قىلالايدۇ.»، «ئىلھام» ئىجادىيەت جەريانىدىكى ئاخمىسلىق ئامىللىرىنىڭ ئەنئەنىۋى نامى. «ئىلھام» نى چىلاپ كەلگىلى تۇتۇپ قالغىلىمۇ بولمايدۇ.

6.1. شائىر بىلەن پەيلاسوپنى، ئەدەب بىلەن ئالىمغا پەرقلق مۇئامىلە قىلىش ئەقلىيلىككە يېقىنلاشقانلىقىنىڭ سېمىياسى ئۇنداقتا، زادى قانداق كىشىلەر ھەقىقىي پەيلاسوپ بولالايدۇ؟ شۇنىسى ئېنىقكى، تەبىئىي پەن ئاساسى بولمىغان ھەر قانداق كىشىنىڭ ھەقىقىي بىر لايىقەتلىك پەيلاسوپ بولالماستىكى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. پەيلاسوپ ئالدى بىلەن ئېسىل نەسەبلىك، پەزىلەتلىك، ئەتراپلىق تەربىيە كۆرگەن، ھۆر قەلب ئۇلۇغۋار روھقا ئىگە، پىكىرى ئۆتكۈر، نەزەر دائىرىسى ۋە كۆڭلى - قارىنى كەڭرى، قەيسەر، كەمتەر ئالىيچاناب، ئىنسانىي كامىللىقنىڭ تۆۋەنكى ۋە ئۆتكۈنچى باسقۇچى بولغان «ئۆزۈڭلۈك» تىن ھالقىپ، ئىنسانىي كامىللىقنىڭ ئالىي ئۇقۇمى ۋە يۈكسەك قاتلىمى بولمىش «ئۆگۈلۈك» مەقامغا يەتكەن ئادەملەردۇر.

فرانسىيەلىك جەمئىيەتشۇناس ھەم جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ

داۋاملاشقان «ئىككى خىل مەدەنىيەت» (ئىلىم - پەن ۋە ئەدەبىيات) نىڭ تالاش - تارتىشى قىلچە ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىمۇ سوفىزم ۋە باشقا نۇرغۇن مۇرەككەپ سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن، شېئىر، قوشاقچىلىق، تەقلىدچىلىك، ھېسسىياتپەرەسلىك، قىزىققانلىق دېگەنلەر بىزگە «مىراس ۋە ئۇدۇم» بولۇپ، ئاۋام - خەلقنىڭ ئادىتىگە ئايلىنىپ قالغانلىقىمۇ ئوخشاشلا ئىنكار قىلغۇسىز رېئاللىق. بۇ ھال يېقىنقى زامان ئىلىم - پەننى پەلسەپەدىن «ئۆي ئايرىپ» چىققاندىن تاكى ھازىرغىچە بولغان 500 يىلدىن ئارتۇق داۋاملاشتى. ئىلىم - پەن ۋە ئەقلىيەتچىلىك (پەلسەپە) دىن بارغانسېرى يىراقلاپ، ھېسسىياتپەرەسلىك، قوشاقچىلىق، ئويۇنخۇمارلىق ۋە قىزىق-قانلىققا بارغانسېرى يېقىنلاشتۇق. شۇ ۋەجىدىن پۈتكۈل ئىنسانىيەت دۇنياسى ئومۇمىي سەپ بويىچە ئىلىم - پەنگە يۈرۈش قىلىۋاتقان ۋە مول مۇۋەپپىقىيەتلەرگە ئېرىشىۋاتقان كۈنلەردە، خەلقىمىزنىڭ يەنىلا ھېسسىيات ئىپادىلەش، ئوبراز ياردەم تىشى، تەقلىدچىلىكنى مەنبە قىلغان شېئىرىيەت مەپتۇنلۇق قىزىق-غىنلىقى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى دولقۇن ھالىتىدە تۇرماقتا...

6. ئىزتىراپلىق تەلەقنى

«گىرىتسىيە ئىلىم - پەن روھىنىڭ ئەسلى پەيدا بولغان ھەم تارقالغان مۇقەددەس جايى»، «ئىنسانىيەت تارىخىدا، گىرىتسىيەلىكلەردە تۇنجى بولۇپ، ئىدراكى تەبىئەت قارىشى شەكىللەنگەن، بۇ دەل ئىلىم - پەن روھىنىڭ ئەڭ ئاساسىي ئامىلى». ئىلىم - پەندىكى ھەرقانداق كاتتا كەشپىيات ۋە ئىجاد-ئىختىراتلارنىڭ غەرب مەدەنىيىتى بىلەن ئۇچرىشى ۋە توقۇنۇشىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى؛ ئىدراكى تەبىئەت قارىشىنىڭ شەكىللىنىشى ئىلىم - پەن روھىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە يېتىلىشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. چۈنكى «خۇسۇسىيەتنىڭ ئەركىنلىكى ئىنسانىيەت ۋە جەمئىيەتنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىنىڭ شەرتى، تېخىمۇ مۇھىمى كەشپىيات ۋە بايقاشنىڭ (ئالتۇن) ئاچقۇچى». بۇنىڭ ئىچىدە كىشى قەلبىنىڭ ھۆرلىكى ۋە مۇستەقىل تەپەككۈرلۈك بولۇشى ئىنتايىن مۇھىم.

«قەدىمى گىرىك - يۇنانلىقلارنىڭ ئەركىن - ئازادە، دېموكراتىك، باراۋەرلىك ۋە قانۇن تۈزۈملۈك روھى - غۇرۇرىنىڭ ھىدى گىرىك مەدەنىيىتىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدە خاراكتېرىنى ياراتقان بولۇپ، بۇ ئۇلارنىڭ ئىپتىدائى ئەپسانىلىرى بىلەن زىچ ئىچكى باغلىنىشلىققا ئىگە.»

«بىرقەدەر ئىنچىكە كۆزىتىش ۋە قەتئىي ئەقلىيلىكنى (تەپەككۈر - تەتقىقات ۋە ئىش - ھەرىكىتىگە) قىبلىنامە قىلىدىغان، تەپەككۈرغا ماھىر يۇنانلىقلار، قەدىمدىن تارتىپ ئۇ دۇم بولۇپ كېلىۋاتقان ھەممە نەرسىنىڭ روھى بولىدۇ دەپ

رۇش، ئەتراپلىق لوگىكىلىق ھۆكۈم، ئەقلى خۇلاسىە چىقىدۇ. رىش، دېدۇكىسىيەلەش، كەلتۈرۈپ چىقىرىش ۋە ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق، تەبىئەت دۇنياسىدا ئومۇميۈزلۈك مەۋجۇت بولغان شەيئىلەر ۋە ئۇلارنىڭ بارلىق ھەرىكەت ھادىسىسىلىرىنىڭ تۈپكى، ئەزەلى ۋە ئەبەدىي قانۇنىيەتلەرنى ئېچىپ بېرىدۇ ھەم چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ. تەبىئى پەندە ھەقىقەت (توغرا ياكى خاتا دەپ مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن) دەپ قارايدىغان ھەر قانداق بىر نەرسە يەر شارىنىڭ ھەممە يېرىدە ئوخشاشلا «ھەقىقەت» دەپ قارىلىپ، ئورتاق ئېتىراپ قىلىنىدۇ ۋە ھېچقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ. ئەكسىچە ئىختىسائىي پەندە «ھەقىقەت» دەپ قارالغان بىرەر ئۇقۇم ياكى قاراشنىڭ دۇنيانىڭ ھەرقانداق بىر يېرىدە ئورتاق ئېتىراپ قىلىنىشى ۋە قوبۇل قىلىنىشى ناتايىن. تەبىئى پەن كىشىلەرنىڭ تەبىئەتنى ماھىيەتتىن بىلىشىگە ياردەم بېرىپلا قالماستىن، يەنە تەبىئەت دۇنياسىدا كەلگۈسىدە يۈز بېرىش ئېھتىماللىقى بولغان ھادىسىلەر توغرىسىدا (ماتېماتىكىلىق تەتقىقات ۋە قۇرۇلۇش تەبىئى پەن كەڭەيىتىش) ئالدىن بىلىش ھەم مۇناسىپ ئالدىن ئېلىش ۋە تاقابىل تۇرۇش (ھېچ بولمىغاندا قىسمەن ياكى مەلۇم جەھەتتىن بولسىمۇ) ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىپ، يولۇققان مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە قىلالايدۇ.

6.3. شېئىرىيەتنى ئەقىلىلىك ۋە ئىلىم-پەنگە يېقىنلاشتۇرۇشنىڭ زۆرۈرلىكى ۋە مۇھىنچىلىكى توغرىسىدا

سوفرات يەنە «ئەدەبىيات - سەنئەتتىكى خاتا تۇيغۇ ۋە شۇ ئارقىلىق كىشىلەرنى ئازدۇرۇشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، شېئىرى تەقلىدنىڭ پىسخىك تەسىرىنى تەتقىق قىلىشىمىز، ئۇنىڭ ياخشى، يامانلىقىغا قاراپ بېقىشىمىز كېرەك. ئۇنى ئۆلچەملەشتۈرۈش، ھېسابلاش، ئۆلچەش، بۇلۇڭ گىرادۇسنى ئۆلچەش قاتارلىق تۈرلۈك ئانالىز قىلىش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق ئېنىق چۈشەنچىگە ئېرىشىشنى ئوتتۇرىغا قويغان». بۇنىڭدىن شېئىرىيەتنى ئەقىلىلىققا، ئىلىم-پەنگە ھەقىقىي يېقىنلاشتۇرۇش، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت تەتقىقاتى، ئىجادىيەتتىنمۇ قېلىپلاشتۇرۇش، ئۆلچەملەشتۈرۈشنىڭ نەقەدەر زۆرۈرلىكىنى كۆرسەتكەنلىكىنى چۈشۈنۈۋېلىش تەس ئەمەس.

«سوفرات زامانىسىدىن تارتىپ ئۇدۇم بولۇپ كېلىۋاتقان «ئۆزەڭنى تونۇ!» دىن باشلانغان مەرىپەتچىلىك ۋە ئۆزى ئۈس-تىدە ئويلىنىپ ئەقلى ئويغىنىش غەربلىكلەرنىڭ ئەنئەنىۋىي روھى.» بۇ گىربىكلارنىڭ ئەنئەنىۋى روھى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئاخلىق ھەرىكىتى. بىراق، بىزدە بۇنداق ئويلىنىش كەمدىن كەم بولۇۋاتىدۇ. ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ يۇقىرقى كىلاسسىك مۇھاكىمىلەردىن ئىلھام ئېلىپ ئۆزى ھەققىدە جۈملىدىن ھېسسىياتپەرەسلىكتىن ئەقىلىلىككە قاراپ ئىلگىرىلەش يولىدا يەنىمۇ ئىزدىنىپ كۆرۈشنى تەۋسىيە قىلىمەن.

بەريچىلىرىدىن بېرى ئىمايلى دۇركېھىم ئالى مەكتەپتە ماگىستىرانتلارغا پەلسەپە دەرسى ئۆتكەن ھەم ئۆزى پەلسەپە دەرسلىكى تۈزۈپ ئوقۇتۇش ئېلىپ بارغان. شۇنداقلا فرانسىيەنىڭ پەلسەپە ئوقۇتۇشى ۋە پەلسەپە تەتقىقاتى، فرانسۇزلارنىڭ پەلسەپە سىستېمىسىنى بەرپا قىلىش ھەم شەكىللەندۈرۈش ئۈچۈن كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشقان جەمئىيەتشۇناسكى، ھەرگىز پەيلاسوپ ئەمەس. ئۆزى ۋە باشقىلارمۇ ئۇنداق ئاتىمىغان ۋەھالەنكى، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە قىلچە تەبىئى پەن ئاساسى يوق ياكى تەبىئى پەن بىلىملىرىدىن خەۋەرسىز، ھېس - ھاجىتى ياجانلىق شېئىر ياكى ماقالە يازىدىغان كىشىلەرنى قارا - يۇقلا پەيلاسوپ دەپ ئاتايدىغان ئەھۋال ئادەتكە ئايلىنىپ قالغاندەك قىلىدۇ. سوفرات، ئەپلاتون، ئارستوتېل، يۇسۇپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد كاشغەرى، ئىبن سىنا، ئەل بىرونى، ئەل فارىبى، ئۇلۇغبەگ... قاتارلىق ئىنسانىيەت دۇنياسىغا مەشھۇر پەيلاسوپ ۋە چىن ئالىملارنىڭ قايسى بىرىنىڭ تەبىئى پەن ئاساسى يوق؟!

6.2. تەبىئى پەن بىلەن ئەدەبىياتنىڭ يېڭى بىرلىكىنى بەرپا قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكى

تەبىئى پەن شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغ ۋە مۇقەددەسكى، ئۇ «تەڭرىنىڭ بىرىنچى كىتابى» بولمىش تەبىئەتنىڭ تىلى؛ شۇڭا ئۇ تەبىئى ھەم چىنلىققا ئىگە دەلىل - ئىسپاتلار ئۈستىگە قۇرۇلغان ۋە بارلىققا كەلگەن؛ ئۇ ئەزەلى ۋە ئەبەدىي تۈپ قا-نۇنلۇق ھەم قانۇنىيەتلىك خاراكتېرگە ئىگە بولۇپلا قالماي، يەنە دۇنيا قاراش ۋە بارلىق ئادىمىيەت پەنلىرىگە قارىتا تۈپ يىلتىز، يىتەكچى ئىدىيە، نەزەرىيەۋى ئاساس بولۇش قىممىتىگە ئىگە. ئۇ ھەم مۇقىم ۋە تۇراقلىق يېتەكچىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە بولغاچقا، ئىنسان ئۇنى قانچىكى ئىچكىرىلەپ ئۆگەنگەن ھەم تەتقىق قىلغانسېرى ئادەمنىڭ ئەقلىنى شۇنچە بىلەپ، روھىنى پاك ھەم جەسۇر، قەلبىنى ھۆر، ئۆزىنى «ئۆگ»، پىكىردىنى ئۆتكۈز قىلىپلا قالماي، ئادەمنى راستچىل، سەمىمىي، سادىقەتەمەن، ۋاپادار ۋە ئالى جاناب قىلىپ، ھىلە - مېكر ۋە نەيرەڭگۈزلىقتىن يىراقلاشتۇرىدۇ؛ ئادەمنى ئۆزى ئۇچۇنلا باش قانۇرىدىغان شەخسىيەتچىلىك «ئۆزلۈك» كىشىلىرىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئالەملىك نەزەر، ئىنسانىي بىرلىك ۋە دۇنياۋى سەۋىيە، خەلقئارالىق ئۆلچەمدە تۇرۇپ تەپەككۈر، تەتقىقات ۋە ئىش ھەرىكەت قىلىدىغان «ئۆگۈلۈك» ئىنسان بولۇشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ ھەم يېتەكلەيدۇ. تەبىئى پەن ئادەمنى ئاتال-مىش ئۆزلۈكىنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ، چىن ئىخلاس ۋە مېھرى مېتود بىلەن تەپەككۈر - تەتقىقات ۋە ئىش ھەرىكەت قىلىشقا ئۈندەش بىلەن بىرگە، ئالەملىك نەزەر، ئىنسانىيەت يۈكسەكلىكىدىكى دۇنياۋى بىرلىك - بۈيۈكلۈك ۋە دۇنياۋى ئىلىم - پەن ئوربىتىغا قويۇپ تۇرۇپ ئىنچىكە كۈزىتىش، تەجرىبە قىلىش، ماتېماتىكىلىق ئانالىز قىلىپ ئومۇملاشتۇر-

«ئۈچ پادە» نىڭ ئېستېتىك قىممىتى

يۈسۈپجان سەمەت ئەففەندى

غازى ئەھمەد سىزغان

تۇزلارغا، بوستانلىقلارغا، دەريالارغا، چۆل - باياۋانلارغا، كىچىك - تىھامىي نۇرمۇشمىزدىكى كىشىلىرىمىزنىڭ دەرد - ھەسرەتلىرىدە... ئېلىپ كېتىدۇ. ئۇ ئويغاتقان تۇيغۇ ھەرىس كىشىگە غايىدۇ. لىكىنى ھېس قىلدۇرۇپ، ئىنساننىڭ ئۆزىگە مەلۇم ياكى نامەلۇم بولغان دۇنيانى ھېس قىلدۇرىدۇ. ئىنسان ئۆز روھىيىتىدىن ئۇر - غۇپ چىققان ئەنە شۇ دەرد - ئەلەملىرىنى غايىۋىلىككە، مۇقەددە - دەسلىككە سۆزلەپ بەرمەكچى بولىدۇ:

بىر ئاللاھتىن تىلەيمەن، بىر خۇدادىن تىلەيمەن!

2

گەرچە كۈلكە - بەخت كۆپىنچە چەكلىك بولسىمۇ، ئازاب - تىراگىدىيە چەكسىز بولىدۇ. ئۇنىڭ چەكسىزلىكى سەنئەتكە مەڭگۈ گۈلۈك سېھرىي كۈچ بېغىشلىغان. ئەنە شۇ مەڭگۈلۈك ئازابىنى، چەكسىزلىككە ئىگە بولغان ئازابى ئىپادىلەش ئۈچۈن تالاي شا - ئىر ئۆز مىسرالىرى بىلەن قوشۇۋېتىش ئىزدىنىشى، ئەھەلىيەتتە چەكسىزلىككە ئىگە بولغان ئۆز ۈلۈپ ئازاب دۇنياسىغا قوشۇلۇپ كەتكەن بولسا، تالاي سەزەندە - قوشاقچى بىر دانە راۋاب ياكى تەببۇر بىلەن سەرسانلىق دالاسىغا چىقىپ كەتكەن. ئۇلارنىڭ ئە -

1

ئىشىم مۇنىڭغا چىققان چاغدا بىز،
ئىشىقتىن باشقا سۆز بىلمىدۇق ھەرگىز.
بىزنىڭ بۇ مەنزىلگە ئاياغ قويغىنىمۇ،
ئىشىم بىلەن يانمىغان يۈرىكى ھېسىمىز.
— نىزامى گىرنىجىۋىي

سەنئەت - ئىنسان روھىيىتىنى ئىپادىلەشكە چىقىپ بولغان ئەڭ قەدىمىي ئاۋاز. ئۇنىڭ مۇقەددەسلىكى شۇ يەردىكى، ئۇ ئۆزىنى مەڭگۈ ئەينەن ئىپادىلەشكە تىرىشىدۇ؛ گەرچە سۆزلەر، ناخ - شىلار، رەسىملەر، ھەيكەللەر، مۇزىكىلار، ... روھىيەتنى ئەينەن ئىپادىلەشتە مەلۇم توسالغۇلارغا ئۇچرىشىمۇ، لېكىن ھەقىقىي سەن - ئەتنىڭ شۇ توسالغۇلاردىن، چەكلىمىلىكەردىن ھالقىغان قىسمى - خۇددى تامچە سۇدا قۇياشنى كۆرگىلى بولغاندەك - روھىيەتنىڭ مەلۇم بۇلۇك - بۇچاقلىرىنى بىزگە ئەينەن كۆرسىتىپ، بۇ ئەيد - ئەنە شۇ سەنئەت ۋاسىتىسى ئارقىلىق كۆرمىگىلىغان روھىيەت زىلزىلىسىگە سالالايدۇ. بۇ زىلزىلىدىن پەيدا بولغان ھاياجان بىزنى كائىنات قوينىغا: دېڭىزلارغا، ئىدىرلارغا، زەڭگەر ساماغا، يۇل -

بىر ئىشتا ئوخشاشلىققا ئىگە بولغانلىقىنى، پەقەتلا شۇ خىل ئىشنىڭ بىر قىسمىنى ھېس قىلالايدىغانلىقىنىلا كۆرسىتىدۇ. مانا بۇ ئۇلار. نىڭ بىر - بىرىنى «چۈشىنىمەن» دېيىشىدىكى سەۋەب. بەخت - ئىنساننىڭ ئۆز قەدرىنى ئىزدەش سەپىرىدىكى غايە بولۇپ، ئىنساننىڭ قەدرى پەقەت باشقىلارنىڭ «چۈشىنىشى» بىلەنلا بولىدۇ. بىراق، بىر - بىرىدىن ئاسمانۇ - زېمىن پەرقلىق بولغان روھىيەت ئالىمى بۇنى مۇمكىن بولمايدىغان ئىش قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئىنسان مەڭگۈ ئۆز يۈرىكىنى، ئازابىنى، دەردىنى چۈشىنىدىغان ئادەمنى تاپالمايدۇ؛ شۇنداقلا، بەختكە - قەدىرلىنىشكە بولغان تەلپۈنىشىدىن ئۇنى ئىزدەشتىن يالتىلمايدۇ. مانا بۇ ھال ئۇلاردىكى ئازاب پىلتە بولىدۇ. ئۆمۈرلۈك تەنھا ھاياتىنى مۇزىكىغا بېغىشلىغان بۈيۈك - يېتۈك كومپوزىتور بېتخوۋېن ۋېن گاس بولۇپ قالغاندا، ئۆزىنىڭ ھاياتىدىكى ۋەكىللىك ئەسەرى بولغان «توققۇزىنچى سېمفونىيە» نى ئىجاد قىلغان. گاس بېتخوۋېننىڭ تەنھالىق قوينىدىكى ئازابلىرى بۇ ئەسەردە ئەكس ئەتكەن بولۇپ، بۇ سېمفونىيەنى ئاڭلىغان ۋاقىتىمىزدا ئۇنىڭ شادلىق ئۇرغۇغان مېلودىيەلىرىدىن بۇ مۇزىكىنى ئازاب ئىچىدىكى بېتخوۋېن ئىجاد قىلمىغاندەك بىلىنىشىمۇ، ئەھمىيەتتە بۇ مېلودىيەلەرنىڭ قوينىغا بېتخوۋېننىڭ ئازابلىرى تەبىئىي ھالدا سىڭىپ كەتكەن، بۇنى پەقەت قەلبى ھەقىقىي ئازابقا تولغان، مۇزىكىنى ھەقىقىي چۈشىنىدىغان كىشىلەرلا ھېس قىلىپ يېتەلەيدۇ. «رۇس ھاياتىنىڭ ئەينىكى» دەپ شۆھرەتلىك ئىنگەن ئۇلۇغ ئەدىب لىق تولستوینىڭ: «توققۇزىنچى سېمفونىيە» كىشىنى چۈشكۈنلەشتۈرىدۇ. دىغان ئەسەر» دېگىنى بۇنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرسە كېرەك.

نە شۇنداق ھايات - ماماتى بەدىلىگە روھ قۇشىنىڭ پەرۋازى تىراگېدىيەسىنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى تېپىپ چىقىش ۋە ئۇنى ئىپادىلەش ئۈچۈن بولغان. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇلار ئۆز ئازابىنى بىلدۈرەلەيدىغان سۆز ياكى ئاھاڭ ئىزدىگەن. ئەمما، كۆپىنچە كىشى پەقەت ئۆزلىرى بىلىدىغان «سۆز» ياكى «ئاھاڭ» نىلا چۈشىنىدىغان بولغاچقا، بۇ خىل تىراگېدىيەنىڭ مەنىسىنى ئۆز مەنىسىدە چۈشىنىدىغانلار ئەزەلدىن ئاز بولۇپ كەلگەن ياكى يوق بولغان. خەلق ناخشىلىرىغا، بولۇپمۇ ئاتۇش خەلق ناخشىلىرىغا نەزەر تاشلايدىغان بولساق، ئۇلاردىكى شادمانلىق - خۇشاللىققا قارىغاندا، ئازاب - تىراگېدىيە مەسىلىسى بولۇپ، ئەنە شۇ تىراگېدىيەلەرنىڭ مەنىسىنى بىلىمگەن كىشىلەرنىڭ چەكسىز ئازاب مەنىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۇ مەڭگۈلۈك سېمپىرىي كۈچكە ئىگە ناخشىلارنى بەزمە سورۇنلىرىغا ئارىلاشتۇرۇۋالغانلىقى يۇقىرىقى سۆزىمىزنى تېخىمۇ تەكىتلەيدۇ. بۇ ناخشىلاردا مەڭگۈ چېكىپمۇ تۈگەتكىلى بولمايدىغان غەملەر، مەڭگۈ ھېس قىلىپ يەتكىلىمۇ بولمايدىغان ئازابلار سۆزلەنگەن:

مىڭدىن بىرىنى ئېيتسام تۈگىمەيدۇ مېنىڭ دەردىم.

* * *

دەردكە دەرد بەرگەن خۇدا، دەردمەنگە دەرد بەرگەن خۇدا، شۇنچىلا دەردنى بېرىپ، ھەمىسىلەپ بەرگەن خۇدا!

3

بىر ئىنسان يەنە بىر ئىنساننى مەڭگۈ چۈشىنەلمەيدۇ؛ ئۇلار - نىڭ بىر - بىرىنى چۈشىنىمەن دېيىشى پەقەت ئۇلارنىڭ مەلۇم

دېمەك، ئىنسان ئۆزىنى چۈشىنىدىغان بىرنى تاپالمىغاندا، بۇ دەرد - ئەلەملىرىگە ھەممەنەپەس بىرنى تاپالمىغاندا ئۆزلىكىدىن «سايرىدۇ»:

ئىنسابى يوق بەندەڭنىڭ ئىنسابى تىلەيمەن.

* * *

دەرد كېلەر ۋاي، دەرد كېلەر، دەرد كەلگەننى كىم بىلەر؟!

4

مۇھەببەت - ئىنسانلار بۇ ئالەمدە ھاياتلا بولىدىكەن مەڭ- گۈلۈك تېما. ئۇ بارلىق ئازاب ۋە خۇشاللىقنىڭ مەنبەسى. ئەگەر سەنئەتكارلار ئازابقا مۇپتىلا بولغان، سەنئەت ئەسەرلىرى ئا- زابلاردىن ئۇرغۇپ چىققان دەپ قارايدىغان بولساق، ئۇنداقتا مۇھەببەت دەل شۇ ئازابلارنىڭ ئانىسىدۇر. مۇھەببەت ئۆز سا- يىسىنى تاشلىمىغان، مۇھەببەت بۆسۈپ زىلزىلىگە سالمىغان بى- رەر مۇ يۈرەك يوق. تاكى ئادەم ئاتىمىز بىلەن ھەۋۋا ئانىمىزدىن باشلانغان بۇ مۇقەددەس رىشتە ئىنسانلار دۇنياسىنى ئۆز يېپى بىلەن باغلاپ ھاياتنى مەڭگۈلۈك قىممەتكە ئىگە قىلىپ كەلدى. ناۋادا ئەنە شۇ مۇھەببەت بولمىسا ئىدى، شۇنچىلىك غەملىك يۈ- رەكلەرنى كۆتۈرۈپ يۈرگەن ئىنسانلار بۇ دۇنيانى، ئۆزلىرىنى، ھەتتا بارلىق نەرسىنى ئاللىبۇرۇنلا چۆرۈۋەتكەن بولاتتى. مۇ- ھەببەت ئىنسانلارغا ئەنە شۇ ئازابلارنى كۆتۈرۈشتە ھەممەدەم بولدى. ۋاقتلارنى نۇرغا تولدۇردى. مۇھەببەت مۇقەددەسلىكى بىلەن ئازابلارغا تولدى؛ ئەنە شۇ ئازابلار بىلەن چەكسىز مەن- گە، جەلپكار كۈچكە ئىگە بولدى. ئەمەلىيەتتە ئىنسانلارنىڭ، سەن- ئەتكارلارنىڭ جان - جەھلى بىلەن ئىزدىگەن سۆز - ئاھاڭى ۋە بەخت - قەدىرلىنىش تۇيغۇسى «مۇھەببەت» دېگەن سۆزنىڭ دەل ئۆزى ئىدى. مۇھەببەتنى مەڭگۈلۈك تېمىغا ئەكرەگەن تەرد- پى، ئۇنىڭ بىرلا ۋاقتتا ئازابنىڭ ۋە بەختنىڭ مەنىسى بولغانلى- قىدا ئىدى. مۇھەببەت خەتەرلىك بىر كۆھىقپىكى، ئىنسان ئۇنىڭ- دىن مەڭگۈ قاچىدۇ؛ مۇھەببەت بىر باغۇ - بوستانلىقتىكى، ئۇنىڭ- غا مەڭگۈ تەلپۈنىدۇ. ئىنچىكە دىققەت قىلىدىغان بولساق، ئىن- سانلارنىڭ شۇنچە مۇڭلىنىپ، زارلىنىپ تۇرۇپ ئىپتىقان دەرد - ئەلەملىرى ئەمەلىيەتتە شۇ ئازاب سالغۇچىغا بولغان تەلپۈنۈشنىڭ باشقىچە ئىپادىلىنىشىدۇر، خالاس.

بۇ ئالەم سىناق ئالىمى بولغاچ، كۆپىنچە ھەم ھېكمەتلەر دەرد - ئەلەملەرگە يوشۇرۇنغان بولغاچ كۆپ ھالدا غەم - غۇسسە، دەرد - ئەلەم ئادەملەرگە ھەمراھ بولۇپ كەلدى. غەم- سىز، ئويسىز ھېكمەتلەرنىڭ مەنىسى يوق ئىدى. پۈتۈنلەي شا-

دېمەنلىققا تولغان ھايات خۇددى ئات ئۈستىدە سەپلە قىلغانلىق بولۇپ، بۇ خىل ھاياتتىن جەۋھەرلەر سۈزگىلى بولمايتتى. ئۆزىد- گە تۇشلۇق ئازاب - ئوقۇبىتى بولمىسا ئىدى، مۇھەببەت ئۇنچە شېرىن ۋە تاتلىق بولمايتتى؛ شۇنداقلا مۇھەببەت پەقەت ئەنە شۇ ئازاب - ئوقۇبەت ئوچىقىدا ھەقىقىي تاۋلىنالايتتى. «فەر- ھاد ۋە شېرىن»، «لەيلا ۋە مەجنۇن»، «رومئۇ - جۇلتىتا».. قاتارلىق ئەسەرلەردىكى كىشى كۆڭلىنى مەست قىلىدىغان ۋىسال دەقىقىلىرى ئەمەس، بەلكى قەلبىنى ھەر ۋاقىت ئويغىتىدىغان مەڭگۈلۈك تىراگېدىيەلە كىشىلەرنى يەنە يۈز يىللاردىن كېيىنمۇ ھاياجانغا سالالايتتى. بۇنىڭ سەۋەبى، بۇ تىراگېدىيەلەرنىڭ ھېچ- قانداق يالغىنى يوق ھەقىقىي - چىن بولغانلىقىدىن ئىدى، گەرچە باشقىلارنىڭ تىراگېدىيەلىرى بۇنىڭغا ئوخشاپ كەتمىسىمۇ!

ئىككىمىزنىڭ دەردىنى ياراتقان ئىككىمىز بىلەر.

5

ئىنسان روھى قۇشقا ئوخشايدۇ، ئۇ مەڭگۈ قەپەسنى خالى- مايدۇ؛ ئىنسان روھى سۇغا ئوخشايدۇ، ئۇ مەڭگۈ ئاقسام دەيدۇ؛ ئىنسان روھى مەڭگۈلۈك ئېنېرگىيە توپۇنغان كېڭەيگۈچى بو- لۇپ، مەڭگۈ رامىكلارنى خالىمايدۇ. رامكا، توساق، چەكلىمە... ھەممىسى ئىنسان روھىنىڭ پەرۋازى بىلەن توقۇنۇشۇپ تۇرىدۇ. مان نەرسىلەردۇر. چەكسىزلىككە ئاللىبۇرۇن باغلىنىپ بولغان مۇھەببەت ئۆزىگە لايىق بوشلۇق ئىزدىگەندە رامىكلارغا يولۇق- قاچ ئەركىنلىككە تەلپۈنىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئاخىرقى ھېسابتا ئەركىن- لىك، ھۆرلۈك، ئازادلىك ھاياتنىڭ مەنىسىنى ئىپادىلىگەن بول- دۇ. ئۇ بارلىق نەرسىنىڭ نۇڭىنى بولۇپ قالىدۇ. ئەركىنلىك - ئىنساننىڭ ئىرادە ئەركىنلىكى بولۇپ، ئىنسان پەقەت ئۆزى ئار- زۇ قىلغان نەرسىلەرنى كۆڭۈلىدىكىدەك قىلالىغاندىلا ئاندىن خا- لىغىنىنى قىلغان بولىدۇ. گەرچە بۇ پۈتۈنلەي مۇمكىن بولمايدىغان ئىش بولسىمۇ، ئىنسان ھاياتى ئۆزى ئىرادە قىلالمايدىغان نۇر- غۇن - نۇرغۇن نەرسىگە باغلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ھەر قانداق بىر كىشى ئەنە شۇ كىچىككەن بېرىلگەن ئىرادە ئەركىنلى- كىدىن پايدىلىنىشى، تولۇق پايدىلىنىشىنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئارزۇ قىلىدۇ. ئەگەر شۇ كىچىككەن ئىرادە ئەركىنلىكىمۇ بولمىسا ئى- دى، ئىنسان ياغاچ قونچاق ئويۇنىدىكى ياغاچ قونچاقنىڭ ئور- نىدا بولغان بولاتتى. شۇ كىچىككەن «خالاش» دېگەن نەرسە گەرچە ئاز بولسىمۇ، لېكىن تۈزدەك رولى بىلەن ھاياتنىڭ ھەقى- قىي مەنىسىنى يۇرۇتۇپ كەلمەكتە. بىر ئادەمنىڭ بۇ ئالەمدىكى ئۇتۇقى، دەل شۇ ئىرادە ئەركىنلىكىدىن قانچىلىك پايدىلىنالمىغان.

ئادەملەر كىچىك ئۇسسۇل ئوينىيدۇ! ...

كىچىكىدە ئاڭلىغان بۇ گەپ كىيىنكى كۈنلەردە مېنى يەنە ئويلاندۇردى، ئاشۇ «بىر كىچىك ئۇسسۇل ئويناش» توغرىسىدا ئويلانغانىم: نەۋايى بىر ئۆمۈر «ئىشقى - پىراق» نى يازدى؛ بىر ئادەم شېئىر يازسا «ئىشقى - پىراق» نى يا بەش يىل يازار، يا ئون يىل، بىر ئۆمۈر مۇ يازامدۇ؟ سەنەمەجىنىكام بىر ئۆمۈر ئۇسسۇل - سەنئەت بىلەن ئۆتكەن ئادەم. بىر ئادەم ئوي قىلىش-تىن بۇرۇن بەش يىل ئوينىسۇن، ئۈچ يىل ئوينىسۇن، بىر ئۆمۈر ئوينامدۇ؟ بىر ئادەم ئۇسسۇلنى بىر سائەت ئوينىسۇن، ئىككى سائەت ئوينىسۇن، بىر كىچىك دۇتتارنى تىرىك - تىرىك قىلىپ بەرسە ئوينىۋېرەمدۇ؟ بۇ كۈچ زادى نەدىن كەلدى؟ ئاشۇ تۇش توي - تۆكۈنلىرىدىكى خەلق سەنئەتكارلىرىنىڭ سەنئەت ماھارىتىدىن ئۆزۈمنى يوقۇتۇپ، خىياللار دۇنياسىغا غەرق بولغۇ. نىمدا ئۇسسۇلغا تارتقان كىمدۇر بىرنىڭ تويىدىن كىيىن: «سەندە ئىشقى دېگەن نەرسە يوقتە؟! ئۆمرۈڭدە قولۇڭنى كۆتۈرۈپ باق. قان نەرسە ئەمەسسەن!» دېگىنىدىن ئاشۇ «مەڭگۈلۈك ئىشقى - پىراق» نىڭ مەنىسىنى ھېس قىلغانىدىم: ئۇ بىردەملىك بەدەننىڭ، قاش - كۆزنىڭ ھەرىكىتى بولماستىن، بەلكى يۈرەكتىكى ئۆچ-مەس - ئۆغمەس بىر ئوت ئىدى!

ئەنە شۇ ئوتتىن لاۋالار ئېتىلىپ چىقاتتى، ئۇ ئۇلغىيىپ، ئىنسانلارنىڭ يۈرەكلىرىگە تۇتۇشۇپ كېتەتتى. «ئۈچ پەدە» - سەنەمەجىنىكامنىڭ يۈرەكىدىكى ئوتلارنىڭ ئىچىدە باشقىلارنىڭ يۈرەكىگە تۇتۇشالغىنى ئىدى. ئەلنىڭ - خەلقنىڭ يۈرەكىگە ياقىنى ئىدى. شۇڭلاشقا، ئەللەر ئۇنى ھەر سورۇندا ئۆزىگە ھەمراھ قىلاتتى، ئۆزىنىڭ دەرد - ئەلەملىرىگە ئۇنى قوشماقچى بولاتتى، ئۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىگە تەسەللى ئىزدەيتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن قەلبىدىكى چەكسىز تىراگېدىيەلەرگە مەنلەرنى ئىزدەيتتى ۋە تىراگېدىيەدە بولسىمۇ ئوخشاپ كەتكەن قىسمەتلىرىدىن قانائەت ھېس قىلىشاتتى ... مانا بۇلار سەنئەتنىڭ، بىر سەنئەتكارنىڭ تەسىرى ۋە قىممىتى ئىدى. گەرچە كىيىنكى كۈنلەرگە كەلگەندە «ئۈچ پەدە» گە تەقلىد قىلىنغان «بىر پەدە»، «ئىككى پەدە»، «تۆت پەدە» ... دېگەندەك پەدىلەر مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، بۇ خۇددى «دونكخوت» دېگەن ئەسەرنىڭ ساختىسىدەك ئا-سانلا مەغلۇب بولۇپ، يەنىلا ھەقىقىي سەنئەت ئەسىرى بولغان «ئۈچ پەدە» يۈرەكلەرنى زىلزىلىگە سېلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئىزاھ: مىسرالار «ئۈچ پەدە» ۋە «دوست خېنىم» دىن ئېلىندى.

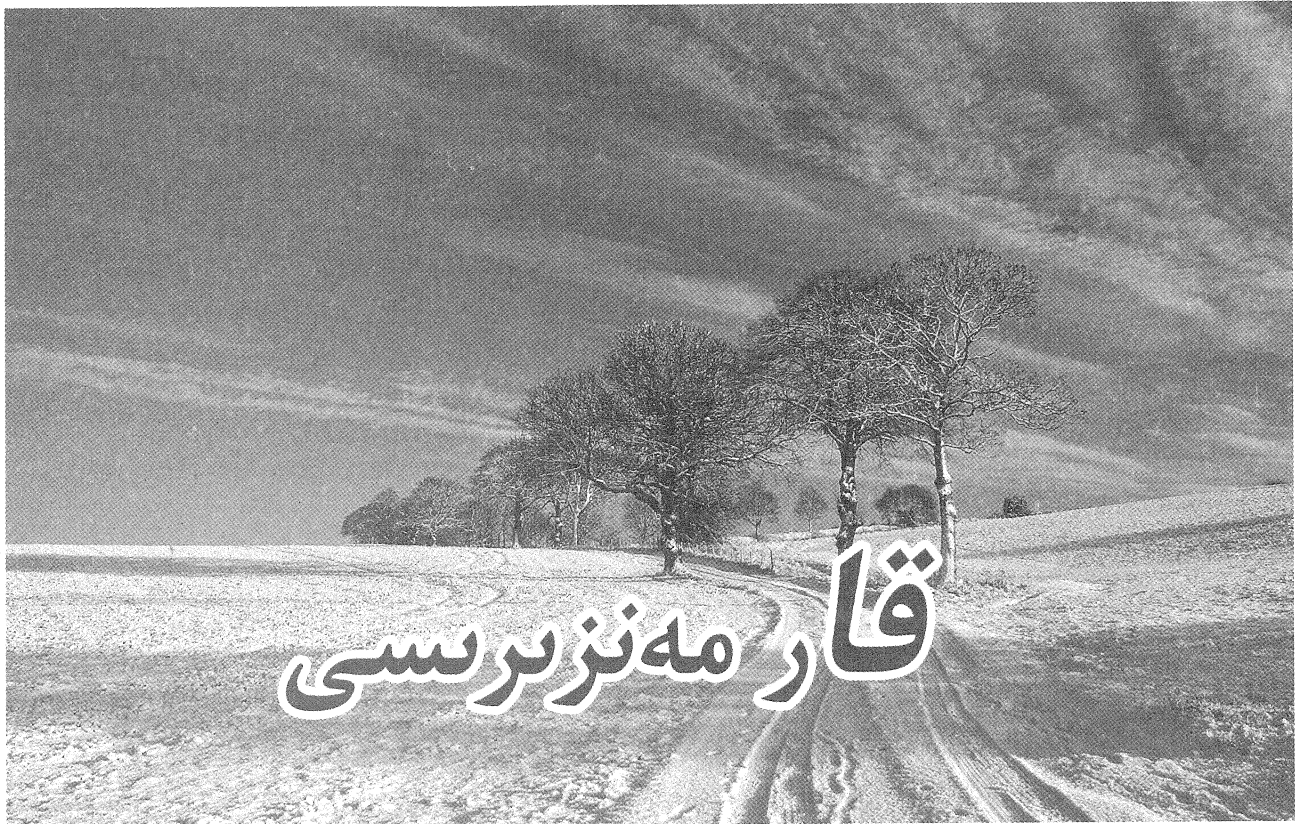
خالاش - خالىماسلىق، ئىرادە قىلىش ۋە ئىرادە قىلالماسلىق... قاتارلىق توقۇنۇشلارنىڭ ھەممىسىدە ئىنسان پەقەت ئىنسانلىق بولۇپ، ئەنە شۇ ئىنسانلىق، مەرىپەت، يۈكسىلىشكە بولغان تەلپۈنۈش... مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئەركىنلىككە بولغان تەلپۈنۈش ئىنساننى پەرىشتىلەردىنمۇ ئۈستۈن قىلغان. ئەنە شۇ يۈكسەك غايە بىر زامانلاردىكى قۇللۇق تۈزۈمىدىكى ئىنسانىيەتنى بۇگۈنكىدەك قۇللۇقتىن پۈتۈنلەي ئازاد بولغان بىر مەدەنىيەت دۇنياسىغا باشلاپ كەلدى. ئەمدىلا تۇغۇلغان بوۋاقلاردىكى ئىنسانلىقنىڭ، ئۇلاردىكى چەكسىز ئىمپۇنتىت كۈچىدىن، ئۇلار-دىكى ئالەمگە بولغان تەلپۈنۈشتىن بۇنى تېخىمۇ ھېس قىلىپ يېتەلەيمىز. سىز كىچىك بىر بالىنى رامكىغا سولايلايمەن دەپ ئويلايمىز؟ دەرد - ئەلەملەر بىر قەپەسكە ئوخشايدۇ، ئىنسان بۇنىڭ يېپىشاغۇ تورلىرىدىن چىقىپ كېتىشىنى ئويلايدۇ، ئۇنىڭ دىن قۇتۇلۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. «كۆڭلىدىكى ئىش» نى قىلىش گەرچە ئىنساننى دەرد - ئەلەمدىن قۇتۇلدۇرۇپ كېتەلمەسمۇ، لېكىن، ئىرادە ئەركىنلىككە باغلانغان قىممەتنى بىلەن ھەقىقىي ئەركىنلىكنىڭ بىر قىسمىنى ھېس قىلدۇرۇپ، قەلبتىكى ئەركىنلىككە، ئازادلىككە يول ئاچىدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن ئادەمنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى ئىنسانىيەت بەدىئىي ئەسەرلىرىدىكى مەڭگۈلۈك تېما بولغان مەڭگۈلۈك مەنىلەرگە قوشۇلۇپ كېتىدۇ:

دۇتتارم ئون بەش پەدە، باش پەدە يامان يەردە،
ئوينىغىلى قوبىماسەن، كۆڭلۈم خالىغان يەردە.

6

ئىشتارچىدىن چىققان خەلق سەنئەتكارى سەنەمەجىنىكام توغرىسىدا كىچىكىمىزدە ھەر خىل گەپنى ئاڭلايتتۇق، بەزىسىگە ھەتتا ئىشەنگۈمۈز مۇ كەلمەيتتى:

- سەنەمەجىنىكامسىز ئاتۇشتا توي قىزمايدۇ.
- سەنەمەجىنىكام دۇتتار چېلىشقا شۇنداق ئۇستا!
- بىر قېتىم مۇنداق بوپتىكەن: سەنەمەجىنىكام قەشقەردە بىرى بىلەن ئۇسسۇل ئويناشتا بەسلىشىپ قاپتۇ، قارشى تەرەپ دۇتتارنى بىر كىچىك چاپتۇ، سەنەمەجىنىكام بولسا بىر كىچىك ئۇسسۇل ئويناپتۇ، ئاخىرى، ھېلىقى دۇتتارچى ھېرىپ كېتىپ چېلىشقا خوش ياقماي، پەقەت تىرىك - تىرىكلا قىپ قويۇپ چېلىۋېرىپتۇ. سەنەمەجىنىكام بولسا توختىماي ئوينىۋېرىپ، ئاخىرى يېڭىۋاپتۇ...
- ماڭاۋا ساراڭ، نەدە شۇنداق گەپ بار، پەقەت ساراڭ

(ھېكايە)

ياسىنجان سادىق چوغلان

بىر قەدەم - بىر قەدەمدىن ئىلگىرىلەيدۇ. شۇنىڭغا باقماي ئالدىدىكى ئاپتوموبىللارنى «يول بوشات» دېگەندەك توختىماي سېگىنال بېرىشىدۇ. بۇ سېگىناللارنىڭ ھەيۋەتلىكلىرى داڭلىق ماركىلىق ئېسىل ئاپتوموبىللارنىڭ ھۆر-كەرەشلىرىدەك، ئاجىز - ناللىكلىرى ئادەتتىكى، نىمە كەش ئاپتوموبىللارنىڭ ئاۋازىدەك تۇيغۇ بېرىدۇ. ھەئە، ئاشۇ ئاپتوموبىللارنىڭمۇ ئېسىللىرى، ئادەتتىكىچىلىرىگە، يېڭىلىرى، نىمەكەشلىرىگە غادىيۋاتقاندا، ھۆر كىرەۋاتقاندا...

قار لەپىلدەپ يېغىۋاتاتتى.

ئادەملەرمۇ، ئاپتوموبىللارمۇ سوغۇقتىن تېزىرەك قۇتۇلۇش كويىدا مەنزىلگە ئالدىرىشىدۇ. بىر - بىرىدىن يول تالىشىدۇ. خۇددى بىر - بىرىدىن كاتتىلىق، نوچىلىق تالىشىۋاتقاندا. ھەئە، ئۇ ئۈشمە يولنىڭ ئېغىزلىرىدا، ئىچىدىكى پەلەمپەيلەردە، پىيادىلەر يولىنىڭ گىرۋەكلىرىدە بىر پارچە كارتون قەغەزنىڭ ئۈستىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان تىلەمچىلەرلا بۇ مۇدەھىش سوغۇققا جەڭ ئېلان قىلىۋاتقان قەھرىمانلاردەك تۇيغۇ بېرىدۇ...

قار ئاسپاننىڭ قانداق يېرىدىن ياغدىغاندۇ؟ ياغسا - ياغسا نېمىشقا تۈگىمەيدىغاندۇ؟ قىشتا يېغىپ بولالماي قال.

قار لەپىلدەپ يېغىۋاتاتتى.

ئېگىزلىرى غادا يىغاندا، پاكىرلىرى مۈكچەيگەندەك كۆرۈنىدىغان سانجاق - سانجاق بىنلار شەھەرنىڭ كوچا - رەستىلىرىدە ھاشار چۈمۈللىرىدەك ئۆتۈشۈپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ خۇلقى - مەجەزىگە ماسلىشىپ قالغاندەك تۇيغۇ بېرەتتى. ھەئە، ھاشار چۈمۈللىرى جېنىدا ئۇدۇل كەلسە بىر - بىرى بىلەن سالاملىشىپ، كۆرۈشۈپ ماڭىدۇ. لېكىن بۇ شەھەرنىڭ ئادەملىرى ئۇنداق ئەمەس. بىر - بىرىگە پەرۋاسىز، يات نەزەردە قارىشىپ ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ. خۇددى سوغۇق ھاۋا ئۇلارنىڭ يۈرىكىدىكى مېھىر - مۇھەببەتنى مۇزلىتىۋەتكەندەك. ئىككى كۈندىن بېرى لەپىلدەپ يېغىۋاتقان قار ھېچ توختايدىغاندا ئەمەس، خۇددى شەھەردىكى بۇ مەشئۇم سوغۇقلۇقنى بىراقلا كۆمۈۋەتمەكچى بولغاندەك. بويۇن، ئېغىز - بۇرۇنلىرىنى شارپا بىلەن ئوراپ، يۇڭ، خىرۇم، مامۇق پەلتۇ - چا - پانلارغا قىمىدىغان ئادەملەر، مۇز تۇتۇپ غىلتاڭ بولۇپ كەتكەن يولدا تېيىلىپ كېتىشتىن ئېھتىيات قىلىشىپ ئاۋايلاپ مېڭىشانتى. چوڭ يولغا پاتماي قالغان ئاپتوموبىللارمۇ ھاۋا ئوچۇق كۈنلەردىكى سۇر - ھەيۋىسىنى يوقاتقان بولۇپ خۇددى مۈشۈكنىڭ شەپسىنى سەزگەن چاشقانلاردەك

شۇڭا تۇنجى سەزگۈ كۆزدۇر. كۆز كۆرسە كۆڭۈل كۆزد-
 دۇ، كۆز تونۇسا يۈرەك تونۇيدۇ. مېھىر - مۇھەببەتتە-
 مۇ، غەزەپ - نەپرەتتىمۇ ھاياتلىق ۋە ئۆلۈمنىمۇ كۆز
 ئەڭ روشەن ئىپادىلەپ بېرەلەيدۇ. ئادەملەر مېھىر - مۇ-
 ھەببەتتىن پەيدا بولغان. مېھىر - مۇھەببەتتىن ئاۋۇيدۇ،
 مېھىر - مۇھەببەتتىن روناق تاپىدۇ. ئەمما، بۇ شەھەر-
 دىكى مېھىر - مۇھەببەت ئاشۇ لەپىلدەپ يېغىۋاتقان قار-
 نىڭ سوغۇقىدا مۇزلاپ كەتكەندەك تۇيغۇ بېرىدۇ. باي -
 زەردارلارنىڭ ئېسىل پىكاپلارغا سالاپەت بىلەن چىقىپ،
 چۈشۈشلىرى سوغۇقتىن قورقىغانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ.
 دۇ. ئۇلارمۇ توغىدۇ، مۇزلايدۇ. مەيلى روزىغىنى ئۇ-
 دۇلۇق غەملەۋاتقانلار بولسۇن، مەيلى كۈندىلىك روزد-
 غارنىڭ ھەلەكچىلىكىدە تىپىرلاۋاتقانلار بولسۇن، مەيلى
 بۈگۈنلۈك روزىغىغا موھتاج بولۇپ ياشاۋاتقانلار بول-
 سۇن ئوخشاشلا توغىدۇ، مۇزلايدۇ. تىلەمچىلەرنىڭ داغ
 يەردە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشمۇ سوغۇقتىن قورقىغانلىقىدىن
 ئەمەس. ئۇلارمۇ توغىدۇ، مۇزلايدۇ. ھەئە، ئادەملەرنىڭ
 سوغۇقتىن توغلاپ كېتىشى ھېچ گەپ ئەمەس. مۇھىمى
 ئادەمىلىك ھېس - تۇيغۇلىرى، مېھىر - مۇھەببەتتىننىڭ
 مۇزلاپ كېتىشى.

قار لەپىلەپ يېغىۋاتاتتى.

قارنى ياخشى كۆرىمەن. شۇڭلاشقا توغلاپ كەتسەم-
 مۇ پەرۋا قىلماي سىرتقا چىقىۋېلىپ قار مەنزىرىسىنى تا-
 ماشا قىلغاچ قارغا يانداش خىياللارنى سۈرىمەن. گاھىدا
 پىيادە، گاھىدا كوچا ئاپتوبۇسىدا ماڭغاچ ئۆزگىچە ھا-
 سلاتلارغا ئېرىشىمەن.

كوچا ئاپتوبۇسىنىڭ ئىچى ئۇنىڭغا ئورنىتىلغان پار-
 ۋايدىن ئەمەس، قىستىلىشىپ چىققۇالغان سانجاق - ساند-
 جاق ئادەملەرنىڭ تىنىقىدىن ئىسسىپ كەتكەندەك قىلاتت-
 ى. يولۇچىلار ئاپتوبۇس قوزغالغاندا، تورمۇز لانغاندا يى-
 قىلىپ چۈشمەسلىك ئۈچۈن تۇتقۇچىلارغا مەھكەم ئېسىلىش-
 قان. شۇنداقتىمۇ بىر - بىرىگە سۈركۈلۈپ، سوقۇلۇپ
 كېتىشتىن بىر - بىرىنىڭ پۇتغا دەسسۈۋېلىشىدىن ساقلا-
 نغىلى بولمايدۇ. ئەمما، خېلى قاتتىق دەسسەلىش، سوقۇ-
 لۇشلارغىمۇ پەرۋا قىلمايدۇ. ئاپتوبۇسنىڭ سىرتىدا بۇنداق
 كىچىككىنە سۈركىلىش، سوقۇلۇش، دەسسەلىشلەر خېلى
 چوڭ كۆڭۈل ئاغرىقلىرىغا، تىل - ھاقارەت، مۇشتلى-
 شىشلارغا سەۋەب بولۇشى مۇمكىن. ئەمما ئاپتوبۇسنىڭ
 ئىچى ئۇنداق ئەمەس. مىللەت، جىنسى، ياش پەرقى ئايد-
 رىشماي بىر - بىرىگە يول قويۇشىدۇ، ئەپۇ قىلىشىدۇ.
 چۈنكى كوچا ئاپتوبۇسىنىڭ تۈر - پەگاسى يوق. ئۇنىڭغا
 چىققان يولۇچىلارنىڭمۇ يۇقىرى - تۆۋىنى يوق. كوچا
 ئاپتوبۇسى ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى مىللەت، جىنسى، ياش
 پەرقىنى، ئۇرۇن - مەرتىۋە ئېغىنى يوق قىلىۋەتكەن. تى-
 نىقىلىرىدىن پەيدا بولغان ھارارەت يۈرىكىدە مۇزلاپ
 كەتكەن مېھىر - مۇھەببەت ھېسىلىرىنى ئېرىتىۋەتكەن.

غانلىرى يازدا ئېرىپ يامغۇر بولۇپ چۈشەمدىغاندۇ؟...
 كىچىك ۋاقىتىدا ئانام ئېيتىپ بەرگەن مۇنۇ چۆچەك ھې-
 لىمۇ يادىمدا: بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا ئاسماندىن قىش
 پەسلىدە قار ئەمەس ئاپپاق ئۇن، ياز پەسلىدە يامغۇر
 ئەمەس سۇ مېيى ياغارمىشكەن. كىشىلەر قىش پەسلىدە
 ياغقان ئۇنلارنى سۇپۇرۇپ تاغدەك دۆۋىلىۋالسا، ياز
 پەسلىدە ياغقان مايلارنى كۆلچەكلەرگە قاچىلىۋالارمىش-
 كەن. شۇ سەۋەبتىن يېمەك - ئىچمەكتىن غەم قىلماي،
 بىر - بىرىگە موھتاج بولماي، باي - كەمبەغەللىكىنى،
 يۇقىرى - تۆۋەنلىكىنى بىلمەي ياشايمىشكەن. ھەئە،
 ئۇلار ئۆزلىرىنى ئادەم ئاتا بىلەن ھەۋۋا ئانىنىڭ پە-
 زەنتلىرى دەپ بىلىپ مىللەت، قوۋم، جىنسى ئايرىماي
 قان - قېرىنداش، ئۇرۇق - تۇغقانلاردەك مېھىر بېرىد-
 شىدىكەن. ئۇلار راھەت - پاراغەتكە شۇنچىلىك ئۆگىنىپ
 كەتكەنكى نە ئەمگەكنىڭ، نە دېھقانچىلىقنىڭ جاپاسىنى
 بىلمەيدىكەن. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر ئايالنىڭ
 ئىچى سۈرۈپ توختىماي تەرەت قىلىپ قويۇپتۇ. ئۇ ئايال
 جالما ياكى لاتىنىڭ ئورنىدا بالىسىنىڭ قوڭىنى تەۋەگىدىكى
 قۇيماق بىلەن ئېرتىپتۇ. ئۇنىڭ بۇ قىلمىشىدىن قاتتىق
 غەزەپلەنگەن تەڭرى، قىش پەسلىدە ياغدىغان ئۇنى
 قارغا، ياز پەسلىدە ياغدىغان سۇ مېيىنى يامغۇرغا ئايلاند-
 دۇرۇۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئادەملەرنىڭ جاپا - مۇشەق-
 قەتلىك كۈنلىرى باشلىنىپتۇ. يۈرىكىدىكى مېھىر - مۇھەب-
 بەت كۆتۈرۈلۈپ، بىر - بىرىدىن نىسۋە، يۇقىرى -
 تۆۋەنلىك تالىشىدىغان، ئاچكۆز، ئىنسابسىز، ھاكاۋۇر،
 ئاتكاچى بولۇپ كېتىپتۇ ...

ناۋادا، ھازىر يېغىۋاتقان مۇشۇ قار قايتىدىن ئۇن
 بولۇپ ياغسا بۇ شەھەرنىڭ ئادەملىرى قانداق قىلار بول-
 غىتىتى؟ بىر - بىرىگە مېھىر - مۇھەببەت بېرىپ، بىر -
 بىرىنىڭ ئادەملىك ھەقلىرىگە رىئايە قىلىپ ياشار بولغىي-
 مىدى ياكى ھېلىقى ناشۇكۇر ئايالدىن ئىبەرەت ئېلىپ،
 مېھنەتسىز كەلگەن نېمىئەتلەرنىڭ قەدرىگە يېتەر بولغىي-
 مىدى ۋە ياكى بالىسىنىڭ قوڭىنى قۇيماق بىلەن ئېرتىد-
 غانلار يەنە چىقار بولغىمىتى؟ ...
 قار لەپىلدەپ يېغىۋاتاتتى.

ئېسىل كىيىملەرگە ئورۇنۇپ غادىيىپ كېتىۋاتقانلار-
 نىڭمۇ، نېمەكەش، يېلىڭ كىيىملەرگە قېمىدىلىپ مۇكچىيىپ
 قالغانلارنىڭمۇ ئۈستى - بېشىغا قار تۈزۈندىلىرى ئوخ-
 شاش چۈشۈۋاتاتتى. ئەمما غادايدىغانلارنىڭ مۇكچەيگەن-
 لەرگە قارار كۆزى يوق. قەدەمدە بىر دوقۇرۇشۇپ تۇ-
 رىدۇيۇ سالامغا تاۋى يوق. كۆرۈشمەيدۇ، ئەھۋاللاشمايد-
 دۇ. بىر زېمىندا، بىر شەھەردە ياشمايۋاتقاندا، بىر
 كوچىدا تەڭ ماڭمايۋاتقاندا. ھەئە، تەڭرى ئادەمنى
 لايدىن ياسىغاندا روھنى كۆزىدىن پۈۋلەپ كىرگۈزگەن.

ئاپتوبۇسنىڭ سىرتىدا قار لە - بىلدەپ يېغۇئاتاتتى.

بەستىلىك كېلىشكەن يىگىت ئاپ - توبۇسنىڭ چۈشۈشى ئىشىكىگە يېقىن جايىدىكى تۇتقۇچقا ئېسىلىپ تۇراتتى. يېنىدىكى غۇنچە بوي، نازاكەت - لىك قىز بولسا ئۇنىڭ بىر قولىغا ئېسىلىۋالغانىدى. ئۇلار بىر - بىرىدە گە مېھرىلىك قارىشاتتى، پىچىرلى - شاتتى، ناتىلىق كۈلشەتتى. يىگىتنىڭ قارچۇغا كۆزلىرىدە ئەرەكلەرگە خاس تەمەننا، قىزنىڭ چوڭ - چوڭ شەھلا كۆزلىرىدە تەسۋىرلىگۈسىز بىر خاتىرجەملىك بالقىتتى. ئاپتو -

— ئولتۇرمايمەن، ئورۇندۇقنى يېنىڭدىكى ئاۋۇ بو - ۋايفىا بوشتىپ بەر.

يىگىت خالىمىغان ھالدا ئورنىدىن تۇردى. يۇقىرى گىرادۇسلۇق كۆزەينەك تاقىۋالغان بوۋاي «رەھىمەت» دېگەن سۆزنى ئۇيغۇرچە بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلغىنىچە ھارغىن گەۋدىسىنى ئورۇندۇققا يۆلىدى.

ئاپتوبۇس قوپال سىلكىنىپ قوزغالدى. كىملىرىدۇر كىملىرىگە سوقۇلدى. كىملىرىدۇر كىملىرىنىڭ پۇتىغا دەسسە - ۋالدى. ئەھمما ھېچكىم غۇدۇرمىدى. كۆزلەر، چىرايىلاردىنمۇ نازارلىق تۇيغۇلىرى بالقىمىدى. ھېچكىم ھېچكىمدىن ئو - رۇندۇق تالاشمىدى. چۈنكى بۇ تۆر - پەگاسى يوق كوچا ئاپتوبۇسى ئىدى. ئۇنىڭدا ھېچكىم ئۆزىنى يۇقىرى - تۆ - ۋەن ھېسى قىلمايتتى. مىللەت، جىنسى، ياش پەرقى ۋاقىت - لىق ئۇنتۇلغانىدى. تالا مۇزدەك سوغۇق ئەھمما ئاپتوبۇس - نىڭ ئىچى يولۇچىلارنىڭ تىنىقىدا ئىلىلىپ قالغانىدى.

سىرتتا قار لەپىلدەپ يېغۇئاتاتتى.
— سوغۇقمۇ توغىدىكەن ھە ئاغىنىلەر؟
دەققىتىم ئاپتوبۇسنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان تۆت يىگىتكە بۇرالىدى.

— نېمانداق پەلپەتەش گەپ قىلسەن ھاي لاخقا؟
— كاللىسى يوق غۇرۇزەك، ئۆز گەپ قىلىۋاتمەنغۇ؟
— ئەھمەسە نېمە دېگىنىڭ ئۇ؟
— شۇ دەپمەنغۇ، سوغۇق توغمىغان بولسا ئىشىكىنى ئې - چىپ بولغۇچە ئاپتوبۇسنىڭ ئىچىگە كىرىۋالماستى بولغىيىتىتى. ئىشەنمەسەڭ ئۆيۈڭگە بارغاندا ئىشىك - دېرىزىنى ئېچىپ سىناپ باق.

يىگىتنىڭ ساددا چۈشەندۈرۈشلىرىدىن دوستلىرىمۇ، ئەت - راپىدىكى يولۇچىلارمۇ پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى.
— كاللىسىنىڭ ئازراق سۈيى بار بۇ ئاداشنىڭ.
— ياق، خاتلاشتىڭ. بۇ لاخقا نەسەۋۇرغا ئاشۇنداق باي.

بۇس تورمۇز قىلمۇيدى يىگىت تەڭپۇڭلۇقنى يوقاتقان قە - يابەتتە كۆكرىكىنى قىزغا يېقىشقا ئۇرۇندى. ئەھمما قىز چاق - قانلىق بىلەن ئۆزىنى قاقچۇردى، نازارلىق تۇيغۇلىرى ئۇچقۇندى. چىرايلىق لەۋلىرىنى ئۇشلىغىنىچە پىچىرلى - دى:

— قىلىقسىز!
يىگىت قىزنىڭ كۆزىگە ئاشىقلارچە تىكىلىپ تۇرۇپ ھىجايىدى.

— تىللىمىغىنا، ئەر كىلەپ قويدۇم.
— جايىنى تېپىپ ئەر كىلەسەن.
— بىلىدىم.
قىز بىزارلىق بىلەن سىرتقا قاراپ قويۇپ غۇدۇردى:
— ئەجەب بىر ئاستا ماڭدى بۇ ئاپتوبۇس. ساكەت نەچچە بولدى؟

يىگىت، ئۆزۈڭ كۆرۈۋال دېگەننى قىلىپ بىلىكىدىكى سائەتنى قىزغا كۆرسىتىپ قويدى.
— ۋىيىيەي، شىنجاڭ ۋاقتى ئىشلىتىدىكەنەن - ھە؟
قىزنىڭ تەلەپپۇزىدا ھەيران قېلىشتىن كۆرە مەسخىرە كۈچلۈك ئىدى.

— ئۇرۇمچى ۋاقتى دېگىنەنە گاچا، — دېدى يىگىت پەرۋاسزلىق بىلەن.
— ئىككىسى بىر گەپ، — دېدى قىز تەن بەرمەي.
— ياق، بىر گەپ ئەمەس گاچا.
— دۆت، كالۋا — دېدى قىز نازلىق كۈلۈپ.

ئاپتوبۇس سىلكىنىپ - سىلكىنىپ توختىدى. مەنزىلگە كەلگەن يولۇچىلار چۈشۈشكە، يېڭى بىر مەنزىلنى نىشانلى - ھان يولۇچىلار چىقىشقا باشلىدى. يىگىتنىڭ يېنىدىكى ئو - رۇندۇق بوشىغانىدى. يىگىت چاققانلىق بىلەن ئولتۇرۇۋې - لىپ تۇرۇپ قىزغا قارىدى:
— كىلە، بۇ ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋال.

رۇشقا، سۇرگىلىپ، سوقىلىپ، دەسسلىپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. ھېچكىم - ھېچكىمدىن ئاغرىنمايدۇ. ئەمما ئاپتو- بۇس ئاخىرقى بېكەتكە كەلگەندە يولۇچىلار تولۇق چۈ- شۈپ كېتىشىدۇ. ئۆزىدە تۇر - يەڭگە ھازىرلىمىغان، يو- لۇچىلارغا يۇقىرى - تۆۋەنلىك ھېس قىلدۇرمايدىغان، سوقۇلۇش، قىستىلىش، دەسسلىش يۈز بەرسىمۇ ئەيۇ قىلغۇ- زۇۋىتىدىغان بۇ قاتناش قورالنىڭ مۇساپىسى گاشۇنداق تولى- مۇ قىسقا بولىدۇ. ھەئە، كوچا ئاپتوبۇسى لىپمۇلىق مېھرى - مۇھەببەتنى ئېلىپ، ئېغىر گەۋدىسىنى سۆرىگىنىچە ئاستا كې- تىپ قالدى. ئەمما، تالا تولىمۇ سوغۇق ئىدى.

قار لەپىلدەپ يېغىۋاتاتتى.
ئاپتوبۇس ئىچىدە خېلىلا ئىللىپ قالغان ۋۇجۇدۇم بىردىنلا مۇزلاشقا باشلىدى. سوغۇق بايامقىدىن خېلىلا كۈچىيىپ قالغاندەك، شەھەر تېخىمۇ بەك مۇزلاپ كەت- كەندەك قىلاتتى. بىرلىرى غادايفان، بىرلىرى مۇكچەيگەن ئادەملەر ھاشار چۇمۇللىرىدەك توختىماي ئۆتۈشۈپ تۇ- راتتى. ئەمما ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ئاشۇ ھاشار چۇمۇللىرى- نىڭ پەزىلىتى پەقەتلا يوق ئىدى. ھەئە، ئادەملەر شەھەر- نىڭ يۈرىكى. ئاشۇ يۈرەك ھەرىكەتتىن توختىمايدىكەن، شەھەر ئەبەدىي مۇزلىمايدۇ. زېمىستاننىڭمۇ باھارى بار دەيدىغۇ ئاتا - بوۋىلار. زېمىستان قانچە ئۇزۇن دا- ۋاملاشمىسۇن، شۇبىرغان قانچە كۈچەيمىسۇن باھار ھامان كېلىدۇ. باھار تىنقى بىلەن دەل - دەرەخ، گۈل - گە- يىھ، مەۋجۇداتلار قايتىدىن بىخلانغان، ئويغانغانغا ئوخ- شاش، يۈرەكلەردە مۇزلىغان مېھىر - مۇھەببەتلەرمۇ ئاستا - ئاستا ئېرىيدۇ. يۈكسەك ئارمانغا تەلپۈنگەن يو- رەكلەر ھامان مېھىر - مۇھەببەتلىك بولىدۇ.

قار لەپىلدەپ يېغىۋاتاتتى ...

2015 - يىلى 1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، ئۈرۈمچى

— نەپەككۇرى غەلىتىرەك دېگىنە.
— شۇڭا بىزگە قارىغاندا ئۇنىڭ سىزغان رەسىملىرى مۇئەللىمگە بەك يارايدۇ ئەمەسمۇ؟
— شۇنداق قىلىپ سەن ماي بويىقىنى تاللىۋالدىڭمۇ؟
— ھەئە، ماي بويىقى سىزىمەن ئەمدى.
— ئۇنداق بولسا، يېتەكچى مۇئەللىمنى قايتا تاللى- ساڭ بولامدىكىن؟

— نېمىشقا؟
— مۇزەپپەر مۇئەللىم دۇغ بويىقى سىزدىكىن.
— نۇرئەلى، قىشلىق تەتىلدە كىم بىلەن بىللە رەسىم سىزاي دەيسەن؟
— شىرزات بىلەن.

— قوشنا سىنىپتىكى ھېلىقى ئاۋاقما؟
— شۇنداق، مەنزىرىنى بەك پەيزى سىزدۇ ئۇ.
— تېخنىكىسىغۇ راست يۇقىرى. ئەمما بېسىپ ئول- تۇرغۇدەك قوڭى يوقتە ئۇ ئاداشنىڭ.

ئاپتوبۇس سىلكىنىپ - سىلكىنىپ توختىدى. مەنزىلا- گە كەلگەن يولۇچىلار چۈشۈشكە باشلىدى. تۇيۇقسىز كۆ- زۇم ئاپتوبۇستىن چۈشۈپ كېتىپ بارغان بايقى كېلىشكەن يىگىت بىلەن نازاگەنلىك قىزغا چۈشۈپ قالدى. قىز، يى- گىتنىڭ قولىغا ئېسىلغىنىچە سول پۇتىنى سۆرەپ چۈشۈۋا- تاتتى. ئۇزۇن مامۇق پەلتوسىنىڭ ئېتەكلىرى ئۇنىڭ ئاشۇ يالغان پۇتىنى يوشۇرۇپ قالايمىغاندى. مەنمۇ ئاپتوبۇس- تىن چۈشۈپ كېتىش ئۈچۈن، ئىشىك تەرەپكە سۈرۈلۈدۈم. سۈرۈلۈپ كېتىپ بېرىپ، بىرسىنىڭ پۇتىغا دەسسۋالدىم. ئەپۇ سوراش ئۈچۈن دەررۇ بېشىمنى كۆتۈردۈم. ئالدى - كەينىم، ئوڭ - سولۇمدا ئادەم بار. ئەمما ماڭا نازازلىق بىلەن تىكىلگەن بىر مۇ چىرايىنى كۆرەلمىدىم. ھەئە، ھەر- بىر بېكەتتە يولۇچىلار ئالمىشىپ تۇرىدۇ. ئاپتوبۇسنى چۆ- رىدەپ قويۇلغان ئورۇندۇقلار ئاساسەن بوش قالمايدۇ. ئورۇندۇق يېتىشمىگەنلەر ئۆرە تۇرۇشقا، قىستىلىپ تۇ-

«نەپەككۇر» ئالاھىدە سانىمىزنىڭ ئەسەر قوبۇللاش ئادرېسى:

ئۈرۈمچى شەھىرى تەڭرىتاغ رايونى قۇرۇلۇش كوچىسى 320 - نومۇر چىڭجى سارىيى 6 - قەۋەت 601 - بۆلەك «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرناللار نەشرىياتى ئۇيغۇر نەھرىر بۆلۈمى «نەپەككۇر» ئالاھىدە سانى نەھرىر ئىشخانىسى

ئادرېسىمىزنىڭ خەنزۇچە يېزىلىشى:

乌鲁木齐市天山区建设路320号成基大厦6楼601室《新疆青年》杂志社维文编辑部《哲思》增刊部

پوچتا نومۇرى: 830002 نېلېفون: 0991 - 2817081 ئېلخەت: tepekkur@126.com QQ: 910006891

ئالاقلاشقۇچى: تۇرسۇن قۇربان كۈلېتى

تاغامنىڭ ھېكايىسى

(ھېكايە)

زۆھرە گۈل ئابدۇۋاھىد

قوشىۋىتىلگەن ئاھالىلەر كومىتېتىدا پۈتتۈرۈپ كېلىدىغان ئىشقا باشلىقىمىز رىشات ئىككىمىزنى بەلگىلىدى. ۋەزىپىنى تاپشۇرۇپ، ۋېلىپلا، ئىدارىنىڭ ھويلىسىدا بىزنى ساقلاپ تۇرغان پىكاپقا ئولتۇرۇپ قوشىۋىتىلگەن ئاھالىلەر كومىتېتىغا قاراپ ماڭدۇق. شەھەر ئىچىدە ماشىنىلار كۆپ بولغاچ، قەدەمدە بىر توشۇلۇپ، ئون مىنۇتتا بېرىپ بولىدىغان يەرگە يېرىم سائەتتەمۇ يېتىپ بارالمايدىغان ئاتاتتۇق.

شوپۇر ماشىنا توشۇلىدىغان بۇنداق ئاۋازىچىلىققا كۆنۈپ قالغان بولسا كېرەك، مېنىڭ جىلە بولۇپ، ئالدى - ئارقامغا قاراپ غۇدۇڭشۇپ ئولتۇرغىنىم بىلەن كارى يوق ئالدىغا قاراپ ھېسسىياتسىز ھالەتتە ئولتۇراتتى. رىشاتمۇ بېشىنى كۆتۈرمەي، تېلېفونىنى ئويىناپ ئولتۇراتتى. مانا پىكاپ 100 مېتىر ماڭمايلا يەنە توشۇلدى. ئالدىدا قاتار تۇرغان ماشىنىلارغا قاراۋېرىپ، ئىچىم پۇشۇپ ئارقامغا ئۆرۈلۈپ قارىدىم. ئارقىدىمۇ ئوخشاشلا ماشىنىلار قاتار تىزىلىپ تۇراتتى. شۇنداق قاراۋېتىپ ياندىكى پىيادىلەر يولىدا بىر يىگىتنى قولتۇقلاپ كېتىۋاتقان ئايالمنى كۆرۈپ قالدىم. توۋا! كۈپكۈندۈزدە - چوڭ كوچىدا ئەيمەنمەي بىر يىگىتنى قولتۇقلاپ كېتىۋاتقىنىنى قارا! خاتا كۆرۈپ قالمىدىغاندىمەن؟! مەن كۆزۈمنى چىچىقلىتىۋېتىپ قايتا قارىدىم. خاتا ئەمەس، ئايالسىم دەل ئۆزى شۇ. ئاۋۇ بويىدىن ئارتىلىدۇرۇپ ئېسىۋالغان، ھەر بىر قەدەم ئېلىشىغا ماسلىشىپ، يانپىشىدا لىرىدىكىلىق چايقىلىپ تۇرغان مېغىز رەڭ سومكىنى تېخى ئالدىنقى يەككەشەنبە بىللە بازار ئايلىغاندا سېتىۋالغان. ئۇچىسىدىكى قىزىل رەڭلىك چاپان، پۈتتىكى كالتە قونجىلىق ئۆتۈك ھەممىسى ماڭا تونۇش. ئاۋۇ قولتۇقلاپ كېتىۋاتقان يىگىت كىم؟ پىكاپتىن چۈشۈش ئۈچۈن قولۇم تۇتقۇچقا باردى، پۈتۈم قەيەردىكىلىكىم پىكاپتىن چۈشۈپتۇ. كۆز ئالدىمغا ئاغزىدىن قان ساقىغان ھالدا سۇپىدا ياتقان تاغام بىلەن «بىر ئىناق ئائىلە قۇرۇش سەلتەنەتلىكى دۆلەت قۇرۇشىنىمۇ تەس» دەپ ساقىلىنى سېلىۋاتقان بوۋام كەلدى. شەيتىنىمغا ھاي بېرىپ، ئالدىمغا قاراپ لېۋىمنى چىك

لۇپ، ئادەتتە بېشىنى كۆتۈرۈپ قارايدىغان نەرسىلەرگە، ئۈستە-دىن قارىغىلى بولىدىكەن. پاكاز نۇرۇپ بېشىنى سىڭارىيان قىلىپ قاراش بىلەن ئېڭىزىدىن بەسكە غالبلىرىچە قارىغاننىڭ ئوتتۇردا سىدا پەرق بولىدىكەن. مەن شۇ چاغدا ماھىرەنىڭ تونۇر بېشىدا تۇرۇپ، بىزنىڭ ھويلىغا قارىغاندىكى تۇرقىدا مەغرۇرلۇق، غالب-لىق ئىپادىلىرىنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلىدىم. بىز ئىككى ئائىلە ھەم قوشنا ھەم تۇغقان بولغاچقا ئاپامدىن قالسىلا تاغامنىڭ ئايالى بىزگە ئەڭ يېقىن تۇرىدىغان ئايال ئىدى.

توققۇز ياش چاغلىرىم ئىدى. بىر كېچىسى ۋاراڭ - چۈ-رۇڭدىن ئويغىنىپ كەتتىم. ئورنۇمدا ئولتۇرۇپ ئۇدۇلدىكى دې-رىزىدىن تاغامنىڭ ھويلىسى تەرەپنىڭ غۇۋا يورۇپ تۇرغىنىنى كۆردۈم. ۋاراڭ - چۈرۇڭمۇ شۇ تەرەپتىن كېلىۋاتاتتى.

— چىقىپ قاراپ باقمايدۇق، نېمە ئىش بولىدىكەن دېدى، — يېنىمدا ياتقان ئاكام. ئەسلى ئاكاممۇ ئويغىنىپ كەتكەنىكەن.

بىز بىر - بىرىمىزنىڭ قولىنى چىڭ تۇتقانچە ھېلىقى كىچىك ئىشكىنىڭ يېنىغا كەلدۇق. تاغامنىڭ ھويلىسىغا بىر مۇنچە ئادەم-لەر يىغىلىۋاپتۇ. بىرلىرىنىڭ قوللىرىدىكى قولچىراغنىڭ نۇرى ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى بىلەن تەۋرىنىپ، ئادەملەرنىڭ سايىسىنى بىردە دېۋىدەك ھەيۋەت قىلىپ ئۇزارتسا، بىردە پەتەك ئادەم-دەك دىققەت قىلىپ قويايتتى. تالباراغنىڭ سايىسىمۇ قولچىراغنىڭ نۇرىدا پۇلاڭلاپ، ئادەمنى قورقۇناتتى. ئاكام ئىككىمىز كىچىك ئىشكىدىن ئۆتۈپ، تاغامنىڭ ھويلىسىغا كىردۇق. تاغامنىڭ خوتۇنى تاجىگۈل ئاپام ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاغزى - بۇرنى قان يېتىپ-تۇ. ئاپام قاتارلىق بىر نەچچە ئايال بېشىدا چېكىلىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپتۇ. ھويلىنىڭ تالا تەرەپ تېپىنىڭ تۈۋىدە ئىككى ئادەم تا-غامنى ئىككى قولىدىن تۇتۇۋاپتۇ. تاغام ئۇلارنىڭ قولىدىن بو-شانماق بولۇپ يۇلقۇناتتى. بۇقۇدەك ھۆركەپ تۇرۇپ كىمىن-دۇر تىللايتتى. مەن ئۇنىڭ غەزەپ - ئاچچىقتىن كېسىلگەن، بو-غۇلغان ئاۋازدا «ھۇ بۇزۇق، ئولتۇرۇۋېتىمەن» دېگەنلىرىنى ئاڭقاردىم.

ئاڭغىچە بىزنى كۆرۈپ قالغان ئاپام:

— بۇ يەردە كىچىك بالىلارنىڭ ئىشى يوق، كىرىپ كې-تىڭلار، — دەپ بىزنى كىرگۈزۈۋەتتى.

تاغامنىڭ ھويلىسىدىكى ۋاراڭ - چۈرۇڭ بىز ئۇخلاپ قال-غىچە بېسىقمىدى. ئەتىسىدىن باشلاپ مەن تاغامنىڭ خوتۇنى تا-جىگۈل ئاپامنى ئۇ ئۆيىدە كۆرمىدىم. قىزلىرى ماھىرە، ئادىلە، گۈلمەرلەرنىڭ چاچلىرى پاخىيىپ، چىرايلىرىدىن توپا ئۆرلەپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ماھىرەنىڭ تونۇر بېشىغا چىقىپ بىزنىڭ ھويلىغا قاراپ كۈلگىنىنى كۆرۈپ باقمىدىم.

چىشلەپ ئولتۇرۇۋالدىم. «كەچنە ئۆيىگە بارغاندا ھەممىنى ئې-نىقلايمەن. بۇ كوچىدا ئادەم يىغىپ جېدەل قىلىپ، تاغامدەك ئىش قىلسام بولمايدۇ» ئۆز - ئۆزۈمگە شۇنداق دەپ پىچىرلىدىم.

تاغام بويى ئېڭىز، قاشلىرى قاپقارا، مەجەزى ئىتتىك ئادەم ئىدى. دادام بىلەن تاغام ئاتا - ئانىسىدىن قالغان چوڭ قورۇنى بۆلۈشۈپ جاي سېلىپ ئولتۇرغاچقا، بىز تاغام بىلەن قوشنا ئى-دۇق. ئارىنى پەقەت بىر قەۋەت توپا تام ئايرىپ تۇراتتى. تا-مىڭ ئۆيىمىزنىڭ كەينىگە تۇناشقان يېرىدە بىر قاناتلىق كىچىك ياغاچ ئىشىك بار ئىدى. بىز ئىككى ئۆينىڭ بالىلىرى شۇ ئىشىكتىن كىرىپ - چىقىپ ئوبىنايتتۇق. تاغام مەجەزىنىڭ چۈسۈلۈقى تۈپەيلى خوتۇنى بىلەن تولا سوقۇشۇپ قالاتتى. ئۇلارنىڭ ۋارقىراشقان ئاۋازى تامدىن ھالقىپ بىزنىڭ ھويلىغا ئاڭلىناتتى. بۇنداق چا-دا ئاپام:

— ئوھۇش! ماۋۇ چۈجە - خورازلارغا يەنە نېمە بولغاندۇ؟ — دەيتتى.

ۋارقىراشلار ئەدەپ كەتسە، كىچىك ئىشىكتىن ئۆتۈپ تاغام-نىڭ ھويلىسىغا كىرىپ، ئىككىسىگە نەسەت قىلىپ جېدەلنى بې-سىقتۇرۇپ قويۇپ چىقاتتى. تاغامنىڭ ھويلىسىدا تامغا يۈلەپلا سالغان بىر تونۇر بار ئىدى. تاغامنىڭ خوتۇنى نان ياققان چېغى-دا تونۇر بېشىغا چىقسا بىز ھويلىدا تۇرۇپ ئۇنى كۆرەلەيتتۇق. تاغامنىڭ خوتۇنى ئاپام بىلەن تاكى بىر تونۇر ناننى يېقىپ بولغى-چە تونۇر بېشىدا تۇرۇۋېلىپ پاراڭلىشاتتى. ئاپاممۇ بۇنداق چا-دا قولىدىكى قارىداپ كەتكەن كورنىنى كۆتۈرۈپ، تامغا يېقىنراق جايغا كېلىپ ئولتۇرۇپ قولىدىكى كورنىنى قۇمداپ ئاقارتقاچ، تا-غامنىڭ خوتۇنى بىلەن پاراڭلىشاتتى. ئۇلار زادى نېمە دېيىشەتتە-كىن، ئىككىسى بىر گەپلەشكىلى تۇرسا، بىرى توختىسا بىرى سۆزلەپ پەقەت گېنى تۈگمەيتتى. تاغامنىڭ خوتۇنى نان ياققاندا بىز بالىلارغا ئاناپ كىچىك توقاچلارنى يېقىپ، تونۇردىن سويۇپ ئېلىپلا، ئىسسىق يېتى ياغاچقا سانجىپ بىزگە تۇتقۇزۇپ قويايتتى. گەرچە بۇ كىچىك توقاچنىڭ تەمى، ئاپام ياقىدىغان چوڭ توقاچ-نىڭ تەمى بىلەن ئوخشاش بولسىمۇ، توقاچ كىچىك، چىرايلىق ھەم قولمىزغا چوكا مۇزدەك ياغاچقا سانجىپ تۇتقۇزۇپ قويۇل-دىغان بولغاچقا، بىزگە بۇ توقاچ باشقىچە تەملىك تېپىتتى. تاغام-نىڭ قىزى ماھىرە دائىم ئاپىسىنىڭ تونۇرغا «چۈشۈپ كېت-سەن» دەپ ۋارقىراشلىرىغا قارىماي تونۇر بېشىغا چىقىۋېلىپ، بىزنىڭ ھويلىغا قاراپ كۆزلىرىنى پارقىرتىپ كۈلۈمسىرەيتتى. مەن ماھىرەنىڭ تونۇر بېشىغا چىقىشقا نېمانچە ئامراقلىقنىڭ سە-ۋەبىنى ئۆزۈم شۇ تونۇر بېشىغا چىقىپ باققاندا ئاندىن بىلىدىم. تونۇر بېشىغا چىققاندا ئادەمنىڭ بويى ئۆسۈپ قالغاندەك بو-

راك - چۇرۇڭدىن ئويغىنىپ كەتكەن كېچىسى بىر يەرگە بېرىپ قايتىپ، يېرىم كېچە بىلەن ئۆيىگە كېلىپ، دەرۋازىنى قېقىپتۇ. ئا- يالى دەرۋازىنى ئېچىپتۇ. تاغام ھويلىغا كىرىپ تۇرۇشى، دەرۋا- زىنىڭ يېنىدىكى تامدىن بىرنىڭ يولغا «كۆپ» قىلىپ سەكرىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ.

تاغام كەينىگە يېنىپ سىرتقا چىقسا، بىرى يۇگۇرۇپ كېتىۋات- قۇدەك، تاغام قوغلاپتۇ. قېچىپ كېتىۋاتقان ئادەم يول بويىدىكى بىر پاكاز تاملىق ھويلىنىڭ تېمىدىن ئاتلاپلا، يوقاپ كېتىپتۇ.

تاغام ئۇ ئادەمنى قوغلاپ تۇتالماي، كۆڭلىدە خوتۇنۇم بى- لەن ناشايان مۇناسىۋىتى بار بىرى ھېنى يوق دەپ ئۆيىگە كې- لىپ، مېنىڭ كېلىشىم بىلەن قېچىپ كەتتى، دەپ ئويلاپ ئۆيىگە كېلىپ ئايالنى يوتقاندىن تارتىپ چىقىرىپ، ئۇرۇپ كېتىپتۇ. تاغام ئايماستىن ئۇرۇۋەرگەچكە، ئايالى تاياققا چىدىماي نالە - پەر- ياد قىلىپ ۋارقىراپتۇ. بۇ ئاۋازدىن ئويغىنىپ كەتكەن قوشنا - قۇلۇملار تاغامنىڭ ھويلىسىغا يىغلىپتۇ. ئاپامنىڭ دېيىشىچە، تاغام- نىڭ خوتۇنىنى ئەپكېلىۋالغۇسى بولسىمۇ، شۇ كېچىدىكى سەتچى- لىكنى نۇرغۇن ئادەم بىلىپ كەتتى، ئەمدى خوتۇنۇم بىلەن يا- راشسام تۈكۈرگەن تۈكۈرۈكنى ئاغزىغا ئالغان بولمەن، يۈزۈم- گە سەت، دەپ باشقىدىن ئۆيلىنىپتۇ.

تاغامنىڭ كېيىنكى خوتۇنى تۇغماس بولغاچقا، تاغامنىڭ بالى- لىرىنى ئۆز كۆرۈپ ئۇلارغا كۆيۈندى. «ئابلېكىم ئۆيلەنسە، ئال- غان خوتۇنى بالىلارنى ئۆگەيلىپ قويارمۇ» دەپ ئەنسىرەپ يۈرگەن ئاپام بىلەن دادامنىڭ كۆڭلىمۇ تىندى. بىزگە ئۇلار خېلى ئوبدان ئۆتۈۋاتقاندا كۆرۈنەتتى.

بىر كۈنى ئاپامنىڭ دادامغا تاغامنىڭ چوڭ قىزى ماھىرەنىڭ لايىقىنىڭ ئۆيىدىكىلەرنىڭ «ئوغلېمىز ئالماقچى بولغان قىزنىڭ دادىسى ئاپىسىنى تۇتۇۋېلىپ قۇيۇۋەتكەنكەن»، «ئانا كۆرۈپ قىز ئال، قىزغا كۆرۈپ بۆز دەيدىغان» گەپ بار. بۇنداق ئائىلىنىڭ قىزىنى قانداق كېلىن قىلغىلى بولىدۇ» دەپ توي قىلىشقا قوشۇل- مىغانلىقىنى دەپ بېرىۋاتقىنىنى ئاڭلاپ قالدۇم. كېيىن ماھىرە شەھەردىن يىراق بىر ناھىيەگە توي قىلىپ كەتتى. بۇنداق نەقدىر تاغامنىڭ كىچىك قىزىنىڭمۇ بېشىغا كەلدى. گەرچە يىگىت چىڭ تۇ- رۇۋېلىپ گۈلەرنى ئەپچىپ ئۆيىگە ئاپىرىپ گۆشىپ تۇرۇۋېلىپ ئاتا - ئانىسىنى مەجبۇرىي توي قىلغۇزغان بولسىمۇ، قىيىنچىلىق- ىنسىڭىللىرى دائىم ئاتا - ئانىسىنىڭ سەتچىلىكىنى دارتىلاپ يۈز- دىگە سالىدىكەن.

بىر ھېيتتا تاغامنىڭ ئۈچ قىزى بىزنىڭ ئۆيىگە پەنلەپ كىرىپ ئۆز ئارا دەرد تۆكۈشۈپ كەتتى. مەن ياندىكى ئۆيدە ئىدىم.

بىر كۈنى تاغام ئەمدىلا چىشى چىقىۋاتقان ئوغلى جۇرئەتنى يۈگەككە يۈگەككە كۆتۈرۈپ كىرىپ ئاپامغا:
- بالغا قاراپ بەرسىڭىز، - دېدى.

- ۋاي ئەمدى مۇشۇ ئېمىۋاتقان بالىنىمۇ ئەكىلىۋالدىڭىزمۇ؟
- دېدى ئاپام تاغامنىڭ قىلىقىدىن نارازى بولۇپ.

- ئۇنى قويۇۋېتىمەن. بالامغا ئەمدى ئۇنىڭ پاسكىنا سۈتىنى ئەمگۈزمەيمەن.

- تاجىگۈلنىڭ ئاق - قارىلىقىنى خۇدا بىلىدۇ. ناشايان بىر ئىشنى كۆرگەن بەندە يوق. ئۇ كۈنى تامدىن سەكرەپ قاچقان ھېلىقى ئادەم ئوغرىمۇ تېخى. ئېنىقلاپ كۆرمەيلا ئىش تېرىپ قويدىڭىز. ئىككىڭلارنىڭ ئارىسىدا بىر ئەمەس، تۆت بالا بار. قويۇۋېتىمەن دېگەن گەپنى ئالدىراپ قىلماڭ.

- بۇ ئىشنى شۇنچە كۆپ ئادەم بىلىپ كەتكەن تۇرسا، ئە- دى ئۇنىڭ بىلەن قانداق ئۆي تۇتالايمەن.

- شۇ خەقلەرگە ئۆزىڭىز بىلدۈرگەنسۇز. «باش يېرىلسا بۆك ئىچىدە، قول سۇنسا يەك ئىچىدە» دېگەن گەپ بار. ئۇنداق ۋارقىراپ - چاقىراپ ئادەم يىغماي، ما يەردە ئاڭسىز بىلەن مەن بولغاندىكىن، بىزنى چاقىرىپ مانداق ئىش بولدى، دېگەن بولسىڭىز. ئىشنىڭ ئاق - قارىسىنى ئايرىپ لايىقىدا بىر تەرەپ قىلمايدۇق. مانا، قىزىق قانلىق قىلىپ، ئاخىرنى يىغىشتۇرۇۋال- غۇسىز ئىش تېرىدىڭىز. بۇ ئىشنىڭ سورتى ئەر - خوتۇن ئىك- كىڭلار بىلەن كەتمەيدۇ، بالىلارنىڭمۇ پېشانىسىگە چېپىق بولىدۇ. ئاجراشماق ئوغاي، بىراق بۇ تۆت بالىنىڭ مەسلىسى سىز ئېلى- ۋالغانلىق بىلەن تۈگەپ كەتمەيدۇ.

مەن شۇ چاغدا تاغامنىڭ چىرايىدا پۇشايمانلىق بىر تۇيغۇنىڭ ئەگىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم.

كېيىن تاغام ئۆيلەندى. تاغامنىڭ ئىلگىرىكى ئايالى تاجىگۈل ئاپام ئارىلاپ بىزنىڭ ئۆيىگە كېلىپ بالىلىرىنى كۆرۈپ كېتەتتى. تاجىگۈل ئاپام ھەر قېتىم كەلگەندە، بىزنىڭ ئۆيدە يىغا - زار بولۇپ كېتەتتى. تاجىگۈل ئاپام بىلەن قىزلىرى ھەر كۆرۈشكەندە ئايرىلىشقا كۆزى قىيىي قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپ كېتەتتى. بۇ مەز- زىرنى كۆرۈپ بىزنىڭمۇ كۆڭلىمىز يېرىم بولۇپ، كۆزلىرىمىزگە ياش كېلەتتى.

تاجىگۈل ئاپاملار چىقىپ كەتكەندىن كېيىنمۇ كۆڭۈلنى يېرىم قىلىدىغان بۇ ئازابلىق كەيپىيات بىزنىڭ ئۆي ئىچىدە خېلىغىچە ئەگىپ يۈرەتتى. بىز بۇ كەيپىياتنىڭ تەسىرىدە كۈلۈشكە تېگىشلىك ئىشقىمۇ كۈلەلمەي، مەيۈس ئولتۇرۇپ كېتەتتۇق.

چوڭ بولۇپ بىلىسەم، تاغام ھېلىقى ئاكام بىلەن ئىككىمىز ۋا-

— ئالتۇن جايدۇقلىرىڭىزنى ساتسىڭىز بولمامدۇ؟ — دېدى ئادىلە ئۆگەي ئايىسىغا ئىك قاراپ.

— ئالتۇن جايدۇق دېگەن مەنىدەلا بارمۇ؟ ئۇ ماڭا ئەر بولسا، سىلەرگە دادا. سىلەر نېمىشقا ئالتۇن جايدۇقلىرىنى ساتمايسىلەر؟ سىلەر ياش بولغاندىكىن ئۇ نەرسىلەرنى يەنە ئېلىۋالالايسىلەر، مەندەك بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغان قېرى كېيىنكى تۇرمۇشۇمنى شۇنىڭ بىلەن قامدىمىسام، مېنى باقىدىغان بالىم بىر بارمىدى؟ — دېدى تاغامنىڭ ئايالى، بىگىز قولى بىلەن تاغامنى جۆنەپ تۇرۇپ.

— ما يەردە بىر ئادەم ئۆلگىلىۋاتسا، دوختۇرغا ئاپارماي ئىچمە كوت - كوت؟ — دېدى دادام ئاچچىقى بىلەن.

دادامنىڭ گېپى بىلەن ئۇلارنىڭ جېدىلى بېسىققان بولدى. مەن شۇ چاغدا تاغامنىڭ كۆزىدىن ياش چىقىۋاتقىنىنى كۆردۈم. دېمەك، تاغام بۇ يەردە بولغان گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلاپ، بىلىپ يېتىپتۇ. ئۇ گەپ قىلالىمىنى، ئىنكاس قايتۇرالمىغىنى بىلەن ئاڭلاش سەزگۈلىرى ساقكەن. ماڭا تاغامنىڭ چىرايىنى پۇشايمانلىق ھېسلاپ قاپلىۋالغاندەك، ئۇنىڭ ئىلگىرىكى پۇشايمانلىرى بىر دەريا بولسا، كۆزىدىن ساققان بۇ ئىككى تامچە ياش بۇ دەريانىڭ ئەڭ ئاخىرقى تامچىسىدەك تۇيۇلدى. بۇ پۇشايمان دەرياسى قۇرۇپ كېتىۋاتاتتى. دادامدەك ياۋاش ئادەمنىڭمۇ ئاچچىقىنى كەلتۈرگەن، تاغامنىڭ خوتۇنى بىلەن بالىلىرىنىڭمۇ ئىشىگە قان چۈشكەن ئادەمنى قۇتقۇزماي، يانتۇزۇپ قۇيۇپ بېشىدا جېدەل قىلغان ئىشنى تاغام بىلىپ يېتىپمۇ ھېچنېمە دېيەلمەپتۇ. دېمەك، ئادەم غۇرۇرلۇق بولۇشقىمۇ كۈچ - ماغدۇر كېتىدىكەن. ئەندىن ماغدۇر قاچقاندا غۇرۇرنى قوغداش ئۇچۇن گەپمۇ قىلالماي قالدىكەن.

شۇنداق قىلىپ، شۇ كۈنى كەچتە تاغامنى دوختۇرغا ئاپارغان بولساقمۇ، كېچىكىپ قالغاچقا، قۇتقۇزۇش ئۈنۈم بەرمەي تۈگەپ كەتتى.

كۆز ئالدىمغا دائىم ھېلىقى كېچىدىكى قۇتقۇزغان يىلپىزدەك ھۆركرەپ، ئىككى ئادەمنىڭ قولىدىن بوشىنالمىي خوتۇنغا خەرس قىلىۋاتقان تاغام بىلەن، خوتۇن بالىلىرى بېشىدا جېدەل قىلىۋاتسا، قاپقىنىمۇ ئېچىپ قارىيالمىي، ئاغزىدىن قان ساقىپ ياتقان تاغام كېلىدۇ. تاغام تۈگەپ كەتكەندىن كېيىن ئاپام دائىم:

— بالىلار ئانىغا ئۆز بولغان بولسا، ئىشلار ئۇنداق بولمايتتى. دادىسىنى داۋالىتىدىغان ئىشنى بالىلار ئانىسىغا بەس سالمايتتى. ئۆگەي دېگەننىڭ ئېتى يامان بولىدۇ. قاراڭلار جۈرئەتنى، بۇۋىخەلچەم بۇ بالىنى يېشىغا تەگمەي تۇرۇپ قولغا ئېلىپ باقا.

ئوچۇق تۇرغان دېرىزىدىن ئۇلارنىڭ سۆزلىرى بۇ ئۆيگە ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— ۋاي، شۇ ئىش ئەجەب پوقتەك سۇۋىشىپ، پېشانىمىزدىن كەتمىدى، ئۇنتۇپمۇ قالمايدىكەن بۇ خەقلەر، — دېدى تاغامنىڭ ئوتتۇراڭچى قىزى ئادىلە.

— مەن دادامدىن نەپەرەتلىنمەن. شۇ ئىش تۈپەيلى ئۆزۈم مۇھەببەتلەشكەن ئادەم بىلەن توي قىلالىمىم، بۇ شەھەردىن يوقالسام شۇ گەپتىن قۇتۇلمەن دەپ، چۈشەنمىگەن، سىرداشمەن. ئان بىرسى بىلەن توي قىلىپ دەردىمنى ئۆزۈم بىلىمەن. ئاج-راشسام يەنە مۇشۇ شەھەرگە يېنىپ كېلىدىغان گەپكەن دەپ، چىشىمنى چىشلەپ ئۆتۈپ كېتىۋاتىمەن. ئۇ يەردە دەردىمنى تۆككەندەك بىرەر تۇغقىنىم، دوستۇم يوق. ئادەملەردىن ئارتىپ يوللىرىغىچە ماڭا ناتونۇش، — ماھىرە كېيىننىڭ ئاخىرىنى قىلالماي يىغلاپ كەتتى.

— مەنمۇ شۇ ئىش تۈپەيلى قېيىنئانام بىلەن قېيىنسىڭىللىرىم. نىڭ ئالدىدا تىلىم تۇتۇق. ئىككى گەپنىڭ بىرى بولسا ئاللىكىمە. لەرنى دېگەن بولۇپ شۇ گەپنى بىر دەۋىلىۋاتقان، — دېدى گۈل-مىرە.

ئېسىمگە ئاپامنىڭ «بۇ ئىشنىڭ سورتى ئەر - خوتۇن ئىككىڭلار بىلەن كەتمەيدۇ، بالىلارنىڭ يۈزىگىمۇ چىپىق بولىدۇ» دېگەن گېپى كەلدى.

ئاشۇ قىزىققان، غۇرۇرنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدىغان تاغام ئالتە يىلنىڭ ئالدىدا ھويلىسىدا قار تازىلاۋېتىپ، يىقىلىپ چۈشكەنچە مېڭىسىگە قان چۈشۈپ، شۇ ياتقانچە بىر ھەپتە يېتىپ، ئۆرە بولالماي ئۇ ئالەمگە كېتىپ قالدى. ئەسلى دوختۇرغا ۋاقتىدا ئاپارغان بولسا ساقىيىپ قالاركەن. بىراق، خوتۇنى بالىلىرىغا، بالىلىرى خوتۇنغا دوختۇر پۇلىنى تۆلەشنى بەس سېلىپ، ئۆيدە بىر كۈن تۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. بىز ئەھۋالنى ئۇقۇپ كىرگەندە، تاغامنىڭ خوتۇنى بىلەن بالىلىرى بىر - بىرىگە ھۆرىپىشىۋاتقاندا كەن.

— ھەي خوتۇن، دادامدىن قالغان مال - دۇنيانى كۇرۇك توخۇدەك پوكىنىڭغا بېسىپ يېتىۋالغۇچە چىقارساڭ بولمامدۇ؟! — دېدى تاغامنىڭ ئوغلى. ئۇ كىچىك چاغلىرىدا تاغامنىڭ مۇشۇ خوتۇنىنى ئاپا دەپ، ئېتىكىگە ئېسىلىپ چوڭ بولغانىدى.

— داداڭلار تاپقىنى بىلەن سىلەرنى بېقىپ چوڭ قىلىپ، تو-يۇڭلارنى قىلدى. ئۆيدە نەدىمۇ ئارتۇق پۇل بولسۇن، — دېدى تاغامنىڭ ئايالى ئۆزى باققان بالىنىڭ قوپاللىقىدىن كۆڭلى رەد-جىگەن ھالدا.

قان، ۋاقتى كەلگەندە ئۆز ئانىسىغا ئوخشامدى. بار بولغۇلۇق ئابلىكىمگە بولدى. «بەس بار يەردە نەس بار» دەپ ۋاقتىسىز تۈگەپ كەتتى، - دەپ يۈردى.

مەن توي قىلىدىغان چاغدا ئوغلىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزاتقاندىن كېيىن بۆلەكچە مەسكىنىلىشىپ كەتكەن چوڭ دادام:

- بالام توي قىلغىلىۋاتسەن، ئەمدى بۇرۇنقى بەڭۋاشلىقنى تاشلا. ئائىلە قۇرۇشنى ئۇنداق ئاددىي چاغلانما. «ياخشى بىر ئائىلە قۇرۇش، سەلتەنەتلىك دۆلەت قۇرۇشتىنمۇ تەس» رەھمەتلىك تاغادەك قىزىققان بولما. ئائىلىدە زىددىيەت كۆرۈلگەندە، بىرەر ئۇقۇشماسلىق يۈز بەرگەندە ئېغىر بول. ئەھ- ۋالنى ئېنىقلىماي تۇرۇپ يەك تۇرۇپ چىقىما. مانا تەجرىبە - سا. ۋاق كۆز ئالدىڭدا نۇرۇپتۇ. رەھمەتلىك تاغائى ئاشۇ ئىشى ئۇ- چۈن پۇشايمان قىلمىدى دەمسەن. چىققان كۆز ئورنىغا كەل- مەيدۇ. شۇنچە ئادەمنىڭ ئالدىدا جىدەل قىلىپ رەسۋا بولغان تۇرسام، قانداق يارىشىمەن دەپ خوتۇنى بىلەن ياراشمىغان. كۆردۈڭ ئاخىرى يېنى يەرگە تەككەندە، دوختۇرغا ئاپارغىلى ئادەم چىقىمىدى. ئادەم دېگەن كۈچ - قۇۋۋىتى بار چاغدا، ئۇنداق كۆرەڭلەپ كەتسە بولمايدۇ. ۋاقتى كەلگەندە بىر پىيالى سۇنى ئېلىپ ئىچەلمەي قالدىغان چاغلىرى بولسۇن. ئۆلگەندە جىنازىغىمۇ ئۆزى ئۆمىلەپ كىرىۋالغىلى بولمايدۇ. شۇ خوتۇن - بالىلىرى يەرلىكىدە قويدىغان گەپ. ۋاقتىدا قاينىمىغان بىر چۆڭۈن چاي ئۈچۈن، تىلىڭغا تېتىمىغان بىر چىنە تاماق ئۈچۈن جىدەل قىلىپ ئائىلىڭنى پاراكەندە قىلما... - دەپ بىر مۇنچە نەسەت قىلغانىدى.

«خۇدايم بۇ بىر ئۇقۇشماسلىق بولۇپ قالسىدى...» ئال- دىمغا قاراپ ئولتۇرۇۋالغىنىم بىلەن ئايالىمنىڭ بىر يىگىتنى قول- تۇقلاپ كېتىۋاتقىنىنى بۇت كۆل سەزگۈلىرىم تۇيۇپ تۇرۇۋاتاتتى. ئايالىم ئاشۇ ئېگىز پاشنىلىق كالتە خۇرۇم ئۆتۈكى بىلەن ماۋۇ سېمونت يولغا ئەمەس، يۈرىكىمگە دەسسەپ كېتىۋاتقاندا، ئاغ- رىق كىرىپ كېتىۋاتاتتى. تاغامنىڭ تېمىدىن سەكرىگەن ئادەمنىڭ تاغام ئايالى بىلەن بىللە تۇرغان ھالدا كۆرمەپتىكەن. ئۇنى بىر نەرسە ئوغرىلىغىلى كەلگەن ئوغرى بولۇشى مۇمكىن دېگىلى بولار. بۇ ئىشنىچۇ؟ كۆپكۈندۈزدە جازا ستاندا بىر يىگىتنى قول- تۇقلاپ كېتىۋاتقان ماۋۇ ئاتالمىش خوتۇنۇمنىڭ قىلىقىنى نېمە دەپ چۈشەنگىلى، قانداق ئۇقۇشماسلىق، دەپ نەسەۋۈز قىلغىلى بو- لىدۇ؟ ئەگەر ئارىمىزدا ئىككى قىزىم بولمىغان بولسا، ماشىنىدىن چۈشۈپلا چېچىدىن تۇتۇپ راسا سالغان بولاتتىم. ئۆلتۈرۈۋېتىم- شىمۇ مۇمكىن ئىدى. قىزلىرىمنىڭ تاغامنىڭ قىزلىرىنىڭ كۈنىنى

كۆرۈپ قالماستىكى ئۈچۈن چىداپ تۇراي. كەچ بولسۇن، ئۆيگە بارغاندا ئىشىك - تۈڭلۈكنى تاقاپ، جاجىنى شۇ چاغدا بېرىد- مەن. ئەتىلا خېتىنى بېرىپ يولغا سالمەن.

- ئاۋۇ سېنىڭ خوتۇنۇڭغۇ؟ - دېدى رىشات پىكاپنىڭ دې- رىزىسى ئالدىغىلا كېلىپ قالغان خوتۇنۇمنى كۆرسىتىپ. ئۇنىڭ گېپى بىلەن شوپۇر بېشىنى بۇراپ قاراپ ھاڭۋاقىنىچە تۇرۇپ كېتىپ «ئۇش» قىلىپ مەسخىرلىك ئىسقىرتىپ قويدى. ئاندىن: - پاهەي، قالىتسى چوكانىنە بۇ! - دېدى.

مەن ئەڭ قورققان ئىش ئاخىرى يۈز بەردى. ماۋۇ نىجىسى يول ئېچىلغان بولسا، پىكاپ مېڭىپ كەتكەن بولسا، خوتۇنۇمنىڭ بىر يىگىتنى قولتۇقلاپ كېتىۋاتقىنىنى ماۋۇ ئىككىسى كۆرۈپ قال- مىغان بولسا بولاتتى.

مەن خوتۇنۇمنى قويۇۋەتسەمۇ ئىككى قىزىمنىڭ كېيىنلىكى ئۈچۈن بۇ ئىشنى شاۋ - شۇۋ قىلماي قويۇۋەتمەكچىدىم. ئەمدى بۇ ئىشنىڭ ئايىغىنى قانداق بېسىقتۇرغۇلۇق. بايدىن بېرى خوتۇ- نىمنىڭ بىر يىگىتنى قولتۇقلاپ، مېڭىپ كېتىۋاتقان كۆرۈنۈشى ئىچ - باغرىمنى خۇن قىلغان بولسا، بۇ ئىشنى ماۋۇ ئىككىسىنىڭ كۆرۈپ قالغىنى مېڭەمنى قوچۇپ ساراڭ قىلىپ قويماي دېدى. بۇ ئىشنى زادى قانداق چۈشەندۈرۈپ، بۇلارنى قايىل قىلغۇلۇق ئەمدى. بۇ ئىش مۇشۇ ئىككىسىنىڭ ئاغزى ئارقىلىق جىمى شە- ھەرگە تارايىدۇ. ياخشى ئىش قىلغان ئۆلگىلىك ئادەملەرنى گې- زىتكە ماختاپ يېزىپ، تېلېۋىزورغا چىقىرىپ سۆزلەپ، ئاران دې- گەندە خەقلەرگە بىلدۈرگىلى بولغىنى بىلەن بۇنداق ياھان ئىش 32 چىشتىن قۇتۇلدېمۇ بولدى 32 مىڭ قۇلاق ئاڭلايدۇ.

ئۇ ئىككىسى ماڭا خۇددى ياۋايى ئادەمگە قارىغاندەك ھەيرانلىق ئىلكىدە قارىشىپ قويۇپ، قايتىدىن پىكاپنىڭ ئەينە- كىدىن بويۇنداپ، خوتۇنۇمغا ئۇنىڭ بىر يىگىتنى قولتۇقلىغانچە كېتىۋاتقان ھالىتىگە قاراشقىلى تۇردى. كۆزۈمگە ئايالىمنىڭ مې- ڭىشىدىن تارتىپ يانپىشىدا پۇلاڭشىپ تۇرغان سومكىسىغىچە شۇنداق چاكانا، شاللاق كۆرۈنۈپ كەتتى. ماۋۇ يېنىمدىكى ئىككىسى ئىچىدە بەلكىم «بۇ يۇمشاقباش نېمىشقا سەكرەپ چۈ- شۈپلا، ماۋۇ ئىككى بىنومۇسنىڭ جاجىنىنى بەرمەيدىغاندۇ؟» دەپ ئويلاۋاتقانمۇ؟

ئالدىدىكى يول ئېچىلىپ پىكاپ قوزغالدى. بايا پىكاپنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ بىزدىن خېلىلا ئۇزاق كەتكەن خوتۇنۇمغا بىر دەمدىلا يېتىشىۋالدۇق. ئۇ يەنىلا ھېلىقى يىگىتنى قولتۇقلاپ توختىماي گەپ قىلىپ كېتىپ باراتتى.

خۇددى ئاللا ھېنىڭ قانچىلىك سەۋر قىلالايدىغانلىغىنى سە-

نېمەقچى بولغاندەك يەنە ئۇچراشقىنى نېمىسى؟

– پىكاپنى يانغا تارتىپ توختاتقىنا، – دېدى رىشات شوپۇرغا. «رىشات نېمە قىلماقچىدۇ؟ مېنىڭ ئورنۇمدا بۇ ئىشنىڭ سورىغىنى قىلماقچىمىدۇ؟» كاللام ئىشلىمەيلا قالدى. مېگەم ئابا. يىلا پىكىر قىلىشتىن توختاپ قالغان. شۇڭا رىشاتقا «نېمە قىل. سەن؟» دەپمۇ سوئال قويمىدىم. ۋۇجۇدۇمدا گەپ قىلغىدەكمۇ ماغدۇر قالمىغانىدى.

شوپۇر پىكاپنى توختاتتى. رىشات پىكاپنىڭ ئەينىكىنى چۈشۈ. رۇپ ئارقىمىزدا قالغان خوتۇنۇمنىڭ كېلىشىنى ساقلاپ تۇردى. – ھوي، ئالىيەغۇ بۇ، – دېدى رىشات خوتۇنۇم پىكاپنىڭ ئۇدۇلغا كەلگەندە خۇددى ئەمدىلا كۆرگەندەك بىر سىياقتا. خوتۇنۇم شۇ چاغدىلا گەپ قىلىشتىن توختاپ، بىز تەرەپكە قارىدى. ئۇ بىزنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتىدۇ دېسەم، خىيالىدا يوق ھىجىيىپ:

– ھە، سىلەرمىدىڭلار، نەگە ماڭغان؟ – دەيدۇ. يېنىدىكى يىگىتمۇ سالاملىشىپ قويۇپ قاراپ تۇرىدۇ.

– ماشىنىغا چىقىڭلار، ئاپىرىنۇبتەيلى، – دېدى رىشات خو. تۇنىمنىڭ «كۈن نۇرى» تاللا بازىرىغا ماڭغىنىنى ئاڭلاپ.

خوتۇنۇم بىلەن ھېلىقى يىگىت پىكاپقا چىقتى. خوتۇنۇم ماڭا قاراپ: – قاپقىڭىز چۈشۈپ كېتىپتىغۇ، نېمە بولدى؟ – دەيدۇ تېخى. مانا مۇنداق بولدى دەپ ئېغىز – بۇرنىنى قان قىلغان بولسام...

– بۇ يىگىت كىم بولدى تونۇمدۇققۇ؟ – دېدى رىشات يى. گىتنى ئىما قىلىپ:

رىشاتنىڭ كېيى بىلەن خوتۇنۇمۇ، ھېلىقى يىگىتمۇ كۈلۈپ كەتتى.

خوتۇنۇم كۈلۈپ قورسىقىنى تۇتۇپ تولغىشىپ كەتتى. كۈلۈ. ۋېتىپ ماڭا قاراشلىرىچۇ تېخى؟

– بۇ قىزنىڭ ئىسمى رەخمە، بىزنىڭ ئىدارىغا يېڭىدىن يۆتكىلىپ كەلدى، – دېدى خوتۇنۇم بىر ھازا كۈلۈپ بولۇپ.

– بۇياق قىزما؟ – دېدى شوپۇر چىرايىنى غورا يەۋالغاندەك تۇرۇپ. – قىز! مۇشۇنداق ئوغۇل بالدەك يۈرۈشكە ھېرىسمەن قىزكەن، – دېدى خوتۇنۇم ماڭا قىيا بېقىپ قويۇپ.

بىز قايتىدىن ئۇ قىزغا قارىدۇق. نەرى قىزغا ئوخشىسۇن. قىسقا ياساتقان چېچى، ئەرەنچە بوغماق چاپىنى، ئەرەنچە شىمى، قوپال ئەرەنچە ئايىغى، بېلىدە ساڭگىلاپ تۇرغان بىر تۇتام ئاچ. قۇچى، گىرىمىز قۇرغاق، قارامتۇل يۈزى. قىزلاردەك لەۋلىرىنى ھىملاپ سۈزۈلۈپ تۇرماي، كالىپۇكىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ،

ئاغزىنى سەل ئېچىپ، قاپاقلىرىنى تۇرۇپ تۇرۇشلىرى، بايقى سالمىچۇ تېخى! ھېچىر نۇرقىدىن، يا قىلقدىن قىزلارغا خاس سۈپەت تېپىلمايدۇ.

ئۆچمىزنىڭ قاراشلىرىدىن سەل بىئارام بولغان بۇ قىز ئېغىز ئاچتى:

– مېنىڭ ئالدىمدا بىر ئاكام بولدىغان، ئىسمى رەخم ئى. دى، مەن بەش ياش ۋاقتىمدا ئۆستەڭگە چۈشۈپ كېتىپ تۈگەپ كەتكەن. ئانا – ئانام شۇ ئاكامنىڭ ئوتغا چىدىماي، ئاكامنىڭ كىيىملىرىنى ماڭا كىيگۈزۈپ «مانا، مانا ئەينى رەخمگە ئوخشىدى» دەپ كېتەتتى. ئەزان توۋلاپ قويغان مەغىرەت دېگەن ئىسمىمىمۇ چاقىرماي، رەخم دەپ چاقىرىۋېرىپ ئىسمىم رەخمە بوپقالدى. شۇنداق قىلىپ ئاكامنىڭ كىيىمىنى كىيىپ يۈرۈپ، چوڭ بولغاچقىمۇ قىز بالىلارنىڭ كىيىمىنى كىيگم كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە چىرايىمۇ قىز بالىنىڭ چىرايىغا ئەمەس، ئوغۇل بالىنىڭ چىرايىغا بەرەكە ئوخشايدۇ. شۇڭا بىل. مېگەن كىشىلەر مېنى ئوغۇل بالىمىكىن دەپ قالىدۇ.

– ھە شۇڭا قاپاقلىرىڭىز باراڭغا ئالغۇدەك بوپكېتىپتىكەن – دە. دېدى ئايالىم بايقى كەيىياتىمنى ئەمدى چۈشىنىپ.

– سىلەرنى بىزلا ئەمەس، كوچىدىكى ھەممە ئادەم خاتا چۈشىنىپ قالىدۇ. بولسا كوچىدا مۇنداق قولتۇقلىشىپ ماڭ. ماڭلار، بۇنداق ماڭساڭلار رەخمەنىڭ قىز ئىكەنلىكىنى بىلىد. مانلارغۇ ھە ئۇ قىز دەر، بىلمەيدىغانلارچۇ؟ شۇ بىزدەك چۈشەندۇ. بولسا سىزمۇ ئۇكام ئەمدى بۇنداق كىيىملىرىنى كىيەي، قىز بالا بولغاندىكىن قىز بالدەك يۈرۈڭ. بۇنداق كىيىنىش ئۆ. زىڭىزگىمۇ، باشقىلارغىمۇ ياخشى تەسىر بەرمەيدۇ. بۈگۈنغۇ قەيد. يۈمنىڭ ئېغىرلىق قىلىشى بىلەن ھېچ ئىش بولمىدى. لېكىن دائىم سىز بىلەن بۇنداق ئېغىر مەجەزلىك ئادەمنىڭ خوتۇنى بىللە ماڭمايدۇ. بۇنداق كىيىنىپ بىرەر قان جېدەلنىڭ سەۋەبچىسى بوپ. قالماڭ – دېدى رىشات.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئايالىم بىلەن رەخمە جىم بولۇپ كەتتى. مەن شۇ چاغدا رەخمەنىڭ قۇلقىدا بۇرۇن ھالقا سېلىش ئۈچۈن تېشىپ، كىيىن ھالقا سالماقچا پۈتۈپ قالغان تۆشۈكنىڭ ئىزىنى كۆرۈپ قالىدەم.

ئۇلارنى «كۈن نۇرى» تاللا بازىرىنىڭ ئالدىدا چۈشۈرۈپ قويغاندىن كېيىن شوپۇر :

– رىشاتكا، سىز ئۇنىڭ قىز بالىلىقىنى بۇرۇن بىلمەستىڭىز، – دەپ سورىدى. – ياق، – دېدى رىشات.

– ئەمەسە نېمىشقا ئۇلارنى ماشىنىغا چىقىرىسىز. مەن سىزنى ئۇياقنىڭ قىز بالا ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە، بىزگە بىلدۈرۈپ قويدى. غەلى شۇنداق قىلدىمىكىن، دەپ ئويلىدىم.

– ئۇ قىزنى بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغان تۇرسام قانداق بىلەي. ئالىيەنىڭ كۈپكۈندۈزدە بىر ئوغۇل بالىنى قولتۇقلاپ مېڭىشى ئا. دەمنىڭ ئەقلىگە تازا سىغمايدۇ. ئۇنداق ئىش قىلىدىغان ئادەملەر چوڭ كۈچىدا قولتۇقلىشىپ ماڭماي، بۇلۇڭ – پۇچقاقتا ئىشلىرىنى تۈگىتىشىدۇ. شۇڭا مەن بۇ يەردە بىر ئوقۇشماسلىق بار، دەپ ئويلىدىم. بۇ ئوقۇشماسلىقنى ۋاقتىدا ھەل قىلىۋەتمەسەك، ما ئا. دىشىمىزنىڭ ئۆيى بۇزۇلدى. قارىسام روھى چىقىپ كەتكەندەك ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ بۇ ئاداش. شۇڭا ئۇلارنى ماشىنىغا چىقىرىپ ئەھۋالى ئۆزلىرىدىن سورىدىم.

– ئەمما ئاكا كالىڭىز بەك ئىشلىدى جۇمۇ، – دېدى شو. پۇر رىشاتقا.

– مېنىڭ ئەمەس ما ئاداشنىڭ كاللىسى ئىشلىدى. سەۋر – ئاقتى ھەققەتەن باركەن، خېلى مەن – مەن دېگەن ئوغۇل بالا مۇنداق ئەھۋالغا يولۇقسا، بۇنداق تەمكىن بولالمايدۇ. بايا ماشىنىدىن چۈشۈپ جىدەل چىقارغان بولسا، ئوڭ ئىش تەتۈر بو. لۇپ، ئايالى بىر ئۆمۈر قارا بولاتتى، ئۆيى بۇزۇلاتتى. كېيىن ئەھۋال ئېنىقلانغان تەقدىردىمۇ ئاشۇ مەيداندا كۆرگەن ئادەمنىڭ ھەممىسىگە ئۇنداق ئەمەستى، مۇنداقى دەپ چۈشەندۈرۈپ بولغىلى بولمىغاچقا بۇ ئىش خەلقئالەمگە تەتۈر پېتىم تارايتتى. «ئېغىرلىق رەھمانلىق، يېنىكلىك شەيتانلىق» دەپ بۈگۈن قەي. يۇم ئېغىرلىق قىلىپ رەھمانلىق دەرىجىسىگە يەتتى. شۇڭا سەن ماڭا ئەمەس قەيۇمغا قايىل بولساڭ بولىدۇ، – دېدى رىشات.

شوپۇر يىگىت مېنىڭ ئۇن چىقارماي ئولتۇرغىنىمنى كۆرۈپ: – ئاكا سىزنى مۇشۇنداق تەمكىن سەۋر – ئاقتەتلىك قىلغان زادى نېمە؟ ئادەتتە مۇجەزىڭىز بۇنچە ئېغىر مۇ ئەمەس، بۈگۈن ئادەم ھەيران قالغىدەك ئېغىرلىق قىلدىڭىز؟ – دەپ سورىدى. بۇلارغا تاغامنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرىش ئۈچۈن ئاغا. زېمىنى ئۆمەللەپ بولۇپ توختاپ قالدىم. چۈنكى تاغامنىڭ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىماي ئەل – يۇرتقا يېيىۋەتكىنى ئۈچۈن، كېيىن بىر ئۆمۈر پۇشايمان قىلىپ ئۆتكەن، ئىشنى ئۇزۇن يىللاردىن كېيىن يەنە ئىلغا ئېلىپ، بىلمىگەنلەرگە بىلدۈرگەم كەلمىدى. بولسا تاغامنىڭ شۇ ئىشنى بىلىدىغانلارنىڭ مېڭىسىنى يۇيۇپ، شۇ قارا كېچىدىكى تەپسىلاتلارنى كىشىلەرنىڭ مېڭىسىدىن پاكىزلىتىپ ئۆچۈرۈۋەتكۈم بار ئىدى. بۇ رەھمەتلىك تاغامنىڭ ئاغزىدىن چىقىرىپ باقمىغان، لېكىن تۇرقىدىن بىزگە نۇرغۇن قېتىم بىلدۈرۈپ قويغان ئارزۇسى ئىدى.

ئۇلار مېنىڭ جاۋاب بېرىشىمنى ساقلاپ بىردەم تۇرۇپ مەندىن جاۋاب چىقمىغاندىن كېيىن يەنە رەخمەتلىك كېچىگە چۈشۈپ كەتتى:

– ئەجەب چىرايمۇ ئوغۇل بالىغا ئوخشايدىكەن – ھە؟
– ساقال – بۇرۇتنى پاكىز قىرىۋەتكەن ئوغۇل بالىنىڭ ئۆزى.
– تېشىدىكى كىيىملىرىڭمۇ ئوغۇل بالىنىڭكىدەك، ئىچ كىيىملىرى قانداقتۇ؟ ئىچ كىيىملىرىڭمۇ ئوغۇل بالىنىڭكىدەك؟
– باغىرداق تارتامدىغاندۇ؟
ئۇلارنىڭ رەخمەت توغرىسىدىكى گەپلىرى بىز قوشسۇڭەت ئاھالىلەر كومىتېتىغا يېتىپ كەلگۈچە داۋاملاشتى.

2014- يىل 9 - دېكابىر، قورغاس

«شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۈر» ئالاھىدە سانى ئۈرۈمچى «بۇلاق» كىتابخانىسى تەرىپىدىن توپ ۋە پارچە ئارقىتىلىدۇ، پوچتىخانىدىن مۇشەرى قوبۇل قىلىنمايدۇ. مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە كىتاب – ژۇرنال تىجارەتچىلىرى ۋە ئوقۇرمەنلەر «بۇلاق» كىتابخانىسى ئارقىلىق ئالاقىلىشىشنى سورايمىز.

ئالاقىلاشقۇچى: ئىمىتتوختى قۇرباننىياز تېلېفون: 0991 - 8521633 يانفون: 13899801709

تور بېكەت ئادرېسى: <http://www.uyghurbooks.com>

پەلسەپەنىڭ ئىككى شىخى

سۇلايمان قەييۇم

— غەرب ۋە شەرق پەلسەپىلىرى ھەققىدە سېلىشتۇرما ئويىلار

1. پەلسەپە ۋە جۇغراپىيەلىك شارائىت

زۇلمەت يورۇيدۇ. شۇ تەلھاتنىڭ ئىگىلىرى قەبرىسىدە چىرىپ بولغاندا، ئۆزلىرىگە تىكلەنگەن شۆھرەتلىك ئابىدىلەرنى كۆرىدۇ. ئۇلارنىڭ پىكىر ئۇسلۇبىدىن دېلىغۇلۇق ۋە شەرقچە تەكەللۇپنى ئۇچراتمايسىز. ئۇلار ئىشەنچ قىلالىغان مەپكۇردىكى سىنى ئوتتۇرىغا ئاسانلىقچە ئاتمايدۇ.

غەربنىڭ ئىلمىي ئەسەرلىرىنى ئوقۇسىڭىز ناھايىتى سوغۇق، چۈشىنىكسىز، قۇرغاق بىلىنىدۇ. بىراق ئاشۇ مۇزدەك پىكىرنىڭ قېتىدا ئىنسان ئەقلى، ئىلىم ۋە مەدەنىيەتكە بولغان چوڭدەك مۇھەببەت، مەسئۇلىيەت ۋە ھۆرمەت يېلىنچاپ تۇرىدۇ. مەيلى ياقتۇرۇڭ، ياقتۇرماڭ ئۇلار مەسىلىنى نەق ئوتتۇرىغا ئاتىدۇ، ئوتتۇرىغا ئېتىپ بالاغا قېلىشتىن قورقمايدۇ، چۈنكى مۇشۇنداق قاراملىق قىلمىسا مەدەنىيەتنىڭ بىر ئىزدىلا

غەربنىڭ پەلسەپە ئەسەرلىرىنى ئوقۇسىڭىز سالماقلىق ۋە دادىللىقنى كۆرىسىز، ئۇلار سىزگە شەرقنىڭ ئەسەرلىرىدەك قىزىقارلىق تۇيۇلمايدۇ. ئۇلار توغرا ياكى خاتا بولسۇن تەلھاتنى «دەتتىكام» دەپ ئوتتۇرىغا ئاتىدۇ. ساددا دۇنيا بۇ تەلھاتنى دەماللىققا ئەقلىگە سىغدۇرالماي، ئاشۇ دانىشلارنى قارايدۇ، دارغا ئاسىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، كەلگۈسىگە، تارىخقا ۋە تەپەككۇرنىڭ قۇدرىتىگە ئىشىنىدىغان بۇ دانىشمەنلەر مەردانە كۈلۈپ ياشىغان. دەسلەپتە تولمۇ بىمەنە بىلىپ، ھەممىنى پاراكەندە قىلغان بۇ تەلھاتلار كېيىن تارىخنىڭ يىلىكىگە ئايلىنىپ، دانىشمەنلەرنىڭ يۈرىكىدە ياتىغان ئوتتىن

تۈرۈۋالدىغانلىقىنى ئاشۇ دانىشلار بىلىدۇ. ئۇلارنىڭ تەھلىللىرى سوغۇققان، نەقىللەر ئەسلى مەنبەدىن ئېلىنىدۇ، تەكشۈرۈشتىن زېرىكمەيدۇ، كىچىككەن گۇمانلىق نۇقتىنىمۇ بوش قويۇۋەتمەيدۇ، ئىسپاتلىمىغۇچە كېسىپ يەكۈنلەيدۇ. بۇنداق ئىلمىي يەكۈننى ئاغدۇرۇشۇمۇ ئەس. غەربنىڭ بۈگۈنكىدەك تەرققىياتىنى شۇنداقلا غەربنىڭ ھەممىگە قول شىلتىپ ھۆركەپ يۈرىدىغان شاش ئەلپازىنى تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا مۇشۇنداق سوغۇققان پەلسەپىگە، ئۈنۈملۈك تەپەككۇرغا ۋە ئەقىلىيەتكە جەمئىيەتكە يىلتىزلىغان مائارىپ مەيدانغا چىقارغان. ئىككى خىل پەلسەپىدىن ئىككى ئىقلىمنىڭ مەجەزى، قېنى، ھەزارىتى، تارىخى، پاراستى، شاماللىرى ۋە توپىسى پۇراپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت ۋە ھەزارەت تارىخىنى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ دۇنيانى ۋە جەمئىيەتنى بىلىش ۋە كۆزدىتىشىدىكى پەرقلەرنى تەھلىل قىلساق پەلسەپىدىكى بۇ خىل ئوخشاشماستىقىنىڭ يىلتىزىنى تاپالايمىز.

جۇغراپىيەدە مۇھىتنىڭ مەدەنىيەتكە بولغان تەسىرى ئالاھىدە قەيت قىلىنىدۇ. مەدەنىيەتنىڭ ئەينىكى ۋە مورتى بولغان پەلسەپىدىمۇ مۇھىتنىڭ تەسىرى ئەكس ئېتىدۇ. غەرب پەلسەپىسى ۋە مەدەنىيىتىگە بۆشۈك ۋە پاراۋوز بولغان گەرىتسىيە، ئىتالىيە، فىرانسىيە، گېرمانىيە ۋە ئەنگىلىيەلەرگە قارىسىق، ئۇلارنى تىنىمىسىز مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان كۆپكۆك ئوكيان ھەر تەرەپتىن سۆيۈپ تۇرىدۇ. شۇڭا غەرب مەدەنىيىتىنى دېڭىز مەدەنىيىتى، شەرق مەدەنىيىتىنى قۇملۇق مەدەنىيىتى دېسەك خاتا بولمايدۇ.

ئوقۇرمەنگە ئەسكەرتىپ قويدىغان بىر نۇقتا شۇكى، بۇ يەردىكى غەرب - ياۋروپا ۋە شىمالىي ئامېرىكىنى كۆرسىتىدۇ، شەرق - ئاساسەن ئوتتۇرا شەرق، شىمالىي ئافرىقا، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە غەربىي ئاسىيانى كۆرسىتىدۇ. بۇ تەلەقنى دېڭىز بويىدىكى شەرقىي ئاسىيا ئەللىرىنىڭ، شۇنداقلا جەنۇبىي ئاسىيادىكى ھىندىستاننىڭ پەلسەپىسىگە چېتىلمايدۇ.

ئوكياندىن ئۇرۇلغان نەمخۇش شامالار غەربنىڭ تەپەككۇرنى تىنماي غىدىقلايدۇ. ئۇلارنىڭ پەلسەپىسى، تارىخى، مەدەنىيىتى ۋە ھەزارىتى دېڭىز بىلەن زىچ باغلانغان. غەرب پەلسەپىسى ۋە ھەزارىتىنىڭ بايلىقتۇسى بولغان يۇناننىڭ سېھىرلىك ئەپسانە - رىۋايەتلىرى ۋە ھومېرنىڭ داستانلىرىنى ۋاراقلىشىڭىز بىر ئايال ئۈچۈن ئون يىلغا سوزۇلغان قانلىق ئۇرۇشلارنىڭ جانلىق تەسۋىرى، ئۈمىد ۋە قاراملىقنىڭ شامىلىغا يەلكەنلىرىنى كەڭ يېيىپ، بايلىق ۋە مۇستەملىكە ئىزدەپ، جاننى ئالقانغا ئېلىپ كېتىۋاتقان نەۋەككۈلچى سەيدىياھالار ۋە قازام سودىگەرلەرنىڭ ئاجايىپ - غارايىپ دېڭىز سەپىرى، سودىگەرلەرنىڭ بايلىق باسقان كېمىلىرىنى ھەش -

پەش دېگۈچە قۇرۇقداپ قويدىغان، قىلمىشلىرى تارىخشۇناسلارنىڭ تىترەپ تۇرغان پەي قەلەملىرىدە خاتىرىگە ئېلىنغان دېڭىز قاراقچىلىرىنىڭ غەربنىڭ يۈرىكىنى سۇ قىلۋەتكەن ۋە ھىسلىكلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

غەربلىكلەر ئۈچۈن كۆز ئالدىدا ئۇيۇققىچە سوزۇلغان زەڭگەر دېڭىز گويما مەۋج ئورۇپ تۇرغان زەڭگەر تارىخ. دېڭىز ئۇلارنىڭ ئۆتمۈشى ھەم كەلگۈسىنىڭ كۆرگۈسى. قىرغاق يالاپ دولقۇنلىنىپ تۇرىدىغان پايانسىز ئوكيان كۆپكۆك كۆزلىرىدە قۇرۇقلۇقتىكى ھەر بىر تۇتاشقا دىققەت بىلەن قاراپ تۇرىدۇ. دېڭىزنىڭ زەڭگەر كۆزلىرىدە تەسۋىرگە تىل يەتمەيدىغان جەلپكارلىق، سىرلىقلىق، ئەمگىكلىك ۋە سۇرلۇكلۇك ئەكس ئېتىدۇ. ئىنسان زېمىنغا ئاپىرىدە بولغان شۇ دەققىدىن تارتىپلا دىققىتىنى تارتقىنى كۆز ئالدىدا ھەيۋەتلىك يېيىلىپ، سىرلىق تەبەسسۇم قىلىپ ياتقان دېڭىز بولدى. دېڭىز تالاي تېپىشماقنىڭ جاۋابى بولغان، تالاي سىرلىق تۈگۈننى ئاپىرىدە قىلغان، تالاي تارىخى پىنھان قوينىغا جىمىدە يۇتۇۋەتكەن.

ئىنسان دېڭىزغا ئۇزاق تىكىلىپ قارىدى؛ دېڭىزدىن قورقۇپ، ئەيمىنىپ تۇرسىمۇ دېڭىزغا تەلپۈندى. بىپايان دېڭىزلاردىن، ئېگىز تاغلاردىن، ئىنسان سىزغان پاسىل - چېگەرىلاردىن، پەسىللەردىن، ئىنسان تۈزگەن قانۇنلاردىن ئانلاپ، پەرۋايى پەلەك ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قۇشلار ئىنساننىڭ تەپەككۇرنى قاناتلاندۇردى. دېڭىزنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ناتونۇش زېمىننىڭ توپىسىنى دېڭىز شاماللىرى بۇرۇنغا پۇراتتى. دېڭىز ئالدىنى تۇسۇپ تۇرسىمۇ يۈرىكىنى كۆيدۈرۈپ تۇرغان ئارمانغا يەتمەي بولمايتتى. ئىنسان كېمە بىلەن دېڭىزدا قانداشنى بىلگەندىن تارتىپ، شاۋقۇنلاپ تۇرغان دېڭىزغا مۇسۇلارنىڭ بېتىدە، شەھىزاتىنىڭ سېھىرلىك چۆچەكلىرىدە ۋە ئۇچقۇر خىياللىرىمىزدا لەرزىلەر چايقىلىپ تۇردى. دېڭىزنىڭ ئويناق دولقۇنلىرى چاچىپ تۇرغان تەپەككۇرىمىزغا سەمە بوپ، خىيالىمىزنى چەكسىزلىكنىڭ قوينىغا سۆرەيدۇ. دېڭىز ياقىسىدىكى كىشىلەر ئۈچۈن ئۇچ - چېكى ئۇيۇققا تۇتاشقان دېڭىز قوينىغا بىلىپ بولغۇسىز ئاجايىپاتلارنى يوشۇرغان تىل سىملىق دۇنيا.

چىڭغىز ئايتماتوفنىڭ «ئالا ئىت قىياسى»، ھېمىڭۋاينىڭ «بوۋاي ۋە دېڭىز» ۋە پۇشكىننىڭ «بېلىقچى ۋە ئالتۇن بېلىق ھەققىدە چۆچەك» ناملىق ئەسەرلىرىدە دېڭىز بىلەن مەدەنىيەتنىڭ ئۈزۈلمەس رىشتىسى، دېڭىز ئاتا قىلغان گەرىكىنلىك ئۇيغۇنلىرى، دېڭىزدىكى ۋەھىمە ۋە جەلپكارلىق، ھاياتنىڭ يالقۇنلۇق مۇھەببىتى، ئۈمىد ۋە كۈرەشنىڭ ھاياتتىكى مۇھىملىقى، ئۆلۈم گىردابىدا تىرىكىشىۋاتقان ئىنساننىڭ قەلبىدىكى ئەسلىمە، سېغىنىش، قورقۇش ۋە قىيالماسلىق كە-

سىز، ئۇلارنىڭ شۇ قەدەر تەپسىلىي تۈزۈلگەن قانۇنلىرىدا ئىنسان ھوقۇقى، ئىنسان تەبىئىتى ۋە ئىنساندىكى تۈرلۈك ھاجەت ناھايىتى ئېنىق گەۋدىلەنگەن. بۇمۇ سۈزۈك پەلسەپە-نىڭ قانۇنغا كۆرسەتكەن تەسىرى.

دېڭىزچىلار سەپەرگە چىقىشتىن بۇرۇن ئىلگىرىدىكى ئەل-لۇقاتلىرىنى ناھايىتى تەپسىلىي تىزىملاپ ۋە سېتىشقا تەييارلىدى. كەن. چۈنكى دېڭىز سەپىرى جاننى ئالغانغا ئېلىپ چىقىدىغان تەۋەككۈل سەپىرى. شۇنداق قىلىپ مۇشۇنداق ۋە سېتىشقا تەييارلىرى مەراس دەۋالارنىڭ ئالدىنى ئالغان. بۇنداق ۋە سېتىشقا تەييارلىرى مەراس قانۇنغا ئاساس بولغان.

دېموكراتىك سىياسى، ئىنسان تەبىئىتى، ئىنسان ھوقۇقى، بەخت، پاراسەت ۋە ئەركىنلىك ھەققىدىكى چوڭقۇر پەلسەپىۋى ئىزدىنىشلەرنىڭ دېڭىز بويلىرىدا بىخلىنىپ، شۇ جايدا شاخلاپ، مېۋىلىگەنلىكى سەۋەبىدىن ئەمەس. جىمىرلاپ تۇرغان دېڭىز ھەممىلا ئادەمگە باراۋەر قۇچاق ئېچىپ تۇرىدۇ. دېڭىز ئادەمگە چەكلىمىدىن ھالقىشى، بۇزۇپ قايتا يارىتىشى، بارا-ۋەرلىك ۋە ئەركىنلىك تۇيغۇسى ئاتا قىلىدۇ. مۇشەققەتلىك ۋە خەتەرلىك دېڭىز سەپىرى ئۆزىدىن ھالقىشى ۋە مۇشەققەتتىن كېيىنكى ئېرىشىشنىڭ ئۆزگىچە ھۇزۇرىنى بېرىدۇ. غەزەپلىك دېڭىز تاشقىنى كىشىلەرنىڭ مېڭىرىدا جاپادا بەرپا قىلغان ھەر - ھەر سەلتەنەتلىك شەھەرلىرىنى يۇتۇۋېتىدۇ. دېڭىز تاشقىنىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن مۇستەھكەم توسىمىلار ياسىلىپ تۇرىدۇ.

پەيلاسوپ دېڭىزدىن پىكىر، بېلىقچى بېلىق، تەۋەككۈلچى سەيياھلار جاۋاھىر سۇزۇۋالىدۇ. سوقرات ۋە ئەپلاتوننىڭ پەلسەپىۋى سۆھبەتلىرىدە، غەربنىڭ پەلسەپە كىتابلىرىدا دېڭىز ئاتا قىلغان ئەركىنلىك تۇيغۇلىرى دولقۇنلاپ تۇرىدۇ. شۇ سۈزۈك پىكىرلەر ياۋروپادا پۇقراۋى سايلامنى، جۇمھۇرىيەت-نى، سانائەتنى، سانائەتكە يىلىك بولغان تەبىئىي پەنلەرنى ۋە تەبىئىي پەنلەردىن بىخلىنغان كاپىتالىزمى بەرپا قىلدى.

شەرقى قۇملۇق مەدەنىيىتى دەپ ئاتىدۇ. قاراڭ! بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ ياتقان جۇڭغار، تەكلىماكان، قىزىل قۇم چۆلى، قارا قۇم چۆلى، پارس دەشتلىرى، كەربالا چۆلى ۋە سەھرايى كەبىر قۇملۇقى بويلىرىدا قەشقەر، تۇرپان، سەمەن-قەند، بۇخارا، قازان، ئوفا، باغداد، ئىسفاھان ۋە تېھران كە-بىي تالايى بىباھا مەدەنىيەت ۋە ھەزارەت ئوچىقى بولغان. شۇ ئوچاقلاردا كۈيۈپ تۇرغان ئوت زامانىۋى دۇنيانىڭ مۇزدەك قەلبىنى ھېلىمەم ئىسسىتىپ تۇرىدۇ.

ئوتتۇرا ئاسىيادا غەربتىكى جىمىرلاپ تۇرغان پايانسىز دېڭىز بولمىسىمۇ، دېڭىزدەك بىپايان قۇملۇقلار بار. قۇم ئاس-تا - ئاستا كۆچىدۇ. قۇمنىڭ ھەيۋىسى كۈچۈشتىكى ئاستىلىق

بىي نازۇك پىنھان تۇيغۇلار كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى تىترەت-كۈدەك جانلىق تەسۋىرلىنىدۇ.

دېڭىز سەپىرى بىر مەيدان تەۋەككۈلچىلىكتۇر. جاندىن تويغان دېڭىز قاراچىلىرى، يوشۇرۇن خادا تاش ۋە دەھشەت-لىك بوران - چاپقۇن ھەر قەدەمدە دېڭىزچىلارنىڭ ھوشيارلىقى ۋە قەيسەرلىكىنى سىنايدۇ. دېڭىزدىن ئۆلۈم پۇراپلا تۇرىدۇ. ئوڭۇشسىزلىق ۋە غەلبە ئارىلىشىپ كەتكەن ئۇزاق دېڭىز سە-پىرىدىن كەلگەن پاراسەت ۋە ھايات - مامات توغرىسىدىكى تېرەن پىكىرلەر غەربنىڭ پەلسەپە قامۇسلىرىنى بېيىتىپ كەلدى. بۆرە تېزىكىدىن ئۆرلىگەن كۆكۈچ ئىسى، ماياكىنىڭ غۇۋا نۇرى، قىزىل بايراق، خەت كەپتىرى، دۇرۇن، كۆچۈۋاتقان پەسىل قۇشلىرى ۋە چاراقلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار بۈگۈنكى سۇنئىي ھەمراھ ۋە سىمسىز تېلېفوننىڭ ئىشنى قىلىدىغان شۇ ئۇزاق ئۆتمۈشتىكى سەپەرچىلەرنىڭ پاراسىتىگە، ئۈمىدۋار روھىغا ۋە جاھىل ئىرادىسىگە قايىل بولمىساق بولمايدۇ. تالايى كۈلۈمبۇ ۋە ماگېلان شۇنداق ماڭمىغان بولسا، مەدەنىيەتنىڭ قەدىمى بۇنداق تېز بولمايتتى.

چايكىلار خوشال پەرۋاز قىلىدىغان دولقۇنلۇق دېڭىزغا شۇنداقلا نەزەر سالساڭ زەڭگەر ئاسمان بىلەن تۇتىشىپ كەت-كەن دېڭىزدىن چەكسىزلىكى، سۈزۈكلۈكى، سۇر - ھەيۋىنى ۋە ئوچۇقلۇقى بايقايسەن. بۇ خىل ئوچۇق ھالەت دېڭىز مەدەنىيىتىگە ئوچۇق، مەردانە، تەۋەككۈلچى، جاھىل خىسلەت-لەرنى بەخشەندە قىلغان. شۇڭا ئۇلارنىڭ پەلسەپىسى ئوچۇق ۋە دادىل. بۇنى سۈزۈك پەلسەپە، شەرق پەلسەپىسىنى غۇۋا پەلسەپە دېسەكمۇ بولىدۇ. سۈزۈك ئادەملەر ۋە سۈزۈك مە-دەنىيەت تەنقىد ۋە قارشى پىكىرنى مەردانە قارشى ئالىدۇ، تەنقىدىن تۈگۈلۈۋالمايدۇ، بەلكى كۈچ ئالىدۇ. ئاۋامۇ با-را-بارا مۇشۇنداق ئوچۇق، دادىل، ئاچقان يەرگە نەق بارد-دىغان تەلپاتلارنى ياقىتۇرىدىغان بولغان. سىياسىي، ئەدەبىيات ۋە تەتقىقاتمۇ ئاۋامنىڭ نازارىتىگە قويۇلغان. ئاۋامنىڭ دىتغا ياقمايدىغان ئىشتىن بىرنى قىلىپ سالغان ياكى ئاۋامنىڭ مە-دەنىيىتىگە چاقچاق قىلغان مەنەسپدار ئۆزىنى بىلىپلا مەنەسپ كۇرسىسىنى بىكارلايدۇ.

بۈركۈتنىڭ تالماس قاننى دەشت - چۆلنىڭ دەھشەتلىك بورانلىرىدا قاتقان. شىر - يولۋاسلار نەرە تارتىمىغان تاغلاردا شامالداك چاپىدىغان شاش كېيىك - جەرەنلەر بولمايدۇ. «بۆرسىز جاڭگالنىڭ پادىسى بىغەم» دېگەن ھېكمەت دەل شۇنىڭغا قارىتىلغان.

غەرب پەلسەپىسىدىن تەبىئەتنىڭ ۋە ئىنسان تەبىئىتىنىڭ سايىسى ۋە ئەندازىنى بايقايمىز. ئۇلار تۈزگەن ئاساسىي قا-نۇنلار قانچە ئەسىرگىچە جۇلاسىدىن كەتمەيدۇ. ھەيران قال-

ۋە پايانسىزلىققا مۇجەسسەم. دېڭىز بىر سىر دۇنياسى بولسا، دۇنيادىكى شۇنچە زور قۇملۇقلارمۇ گويا تىلىمات.

شەھىرىزاتنىڭ «مىڭ بىر كېچە» چۆچەكلىرىدە زەڭگەر دېڭىز ۋە سارغۇچ قۇملۇق ئوخشاشلا دولقۇنلىنىپ تۇرىدۇ. غەربنىڭ دېڭىزلىرىغا ئوخشىمايدىغىنى شۇكى، جىمىرلاپ تۇرغان دېڭىز تۇركلەر، ئەرەبلەر، پارسلار ۋە ھىندىلارنىڭ چۆچەك-رېئايىتى ۋە پاساھەتلىك شېئىرلىرىغا جەلپكارلىق بەرگەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئەقلى ئىزدىنىشلىرىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك خورپاس ئېنېرگىيەسىگە ئايلىنالمىغان.

غەربلىكلەر دېڭىزدىن پاراسەت ۋە سانائەتنىڭ ئىلھاملرىدىن سۆزگەن بولسا، شەرقلىقلەر شېئىر دۇراندانلىرىنى سۆزگەن. شۇڭا پاراخوتنىڭ كەشپىياتچىسى ئامېرىكىلىق فولتون بىلەن پارس شېئىرىيىتىنىڭ بوۋىسى، شەرقتىكى ھومېر دەپ تەرىپلەندىغان روداكىينىڭ دېڭىزدىكى لەيلەپ تۇرغان قولۋاقتى كۆزىتىشى ئوخشىمايدۇ. كۆزىتىشى ئۇسۇلنىڭ ئوخشىماسلىقى پەقەت كىرىنىڭ يۆنىلىشىنى بەلگىلەيدۇ، بۇ، پەلسەپەنىڭ ئىككى خىل رەڭگىنى بەلگىلىگەن. ئىككى خىل پەلسەپە مەدەنىيەت ۋە ھەزارەتنىڭ ئىككى خىل سۈرئىتى ۋە قىياپىتىنى بەلگىلىگەن.

غەرب ۋە شەرقتە سەلتەنەت ئالمىشىپ تۇرغان. غەرب ئوتتۇرا ئەسىر خىرىستىيان تەلىماتلىرىنىڭ بۆشۈكىدە بىغەم ئۇخلاۋاتقاندا شەرقتە ئەقلى ئىزدىنىش ۋە تەبىئىي پەنلەرنىڭ قىيامغا يەتكەن دەۋرلىرى بولغان. فارابى، ئەۋائىي، ئەبىن رۇشىد، مۇھەممەد مۇسا ئەلخارەزمىي، ئەل كىندى، ئەبى رازى، ئەبى سىنا ۋە ئولۇغبېكلىرىدەك بۈيۈك سېمالارنىڭ تۆھپىلىرىنى كېيىنكىلەر تەۋەرىۋك خورەك، باش - ئايىغى چىقەمسە جەڭگى - جېدەل، ئۇرۇش - يېغىلىق، غەيۋەت - خۇسۇمەت ۋە نەغمە - ناۋالار بىلەن بولۇپ كېتىپ ئۇنتۇپ قالغان بىلەن، غەربنىڭ پەي قەلىمى ئۇلارنى ئۇنتۇپ قالمىغان. غەربنىڭ مەدەنىيەت خېمىرىنى بولدۇرۇشتا شەرقتىكى ئەقىل خېمىر تۇرۇچىلىرى تازا رول ئوينىغان.

بىزدە ئىجادىي خىياللار تولىمۇ مول بولغان. ئىجادىي خىيال بىر گەپ، ئىجادىيەت يەنە بىر گەپ. مىڭ ئەپسۇسكى، بۇ خىل ئىجادىي ئىزدىنىش كېيىنكى بەش يۈز يىلدا مەدەنىيەت ۋە تارىخنىڭ چىشلىق چاقى بولالمىغان. ئەقلى ئەمگەكنىڭ ئاممىۋى ۋە ئىقتىسادىي ئاساسى لىغشىپ قالسا، ئىلھامبەخش يۆلەنچۈكلەرنىڭ تايىنى بولمىسا، ئاسترونوم رەسەتخانغا ئەمەس ئاشپۇزۇلغا، ئالىم كىتابخانغا ئەمەس كېپەك بازىرىغا بەكرەك قاترايدۇ.

قۇياشلىق ئاسماننىڭ ئاستىدىكى مىستەك تاۋلىنىپ ياتقان قۇملۇق غايەت زور تىلىم دۆۋىسىدەك قۇملۇق بويلىرىدىكى پارچە - پارچە بوستانلارنى ماكان ئەيلىگەن مىللەتلەرنىڭ

كۆز ئالدىدا سوزۇلۇپ ياتىدۇ. يېشىللىق ئۇلار ئۈچۈن گويا تۇتىيا. شۇڭا قۇملۇق ياقىسىدىكى ئوتتۇرا شەرق ئەللىرى دۆلەت بايراقلىرىنى يېشىل رەڭ بىلەن زىننەتلىگەن. قۇملۇق ئۇلارنىڭ جىرايلىق بوستانلىرىنى يالماپ يۇتۇپ تۇرىدۇ، ئاۋات شەھەرلەر ئىشچان قوللاردا يەنە بىنا بولۇپ تۇرىدۇ. قۇمۇ، ئادەملەرمۇ بىر - بىرىدىن جاھىل.

قۇملۇق بويلىرىدا ماكانلاشقان بۇ كىشىلەر بارغانسېرى ئىچىمچەز، قۇمدەك چېچىلاڭغۇ، قوناق خېمىرىدەك قولاشمايدىغان بولۇۋالغان. ھەقتىن داچىغان مەزھەپلەر، سۈلۈك دەۋالىرى ۋە بىدئەت تەلىماتلار يامغۇردىن كېيىنكى چۆل شەۋاقلرىدەك ئايىنىپ، ھەممىسى ئۆزىنى ھەقىقەتنىڭ قۇياشى ھېسابلاپ، ئىختىلاپ ۋە ئاداۋەتنىڭ تۈگمىنىگە سۇ قۇيۇپ كەلدى. كېيىنكى كۈنلەردە چۈشكۈنلەشكەن شەرق دۇنياسى پاراسەت ۋە ئەقلى ئىزدىنىشنىڭ تارىختىكى مىسلىسىز رولىنى ئۇنتۇپ، تەپرىقچىلىك ۋە مەزھەپۋازلىقنىڭ سېسىق سازلىقىغا چۆكتى. مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»نى پاراستى ۋە ئەقلى ئىزدىنىشلىرىنىڭ بۇلىقىغا ئايلىنىدۇرۇپ، دۇنياغا مىڭ يىلدىن كۆپرەك نۇر تاراتقان بۇ دىياردا مەسلەك ۋە سۈلۈكلەر شۇ قەدەر كۆپەيدىكى، باش - ئاخىرى چىقماق قانلىق مەسلەك ماجىرالىرى، پىتىنخور - رىياكارلارنى بورداپ سەمىرىتىپ، ئالەملارنى دارغا ئېشىش، كىتابلارنى كۆيدۈرۈش، ھەقتى سۆزلىگەن تىلنى كېسىش گويا بىدئەتنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ھەقىقەتكە كەيپىتىنىڭ داغدام يولى بولۇپ قالغانىدى. بۇمۇ شەرقتە پەلسەپىنىڭ ھېكايە تونىغا ئورۇلۇشىغا مۇھىم سەۋەب بولدى.

1980 - يىلىدىن 1988 - يىلىغىچە داۋام قىلىپ، ئۈچ مىليون ئادەمنى ئالاپەتكە ئۇچراتقان ئىران - ئىراق ئۇرۇشى مۇسۇلمان دۇنياسىدىكى زىددىيەتنى بىراقلا ئاشكارىلاپ، غەربنىڭ ئوتتۇرا شەرقتە ئوڭۇشلۇق سىڭىپ كىرىۋېلىشىغا تېپىلغۇسىز پۇرسەت بولدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا 1453 - يىلى كونىستانتىنوپولنى تۈركلەرگە تارتقۇزۇپ قويۇپ، مەغلۇبىيەتنىڭ تەمىنى يەتكۈچە تېتىغان غەربلىكلەر 500 يىلدىن كېيىن مەغلۇبىيەتنى غەلبىگە ئايلاندۇردى. ئىران - ئىراق ئۇرۇشىدىن كېيىن غەرب شەرقتە بولغان تاجاۋۇزچىلىق قەدىمىي يەنىمۇ تېزلەتتى. 1991 - يىلىدىكى ئىككىنچى قېتىملىق پارس قولتۇقى ئۇرۇشىدا 26 غەرب دۆلىتى بىر بايراق ئاستىغا ئۇيۇشۇپ، بىر دۆلەتكە قىلىچ تەڭلەپ يۇپۇرۇلۇپ كەلسە، ئوتتۇرا شەرقتىكى باشقا تىلداش ۋە دىنداش قوشىنلار خۇددى شاپىنۇل داموللام شېڭ شىسەينىڭ كالا كېسەرلىرىگە سۈكۈت قىلغاندەك قول قوشتۇرۇپ قاراپ تۇردى. غەربلىكلەر ئوتتۇرا شەرق بىلەن دىپلوماتىك شاھماتقا چۈشكەندە ئۇرۇقنى قانداق مېڭىشقا بەكلا ئۇستا بولۇپ كەتتى. غەربلىك شەرقشۇناسلارنىڭ

ئەمگەكلىرى غەربتە سىياسىي تاۋكاغا بەكرەك ئەسقاتىدۇ.
 سەبىر - ئاقەت، غۇۋالىق ۋە مۇستەبىتلىك شەرقچە پەدا-
 سەپنىڭ مەھسۇلى. ئوتتۇرا شەرق ۋە ئافرىقىلاردا مۇستەبىت
 سىياسى تۈزۈمنىڭ ئۇزاق داۋام قىلىشى ئۇلارنىڭ غۇۋا پەلسە-
 پىسى ۋە تەپەككۈر ئۇسۇلى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.
 ئامېرىكا سادام ۋە كازافىنى يوقاتقاندىن كېيىن، ئىراق
 ۋە لىۋىيەدە داۋالغۇش يەنىلا بېسىلمىدى، ئەكسىچە ئۇرۇشتىن
 بۇرۇن خېلىلا گۈللەنگەن بۇ تىنچ ئەللەر دىنىي مەزھەبلەرنىڭ
 تۈگىمەس تۇقۇنۇشىغا پاتتى. «ئەگرى پاجاققا دوناي توقماق»
 دېگەندەك (ئىجرائىيە باش مۇھەررىردىن) ئامېرىكىلىق بەزى
 جەمئىيەتشۇناسلار ۋە سىياسىيونلار: «ئوتتۇرا شەرققە ئەسلىدە
 سادام ۋە كازافىدەك مۇستەبىتلەر بولمىسا بولمايدىكەن»
 دېيىشتى. ئۇرۇش ئوتى بېسىلمايۋاتقان ئوتتۇرا شەرق پەلسەپىسى
 ۋە تەپەككۈرىدىكى ئاجىز نۇقتىلارنى مانا مەن دەپ ئاشكارا-
 لىدى. سادام، كازافى، مۇشەررەفلەر كەينى - كەينىدىن
 موللاق ئاتتى. كازافى، سادام ۋە بەشەر ئەسەدلىر نوچى
 بولسا خەلقنى ئىچكى ئۇرۇشقا سېلىپ نەچچە مىليون جانغا زا-
 من بولماي، ئۆزىنى سوراپ ئورنىنى بىكارلاپ، خاتالىقلىرىنى
 ھەققەتنىڭ سوتىغا تاپشۇرسا ئۇلارنىڭ ئەل ئىچىدىكى ئابروۋى
 تېخىمۇ ئۈستۈن بولاتتى. «مۇسۇلمان مۇسۇلماننىڭ قېرىندە-
 شى، مۇسۇلمانغا مۇسۇلماننىڭ قېنى، جېنى، مېلى ۋە ئابروۋى
 ھارام» دېگەن بۇ بۈيۈك ئىلاھىي تەلىماتنىڭ ئوتتۇرا شەرققە
 ئېغىر دەپسەندە بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز.
 پايانسىز دەشت - چۆللەر ۋە ئېگىز تاغلار شەرقىتىكى
 يۇرتلارنى بىر - بىرىدىن ئايرىپ تۇرغاچقا، قۇملۇق ۋە دې-
 ئىزنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى سىزلىق دۇنيا ئۇلارنىڭ شېئىرىي تە-
 سەۋۋۇرىنى غەدىقلاپلا توختاپ قالغان. تاشقى دۇنيادىن بىخە-
 ۋەر بېكىك تۇرمۇش، نامراتلىق ۋە ناچار تەبىئىي مۇھىت
 شەرقىدە مۇستەبىت سىياسىي، بېكىننە ئەدەبىيات، لىرىك مۇزىكا،
 چاڭقاق روھ ۋە غۇۋا پەلسەپىنى ياراتقان. ئۇلار ئۇزۇندىن -
 ئۇزۇن جەڭنامىلەر، سېپىرلىك چۆچەكلەر ۋە نەغمىلەرنىڭ
 قويندا ئەللەيلىنىپ، ئەمىلىنىڭ پەردىسىگە ئورالغان ئۆگۈت-
 لەرنى ئۇنتۇپ كەتكەن ياكى بېشارەتنىڭ تەكتىگە يەتكۈچە
 ئەقىلنىڭ ئېتى ھېرىپ قېلىپ يېرىم يولدا يېتىۋالغان. خىيالىدى-
 كى ۋە چۆچەكلەردىكى شۇ جەلپكار سۈزۈك دۇنياغا قانچە زا-
 رىقىمۇ يېتەلمىگەن بۇ كىشىلەر بارا-بارا غۇۋالىققا كۆنگەن،
 غۇۋالىقنى قۇبۇل قىلغان. پەلسەپىسىنىمۇ، سەنئىتىنىمۇ ۋە گەپ-
 لىرىنىمۇ گۇڭگا پەردىگە ئورايدىغان بولغان. سۈزۈك ئەل-
 ماتلارنىڭ بازىرى كاساتلىشىپ، ھۆكۈمداردىن تارتىپ ئاۋام-
 غىچە يالغىچ پىكىردىن قاچىدىغان بولۇۋالغان. شەرقلىقلەر
 سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ يۈگۈرتۈپ ياپتا گەپ قىلىشقا ئۇستا.

ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى ئاسان چۈشەنگىلى بولمايدۇ.
 كالاڭ سۈزۈك بولمىسا، سۈزۈك تاڭمۇ سەن ئۈچۈن
 زۈلمەت. قەلبىڭدە قۇياش يانسا، كېچىمۇ ھېچكەپ ئەمەس.
 ئەرەب تىلىدا ئىشلىتىشكەنلىق ۋاسىتىلەر ۋە مەنىداش
 سۆزلەر بەكمۇ مول، بىر سۆزنى ناھايىتى چىق تۈرلەپكىلى بو-
 لىدۇ، سۆز ياساش ئىقتىدارى ناھايىتى كۈچلۈك. شۇڭا «ئە-
 رەبلەر زاكونچى، ياپتا گەپكە ئۇستا، ئاغزىدا قىلىچى بار مەن-
 لەت، پاساھەتنىڭ نېمىلىكىنى بىلەي دېسەڭ ئەرەبچىنى ئو-
 گەن» دېگەن گەپ بار. تىل ھەزارەت ۋە روھىيەتنىڭ ئەينە-
 كى. ئەرەب تىلىدىكى بۇ خىل خۇسۇسىيەتلەرنى ئەرەبلەرنىڭ
 پەلسەپىسى، مۇھىتى، روھىيىتى، تارىخى ۋە تەپەككۈرىدىن
 ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئەرەب تىلى بىلەن ئەرەبلەرنىڭ
 مۇھىتى ۋە پىسخىكىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەتقىق
 قىلغان ئەسەرلەردە ئەرەبلەرنىڭ مۇھىتى، سىياسىي تۈزۈلمى-
 سى، پەلسەپىسى ۋە پىسخىكىسىنىڭ تىلغا كۆرسەتكەن تەسىرى
 ئالاھىدە قەيت قىلىندۇ.

توماس ئىسىملىك بىر ئوتتۇرا ئاسىياشۇناس گېرمان
 2005 - يىلى شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى بىر قې-
 تىملىق نۇقتىدا تولىمۇ قىزىقارلىق قىلىپ شۇنداق دېگەندى:
 «بىر ئۇيغۇر دوستۇمنىڭ ئۆيىدە مېھماندارچىلىقتا بولىدۇم.
 كەچتە «قونۇپ قېلىڭ» دېدى، ماڧۇل دەپ قونۇپ قاپتىمەن.
 كېيىن بىلىم بۇ مۇنداقلا دەپ قويغان تەكەللۇپ گەپكەن.
 ئۇيغۇرلارنىڭ بەزى ئادەتلىرىنى چۈشەنمەك راستلا تەسكەن.
 بىزدە قوندۇرغۇسى بولمىسا ئوچۇقلا قونۇپ قال دېمەيمىز.
 مېھماننىڭ رايىغا باقمىز، ھەرگىز زورلىمايمىز.»
 ئادەمگەرچىلىك يوسۇنلىرىمىز ۋە دوست - بۇرادەرچە-
 لىكىمىزدە قۇملۇق پەلسەپىسىنىڭ ئىزنالىرى روشەن ساقلا-
 نغان. تاينى يوق بىر سەۋەبلەر بىلەن سورۇنلارنى قۇرۇپ،
 شاراب ۋە غەيۋەتلەرگە چىلىشىپ، بىر - بىرىگە ئوتلۇق قە-
 سەملەرنى بېرىشىپ دوستلىشىدىغانلار بىزدە بار. بۇنداقلار
 يەنە بىر تاينى يوق سەۋەبلەر بىلەن ئايرىلىدۇ. بىز بىرسىگە
 سەۋەبسىزلا ئۆچ بولۇپ قالمىز ياكى ئامراق بولۇپ قالمىز.
 ئاشپۇزۇللاردا تاماق پۇلىنى تالىشىپ تۆلەيمىز - يۇ، كەينىدىن
 تىللايمىز.
 ئېنگىز تىلىدا «مەن» (I) دېگەن سۆز جۈملىنىڭ ھەر-
 قانداق جايدا چوڭ يېزىلىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ئۆزىنى مەركەز
 قىلىش ۋە قەدىرىيەت تۇيغۇسىنىڭ يېزىقتىكى ئىلامىتى. ئۇلار
 «مەن بولسام باشقىلارمۇ بولىدۇ. مەن باي بولسام دۆلەتمۇ
 باي بولىدۇ. مەن ئەركىن بولالەيسام دۆلىتىمۇ ئەركىن بولا-
 مايدۇ» دەپ قارايدۇ. مەمۇرىيەت، ئەدلىيە ۋە قانۇن چىقى-
 رىشتىن باشقا ھوقۇق ۋە بايلىقنىڭ ھەممىسى شەخسكە تەۋە

ئالدىدىغان بولغاچقا، لى شۇفۇدەك تۈلكىلەر قۇرئان تۇتۇپ تۆمۈر خەلىپىنى قىلتاققا دەسسەتكەن. خوجىنىيازدا شەرقنىڭ تەۋەررۈك ئۇنتۇغاقلىغى، ساددىلىقى، ئەقىلدىن يىراق، ھېسسىياتقا يېقىن مەردلىكى ۋە ئەپۇچانلىققا تولمۇ باي بولغاچقا، تالاي قېرىندىشىنىڭ قېنىنى ئىچكەن شېڭ شىسەينىڭ ئۇۋىسىغا ئۆز ئايغى بىلەن كېلىپ، ئاخىرىدا بېشىنى يېدى.

شەرقىكى قۇملۇق، بوستان ۋە دېڭىز ئارىسىدا بىر خىلا داۋاملىشىدىغان بۇنداق زېرىكەرلىك ۋە رەڭسىز ھايات كىشىلەرگە سوغۇققان پەلسەپىنى ئەمەس شېئىرنى، ئاياللارنى، شا-رابنى ۋە بەزمە - باراۋەتنى سۆيۈشنى ئۆگەتتى. مەسچىت - مەدرىسەلەردە ئاجايىپ مۇڭلۇق قۇرئان قىرائەتلىرى بىلەن قەسىر - سارايلىرىدا قەدەھ ۋە نەغمە سادالىرى تەڭ ئاڭلىنىدىغان ئاجايىپ مەنزىرە شەرقىتە ئەسىرلەپ داۋاملاشتى. مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»دىكى تەپەككۈر ۋە ئىلمىنىڭ خاسىيىتىگە ئائىت ھېكمەتلىك ئايەتلەر نەغمىلەردىن مەست بولغان خارامۇش قۇلاقلارغا ئەسلا كىرمەيتتى. مەدداھلار، چاقچاقچىلار، رەققاسلار ۋە ھافىزلار گۈلدار ئوردا - قەسىرلەرنىڭ، ئاۋات رەستىلەرنىڭ ۋە بايلار خانىدانلىرىنىڭ ئەزىز مېھمانلىرىغا ئايلىنىدى. بۇ ئەۋەتتە ئەقلىنى توپا بېسىپ، ھېسسىيات غالىب بولغان دەۋرنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى.

غەربنىڭ تەپەككۈرى چىركاۋلارنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇپ، زەڭگەر دېڭىزغا قايتىدىن تىكىلىپ، توپا بېسىپ ياتقان خىزمەت تاشلىق قامۇسلارنى قايتىدىن يېيىپ، دانالارنىڭ ئۆگۈنلىرىنى قايتا تەلەقلىدى. بۇ، غەربنىڭ قايتا ئويغىنىشى دېيىلىدۇ. شەرق ئۆزىگە ئىشەنمەيدىغان، ئەقىلدىن ۋە بىر - بىرىدىن گۇمانلىنىدىغان، تارىختىكى سەلتەنتىنى شۇمۇپ يا - شايدىغان بولغاندا، غەرب ئەقىلگە، پەنگە ۋە ھەمكارلىقنىڭ قۇدرىتىگە ئىشەندى. ئۇلار يېڭى زېمىننىڭ يىراقلىرىدا ئۆزلىرىنى كۈتۈۋاتقانلىقىنى كۆردى. كۈلۈمبۇ ۋە ماڭگىلان تەۋەككۈل سەپىرىگە كېمە سالىدى. سەپەرچى تۆگىلەرنىڭ مۇڭلۇق كۈل - دۈرمىسى تەۋەككۈلچى كېمىلەرگە ئورۇن بەردى. ئىككى ئىمەننىڭ سەلتەنتى بىردىنلا ئالمىشىپ قالدى. ۋولتېر ياۋروپا - نىڭ مەپكۇرىسىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن «پەلسەپە قا - مۇسى»نى يېزىپ، ياۋروپادىكى زۇلمەتنى يورۇتۇۋاتقاندا، تارىم ۋادىسىدا ئافاق خوجىنىڭ ۋە مانجۇلارنىڭ قانلىق قىلىشى چى بېشىمىزدا ئويناپ، بىر تىللىق ۋە بىر دىنلىق قېرىنداشلار سۈلۈك نىزالىرىدا بىر - بىرىنىڭ قېنىنى ئىچىپ، تەپەككۈرغا چىراغ ياقىدىغان نەچچە ئەسىرلىك شاھانە كىتابلار يانغىنىغا ئايلىنىپ، ئادەم قېنىدا تۈگەن چۆرىگەلەۋاتاتتى. ماركس «كا - پىتال»نى يېزىۋاتقاندا ۋەلىخان خوجا 1857 - يىلى قەشقەر قىزىل دەريا بويىدا ئادەم كاللىسىدىن مۇنار تىكلەۋاتاتتى.

بولغان بىر جەمئىيەتتە ئۆزلۈك تۇيغۇسىنىڭ ھەممىگە ھۆكۈمە - ران بولۇشى، ئاخباراتلارنىڭ دۆلەت مەمۇرلىرى توغرىسىدا ئاشكارا گەپ قىلىشى ۋە ئەل بېشى بىلەن ئاۋامنىڭ كۆرۈشۈپ يىقىلىشىپ تۇرۇشى ناھايىتى نورمال ئەھۋال. غەربتىكى شەخسچىلىكنى تار مەنىدە ئەمەس، بەلكى ئۆزىنى چۈشىنىش، يۈكسەلدۈرۈش ۋە قەدىرلەشنى ئاساس قىلغان ئۆزلۈك تۇيغۇسى ۋە مەسئۇلىيەت دەپ چۈشەنسەك بولىدۇ. ئۇلار ئالدىدا - راپ بىر كىمگە داستان سالىدۇ. نامىنىڭ پۇلىنى ئۆزى تۆلەيدۇ. ئاسانلىقچە دوست تارتىشىپ، دەردىنىمۇ تۆكۈپ كەتمەيدۇ. پەزىلىتى ئۇلارغا ياراپ قالسا سېنى تاشلىمايدۇ؛ بىرسىگە ئالدىراپ ئەقەدە قىلمايدۇ؛ سېنى نەپىسى ئۈچۈن ساتمايدۇ؛ سىرىڭنى چىڭ ساقلايدۇ؛ لەۋزىدە تۇرىدۇ؛ ئارىلىق - نى پايانسىز ئوكيان ئايرىپ تۇرسىمۇ ھاياتىدا بىر قېتىم ئەس - قاتقان بۇرادىرىنى مەڭگۈ ئەسلەپ تۇرىدۇ.

بىز «خۇدايىم بۇيرۇسا» دەپ قول بېرىشىپ ۋەدىلەشكەن ھەر بۇرۇتلۇق ئەركەكلەرنىڭ لەۋزىنى سەۋزە ئورنىدا يەۋەتكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇرىمىز. ۋەدىسىدە تۇرۇش ۋە راست سۆزلەش ئەلەمىساقىتىن تارتىپ ئۆگەيدىغان بۈيۈك خىسەلت. ئىنتىپ تورى دەۋرىدىمۇ بۇنداق پەزىلەت ئەڭگۈشتەردەك نۇر چاقناپ تۇرمىسا، بىز توردىكى چۈننىغا ئوخشاپ قالمىز. مۇنداق بىر تەسىرلىك ئىش بولغان. ماگىستىرلىقتا ئوقۇۋاتقان نەۋرە ئىنىم ئەلى ئىنتىپ توردىدا بىر پۈلەك بىلەن تونۇشۇپتۇ. تازا پۇل لازىم بولۇۋاتقان نەۋرە ئىنىم ئۇنىڭدىن قېنى بىر سوراپ باقايچۇ دەپ 2000 دوللار قەرز سورايتىدۇ. كەن، راست دېگەندەك ھېلىقى پۈلەك بۇرادەر پوچتىدىن پۇلنى سېلىپ بېرىپتۇ. ئۇلار پەقەت ئېلخەتتەلا بىر نەچچە رەت خەت يېزىشقان، لېكىن ئەسلا يۈز كۆرۈشمىگەن، نەۋرە ئىنىم ھېلىقى پۈلەكنىڭ قايسى دۆلەتتە تۇرىدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيدۇ. كەن. نەۋرە ئىنىمنىڭ روھىيىتىنى بۇ ئىش تا ھازىرغىچە زىلىگە سېلىپ كەلمەكتە.

ئۇلار توغرا دەپ قارىغان ئىشنى دادىل قىلىۋېرىدۇ، باشقىلارنىڭ باھاسىغا ئانچە ئېرەنەشپ كەتمەيدۇ. دۇنيادىن يىراق ياشىغان شەرقىكى كىشىلەر باشقىلارنىڭ ئۆزىگە بەرگەن باھاسىغا تولمۇ قىزىقىدۇ. باشقىلارنىڭ باھاسى بويىچە قارىشى ۋە يولنى توختاۋسىز ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ. يات مەسلىكلەر شەرقتە بەك ئاسان يىلتىزلايدۇ، شۇڭا شەرقىكى كىشىلەرنى ئۇيۇشتۇرماق بەك تەس. شەرقىكى خۇدۇكىسەرەش ۋە سايى - سىدىن ئۆرۈكۈش كېسىلىنىڭ تارىخى تولمۇ ئۇزۇن. شەرقلىك - لەرنىڭ گۇمانى بىلەن غەربنىڭ گۇمانى ئوخشىمايدۇ. غەرب بىر گۇمان قىلغان نەرسىگە ئالدىراپ ئىشىنىپ كەتمەيدۇ. گۇماننى ئىسپاتلىمىغىچە بولدى قىلمايدۇ. شەرق گۇمانى ئېغىر

تاپقان. شەرق بۇنىڭ ئەكسىچە ئېھتىياتچان، مۇلايىم ۋە كۆ-نۈككەك. غەربنى بىرەر مەپكۈرىگە ئاسان قايىل قىلغىلى بولمايدۇ. شۇلارنى قايىل قىلغۇدەك يېتەرلىك دەسمايەك بولمىسا، ئۇلار بىلەن مۇنازىرىلەشكىنىڭ بىكار. سوقرات ۋە ئارسى-توتېلىنىڭ مۇنازىرە قايىنپ تۇرىدىغان پەلسەپە ئۆگۈتخانىسى ياۋروپانىڭ ۋۇجۇدىغا ئەقلى ئويلىنىش، نوپۇزدىن گۇمانلىشىش، ئىلمىي مۇنازىرە، ئۈنۈمپەزلىك ۋە تەجرىبىچىلىكنىڭ ئۇرۇقلىرىنى تېرىغان.

غەربتە پەيلاسوپلار ۋە جەمئىيەتشۇناسلار ئالدىنقىلارنىڭ پىكرىنى بېيىتىش ياكى ئىنكار قىلىش داۋامىدا پەلسەپىنىڭ قانداق بۇلاقلارنى قۇرۇتماي كەلدى. دۇنيا ئالىي مائارىپىنىڭ سەركىلىرى بولغان كەمبىرىج، ئوكسفورد ۋە خارۋاردلارنىڭ مائارىپى مزانى «دۇنيادىكى ھەرقانداق نوپۇزلۇق قاراشقا جەڭ ئېلان قىلىش ۋە ئىجادچانلىققا ماھىر بولۇش» بولۇپ، بۇنىڭدىن 2000 يىل بۇرۇنقى سوقرات ۋە ئارستوتېللارنىڭ تەجرىبىچىلىك ئاساسىغا قۇرۇلغان ئەقلىيلىك تەلپانلىرى پۇراپ تۇرىدۇ.

غەرب ھەممە نەرسىگە كۆپ ھالدا ئەقلىي، نەقلىي ۋە ئە-مەلىي مۇئامىلە قىلىدۇ، ھەممىدىن گۇمانلىنىپ باقىدۇ. تۆت مۇقەددەس كىتابنىڭ بىرى بولغان «ئىنجىل»نى ئۆز مەيلىچە ئۆزگەرتىپ، پانىي دۇنيانىڭ ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرغان غەربتە تۈرلۈك مەپكۈرە بىرلا ۋاقىتتا مەۋجۇت بولۇۋېرىدۇ. سوقرات ۋە ئارستوتېل دەۋرىدىكى ئەقلىچىلىك، ئۇنىڭدىن كېيىنكى غەيرىي ئەقلىچىلىك، 15 -، 16 - ئەسىردىكى مەرىپەتچىلىك، ئىككى ئەسىردىن كېيىنكى زامانىۋىلىق (ھودېرنىزم)، كېيىنكى ھودېرنىزم ۋە ئۈنۈمپەزلىك دېگەندەك ئېقىملاردىن غەربنىڭ دېڭىزدەك توختىماي داۋالغۇپ تۇرغان قەلبىنىڭ يارقىن سۇردىنى كۆرىمىز. ئىدىيەدىكى ھەر بىر قېتىملىق داۋالغۇشتىن بىر قېتىملىق ئىسلاھات ۋە ئىنقىلاب پارتلىغان. بىر قېتىملىق ئىسلاھات ياكى ئۇرۇش كىشىلەرنىڭ ئىدىيەسىنى تاۋلاپ، يەنە بىر قېتىملىق ئىدىيەۋى داۋالغۇشنىڭ ئانىسى بولغان. تارىخقا نەزەر سالساق، ئىدىيەۋى ئويغىنىش بىلەن ئىنقىلاب بىر - بىرىنى ئىلگىرىلىتىدىغان ئىككى چىشلىق چاق بولغان.

تۈرلۈك - تۈمەن ئېقىم بەس - بەستە سايرايدىغان غەرب-تەبەزىلەر «ئىنسان ئەقلى ھەممىنى بىلىدۇ، ئىنسان ھەممىگە قادىر» دەپ قارىسا، يەنە بىرلىرى قوپۇپ «دۇنيانى ۋە ئىنساننى بىلگىلى بولمايدۇ، دۇنيانىڭ مەنىسى يوق» دەيدۇ. ئۇلاردا بىر يېڭى تەلپات تىكلەنسە يەنە بىرى ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ. غەرب مۇشۇنداق پەلسەپىۋى تالاش - تارتىشنىڭ ئۇۋىسىغا ئايلىنغان. غەربنىڭ دۇنيانىڭ كۆزىنى چاقناتقان بۇ-گۈنكى سانائەت ۋە ئىلىم - پەن ئۇتۇقلىرى دەل ئاشۇ توخ-تاۋسىز ئىنكارچىلىقتىن ۋە تەبىئەتنى تاجاۋۇز خاراكتېرىدە ئى-

غەربنىڭ زەمبەركەك پاراخوتلىرىدىن ئېتىلغان توپ ئاۋازلىرى ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيەسىنىڭ بىخۇد سۇلتانلىرىنى ئۇيقۇسىدىن چۆچۈتۈپ ئويغاتقاندا، ئىمپېرىيەنىڭ تالاي زېمىنى غەربنىڭ قولىغا ئۆتۈپ بولغانىدى. شەرقلەلەر «ئۇر توقماق» كەبىي ئاتالغۇ چۈشلىرىنىڭ قوينىدا شېرىن ئۇخلاۋاتقاندا، بۇ چۈشلىر غەرب دۇنياسىدا ئىشقا ئېشىپ، «ئۇر توقماق» شەرقنىڭ بېشىغا تېگىشكە باشلىغانىدى. غەرب سىرتىغا پارتلاۋاتقاندا، شەرق ئىچىگە چۆكۈشكە باشلىدى. مانا بۇ ئىككى خىل پەلسەپە مەيدانغا چىقارغان جاھاندارچىلىقتىكى ئىككى خىل كۆرۈنۈش.

ئامېرىكىلىق پېرسى، ۋىليام جېمىس ۋە جون دېۋېپىلار مەيدانغا چىقارغان ئەمەلىيەتچىل پەلسەپە ① ئامېرىكىغا ئە-مەس پۈتكۈل دۇنياغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتتى. بولۇپمۇ ۋىليام جېمىس 1907 - يىلى يازغان «ئەمەلىيەتچىل پەلسەپە» ناملىق ئەسەر ئامېرىكىلىقلارنىڭ تۇرمۇشى، تەبەككۈرى، رو-ھىيىتى ۋە مەدەنىيىتىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن. ئەمەلىيەتچىل پەلسەپە ۋە تەتۈر تەپەككۈرنىڭ پايدىسىنى كۆرگەن يىراق شەرقىدىكى ياپونلارنىڭ يېقىنقى 100 يىل مابەينىدە غەربكە يېتىۋېلىشى، شۇنچە تار ئاردا قىستىلىپ ياشاۋاتقان ياپونلاردا ئىشسىزلىقنىڭ بولماسلىقى، سىرتتىن كەلگەنلەرگەمۇ ئىش بېرىشى دۇنيانى ھەيران قالدۇردى. ياپونلار تەبىئىي بايلىقنىڭ تايىنى يوق كىچىك ئاردا ياشايدۇ. ئەمما ئۇلار ئىككى قۇللىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بايلىقتىن (مېڭە بايلىقىدىن) تولمۇ جايىدا پايدىلاندى.

خەنزۇ مۇتەپەككۈرى خې شىن ئەپەندى «ئويلىنىش ۋە كىرىزىس» ناملىق كىتابىدا شۇنداق يازىدۇ: «1853 - يىلى ئامېرىكىنىڭ پاراخوت، زەمبەركە، فوتو ئاپپارات قاتارلىق ئاجايىپاتلىرى ياپونلارنى ھەيران قالدۇردى. شۇندىن كېيىن ياپونلار مېيچى ئىسلاھاتىنى باشلىدى. ئارىدىن يۈز يىل ئۆت-كەندە ياپونلارنىڭ ئاپتوموبىللىرى ۋە ئېلېكترون بۇيۇملىرى ئامېرىكا ۋە ياۋروپا بازارلىرىنى ئىگىلىدى. ياپونىيە توختام بويىچە (فورد) ئاپتوموبىل شىركىتىنىڭ تېخنىكىلىرىنى تەربىيە-لەپ بېرىدىغان بولدى.» بۇ قۇرلاردىن قىزىقارلىق سېلىشتۇر-مىنى ھېس قىلىدىغۇمۇ؟ سىز ئەلۋەتتە ھېس قىلىدىغۇمۇ، ئىچى-غىز قايىنىدى.

2. پەلسەپە ۋە ئەدەبىيات

ئىككى ئىقلىمنىڭ پەلسەپىسى بىر-بىرىگە ئوخشامايدىغان ئىككى خىل ئەدەبىياتى مەيدانغا چىقارغان. غەرب دادىل، تە-ۋەككۈلچى ۋە مۇنازىرىچى، سىناپ بېقىشقا ئامراق كېلىدۇ، ئۇلارنىڭ بۇ خىل خۇيى ئەدەبىياتتا ناھايىتى ياخشى ئىپادىسىنى

① ئەمەلىيەتچىل پەلسەپە ئېنگىلىزچە pragmatism دېيىلىدۇ، بىزدە تەرجىمە قىلىنماي شۇ يېتىچە پىراگما-تىزم دەپ ئېلىنغان. بۇنى «ئەمەلىيەتچىل پەلسەپە» ياكى «ئەمەلىيەتچىلىك» دېسەك مۇۋاپىق - ئاپتوردىن.

چىشتىن كەلگەن. سانائەت ۋە پەن يۈكسەلگەنسىرى ئەقىلچىدە. لىك تەرەپدارلىرى ئۈستۈنلۈك قازىنىپ، ئەقىلنىڭ، تېخنىكىنىڭ، شەخسنىڭ رولىغا ۋە بايلىققا چوقۇنۇش جەمئىيەتنى كەلكۈندەك قاپلىغان.

ئەنگىلىيە يازغۇچىسى دانېل دېفۇنىڭ 1719 - يىلى نەشر قىلىنغان، ياۋروپانى زىلزىلىگە سالغان مەشھۇر رومانى «دې-ئىز سەرگەردانى روبىنزون كرزۇ» دا بايلىق ئىزدەپ دېڭىز سەپىرىگە چىققان روبىنزون چۈشكەن كېمە پاجاقلىنىپ، نىشا. نىدىن ئېزىپ يىگانە ئارالغا چىقىپ قېلىپ، 40 - 30 يىلچە ئۆزىنى تاشلىۋەتمەي، ئارالدا تەنھا ياشاپ، غەلبە بىلەن يۈر-تىغا قايتىدۇ. غەربنىڭ قاراملىقى، جاسارىتى، پاراستى ۋە ئۇ-مىدۋارلىقىنى تولۇق مۇجەسسەملىگەن روبىنزون ئوبرازى ئۇيغۇر ئەدىبلىرى ۋە ئوقۇرمەنلىرىگە تونۇش بولسىمۇ، لېكىن بىزنىڭ ئوقۇرمەنلەر روبىنزوننىڭ كېمىسىنى پاجاقلىۋەتكەن پايانسىز دېڭىزنى كۆردىمۇ، ياۋروپانىڭ دېڭىزدەك دولقۇنلاپ تۇرغان روھىيىتىنى يېرىپ كۆرۈپ باقمىدى.

ئوبامانىڭ ئىشەنچ يېغىپ تۇرغان پاساھەتلىك نۇتۇقلىرىدا، غەربنىڭ كىنولىرىدا، كىتابلىرىدا، دىپلوماتىيە ئۇيۇنلىرىدا، دەرس مۇنبىرىدە ھەتتا كۈندىلىك پاراڭلىرىدا «مەن قىلالايد-مەن، قىلىشىم كېرەك، باھانە كۆرسەتمە، ۋاز كەچمە، ئۆزۈڭ-گە ئىشەن، سەن ئەڭ قالتىس» دېگەن سۆزلەرنى كۆپ ئۇچ-رىتىشقا بولىدۇ، بۇ سۆزلەردىن غەربنىڭ يادرو لۇق قىممەت قارىشى ئايان. بۇنىڭ ھەيران قالدۇرغۇچىلىكى يوق.

جەمئىيەتتە ۋە مەنئىيەتتە پەن ۋە تەپەككۈر ھەل قىلالا-مايدىغان بىر تالاي مەسىلە پەيدا بولغاندا، ئۇلار يەنە خۇداغا ئىلتىجا قىلىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ خۇدانى تونۇشى ۋە ئېتىقادىنى تۇرمۇشقا تەتبىقلىشى يەنىلا يۈكسەك ئەقىللىك ئۈستىگە قۇ-رۇلغان بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ مۇتلەق ئېتىقادىغا ئوخشىمايد-دۇ. ئۇلار خۇداغا خۇددى دوست - بۇرادىرىگە ئوخشاش مۇ-ئامىلە قىلىدۇ. بېشىغا ئېغىر كۈن كەلگەندە بارمىغىلى ئۇزاق بولغان چېركاۋغا بارىدۇ. غەربنىڭ نەزىرىدە بۇ دۇنيادا ھەم-مىلا نەرسىنى ئىسلاھ قىلغىلى بولىدۇ، شۇڭا ئۇلار «ئىنجىل» دا چەكلەنگەن نۇرغۇن قىلمىشنى سادىر قىلىۋېرىدۇ، بۇ قىلمىش-لىرىنى تۈرلۈك چىرايلىق باھانە بىلەن ئاقلاپ ئۆزىگە تەسەل-لىي تاپىدۇ، خۇددى ئامېرىكا بىرەرسىنىڭ ئەدىپىنى يېرىپ بو-لۇپ كەينىدىن باھانە تاپقانداك.

ئەمدى قۇملۇق بويلىرىدا گۈزەل ئەنئەنىلىرىگە چىلىشىپ ياشاۋاتقان سېھىرلىك شەرققە كېلەيلى. بۇ يەردىكى شەرق كەڭ مەنىدىكى ھەزارەت چەمبىرىكى بولۇپ، ئەرەب، پارس، تۈرك ۋە ھىندى ھەزارەت چەمبىرىنى كۆرسىتىدۇ.

شەرق پەيلاسوپلىرى مەپكۇرسىنى ئۇدۇللا دېمەي، سې-

ھىرلىك ھېكايەت - چۆچەكلەرنىڭ قاتمۇقات قېلىن پەردىسىگە ئوراپ، تەمسىل ۋە بېشارەت تەرىقىسىدە ئوتتۇرىغا تاشلايدۇ. شەرقنىڭ تەكەببۇر ھۆكۈمدارلىرى كۆپ ھالدا ھەقىقەتكە قۇلاق يويۇرۇپ كەلگەن ياكى ھەقىقەتنى كېچىكىپ چۈشىنىشكە ئا-دەتلەنگەن. شۇڭا شەرقتە «مىڭ بىر كېچە»، «شاھنامە»، «كەلىلە ۋە دېمىنە»، «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» ... دې-گەندەك گۈزەل چۆچەك - رىئايەتلەر توقۇلۇپ، ئەلىنىڭ مە-رىپەت ۋە تەلىم - تەربىيە بۆشۈكى بولغان. شەرقتە چۆچەك-لەردىن چۆچەكلەر تۇغۇلدۇ.

«پادىشاھ بىلەن قۇش» دېگەن ئۇيغۇر خەلق چۆچىكىدە ھاماقەت پادىشاھ ياخشى نىيەتلىك قۇشنىڭ نىيىتىنى چۈشەنمەي ئۆلتۈرۈپ بولۇپ پۇشايمان قىلىدۇ. بۇ چۆچەك شەرق دانال-رىنىڭ ئاچچىق قىسمىتىنى مۇجەسسەملىگەن. شەرق تارىخى ئىبىرەت ئەينىكى. بۇ ئەينەكتىن تالاي دانانىڭ ھەسرەتتە ئې-زىلگەن يۈرەكلىرى ۋە تەكەببۇر پادىشاھلارنىڭ پۇشايمان ياشلىرىنى كۆرىمىز. شەرقتە ھەقىقەتكە دالالەت قىلغان تىل ۋە باشلار توختىماي كېسىلىپ تۇرغان. شەرق دانالىرى شۇنىڭ بىلەن ھەقىقەتنى يالغىچ پىتى دېمەس بولۇۋالغان. شەرقتە ھەقىقەتنىڭ قولى كۆزلىرىنى نوقۇپ، بوغۇزىغا تاقىشىپ، ۋىجدانى پىزىلداپ كۆيۈپ تۇرسىمۇ غىڭ - پىڭ قىلماي، قا-باھەتكە قول قوشتۇرۇپ، جاھالەتكە يانتايلاق بولغان چەلىپەك-چى موللا - ئۆلىمالار تالاي ياشاپ ئۆتكەن. بۇنداق ئۆلىمالار ئەلنى باشلايدىغان دانكو ئەمەس، جاھالەت قەسىرنىڭ تۈۋ-رۈكى بولغان. ئالىملارنىڭ ھالى شۇ تۇرسا، ئاۋامنىڭ يەنە سۈزۈك تەلىماتلارغا رەغدى قالمىدۇ؟

«ئويغانغان زېمىن» رومانىدىكى ئابدۇغۇبۇر شاپتۇل دا-موللا شۇلارنىڭ تىپىك ۋەكىلى. شاپتۇل داموللا ھەقىقىي يەت-كۈزگۈچى ئۆلىما ئەمەس، جاللات شېڭ شىسەينىڭ قولىدىكى قىلىچ. بۇنداق قىلىچ قىنىدا جىم تۇرسىمۇ بىگۇناھ قانلارنى تۆكۈۋېرىدۇ. شەرق تارىخى شاپتۇل داموللارنىڭ ۋە شۇند-داق كىشىلەرنىڭ كاساپىتىغا كەتكەنلەرنىڭ ئىبىرەتلىك كەچمىش-لىرىدىن رەڭلەنگەن. روماندىكى بۇ ئاجايىپ ئۆلىما ھەققىدە ئارتۇق سۆزلىمىسەكمۇ، ئاقىللار ئوبدان چۈشىنىپ، ئۆزىگە يارىشا ئەقلى خۇلاسى چىقىرىۋالار.

ئامېرىكا يازغۇچىسى مارگارىت مېچىلىنىڭ «ئەنسىز يىللاردىكى نازىن» رومانىدا سام دېگەن بىر قۇل تەسۋىرلە-نىدۇ. قۇللار ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن ساممۇ ھۆرلۈككە چىقى-دۇ. شۇ چاغدا سام: «ئەمدى نېمە ئىش قىلارمىز؟» دەيدۇ. سامغا ئوخشاش ئەركىنلىككە كۆنەلمەيدىغان نېگىر قۇللارمۇ بو-لىدۇ. ئەختەم ئۆمەرنىڭ «باياۋاننىڭ سىرى» ناملىق رومانىدا سالەك شاڭجاڭنىڭ داۋۇد دەيدىغان بىر چاكىرى بار. داۋۇدنىڭ

ئىپادىسى. مېكسىكانلار يا ئېغىزىنى ئاچمايدۇ يا كونا قېلىپلارنى بۇزمايدۇ... مېكسىكانلار ئايالنى بىرخىل قورال دەپ قارايدۇ. ئايال پاسسىپ ھالەتتە بولۇپ، ئانىغا ۋە مەسۇم قىزغا ئايالاندۇرغىلى بولىدۇ. ئايال يەنە ئاكتىپ ھالەتتە بولۇپ، فۇنكسىيە، ۋاستە ۋە يول قىلغىلى بولىدۇ... مېكسىكاننىڭ تارىخى غەلىتە تۈزۈم تەرىپىدىن بۇرۇلغان ياكى يوشۇرۇپ قويۇلغان ئەسلىدىكى ئۆزىمىزنى ۋە ئۆزىمىزنى ئىپادىلەش شەكىللىرىنى ئىزدەش جەريانى.»

پاز مېكسىكاننىڭ ھىندىستاندا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى بولغاندا ئافغانىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئوتتۇرا شەرقنى ئايرىلاپ، رىۋايەت ۋە ئەنئەنىگە چىلىشىپ ياتقان شەرقنىڭ قەدىمىي سېھرىي كۈچىنى ۋە ئىككى قورۇقلۇقتىكى تەنھالىقنىڭ شۇ قەدەر ئوخشاشلىقىنى ھەيرانلىقتا بايقىغان. شۇڭا «تەنھالىق قەسىرى» ۋە «يۈز يىل غېربىلىق»نى ئوقۇساق گويا تەكلىپ-ماكاننى ئوقۇۋاتقاندا كۆرۈلۈپ، ماكوندو كەنتىنى قەشقەردە كىرىپ كەتكەن، مېرگادىس دېگەن سېھرىگەر بوۋايىنى «قۇم باسقان شەھەر» رومانىدىكى سۇپۇرگىگە ئوخشىتىپ قالىمىز.

شەرق ئىنساننىڭ چەكلىك ئەقلىي قۇدرەت بىلەن يارىتىلغانلىقىنى، نۇرغۇن نەزىرىنىڭ تېپىلگەن يېتىپ بولمايدىغانلىقىنى، ھەر نەرسىدە بىر ھېكمەتنىڭ بارلىقىنى يۈرىكىدىن ئېتىراپ قىلىدۇ. شەرقنىڭ نەزىرىدە ئەقىل ۋە ھايات ياراتقۇچىنىڭ كاتتا مۆجىزىسى. ئۇلار ياراتقۇچىنىڭ بەرگەنلىرىگە شۈكۈر قىلىپ، ئەتراپتىكى ھەربىر نەرسىدىن ئىبرەت ئېلىپ، روھنى توقۇتۇپ ياشايدۇ. «روھىي گاداىي باي بولماس» دېگەن بۇ ھېكمەتكە شەرقنىڭ بىر دۇنياچە قەلبى يۇغۇرۇلغان.

ئەدەبىيات دېگەن بۇ سېھىرلىك ئويۇنغا مەپتۇن بولغاندا، دىن بېرى مۇنۇ ئىشقا بەكلا ھەيران بولىمەن: شەرقتە رومانچىلىق تولىمۇ كېچىكىپ باشلانغانىكەن، غەربتە 1500 - يىللاردا رومان يېزىلغانىكەن. شەرقتە قىسسە، داستانچىلىق ۋە مەدداھلىققا ئوخشاش شەكىللەر شۇنداقلا ئىقتىسادىي قاش-شاقلىق رومانچىلىقنىڭ پەيدا بولۇشىغا تازا ئىمكانىيەت بەرمەگەن. ئەدەبىياتتىكى ئىككى خىل ھالەت ئەسلىدە دەل ئىككى خىل پەلسەپىنىڭ كارامىتى. رومانچىلىق ئەمەلىيەتتە ئەقلىي ئويغىنىش ۋە سانائەت تەرەققىياتىنىڭ بەلگىسى. 1901 - يىلىدىن باشلاپ تارقىتىلغان نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىنىڭ ئاساسەن غەربتىن چۆرگەلەپ كېتەلمىگەنلىكى ئانچە سىزلىق ئەمەس. شەرق مۇسۇلمان دۇنياسىدا قىسسەچىلىك راۋاجلانغان. يۇ، تارىخ - تەزكىرىچىلىك يوق ھېسابتا.

قاراڭ، دېڭىز بويىدا ياشغۇچىلار مىلادىدىن بۇرۇن ياشىغان ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ تارىخىنى پىششىق بىلىدۇ. ئۇلار ئەپلاتوننىڭ، ئارىستوتېلنىڭ تارىخىنى خىرۇم تاشلىق قىلىپ،

سىغىلىسى داۋۇدنى سالەك شاڭجاڭنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ كېتىپ، ئەركىن ياشاشقا نەسەت قىلسا، داۋۇد: «سالەك شاڭجاڭنىڭ ئۆيىدىن ئايرىلسام ياشىيالىمايمەن» دەيدۇ. مۇھىت ۋە ئادەت دېگەن تولىمۇ ئەپچىل قېلىپ، سېنى شۇ قېلىپ تۆت چاسا ياكى يۇمۇلاق ھالەتتە قۇيۇپ چىقىدۇ. يۇمۇلاق قۇيۇلساڭ دومىلاپ ياشايسەن، چاسا بولساڭ تامغا ۋە يولغا لازىم بولىسەن.

تەنھالىق ۋە غۇۋالىققا كۆنگەن، دۇنيادىن يىراق ياشاۋاتقان ئىچ مەجەزلىك كىشىلەر يالغۇز شەرقتەلا ئەمەس. ئافرىقا ۋە لاتىن ئامېرىكىسىمۇ شەرقتە رىۋايەتلىك تۈسكە تولىمۇ باي تۇپراق. كولومبىيە يازغۇچىسى گارسىيا ماركوسنىڭ 1982 - يىلى نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن رومانى «يۈز يىل غېربىلىق» تا لاتىن ئامېرىكىسىنىڭ تەنھالىقى، غۇلجى ۋا رېئاللىقى، ئۆزگىچە پىسخىكىسى ۋە مۇستەبىت سىياسىي تۈزۈمنىڭ ئەپت - بەشىرىسى تولىمۇ جانلىق ئەكس ئەتتە. بۇ روماننىڭ «مىڭ بىر كېچە» چۆچەكلىرىگە ئوخشاش ياشىغان بايان ئۇسۇلى ۋە سېھىر بىلەن رېئاللىقتىن چاڭلاشقان ئۆزگىچە ۋەقەلىكى دۇنيا ئوقۇرمەنلەرنىڭ قىزىغىن ياقىتۇرۇشىغا سازاۋەر بولدى. خەلقىمىز ماركوسنىڭ قەلىمىدىن ئۆز قەلبىنى، تەكلىماكان بويلىرىدىكى ئۆتمۈش نا-رىخى - سېھىرلىك رېئاللىقىنى كۆرگەندەك بولدى.

1990 - يىللىق نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن مېكسىكا شائىرى ئوكتاۋىئو پاز مېكسىكاننىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ھەزارىتى، فولكلورى ۋە سىياسىي تۈزۈمنى ئۇزاق كۆزەتكەندىن كېيىن «تەنھالىق قەسىرى» ناملىق توققۇز بابلىق ئۇزۇن ئەدەبىي خاتىرىسىدە مېكسىكا توغرىسىدا شۇنداق يازىدۇ: «قېرى - ياش بولسۇن، مۇشۇ تۇپراقتا تۇغۇلغان ئاق تەنلىك-لەر ياكى ئارغۇنلار بولسۇن، گېنېرال، ئىشچى ياكى ئادۋو-كات بولسۇن، بارلىق مېكسىكاننىڭ ھەممىسى ئىچ مەجەز ۋە جاھىل. مېكسىكانلارنىڭ چىرايى بىر نىقاب، كۈلۈمسىرەپ تۇرغان چېھرىمۇ بىر نىقاب. ئۇلار سۈكۈت، ئېيتىم، ئەدەپ، كەمسىتىش ۋە ھاقارەتكە چىداش قاتارلىق ۋاسىتىلەردىن پايدىلىنىپ ئۆزىنى قوغدايدۇ. ئۇلار مەخپىيىتىنى قوغداشقا بەك دىققەت قىلىدۇ ھەم باشقىلارنىڭ مەخپىيىتىگە بەك قىزدىقىدۇ. ئۇلارنىڭ ئېيتىملىرىدا ئىشارە، ئوخشىتىش، دارىتمىلاش ۋە كۆپ چىكىتلەر بولىدۇ... مېكسىكانلار دۇنيادىن ھەتتا ئۆزىدىنمۇ بەكلا يىراقلاپ كەتكەن... يەرلىكلەر ۋە ئىسپانلارنىڭ قوش تەسىرى بىزدە مۇراسىم، ئەدەپ - قائىدە ۋە تەرتىپنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەتنى شەكىللەندۈردى... ئۇلار بېزەكچىلىكتە سېمپىتىرنىڭ شەكىللەرگە ئامراق... سىياسىي ئورگانلارنىڭ شەكىللىنىشى ۋە بىيۇروكراتلىق شەكىللىرىنى تەلۋىلەرچە ياخشى كۆرۈش خاراكتېرىمىزنىڭ بەزى

مۇسۇلمانلارغا شۇنداق ئېنىق پۈتكەن. غەربتە مىڭ يىل بۇرۇن يا- شىغانلارنىڭمۇ تۇغۇلغان يىلى، ئاي ھەتتا كۈنلىرىگىچە شۇنداق ئېنىق پۈتۈلگەن. بىز يېقىنقى يۈز يىلدىن بېرى ياشىغان ئالىم - ئۆلىمالىرىمىزنى نۇزۇك بىلمەي، نۇغۇلغان ۋاقتىنى تەخمىنەن ئېلىشقا مەجبۇرمىز. توغرا، غەربتەمۇ كىتابلار كۆيدۈرۈلگەن، ھەر كاتتا كۈتۈپخانىلار نۇزلۇپتىكىگەن. بىراق ئۇلارنىڭ ئېسى كۆيۈپ كەتمىگەچكە، تارىخنى يېڭىلاپ، توغرا يازالغان. بىز- دە كىتابلار بىلەن تەڭ ئېسىمىز، ئەقىلىمىز ۋە جۈرئىتىمىزمۇ تەڭلا كۆيۈپ كۈلگەن ئايلانغان. يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەن كاتىپ - مىرزا قەلىمىنى دادىل يورغىلىتالماس بولغان. شەرقتە خانلارنىڭ قورسقى تارمۇ قانداق، تەختكە ئولتۇرۇپلا ئىلگىرىكىلەرنىڭ ياخشىلىقىنى كىچىكلىتىپ ياكى يوقىتىپ، ئۆ- زىنىڭ قىلدەك ئىشىنى پىلدەك قىلىپ تولىمۇ تەپسىلىي ياز- دۇرغان. شۇڭا بىزدە تارىخ تەكرار - تەكرار يېزىلىپ، ئەسلى- نى بىلمەيمۇ تەسلىشىگەن. ئايلىق، «تارىخى ئەمىنىيە»، «تا- رىخى ھەمىدى»، «تارىخى رەشىدى» دېگەندەك تولا تەستە رويپاچقا چىققان بۇ كىتابلاردا زىت بايانلار تولىمۇ كۆپ. بىر دەۋردە يېزىلغان ئىككى كىتابتىمۇ زىتلىق ۋە مەنتىقىسىزلىق جىق. يۈز يىل بۇرۇنقى ئىشلاردا تىلىمىزنى چايناپ يۈرۈپمىز. بۇنداق زىتلىق ۋە مۇجەللىك نەدىن كەلدى؟ تارىخىمىزدا شۇنچىۋالا ئىشلار بولغان تۇرسا، ئۇلارنى بىرنەچچىلا ئادەم قەلەمگە ئالغانىدۇ؟ ماقۇل، شۇ كىتابلار تۈرلۈك يېشىكەللىكتە كېيىنكىلەرگە يەتمىدى دېگەندىمۇ، تارىخچىنىڭ بالا - ۋاق- سى، شاگىرتلىرى، دوست - يارانلىرى، تۇغقانلىرىمۇ يوقمى- دۇ؟ كالىسى قىزىغان ئەلۋىلەر: «كىتابىڭنى ئېلىپ چىق، كۆي- دۈرمىز» دېسە «ماقۇل غوجام» دەپ قول قوشتۇرۇپ تۇر- غانىدۇ؟ ئىشلار ئۇنداق ئاددىي ئەمەس.

بىزدە راست - يالغان ئارىلىشىپ كەتكەن تارىخنامە - تەزكىرىلەر، سېھىرلىك قوينىغا دەم تارتىدىغان چۆچەك - داستانلار ئالغىشقا سازاۋەر. غەربتە ئەقلىلىك ۋە تەپەككۈرنى شەرت قىلىدىغان پەلسەپە ۋە رازۇپىدا ئەسەرلىرى ئالغىشلاد- غان. ئەنگىلىيەنىڭ دۇنياغا داڭلىق رازۇپىدا ئەسىرى «ھول- مېسنىڭ دېلو رازۇپىدا قىلىشى» بىزگە تولىمۇ تونۇش. چىڭشى دېلولار بىلەن ھەپىلەشمەسە، توختاۋسىز كالا ئىشلەتمەسە ئىچى پۇشىدىغان ھولمىس غەرب ئەدەبىياتىدا پاراسەت ۋە تاپقۇر- لۇقنىڭ سىمۋولىغا ئايلاندى. بۇ ئەسەر غەربنىڭ پاراستى، تە- پەككۈر ئۇسۇلى ۋە روھىنى چۈشىنىشتىكى ياخشى كۆرگۈ. ئەخەت كىتابتىن يۈزىنى ئوقۇغاندىن مۇشۇنداق بىر كىتابنى يۈز ئوقۇغان ياخشىراق.

غەربتە ئادەمپەت پەنلىرىدىكى يىرىك ئىلمىي ئەمگەكلەر

ئاۋامنىڭ نەزىرى ۋە تەنقىدىدىن خالىي ئەمەس. بۇنداق ئە- گەكلەر جەمئىيەتنىڭ ۋە تەپەككۈرنىڭ موتورغا ئايلىنىپ كې- تىدۇ. بىزدىكى خېلى كۆپ ئەقىلدار ۋە مەنەسپدارنىڭ دۇنيا- سى ئاۋام ئۈچۈن گويا ئېگىز چوققىدىكى ئاقۇش تۇمانغا چۇل- غىنىپ ياتقان سىرلىق قەلئەدۇركى، بۇ قەلئەگە چىقىش بەكمۇ تەس. زىيالىي قورسقى توپسىلا، مەشىنىڭ تۈۋىدە ھېچنېمىدىن غەمىز ئۇخلايدىغان شىراز مۇشۇكى ئەمەس، بەلكى ئەقىل دالىسىدىكى رەڭدار گۈل - چېچەكلەردىن شىرنە يىغقۇچى ئىشچان ھەسەل ھەرىسى. ھەرلەر دۇنياسىدا تولىمۇ قىزىقارلىق ئىشلار بولىدۇ. پادىشاھ ھەسەل ھەرىسى ئۇۋىنىڭ ئاغزىدا تۇ- رۇپ ئىشچى ھەرلەر ئەكەلگەن شىرنىنى تېتىپ بېقىپ، زەھەر- لىك بولسا شۇ جايدىلا ئۇ ھەرىنى چېقىپ ئۆلتۈرىدۇ. قاراڭ! ھەرىدىكى ئىنسانغا بولغان بۇقەدەر يۈكسەك مەسئۇلىيەتنى! ئەگەر دىققەت قىلمىسا زىيالىينىڭ قەلىمىدىن زەھەرمۇ تېمىپ قالىدۇ. قەلەمدىن بىلىپ - بىلمەي تامغان بۇ زەھەر جاننى ئالمىسىمۇ، بىراق تەپەككۈر ۋە ھەزارەتنىڭ يېشىل دالىسىنى ئاستا - ئاستا شورلاشتۇرىدۇ. ھەزارەتنىڭ دالىسىدىكى ئاچچىق شور پاراسەتنىڭ يايىپىشىل دەرەخلىرىگە ئىمكان بەرمەيدۇ. بۇنىڭ زىيىنىنى نەچچە ئەۋلاد تارتىدىغان گەپ.

3. پەلسەپە ۋە ئەپسانە

ئەمەلىي پەلسەپە ۋە تەپەككۈرنىڭ كۈچى ئەنە شۇ قەدەر زور. دۇنيانى ئەقىل بىلەن ئوقۇپ باقسىڭىز، دۇنيادىكى يىق- لىپ ئورنىدىن تۇرغانلارنىڭ غالبىيەت دەستۇرىدا ئەمەلىي تە- پەككۈر، ئىجادىيلىق ۋە ھەمكارلىقنىڭ رولىنى قاتتىق تەكىتلە- گەنلىكىنى كۆرىسىز. ياپونلار ۋە گېرمانلارغا ئوخشاش مايماق كەتكەن كەشنى بىر ئەسەردىلا ئوڭشىۋالغانلار تارىختا تولىمۇ ئاز ئۇچرايدۇ. بۈگۈنكى كۈندە ياپونىيەنىڭ «مىتسۇبىشى»، «ئويوتا»، «خوندا»، «سۈزۇكى»، «پاناسونىك»... قاتارلىق داڭلىق ماركىلىرىنىڭ سۈپىتىگە پۈتكۈل دۇنيا ئىشىنىدۇ. ياپو- نىيە ئىقتىسادتىكى يېڭى ئەپسانىنى ياراتتى.

سۈزۈك پەلسەپە سانائەت، ئىقتىساد، ماڭارپ ۋە تېخنى- كىنىڭ قەدىمىي تېزلىتى. دۇنيانىڭ كۆزىنى ئالماچەكەن قىل- دىغان بۇنداق تەرەققىيات غەرىنى مەيدىسىگە تېخىمۇ ئۇرد- ىدىغان قىلدى. بۇ جەھەتتە ئامېرىكا تىپىك مىسال. 1776 - يىلى قۇرۇلغان بۇ بالا دۆلەتنىڭ دۇنياۋى نوپۇزى ئۇنىڭ تە- رەققىياتىدىن كەلگەن. تەرەققىياتى ئەمەلىيەتچىل پەلسەپىسە- دىن، ئىجادىي تەپەككۈردىن ۋە ماڭارپىنىڭ نوچلىقىدىن كەلگەن. نوپۇزىنى كۆتۈرگىنى، ئامېرىكىنى مەيدىسىگە قورق- ماي ئۇرالايدىغان، دۇنيانىڭ ھەرقانداق يېرىگە قولىنى بىمالال

سەپە بولىدۇ. شۇنداق بولمايدىكەن سەن باشقىلارنىڭ قولىدىكى تاۋار ياكى تەجرىبە بۇيۇمى. تىرىك پەلسەپە - مەنزىلنى كۆرىدىغان دۇربۇن ياكى مەنزىلگە ئېچىلغان ئىشىك. پەلسەپە ئۆزۈڭنىڭ يۈرىكىدىكى پاكىز قان ۋە ئۆزۈڭنىڭ پېشانىسىدىكى ھالال تەردىن گۈللەپ ياشايدىغان بوستان. ئارىيەت ئالغان شورلۇق ئەقىدىلەر بوستانلىرىمىزنى قۇرۇشىدۇ. بوستاننى قۇرۇتۇۋېتىپ، ئەتىدىن - كەچكىچە شورلۇق يەرگە كۆچمەن تىكىش بىزگە ئۇدۇممۇ؟! كېيىنكى بەش يۈز يىلدا ئۆز يۇرتىغا سېقىمغان تالاي سەرسان مەسلەككە، خەتەرلىك ئەقىدىلەرگە قوينى كەڭ يۇرتىمىز، ئاپپاق كۆڭلىمىز ۋە سەمىمىي ئىخلاسىمىز مۇنبەت تۇپراق بولدى.

قەدىرلىك ئوقۇرمەن!

مەزكۇر ماقالىدە غەرب ۋە شەرقنىڭ پەلسەپىلىرىنى مۇھىتقا، روھىيەتكە ۋە تارىخقا باغلاپ سېلىشتۇرۇپ باقتۇق، غەرب ۋە شەرق پەلسەپىسىنىڭ ئۆزگىچىلىكلىرىنى كۆرسەتتۇق، دۇنيانى كۆزىتىش ئۇسۇلىمىز، تەپەككۈرىمىز ۋە مەجەز - خۇلقىمىزدىكى بەزى يېتەرسىزلىكلەر توغرىسىدا سەل - پەل كايىپمۇ قويدۇق. تەپەككۈر ئۇسۇلىمىزدا راستلا بەزى مەسىلىلەر بار، بۇنى تۈزىتىش مەۋجۇتلۇقىنىڭ تەقەززاسى. غەرب پەلسەپىسىنىڭ پايدىلىق تەرەپلىرى بىزگە ئۆرنەك. بۇ تەلەقنىدىن ھەرگىزمۇ ئۆزىمىزدە بارىنى ئەخلەت قاتارىدا چۆرۈۋېتىپ، غەربنىڭ پەلسەپىسىنى، كۆزىمىزگە چىرايلىق كۆرۈنگەننى يىلتىز - يىلتىزى بىلەنلا قومۇرۇپ كېلىپ، تەپەككۈر تۇپرىقىمىزغا تىكەيلى دېگەن مەنە چىقمايدۇ، مەن ھەرگىزمۇ بۇنداق دېمەكچى ئەمەس.

ئوقۇرمەنگە ئايدىڭ بولسۇنكى، يېقىر غەربنى كۆككە كۆ-تۈرۈپ ئۆزىمىزنى پاتقاققا چۆكۈرمەكچى ئەمەس. بىرنى كۆ-تۈرۈپ بىرنى چۆكۈرۈش ياكى بىزدىن نوچىسى يوق دەپ مەيدە قېقىش بىزنى تۇيۇق يولغا باشلايدۇ. گۈلنىڭ تىكىنى بولغىنىدەك، ھەركىمنىڭ ئەيىبى ئۆزى بىلەن بىللە. شەرقتە ۋە غەربتە ئوخشاشلا شەلۋەرەپ تۇرغان جاراھەتلەر بار، بۇ، دا-نىشلارنىڭ ئۈچىنچى كۆزىدىن خالىي ئەمەس. گەپ شۇ ئەيىبى قانداق تۈزىتىشتە.

ئۆزىمىزدىكى پىنھانلاردا ياتقان شۇنچە مول پەلسەپە بۇلاقلارنىڭ كۆزى ئېتىلىپ قېلىۋەرسە، تەپەككۈر ھەققىدە سىستېمىلىق ئىلمىي پەرۋىشنىڭ تايىنى بولمىسا، ئەقلى ئويلى-نىشنىڭ ئورنىغا ھېسسىياتنىڭ يانغىنلىرى يېنىلا تۇرسا، بىزنى تەپەككۈرغا ئىتتىرىدىغان چىشلىق چاقلار داتلىشىپ ياتسا غەربنىڭ پەلسەپە ۋە ھەزارەت توپانلىرى ئۈستىمىزگە باستۇ-رۇپ كېلىۋېرىدۇ، بىز بۇنىڭغا كۆزىمىزنى پارقىرىتىپ قاراپ

سوزالايدىغان قىلغىنى يەنە شۇ ئەمەلىي پەلسەپە. غەربنىڭ پەلسەپە ۋە تارىخىنىڭ قۇرلىرىدىن بۇزۇپ قايتا قۇرۇش، تە-ۋەككۈلچىلىك، ئۇرۇش، ئۆزىگە ئىشىنىش، خەقنى باشقۇرۇش ۋە مەمەددانلىق پۇراپ تۇرىدۇ.

ئارىستوتېلنىڭ «سىياسىي شۇناسلىق» دېگەن ئەسىرىنى، سوفرات ۋە ئەپلاتوننىڭ پەلسەپىۋى سۆھبەتلىرىنى، ئالدىن-قىلارنىڭ ئىدىيەلىرىدىن بىخلانغان ۋولتېر، دېدرو، ھېگىل، كانت ۋە شوپىنخاۋېرلارنىڭ ئەسەرلىرىنى، چارلېز پېرسى، كۇن، ۋىليام جېمىس، جون دېۋېي قاتارلىق ئامېرىكا ئەمەل-يەتچىل پەلسەپىسىنىڭ پېشوالرىنىڭ مۇزدەك سوغۇق ئەسەر-لىرىنى ئوقۇسىڭىز ھەرقانداق كەشپىيات، تەلەپات ۋە ئىسلا-ھاتىنىڭ ئەمەلىي ئۈنۈمى، ئىجادىي تەپەككۈر ۋە ئەمەلىي مائا-رىپىنىڭ ھەل قىلغۇچ رولى، ئىقتىساد ۋە تېخنىكىنىڭ ئورنى قاتتىق تەكىتلەنگەن. بۇ ئەسەرلەرنى ئوقۇسا غەربنى خېلى ئوبدان چۈشىنىۋالغىلى، غەربنىڭ تەرەققىيات مەپپىسىنى سۆرە-ۋاتقان ئۈنۈمپەزلىك، شەخسىيەتچىلىك ۋە ئىستېمالچىلىق قا-تارلىق ئۇچ ئاتنىڭ كېتىۋاتقان مەنزىلىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

كۈن نۇرى ۋە ھاۋادىن باشقا ھەممىلا نەرسە تاۋارغا ئايد-لىنىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە «ئۈنۈمى بولسىلا ئىستېمال قىلىش كېرەك، ئىستېمال قىلغىلى بولسىلا پۇل تاپقىلى بولىدۇ» دەيد-دۇ ئۇلار. غەربتە سۇمباتلىق بەدەنلەر، ئۆزگىچە خىيالىلار ۋە ناتالىق كۈلكىلەرمۇ تاۋارغا ئايلىنىپ بولغان. يانچۇقىمىزنىڭ ھالى غەربكە يەتمىسىمۇ، غەربچە ئىستېمال ۋە تاۋارلىشىشنىڭ دولقۇنىدا يوپۇرماقتەك لەيلەپ كېتىۋاتىمىز. ئۆزىگە خاس پەلسەپىسىنى يىتتۈرۈپ قويغانلارنى يات دولقۇنلار ئېقىتىپ كېتىۋېرىدۇ. سۇدا لەيلەپ كېتىۋاتقان يوپۇرماقنىڭ ھالى نە بولغاي؟ كۈنلارنىڭ «يىقىلغاننى قۇشقاچمۇ دەمسەپ ئۆتەر»، «گاچا بولسىمۇ باينىڭ بالىسى سۆزلىسۇن»، «بۆرسىز جاڭ-گالنىڭ پادىسى بىغەم» دېگەندەك ھېكمەتلىرىدىن كۈچلۈكلەر بىلەن بىقۇۋۇللار ئوتتۇرىسىدىكى ئويۇننىڭ ئىخچام كۆرۈنۈ-شىنى كۆرىمىز. بۇ ھېكمەتلەردىن تالاي ئەسىرلىك قان - ياش-لىق كەچمىشلەر پۇراپ تۇرىدۇ. يەھۇدىيلار ئېرۇسالىمدىكى يىغا - زار تېمىدا قانلىق كەچمىشلىرىنى ئەسلەيدۇ، بىز ئىككى ھېيتتا مەرھۇملارنىڭ تۇپراق بېشىدا بىرەر - ئىككى كەلمە خەتە قۇرئان قىلىۋېتىپلا ھېيتلىق گۆش - پولىۋىنىڭ مەزىدى-لىك ھىدىغا غەرق بولىمىز.

پەلسەپە خەقتىن ئىمپورت قىلىدىغان تاۋار ياكى خەلجەيد-دىغان ئاقچا ئەمەس. يۈرىكىڭنى سەندەل قىلىپ، ئەقىدىنىڭ باغزىنىدا تارىخىڭنى بازاغانلاپ، يۈرىكىڭدىكى ئىسسىق قاندا سۇغۇرۇپ تاۋلانغىنى يالتىراپ تۇرغان بىسى قايرىلماس پەل-

تۇرۇۋېرىمىز.

روھىيەت دېگەن بۇ نەرسە قاپاققا ئوخشايدۇ، قاپاققا ھامان ماي ياكى سۇ قاقچىلىنىدىغان گەپ، سىز قاقچىلىمىسىڭىز باشقا بىر ئاۋاز قاقچىلايدۇ. بىزگە كېرىكى غەربنىڭ ئىجادىي روھى، كۆزىتىشى، تەھلىل قىلىشى ۋە تەپەككۇر ئۇسۇلىدىكى ئۆزگىچىلىكلەر، ئۇلارنىڭ ئىش قىلىشتىكى ھەمكارلىقى، دادىلىقى، قىزغىنلىقى، پائالىيەتچانلىقىدۇر.

قېنىمىزدا ئەپسانە دولقۇنلايدۇ، ھەممىگە ئەپسانىۋى رەڭ بېرىشى، ئەپسانىگە چىلىشىپ ياشاشنى ياخشى كۆرىمىز. ئەقىلدىن كۆرە ئەنئەنىگە بولغان مۇھەببىتىمىز كۈچلۈكرەك. ئوچۇق گەپلەر ۋە دادىلى تەنقىد مەجەزىمىزگە سوغۇق كېلىدۇ. شۇڭا بىزدە نەزەرىيەنىڭ ئورنىغا ھېكايىسىمان ئۆگۈنلەر بازار تاپقان. مۇھاكىمىنىڭ ئورنىغا غەيۋەت، ياپتا گەپلەر، ئورۇنسۇز مېھماندارچىلىقلار، لاۋزا چاقچاقلار، خوشامەت با. زار تاپقان. بۇ خىل گۆدەك پىسخىكا تەرەققىياتىمىزنى تور-مۇزلاۋاتقان مۇھىم ئامىل.

غەربنىڭ قېنىدىمۇ ئەپسانە بار، بىراق ئۇلار ئەپسانىنىڭ ئوتىنى سوغۇققان تەپەككۇر بىلەن سوۋۇتۇپ تۇرىدۇ. ئەپسانە بىلەن پەلسەپە غەربنىڭ سەنئىتىنىڭ ئىككى قانىتى. دۇنياغا داڭلىق ئەپسانىۋى چاتما رومان «خاررىي پوتېر» 70 خىل تىلدا 400 مىليون پارچە سېتىلدى. شۇ ئاساسدا ئىشلەنگەن چاتما كىنولار دۇنيادا قىزغىن ئالغىش تاپتى. يۈكسەك ئەقلىي-لەشكەن، تېخنىكا ۋە بايئادىلىقتىن روھى قۇرغاقلاشقان، ئىس-تېمال قىلغىلى بولىدىغاننىڭ ھەممىنى تاۋارغا ئايلاندۇرۇۋېتىپ، ياللىق تاۋارنىڭ ۋە مۇزدەك سوغۇق ماشىنىنىڭ ئال-دىدا قول باغلاپ بىچارە ھالەتكە چۈشۈپ قالغان غەرب ئەپ-سانىنى سەنئىتى ۋە تۇرمۇشىغا سىڭدۈرۈپ، ئىنسانىيەتنىڭ پاك بالىلىقىنى، ئۆتمۈشىنى ئىزدەپ كەتتە. ئۇلار پەلسەپە پۇراپ تۇر-غان كىنولرى ۋە رومانلىرى ئارقىلىق ئۆتمۈشىنى سېغىنىدۇ، قۇرغاق روھىنى شېرىن ئەسلىمە بىلەن نەمەيدۇ، ئەجداد روھىغا ياغ پۇرىتىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇلار پەلسەپىنى تۇر-مۇشىغا يۇغۇرۇۋەتكەن. بىز سوغۇققان تەپەككۇرىمىز مۇ ياشا-ۋېرىمىز. بىزنىڭمۇ چىن مەنىسىدىكى پەلسەپىمىز بار، لېكىن بىزدىن يامانلاپ يىراقلاشقا كېتىۋالغان. شۇ پەلسەپىمىزنى تاپ-مىساق، بېيىتمىساق، قەھىمىتىنى نامايان قىلىمىساق بولمايدۇ.

پەلسەپىمىز ۋە يىلتىزىمىز توغرىسىدا تۈزۈك ئويلىنىپ، تارىخىمىزدىكى نۇرئانە سېپالارنىڭ يولىنى ئەقەل ئويلىنىدۇ-غان، تەتبىقلايدىغان، موللاشتۇرىدىغان ۋاقىت كەلدى. بىزدە قالىتسى پەلسەپە بار. لېكىن بىزدىكى پەلسەپە غەربنىڭكىدەك قامۇسلاشقان، قولى سۇنۇپلا ئالغىلى بولىدىغان تەييار، پىش-قان، نەزەرىيەلەشكەن ھالەتتە ئەمەس.

ھېلىمۇ ياخشى ئەقىللىق بوۋىلار يانغىندا كۆيۈپ، بو-رانلاردا تۈزۈپ كەتمىسۇن دەپ ئۆگۈنلەرنى مەڭگۈ تاشلارغا ئويۇپ قويغانىكەن. «مەڭگۈ تاش» لار، «ئوۋغۇزنامە»، «سە-ياسەتنامە»، «بابۇرنامە»، «زەپەرنامە»، «ئىسكەندەرنامە»، «بوستان»، «گۈلىستان»، «ئەتەبەتۇلھەقايق»، «قابۇسنا-مە»، «كەلىلە ۋە دېمەن»، «چاھار دەۋرىش»، «دەۋانۇ لۇغا-تت تۈرك»، «قۇتادغۇبىلىك»، «تارىخى رەشىدى»، «تارد-خى ھەمدى» كەبىي شاھانە مىراسلار، خەلق داستانلىرىمىز، چۆچەك - رىۋايەتلىرىمىز، ئاجايىپ ئىبرەتلىك مەسەللىرىمىز، شەرھىلەسە ھەر بىرىدىن بىرىدىن كىتاب پۈتتىدىغان ماقال - تەمسىللىرىمىز دەل بىزنىڭ پەلسەپە بۇلاقلىرىمىز، قۇرىمىس يىلتىزىمىز. شۇلاردا كۆمۈلۈپ ياتقان پەلسەپە جاۋاھىرلىرىنى سۇرتۇپ، تازىلاپ تاراشلاپ، ئاشۇ چاقىنىغان نۇردا يولمىزنى يورۇتتىمىز كېرەك.

تەپەككۇرنىڭ نۇرىنى قانداق چاقىتىمىز؟ بالىلىرىمىز شۇ بۇلاقلاردىن قېنىپ چوڭ بولسا، شەھەردە ئۆسكەن بالىلىرىمىز تەتلىلەردە يىزىنىڭ توپىلىق يوللىرىدا ئېغىناپ باقسا، توش-قانلارنى قوغلاپ باقسا، ئانىلار چۆچەكلەرنى بالىلارغا دەپ بېرەلەيدىغان بولسا، ۋاقىتىمىز تېلېۋىزور ۋە بىمەزە سو-رۇنلارنىڭ تىزگىنىدىن سەل - پەل قۇتۇلسا، ئۆيلىرىمىزدىكى كىيىمتەل (كىيىم ئىشكابى) ۋە گىرىمتەللەر سەل كىچىكلەپ، كىتابتەل (كىتاب ئىشكابى) مۇ ئۆيىمىزگە پاتسا، بالىلىرىمىز بىلەن كىتابلارنى ئوقۇپ بىللە مۇلاھىزە قىلالىساق، مەكتەپ-لەردە ئۇستازلار بۇيۇكلرىمىزنىڭ ئىزلىرىنى كېكەچلىمەي دەپ بېرەلسە، مەنىۋى مىراسلىرىمىز دەرسلىكتىن چىقراق ئورۇن ئالسا، بۇ ھەقتىكى تەلىقن - مۇنازىلەر كىتابلاردا ۋە ئېك-رانلاردا قايناپ تۇرسا، غەربتىدىكىدەك «كىتاب چىيى، ئىلىم چىيى، كىتابداشلار ئۇيۇشمىسى» بىزدىمۇ بولسا، بىزدەك سەككىز - ئون مىليون نوپۇسلىق بىر مەرىپەتلىك قۇمدا بىر ياخشى كىتاب كەم بولغاندا 100 مىڭ پارچە سېتىلسا، پەلسەپە ۋە تەپەككۇردىكى ئۇزاق يىللىق ئۇزۇكچىلىكىنى ئۇلاش مۇمكىن.

بىزدە «ياندىكى كاسپىنىڭ قەدرى يوق»، «گۆھەر ياتى-دۇ سايدا، تونۇمساڭ نە پايدا» دېگەن گەپمۇ بار. زادى گۆھەر يوقمۇ ياكى گۆھەرنى تونۇيدىغان كۆز يوقمۇ؟ غەرب-لىكلەر سانائىتى ۋە تېخنىكىسىنى بىكارغا بەرمىسە، پەلسەپە-سىنى، مەسلىكىنى بىكارغا بېرىدۇ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن سىرتقا ئىدىيە چىقىرىدۇ، لېكىن ئىدىيەنى ھەزىم قىلىدىغان ئاشقازاننى بېرەلمەيدۇ. بۇ تەلىقنىمىزنىڭ توچكىسىمۇ دەل شۇ يەردە.

2013 - يىل ئۆكتەبىر

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكەتى
www.uyghurkitap.com

تارىخنى قويۇپ كېتىش

ئادىل ئابدۇقادىر

«ئۆتمۈشنى ئۇنتۇش ئاسىيلىقتىن دېرەك بېرىدۇ.»

— ۋ. ئى. لېنىن

تارىخ ئانالىغۇسى تىلغا ئېلىنسا بەزى كىشىلەر ئۇنى ئۆتۈپ مۇش ھەققىدىكى، ھازىر بىلەن مۇناسىۋەتسىز بىر باياننىڭ خاتىرىسى دەپ ئويلايدۇ ياكى ھازىرقى ئىستېمال جەمئىيىتىنىڭ تەپەككۇر ئۇسۇلى بويىچە بەزىلەر ئۇنى يېزىقى نامەلۇم، ۋا-راقلىرى كونا يېتىدىن چۈشكەن بىرەر پارچە قەدىمىي كىتاب ياكى قايسى دەۋرگە تەۋەلىكىنى پەرق قىلماق تەس بولغان، ئاسار ئەتىقە سودىگەرلىرى تالىشىپ سېتىۋېلىۋاتقان ئەسكەرەپ كەتكەن بىرەر كونا ئاسار ئەتىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ؛ يەنە بەزىلەر بولسا تارىخ ھەققىدە سۆز قىلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ئۆتمۈش ھەققىدە گەپ بولسا «ئۇنتۇپ قاپتىمەن» دېگەننى باھانە قىلىپ تارىخنى ئەسلەشنى خالىمايدۇ. بۇ بۈگۈنكى جەمئىيەتتىكى خېلى كۆپ قىسىم كىشىنىڭ تارىخ ھەققىدىكى ساددا قارىشى ھەم پوزىتسىيەسىدۇر. بىرىنچى خىلدىكى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە تارىخ بىر دۆۋە كونا نەرسىلەر بولۇپ، ئۇ بىزدىن تولمۇ ئۇزاقتىكى ئۆتمۈش بولغاچقا، بۈگۈن ئۈچۈن قىلچە پايدىسى تەگمەيدۇ، دەپ قارايدۇ. ئىككىنچى خىلدىكى كىشىلەر بولسا كونا نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى تارىخ دەپ قارايدۇ، بولۇپمۇ ئۆزى تارىخقا تەۋە دەپ قارىغان نەرسىلەرنىڭ يىل دەۋرى قانچە ئۇزۇن بولسا

ھەر قېتىم دىيارىمىزدىكى ھەر قايسى يۇرتتا ياشاپ ئۆزلىرىنىڭ مېنى تەسىز ئەمگەكلىرى بىلەن ئەلگە نەپ بېرىپ كېلىۋاتقان، كۆپىنى كۆرگەن، ئوقۇمۇشلۇق مۇسۇلمانلار، بۇ-زۇركۇۋارلىرىمىزنىڭ ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى ئاڭلىغىنىدا گويى تارىخىمىزدىن بىر بەت يىرتىلىپ كەتكەندەك ئۇيغۇغا كېلىپ قالمىغان، چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەر بىرى نەزىرىدە بىر تارىخ كىتابى بولۇپ، ئۇلار ھەمىشە بىز ئوقۇشقا ئۈلگۈرمەيلا بىزدىن ئايرىلىپ كەتكەندەك بىلىنىدۇ. دەرھەقىقەت، تارىخ تەتقىقاتچىلىرى كىتاب دۆۋىلىرى ئارىسىدا ئولتۇرۇۋېلىپ تەتقىق قىلىدىغان، تارىخ ئۆگىنىشى ھەم تارىخ سۆزلەشتىن كىشىلەر «ئۇر-كۈيدىغان» بولۇپ قالغان، بىر تىرىك تارىخ شاھىتنىڭ ئاغزا-كى بايانلىرى ياكى ئەسلىمىلىرىدىن كۆرە بىر تارىخ ئاسپىرانىنىڭ دېسىرتاتسىيەسى بەكرەك ئېتىبارغا ئېلىنىدىغان بۇگۈندەكى كۈندە، تارىخىمىزدىكى نۇرغۇن شاھىتمىزنىڭ يېتەرلىك قەدىرلىنىشى، قېزىشقا ئېرىشەلمەي، ئۆز كەچمىشلىرىنى ئۆزى بىلەن ئېلىپ كەتكەنلىكى راست.

ئەقىل كۆزىدە كۆرىدىغان بولساق، ئۇنىڭ مۇئەييەن بىر تارىخى بار. رىخنىڭ يالدامىسى ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆر-گەنلىرى، ئاڭلىغانلىرى، كەچمىشلىرى قارىماققا بىر شەخسنىڭ كەچۈرمىشىدەك كۆرۈنىشىمۇ، لېكىن شۇ كەچۈرمىشلەرنى بىر رايون كەڭلىكىگە يېيىپ قارايدىغان بولساق، ئۇ بىز ياشاۋاتقان مەلۇم بىر جۇغراپىيەلىك ماكاننىڭ دەۋرىي تارىخى كۆرۈنۈشى بولۇپ چىقىدۇ. چۈنكى، بىر شەخسنىڭ بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپ تاكى ھاياتىنىڭ ئاخىرقى دەقىقىرىگىچە بولغان تارىخ خۇددى دەرەخنىڭ ئۆمۈر چەمبىرىكىگە ئوخشاش ئۇنىڭ مېخىسى، قەلبى، جىسمىغا ئەسلىمە، ھاياجان ۋە ياكى بىرەر جاراھەت ئىزى سۈپىتىدە خاتىرىلىنىپ ماڭىدۇ. بۇ خىل تارىخ تىن ئېرىشىدىغان چىنلىق تۇيغۇسىغا كىتابلاردىن ئېرىشكىلى بولمايدۇ.

بىرەر مۇسىپىت بوۋاي ياكى موماي ۋە ياكى ئاتا - ئانىڭىز سىزگە ئۆز كەچمىشلىرىنى سۆزلەپ بەرگەندە، ئۇنىڭدىن ئېرىشىدىغىنىڭىز بىر تارىخى ئۇچۇرلا بولماستىن، بەلكى مۇشۇ ئۇچۇرغا سىڭىپ كەتكەن قەلبىڭىزنى ئۆرتەيدىغان ياكى ھاياجانلاندىرىدىغان، قەلەم بىلەن خاتىرىلەش قىيىن بولغان ئۇنتۇلماس قىزغىنلىق، ھاياجان ۋە كىملىك تۇيغۇسى بولىدۇ. بۇ خىل تۇيغۇنى تارىخى رىشتە دېسەك خاتالىشىمىز مۇمكىن. بۇ خىل تارىخى رىشتىلەرگە باشقىلارنىڭ قولىدىن چىققان يىلنامە خاراكتېرىدىكى تارىخ كىتابلىرىدىن ئېرىشكىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە كىتابىي تارىخى بىلىم ۋە تەتقىقاتاتلارنىڭ كۆپىنچىسى قېلىپلاشقان يىلنامە ياكى بىر جەريان سۈپىتىدە ھېسسىياتسىز خاتىرىلىنىدىغان بولغاچقا تولمۇ قۇرغاق بولىدۇ. شۇڭا، نوقۇل تەتقىقات ئەسەرلىرىگىلا تايىنىپ توغرا تارىخى يىلنامە ۋە ئۇچۇرلارغا ئېرىشكىلى بولسىمۇ، لېكىن ئەجداد ۋە ئەۋلادنى ئۇلايدىغان تارىخى رىشتىگە ئېرىشەك تولىمۇ تەس. تارىخ ئەجداد بىلەن ئەۋلادنىڭ روھىي ۋە مەنىۋى رىشتىلىرىنىڭ باغلىنىشى بولۇپ، تارىخى بىلىم ۋە تەتقىقاتلاردىن ئەجدادلارغا ئۇلاشقان ھاياجان، ئازاب ۋە بىر خىل تارىخى رىشتىگە ئېرىشكەندىلا ئاندىن ھەقىقىي تارىخ ئۆگىنىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ. بۇ خىل رىشتىلەرگە يىلنامە خاراكتېرىدىكى تەتقىقات ئەسەرلىرىدىن كۆرە، ئاغزاكى كەچۈرمىشلەردىن، ئەدەبىيات تۈسىدىكى تارىخى بايانلاردىن كۆپرەك ئېرىشكىلى بولىدۇ. بۇ جەھەتتە تارىخنىڭ بىر تىرىك شاھىتى بىر پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ تارىخى يېتەكچىسى، ھەر بىر ئاتا - ئانا ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى تارىخ ئۇستازى،

ئۇنى شۇنچە قىممەتلىك ھېسابلايدۇ، شۇڭا ئۇلار تارىخى تا. رىخ سۈپىتىدە ئەمەس بىر تاۋار سۈپىتىدە تونۇيدۇ. ئۈچىنچى خىلدىكى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە تارىخ بىر قورقۇنچىلىق نەرسە بولۇپ، ئۇنى سۆزلەش، ئەسلىش ئېھتىيات قىلىدىغان ئىش ھېسابلىنىدۇ. ئەمەلىيەتتە، تارىخ بىرىنچى خىل كىشىلەر ئويلىغاندەك ھازىر بىلەن مۇناسىۋەتسىز نەرسە ئەمەس. چۈنكى، تارىخ يىلنامە نۇقتىسىدىن ئۆتمۈشكە مەنسۇپ بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆتمۈش ۋە بۈگۈننىڭ بىر ھالقىسى سۈپىتىدە رېئاللىقتا ئەنئەنە، مەدەنىيەت، مىللىي روھ ھالىتىدە داۋاملىشىدۇ. ھېلىكىلنىڭ ئېيتقىنى بويىچە قارىغاندا تارىخ روھنىڭ تاكاموللىشىشى جەريانى بولۇپ، ئۇ رېئاللىقنىڭ قاتلىرىدا داۋاملىشىپ بارىدۇ. ئەمدى ئىككىنچى خىل كىشىلەر ئويلىغاندەك كىشىلەر تارىخنىڭ يالدامىسى سۈپىتىدە ئەتىۋارلاپ ساقلىغان ياكى مۇزىيىلاردا ساقلىغان كونا نەرسىلەر تارىخنىڭ ئۆزى بولماس. تىن، بەلكى تارىخنىڭ يالدامىسىدۇر. ئۇ تارىخى ئەستىلىك سۈپىتىدىكى مەلۇم بىر مەنىۋى قىممەت بىلەن بىباھادۇر. مۇبادا ئۇنىڭدا شۇ خىل قىممەت تېپىلمىسا، نەچچە مىڭ يىل ساقلىغان نەرسە بولغان تەقدىردىمۇ ئۇنىڭ قىممىتى بولمايدۇ. تارىخ ئۈچىنچى خىل كىشىلەر ئويلىغاندەك قورقۇنچىلىق نەرسە تېخىمۇ ئەمەس، ئۇ تارىخ ئىگىلىرىنىڭ ۋىجدانى ھەم كىملىكى، بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ ئورتاق بايلىقىدۇر.

تارىخ مەلۇم بىر ئىجتىمائىي توپقا مەنسۇپ بىر بۆلەك دەۋرنىڭ ئەسلىمىسى ۋە خاتىرىسىدۇر. ھەممىزگە مەلۇمكى، ئىجتىمائىي توپ شەخسلەردىن تەشكىللىنىدۇ، بۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تارىخى مەلۇم بىر ئىجتىمائىي توپقا مەنسۇپ شەخسلەر كەچۈرمىشىنىڭ يىغىندىسى دېيىشكە بولىدۇ. يەنى، ھەرقانداق بىر تارىختا شۇ تارىخقا مەنسۇپ شەخسلەرنىڭ ھەسسىسى بولىدۇ. شۇڭا، يۇرت - مەھەللىلەردىكى چاچ - ساقاللىرى ئۈچتەك ئاقارغان خىزمىتى سۈپەت مۇسپىتلەر، ئۆز ئائىلىمىزدىكى بوۋا - مومىلىرىمىز، ھەتتا ئاتا - ئانىلىرىمىزنىڭ ھەر بىرىنى بىر تىرىك تارىخ سۈپىتىدە تونۇشقا بولىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پېشقەدەملىكى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆز زامانىسىدىكى تۈرلۈك كەچمىش - كەچۈرمىشنىڭ گۇۋاھچىلىرى سۈپىتىدە، بىزگە ئەڭ يېقىن تارىخنىڭ تىرىك شاھىتىلىرى ھېسابلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىدە كىتابقا يېزىلمىغان تارىخلار ساقلىنىپ بولىدۇ. تارىخ ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدى ۋە جىسمىغا ئەستىلىك سۈپىتىدە سىڭىپ كەتكەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسى، ھايات مۇساپىسىدىكى ھەر بىر كەچمىشىنى

ھەر بىر ئائىلە بىر تارىخ مەكتىپى بولالايدۇ. ئۆتمۈشتە خەلق-مىز مۇشۇ خىل ئائىلە تارىخ دەرسىدىن داستانچىلىقنى بارلىققا كەلتۈرگەن ھەم نۇرغۇن ئېسىل ئېغىز ئەدەبىياتى داستانلىرىنى ياراتقانىدى. «رەئايەت - بەدىئىي تارىختۇر» (ئىجرائىيە باش مۇھەررىردىن) ئۇيغۇرلارنىڭ «ئوغۇزنامە»، قىرغىزلارنىڭ «ماناس» داستانىمۇ ئەمەلىيەتتە مۇشۇ خىل ئاغزاكى تارىخنىڭ دۇنياۋى شۆھرەتلىك نامايەندىسىدۇر. بۇ خىل تارىخ دەرسى ئۇسلۇبى ئۆتمۈشتە چارۋىچى خەلقلەر ئارىسىدا بىر قەدەر ئومۇملاشقان. شۇڭا چارۋىچى قۇۋىمىلەردا يازما تارىخقا كۆرە داستانچىلىق بىر قەدەر تەرەققىي قىلغان. ۋەھالەنكى، بۇ گۈنكى كۈندە بۇ خىل تارىخ دەرسى ئەنئەنىسى بارغانسېرى ئۈزۈلۈپ قېلىۋاتىدۇ، ھەتتا يوقاپ كېتىۋاتىدۇ. بۇرۇنقىدەك بوۋاي - مويايلار نەۋرە - چەۋرىلىرىنى چۆرىسىگە يىغىپ ئولتۇرۇپ ئۆتمۈشنى چۆچەك قىلىپ ئېيتىپ بېرىدىغان، ۋا-ئىزلار يۇرتىمۇ - يۇرت چۆكىلەپ داستان ئېيتىپ، خەلقىنى ئۆز تارىخى ھەققىدە ساۋاتقا ئىگە قىلىدىغان زامانلار ئاللىبۇرۇن ئۆتمۈشكە ئايلاندى. شەھەرلىشىش ۋە بىنالىشىش، زامانىۋى تاراتقۇلارنىڭ ئومۇملىشىشى بۇ ئىشلارنى ئاللىبۇرۇن ھازىرقى كىشىلەرنىڭ خاتىرىسىدىن كۆتۈرۈۋەتتى. بۇ خىل تارىخ ئۆگەنىش ۋە ئۆگىتىش ئەنئەنىسىنىڭ ئاخىرلىشىشى بىلەن كىشىلەر تارىخنى جانلىق ھەم قىزىقارلىق ئۆگىنىدىغان بىر ئەنئەنىدىن مەھرۇم قالدى. نەتىجىدە تارىخ ئۆگىنىش نۇرغۇن كىشىنى قىزىقتۇرالمىدىغان ئىشقا ئايلىنىپ قالدى.

ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئىنقىلابىدىكى باھادىر سەركەردە-لەرنىڭ بىرى، ئەلنىڭ يۈكسەك ھۆرمىتىدىكى مەرھۇم سۇپا-خۇن سوۋۇروفى ھەققىدە يېزىلىپ ئىنتېر تورىدا ئېلان قىلىنغان بىر زىيارەت خاتىرىسىدە، بۇ مۆھتەرەم سەركەردىنىڭ ئۆز كەچمىشلىرىنى سۆزلەۋېتىپ، بالىلىرى ھەققىدە ئېيتقان «بالىلار بۇنىڭغا قىزىقمايدۇ» دېگەن سۆزىنى ئوقۇۋېتىپ، ئىختىيارسىز ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتەنگەندىم. مۇشۇلارنى ئوي-لىسام ھېلىمۇ ئىچىم ئاچچىق بولىدۇ. بىر ئۇلۇغ تارىخنىڭ شاھىتى بولغان بۇ شۆھرەتلىك قەھرىماننىڭ ھەسرەتلىك ئەمەل-يەتتە بۈگۈنكى تالاي ئائىلىگە، ئاتا - ئانىغا ئورتاق. بەزىلەر بالىلار ئۆتمۈشتە ئەمەس كەلگۈسىدە ياشايدۇ، شۇڭا ئۇلارغا ئۆتمۈشنىڭ ھېكايىسىنى ئاز سۆزلەش كېرەك دېيىشىدۇ ئۆز-لىرىچە. ۋاھالەنكى، بىزنىڭ مۇقەددەس دەستۇرلىرىمىزغا قا-رايدىغان بولساق، ئۇنىڭ يېرىمى دېگۈدەك تارىخىي قىسسە-لەر بىلەن شۆھرەتلەنگەن. شۇڭا بۇ خىل قاراش ئۇلارچە قا-

رىماققا «توغرا» دەك كۆرۈنىشىمۇ، لېكىن تارىخ ئۆگىنىشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇش رولى نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا بۇرنىڭ ئۇچىنىلا كۆرگەن تولىمۇ كالتە پەم-لىك ۋە بىر تەرەپلىملىكتۇر، نادانلىق ۋە ئىجتىمائىي كاسلىق-تۇر. دانالار: «تارىخى يوق مىللەتنىڭ كەلگۈسىمۇ بولمايدۇ» دېيىشىدۇ، ئەمەلىيەتتە مىللەت سۈپىتىدىكى ھەرقانداق بىر خەلقنىڭ خاس تارىخى بولىدۇ. شۇڭا تارىخى يوق مىللەت بولمايدۇ. ئەمما تالاي تارىخ ئۆگەنمەسلىك ۋە ئۆگەنمەسلىك سەۋەبىدىن ئۇنتۇلىدۇ ھەم يوق بولىدۇ. تارىخنىڭ ئۇنتۇلۇشى قانداقتۇر ئۆتمۈشنىڭ ئۇنتۇلۇشىغا بولماستىن، بەلكى تۇنۇ-گۈن، بۈگۈن ۋە ئەتىدىن ئىبارەت ۋاقىت ھالقىسىنىڭ ئۈزۈ-لۈشى بولۇپ، ئۆزىنىڭ كىملىكى، نەدىن كەلگەنلىكى، كىملىك ئەۋلادى ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن خەلق، ئەتە ئۆزىنىڭ يەنە كىم بولۇشى، قايرىنى ۋە تەن تۇتۇشى ۋە كىم بولۇپ ياشىشىنى بى-لمەلمەيدۇ ھەم ئۆزىگە مەنسۇپ كەلگۈسىنىمۇ يارتالمىدايدۇ.

ۋاقىت ھالقىسى نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۈگۈن ۋە ئەتە تۇنۇگۈننىڭ داۋامى بولۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىر قاتلىمىدا تۇنۇگۈننىڭ ئىزى بولىدۇ. شۇڭا، تارىخنى ئۆتمۈش سۈپىتى-دىلا ئەمەس، بەلكى بۈگۈنكى مەۋجۇتلۇقنىڭ ئېنىق كىيىمى، كەلگۈسى تەرەققىياتىنىڭ خېمىر تۇرۇشى سۈپىتىدە ئۆگەنگەندە ھەم تەتقىق قىلغاندا ئاندىن ئۇنىڭ قىممىتى ۋە ئەھمىيىتى بولىدۇ. شۇڭا ئەۋلادلارغا تارىخ ئۆگىتىش ھەم تارىخى سا-ۋاقلارنى بىلدۈرۈش ھەر بىر تارىخ ئىگىسىنىڭ مۇقەددەس بۇرچى ھېسابلىنىدۇ. ئەمما ئەۋلادلارغا تارىخ ئۆگىتىشتە تا-رىخنى ئۆلۈك تەتقىقاتقا ئايلاندۇرۇپ قويۇش ياكى ئۇلارنى تەتقىقات ئۇسلۇبىدىكى زېرىكىشلىك ئەسەرلەرنى ئۆگىتىشكە مەجبۇرلاش ئاقىلانلىك ئەمەس. ئۇلارنىڭ تارىخ ئۆگەنمەس-لىكى ھەم تارىخقا قىزىقماستىن قىزىقماستىن پەۋقۇلئادە قاراش تېخىمۇ خەتەرلىك. چۈنكى، ئەۋلادلارغا تارىخ ئۆگىتىشكە پەر-ۋاسىز قاراش ئەجدادلارغا نىسبەتەن خىيانەت ھېسابلىنسا، تا-رىخ ئۆگەنمەسلىك ئەۋلادقا نىسبەتەن جىنايەت ھېسابلىنىدۇ. بۇ جەھەتتە ھەر بىر ئاتا - ئانا ئۆز پەرزەنتلىرىگە تارىخ ئە-قىدىسى ۋە تارىخ تۇيغۇسى سىغدۇرۇشى كېرەك. ھېلىمۇ ئى-سىمدە، بوۋام مەھەللىمىزدىكى كىچىك بىر مەسچىتنىڭ ئىمامى ئىدى، قىشنىڭ ئۇزۇن كېچىلىرى مەھەللىمىزدىكى ئىخلاسەن كىشىلەر ھەپتىدە بىر قانچە كۈن مەرھۇم بوۋامنىڭ ئۆيىگە يى-غىلاتتى، ئۇلار جىنچىراغ تۈۋىدە غۇجمەكلىشىپ ئولتۇرۇپ، بوۋام ئوقۇپ بەرگەن ھەر خىل تارىخىي قىسسىنى زوق بىلەن

زوق ئالمايدۇ. شۇڭا ئوقۇرمەنلىرى تارىخىي رومانلارغا قا- رىغاندا ئاز بولىدۇ. مۇبادا بۇ خىل تارىخىي ئەسەرلەرنىڭ ئو- قۇرمەنلەرنى جەلپ قىلىش كۈچى يۇقىرى بولغان بولسىدى، تارىخىي رومانلار ئۇيغۇر نەشرىياتچىلىقىدىكى ئەڭ بازالىق كىتابلارغا ئايلىنالمىغان بولاتتى. تارىخىي رومانلارنىڭ چىنلىقى تارىخ تەتقىقاتى ئەسەرلىرىگە قارىغاندا تۆۋەن بولسىمۇ، لېكىن بىز ئۇلاردىن تارىخىمىزدىكى ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ئەڭ يارقىن تۇيغۇلارغا ئېرىشەلەيمىز، ئۆتمۈش بىلەن ئەڭ كۈلۈپ، ئەڭ يىغلىيالايمىز، تارىخنىڭ قاتلىرىغا سىڭىپ كىرەلەيمىز. فرانسى- يەلىك جەمئىيەتشۇناس ئېمىل دۇركېيم: «ئۆتمۈش ساقلاپ قېلىنمايدۇ، بەلكى ھازىر ئاساسدا قايتىدىن بەرپا قىلىنىدۇ» دەيدۇ. شۇڭا، بۇ خىل ئەدەبىي ئۇسلۇبتىكى تارىخىي ئەسەر- لەرنىڭ يېزىلىشى، ئوقۇلۇشى ھەم ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئۇنى سۆ- يۈپ ئوقۇشىنى ئەمەلىيەتتە تارىخنىڭ ھەر بىر شەخسنىڭ مەنى- ۋىيىتىدە قايتىدىن بەرپا بولۇش جەريانى دېيىشكە بولىدۇ. ئە- مەلىيەتتە، تارىخ كېيىنكىلەرگە سان - رەقەم ياكى يېزىقچە ھۆججەت سۈپىتىدە ئەمەس، بىر خىل تىرىك رېئاللىق سۈپى- تىدە يەتكۈزۈلگەندىلا، ئاندىن تارىخقا ھەقىقىي ۋارىس چىقى- دۇ. تەرەققىي تاپقان ئەللەردىكى خەلقلەرنىڭ ئۇرۇش ۋە ئا- پەت خارابىلىرىنى كېرەكسىز ئەخلىت سۈپىتىدە يىغىشتۇرۇ- ۋەتمەي مۇزېي سۈپىتىدە ساقلاپ قېلىشى، بەلكىم كېيىنكىلەر- نى ئالدىنقىلارنىڭ كەچۈرمىشلىرى ۋە تۇيغۇلىرىغا ھەقىقىي باشلاپ كىرىش ئۈچۈن بولسا كېرەك. شۇڭا، بىزمۇ يۇرتلىرىمىزدىكى بۇزۇر كۆۋرەك بوۋاي - موھايىلارنى، ئائىلىمىزدىكى چوڭ دادا - چوڭ ئانىلىرىمىز، ئۇلارنىڭ ئۆتمۈش ھەققىدىكى ھېكايىلىرى ۋە شۇلار تىككەن ھەر بىر تۈپ كۆچەت، سالغان ھەر بىر ئۆيىنى بىر مۇزېي دەپ قارىساق ھەم ئۇلارغا شۇنداق مۇئامىلە قىلساق خاتالاشمايمىز. چۈنكى، بۇ نەرسىلەرگە ئۇلار ۋارىسلىق قىلغان تارىخ، شۇلارنىڭ مۇھەببەت - نەپرىتى، خۇشاللىق - ئازابلىرى ۋە ئىبرەت - ھېكمەتلىرى سىڭگەن. ۋاھالەنكى، بىزنىڭ نۇرغۇن تىرىك تارىخى شاھىتلىرىمىز تا- رىخنى ئۆزى بىلەن ئېلىپ كەتتى. تارىخىي قىممەتكە ئىگە، ئا- تا - بوۋا - ئابا - ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەستىلىكلىرى مۇجەسسە- سەملەنگەن تالاي نەرسىمىز تەرەققىيات قايناملىرىدا ۋەيران بولدى. تەرەققىيات ئېھتىياجى ئۈچۈن ئاز ساندىكى نەرسىمىز- نى ساقلاپ قالغاندىن باشقا، نۇرغۇن قىممەتلىك تەۋەررۈك- مىزنى ئۆز قولىمىز بىلەن مەقسەتسىز بۇزۇپ تاشلىدۇق. بۇ قارىماققا ئانچە چوڭ ئىشتەك ھېسابلانمىسىمۇ، لېكىن تارىخىي

ئاڭلاپ كېتەتتى، بەزىدە ئۆزلىرى ئاڭلىغان ۋە قەلىكلەردىن تەسىرلىنىپ كۆز يېشى قىلىپ يىغلىشاتتى، ھەتتا كىچىك با- لىلاردەك ھۇ تارتىشىپ كېتەتتى. ئەينى چاغدا كىچىك بولغاچقا ئۇلارنىڭ نېمىگە كۆز يېشى قىلىدىغانلىقىنى چۈشەنمەيتتىم. ئەمما چوڭ بولغاندىن كېيىن بىلىدىمكى، ئۇلارنىڭ تۇيغۇلىرى ئۆزى ئاڭلىغان ۋە قەلىكلەر بىلەن بىرلىشىپ، ئۆزلىرىنى شۇ تارىخنىڭ بىر پارچىسىدەك ھېس قىلغاچقا كۆز يېشى قىلىشقا- نىكەن. بۇ خىل تارىخىي تۇيغۇ ۋە سېزىم تارىخ ئۆگەنگۈچى- لەر ئۈچۈن تولمۇ مۇھىم. چۈنكى بۇ خىل تۇيغۇ ئەجداد ۋە ئەۋلادنىڭ كىملىك رىشتىسىنى بىر - بىرىگە باغلايدۇ. بۇ جە- ھەتتە تەتقىقات خاراكتېرلىك ئىلمىي ئەسەرلەرگە قارىغاندا ۋە- قەلىك سىڭدۈرۈلگەن ئەدەبىي ئۇسلۇبتىكى تارىخىي ئەسەر- لەر، تارىخىي ئەسلىمىلەر كىشىلەرنى تارىخقا تېخىمۇ جەلپ قىلالايدۇ ھەم يېقىنلاشتۇراالايدۇ. شۇڭا، ئەدەبىيات - سەنئەت ۋە نەشرىياتچىلىقنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئالىم، ئەدەبىي- ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئەپەندىنىڭ تارىخىي رومانى «ئىز»، «ئويغانغان زېمىن» دىن كېيىن بارلىققا كەلگەن تارىخىي رو- مانچىلىق قىزغىنلىقىنىڭ بۇ جەھەتتە ئويلىغان رولىنى تارىخ دەرسى ۋە تارىخىي ئىلمىي ئەسەرلەرنىڭ رولىدىن تۆۋەن چاغلغىلى بولمايدۇ. بولۇپمۇ «سۇتۇق بۇغراخان»، «ئىلى دولقۇنلىرى»، «ئانا يۇرت»، «ئابدۇقادىر داموللام ھەققىدە قىسسە»، «بالدۇر ئويغانغان ئادەم»، «تۇرغاق خوجىلار»، «جاللات خېنىم»، «مەھمۇد كاشغەرىي»، «باھادىرنامە» قا- تارلىق نادىر تارىخىي رومانلارنى، شۇنداقلا سەيپىدىن ئەزى- زى ئەپەندىنىڭ «ئۆمۈر داستانى»، «تەڭرىتاغ بۇرۇكتى»، ساۋدانوف زاھىرنىڭ «ماناس دەرياسىدىن ئۆتكەندە»، سۇ- پاخۇن سوۋۇروفنىڭ «مەن كەچكەن كىچىكلەر»، ماھىنۇر قا- سىم خانىمنىڭ «ئەخمەت ئەپەندىمنى ئەسلىمەن» قاتارلىق تارىخىي ئەسلىمىلىرىنى كىشىلەرنىڭ تۇيغۇ تارىخىنى ئۆگىنىش- دىكى مۇھىم بىر دەرسلىك بولۇپ قالدى دېيىشكە ھەقلىقىمىز.

تەتقىقات تۈسىدىكى تارىخىي ئەسەرلەر ئەدەبىي ئۇسلۇب- تىكى تارىخىي ئەسەرلەرگە قارىغاندا چىنلىق يۇقىرى، تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە بولسىمۇ، لېكىن بۇ خىل ئەسەرلەرگە قويۇلدى- گان سىياسىي، ئىلمىي تەلەپ يۇقىرى بولغاچقا، شۇڭا ئۇنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش خالىغان ئادەمنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. ئۇ- نىڭ ئۈستىگە يىلنامە تۈسىدىكى بۇ خىل تارىخىي ئەسەرلەرنىڭ ئىلمىيلىكى يۇقىرى، سۆز - جۈملىلىرىگە ھېسسىيات ئارىلاشمە- گان بولغاچقا، بۇ خىل ئەسەرلەردىن خالىغان ئادەم ئوقۇپ

تارىخقا بىر مۇھىم ئىش سۈپىتىدە قارىماي ئۇنى ئەۋلادلارغا يەتكۈزمەسلىكى، تارىخى زىچىنى ئۇزۇپ قويۇشۇمۇ سەۋەب بولىدۇ. بۇ بىر نۇقتىدا بىز باشتا دەپ ئۆتكەندەك ھەر بىر ئانا - ئانىنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىگە ئەڭ بولىغاندىمۇ ئۆز ئانا - ئىلە تارىخىنى يەتكۈزۈشى بىر مۇقەددەس بۇرچ ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، بىر بالا ئانا - ئانىسىنىڭ كىملىكى، قانداق ئانا - دەملىكىگە قاراپ ئاندىن ئۆزىنىڭ كىملىكى ۋە قانداق ياشىما توغرا بولىدىغانلىقىنى بەلگىلەيدۇ. شۇڭا، تارىخ ھەقدىكى ئىشنىڭ تارىخقا ساداقەتسىزلىك قىلىشى ۋە تارىخنىڭ ئىبىرەت - ساۋاقلىرىنى يەكۈنلىمەسلىكى باشقا سەۋەبتىن ئەمەس تارىخنى بىلمەسلىكى ۋە ئۆز ئەجدادى بىلەن بولغان تارىخىي رىشتىنىڭ ئۇزۇلۇپ قېلىشىدىن بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر شەخس، بىر ئائىلىنىڭ تارىخى شۇ شەخس ۋە ئائىلە مەنسۇپ بولغان ئىجتىمائىي توپنىڭ تارىخىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ئىجتىمائىي توپ مەلۇم دەۋردە باشتىن كەچۈرگەن سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي كەچۈرمىشلەر شەخسلەر تۇرمۇشىنىڭ ھەر قايسى قاتلىمىدا ئەكس ئېتىدۇ. شۇڭا ئۆتكەنكىلەر - نىڭ توغرا قىلغانلىرىغا ۋارىسلىق قىلىش، خاتالىقلىرىدىن ئىبارەت ئېلىش ئۈچۈن تارىخ ئۆگىنىلىدۇ، ئۆگىنىلىدۇ ھەم تەتقىق قىلىنىدۇ. تارىخ ئۆگىنىش ھەم ئۆگىنىش ئەھمىيەتسىز ئىش بولغان بولسىمۇ، مۇقەددەس كىتابلارنىڭ سەھىپىلىرىدەمۇ ئەڭ گۈزەل تارىخىي قىسسىلەر بىلەن مەزمۇنلانمىغان بولاتتى. شۇڭا تارىختىن بۈگۈن ھەم كەلگۈسىگە خېمىر تۇرۇچ بولالايدىغان ئىبىرەت - ئۆگۈنۈشلەر يەكۈنلەنمەس ھەم ئەۋلادلارغا ئۆگىتىلمەس، ئۇ، كىشىلەرگە مەنپەئەتسىز قۇرۇق گەپ دۆۋىسىدىن باشقا نەرسە بولماي قالىدۇ. تارىختا بۇ گۈنكىلەرنىڭلا ئەمەس، كەلگۈسىدىكى ھەر بىر ئەۋلادنىڭ نىپسۈسى ھەم ھەقىقىي بولىدۇ. شۇڭا، تارىخقا ئاسىيلىق قىلىش، تارىخنى يەكۈنلىمەسلىك ھەم يەتكۈزمەسلىك تارىخقا ئەمەس، ئەمەلىيەتتە تارىخنىڭ ھەر بىر ۋارىسىنىڭ ھەقىقىي قىلىنىشىغا خىيانەت ھەم جىنايەتتۇر. شۇنداقكەن، تارىخنى قوبۇل كېتىش تارىخ شەھىتىلىرىنىڭ مۇقەددەس بۇرچىدۇر. بۇ نۇقتىدا ھەر بىر ئادەمنى بىر تارىخشۇناس دېيىشكە بولىدۇ. ئەمما، بەزىلەر تارىخنى ئۆزى بىلەن ئېلىپ كېتىدۇ، بەزىلەر قوبۇل كېتىدۇ. تارىخنى ئېلىپ كەتكەنلەر ئۇنتۇلىدۇ، قوبۇل كەتكەنلەر بولسا يادلىنىدۇ. تارىخنى قوبۇل كېتىشمۇ ئەمەلىيەتتە تارىخقا بىلدۈرۈلگەن بىر ساداقەتتۇر.

ئەستىلىك، تارىخىي رىشتە نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇ ئۆزىنىڭ ئۆيىگە ئۆزى ئوت قويۇۋەتكەنگە ئوخشاش ئىش بولۇپ، ئۇ تارىخنىڭ ئوچۇشىدۇر.

تارىخقا بۇزغۇنچىلىق قىلىش تاشقى ۋە ئىچكى سەۋەبلەر بىلەن بولىدۇ. تاشقى بۇزغۇنچىلىق ئاساسلىقى تاجاۋۇزچىلىق، مۇستەملىكە، ئۇرۇش ۋە تەبىئىي ئاپەتلەرگە ئوخشاش تاشقى سەۋەبلەر بىلەن تارىخىي ماددىي ئىسپاتلارنىڭ بۇزۇلۇشى، يوقۇلۇشى ۋە ۋەيران قىلىنىشى، ئىچكى بۇزغۇنچىلىق بولسا ئۆگىنىش، يېتەكلەش، تەشۋىقات يوللىرى ئارقىلىق تارىخ - كىلىرىنىڭ مېڭىسىنى يۇيۇش، تارىخنى بۇرمىلاش، ئەنئەنىلەرگە ۋاسىتىلىك ياكى ۋاسىتىسىز بۇزغۇنچىلىق قىلىش، تارىخ ۋارىسلىرى ئارىسىدا بەزى قىممەت قاراشلارنىڭ كۆرسىنى چۈشۈرۈش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق ئەجداد ۋە ئەۋلاد ئوتتۇرىسىدىكى تارىخىي رىشتە ھەم تارىخ خاتىرىسىنى ئۇزۇپ تاشلاش بىلەن بولىدۇ. تارىخقا قارىتىلغان تاشقى بۇزغۇنچىلىققا يېقىنقى زامان دۇنيا تارىخىدىكى غەرب مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ ئاسىيا - ئافرىقا مۇستەملىكىچىلىكى داۋامىدىكى ھەرقايسى ئەل خەلقلەرنىڭ تارىخىي ئاسارەتلىرىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىش، ئوغرىلاش، ئۇنى خەلقئارادا ئېلىپ - سېتىش قىلىمىشىنى، جۈملىدىن رايونىمىز يېقىنقى زامان تارىخىدا چەت ئەللىكلەر قىلغان تارىخىي مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى بۇلاڭچىلىقىنى، ئىچكى بۇزغۇنچىلىققا بولسا «شەرقشۇناسلىق» تىن ئىبارەت پەننىڭ سىستېمىلىشىشى، نەزەرىيەلىشىشى ۋە ئۇنىڭ غەرب مۇستەملىكىسىنىڭ ئاسىيا، بولۇپمۇ ئافرىقا ئەللىرىدىكى يۈرگۈزۈلۈشىدە ئوينىغان رولنى مىسال قىلىپ كەلتۈرۈش مۇمكىن. تاشقى بۇزغۇنچىلىقنىڭ تارىخىي ۋەيرانچىلىقى قارىماققا ئىنتايىن ئېغىر دەك كۆرۈنىمۇ، لېكىن ئۇ پەقەت تارىخنىڭ «يۈزى»دىكى جاراھەت بولۇپ، ئۇنىڭ تەسىرى ۋاقىتلىق بولىدۇ، ئەمما ئىچكى بۇزغۇنچىلىق تارىخ ۋە تارىخ ئىگىلىرىنىڭ «قېنى»، «كىملىكى» ۋە ئۆزلۈك پىسخىكىسىدىكى بۇزۇلۇش بولۇپ، ئۇنىڭ تەسىرى بىر خەلق ئىچىدە ئىناقسىزلىق، تەپىرىقچىلىك ۋە مۇناپىقلىق سۈپىتىدە «يۇقۇملۇق ۋە رۇس» تەك نەچچە ئەۋلادىچە، ھەتتا ئەبەدىي داۋاملىشىدۇ. بۇ خىل بۇزۇلۇشنىڭ تەسىرىنى بىز غەرب مۇستەملىكىسىنىڭ ئىككىلەمچى تەسىرىدىن ھېلىھەم قۇتۇلالماي، ئىچكى ئۇرۇش قاينىمىدىن چىقالمايۋاتقان بىر قىسىم ئافرىقا ئەللىرى ۋە ئوتتۇرا شەرقنىڭ بۈگۈنكى رېئاللىقىدىن كۆرۈۋالالايمىز.

تارىخنىڭ ئىچكى بۇزۇلۇشىغا يەنە تارىخ شەھىتىلىرىنىڭ

ئالتۇن چاچلىق ئوغلۇم

ئابباس مۇنىياز تۈركىيىقان

يېڭى ئىرا ۋە يېڭى ئەسىردىكى ئەڭ چوڭ ئائىلىۋى خۇشاللىقىم ئوغلۇمنىڭ تۇغۇلۇشى بولسا كېرەك. ئۇنىڭ يېڭى ئەسىرگە ئۈلگۈرۈپلا دۇنياغا كېلىشى مېنى تېخىمۇ خۇشال قىلغانىدى.

«يېڭى ئەسىر ئاجايىپ بىر ئەسىر بولىدۇ.»

كىشىلەر تۇشۇ تۇشتىن شۇنداق دېيىشەتتى.

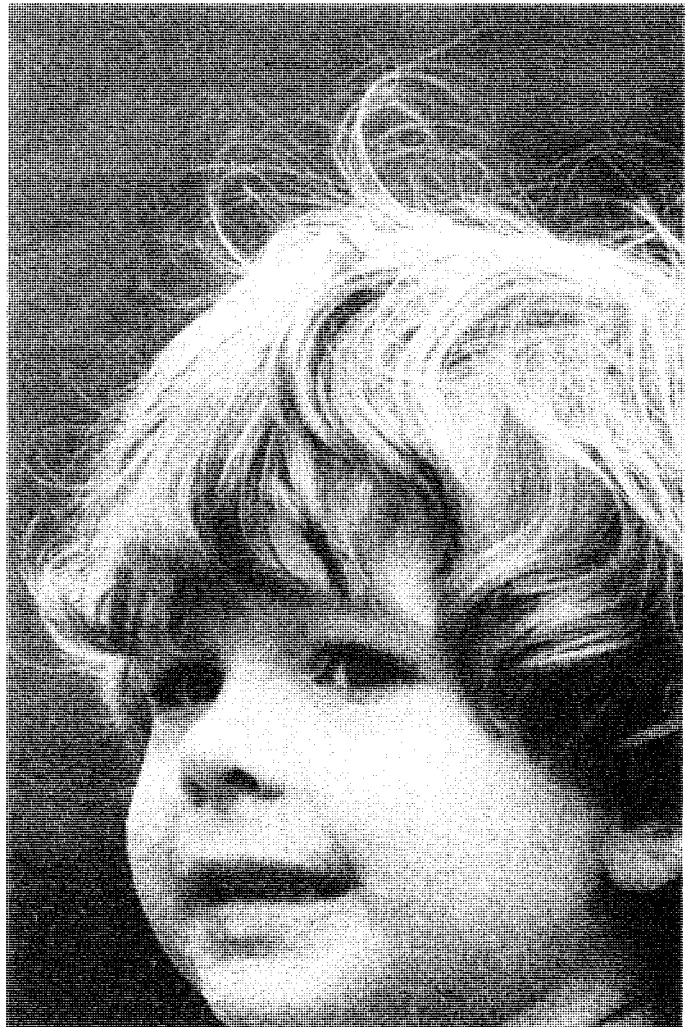
بۇ ئەسىرنىڭ زادى قانداق ئەسىر بولىدىغانلىقىنى ئەقلىي نۇقتىدىن ئالدىن پەرەز قىلغىلى بولمىسىمۇ، كىشىلەردىكى بۇ قەدەر ئۈمىدۋارلىق كۆڭۈللەردە ئاجايىپ بۈيۈك ۋە شېرىن ئارمانلارنىڭ بارلىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ تۇراتتى.

- بىرلىرى: جاھان تىنچ بولسا دەيدىغاندۇر.
- بىرلىرى: ئامىتىم كەلسە دەيدىغاندۇر.
- بىرلىرى: پۇلۇم كۆپەيسە دەيدىغاندۇر.
- بىرلىرى: يولۇم كۆپەيسە دەيدىغاندۇر.
- يەنە بىرلىرى: ئەمىلىم ئۆسسە دەيدىغاندۇر.

...

ئېنىقكى، يەنە زور بىر تۈركۈمدىكى كىشىلەر بالام بولسا، ئوغلۇم بولسا، دەپ ئارمان قىلاتتى.

ئەنە شۇنداقلارنىڭ بىرى مەن ئىدىم. خېلىدىن بېرى ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈپ، ئۇنى پاتىگىمغا مىندۈرۈپ ئويىدىن ئېلىپ چۈش كۆرۈۋاتاتتىم. بۇ، پەرزەنت كۆرەلمەي يۈرگەنلىكىمدىن ئەمەس، تۇنجى بالام — قىزىمدىن كېيىنلا ئىككى بالانىڭ تۇرلۇك سەۋەبلەر بىلەن ئارقىمۇ ئارقىدىن چاچراپ كەتكەنلىكى سەۋەبلىك پەيدا بولۇۋاتقان ئەندىشە ئىدى. يەنە شۇنداق بولۇپ قالمىسىدى، ئىلگىرىكى كۆرۈلۈپ چىقىشىم جەريانلار تەكرارلىنىپ قالمىسىدى دەپ تىلەيتتىم. مۇشۇ ۋاقىتتىكى ھېسسىياتىمدا، بالام ساق — سالامەت ھالدا قىز بولۇپ تۇغۇلسا ياراتقۇچى ئىگەمگە مىڭ شۈكرى دەيتتىم. ناۋادا ئوغۇل بولۇپ تۇغۇلۇپ قالدىغان بولسا، ئۆزۈمنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك ئىنسان سانغان بولاتتى.

تىنمىز تىترەۋاتقاندا كۆرۈنەتتى. قىزغۇچ چىرايى تېرىسى سۈيۈلۈپ كەتكەن ئەت گۆشىنى ئەسلىتەتتى. قىزىقارلىقى، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدەنلىرىمۇ قىزغۇچ رەڭدە ئىدى.

— بۇ بالا دادىسىغا مۇت ئوخشايتۇ.
— ياق، ئاپىسىغا ئوخشايتۇ.
— نەدىكىنى، قاراڭلار بۇنىڭ چىرايىغا. بىرىنچى چاچ، كۆك كۆز ئەجدادلىرىمىزغا ئوخشايتۇ.
دوست — قاياشلارنىڭ تەرىپلەشلىرىگە قارشى ھالدا دادام نارازى بولدى.

— تۈلكىزات. نېمە ئۇ تۈلكىزات دېگەن؟ ئادەم بالىسى-غىمۇ تۈلكىنىڭ ئىسمىنى قويغان بارمۇ. ئىسىم دېگەننى موللا، ئاخۇنلارنى چاقىرىپ، «قۇرئان كەرىم» دىن ئىزدەپ تېپىپ قويمايدۇ.

— ئۆيگە موللا چاقىرىپ ئەزان ئېيتقۇزدۇق.
— تۈلكىنىڭ ئىسمىمۇ؟
— تۈلكىنىڭ ئىسمى ئەمەس، دادا.
— ئۇنداقتا نېمىنىڭ ئىسمى بۇ؟
— ئادەمنىڭ ئىسمى.
— ئادەمنىڭ؟

ئارتۇقچە چۈشەندۈرۈمدىم. دادامغا نىسبەتەن چۈشەندۈرگەنلىرىم مۇجىمەل تۇيۇلۇپ كېتىدىغانلىقىنى بىلەتتىم. كۈنلەر ئۆتتى.

ئارىدىن يىگىرمە كۈنمۇ ئۆتمەي، بالام ئانىسىنى ئېلىپ مىشتىن تۇيۇقسىزلا توختىۋالدى. ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۇنى قايتا ئەمدۈرگىلى بولمىدى.

«ئوغۇل بالا دېگەن ئانىسىنى كېمىدە بىر يىل ئېمىشى كېرەك، بولمىسا ئاجىز چوڭ بولۇپ قالىدۇ.»
«بالا ئۈچۈن دۇنيادا ئانا سۈتكە يېتىدىغان ھېچقانداق قۇۋۋەت يوق. كۆپ ئەمگەن بالا ئەقىللىق ۋە كۈچلۈك چوڭ بولىدۇ.»

كاداڭ ۋە تادان كىشىلەرنىڭ ھەر خىل ئۇگۈت - نەسەتلىرى قۇلقىغا كىرىپ تۇراتتى.
شۇنىڭ بىلەن تەڭلا، قەھرىمان بوۋىمىز ئوغۇزخان ھەققىدىكى تەسۋىرلەرمۇ ئېسىمگە كەلدى:

«بىر كۈنى ئايخاننىڭ كۆزى يورىدى، بىر ئوغۇل تۇغدى. بۇ ئوغۇلنىڭ يۈز - چىرايى كۆك ئىدى... ئۇ ھۆر - پەرىلەردىنمۇ چىرايلىقراق ئىدى. بۇ ئوغۇل ئانىسىنىڭ ئوغۇزىنى بىر قېتىم ئېمىپلا، ئىككىنچىلەپ ئانىسىنى ئەمەيدى. خام گۆش، ئاش، مەي سوردى. تىلى چىقىشقا باشلىدى. قىرىق كۈندىن كېيىن چوڭ بولدى، ماڭدى، ئوينىدى...»

تىم.

مىڭ شۈكرىكى، بالام ساق - سالامەت تۇغۇلدى. يەنە كېلىپ ئوغۇل بولۇپ تۇغۇلدى.

بەختىيارلىق تۇيغۇسىغا چۆمۈلگەندىم. «بەخت» دېگەن مەۋھۇم ئاتالغۇ ۋۇجۇددا كونكرېت ھەم شېرىن بىر مەنىدا ئۆركەش ياسىماقتا ئىدى.
«ياراتقۇچىغا شۈكرى!»

يۈرىكىمنىڭ قات - قېتىدىن شۇنداق بىر سادا جا-راڭلايتتى.

ئايالىمدىنمۇ، قېرىنداشلىرىمدىنمۇ، قولۇم - قوشنىلاردىنمۇ شۇنداق ئاۋاز ئاڭلىناتتى.

تام - تورۇسلاردىنمۇ، بۇلۇڭ - بۇلۇڭلاردىنمۇ، ئۈستەل - ئورۇندۇقلاردىنمۇ شۇنداق ئاۋاز چىقىۋاتقاندا بىلىنەتتى.

«بۇ ئەسىر ئاجايىپ بىر ئەسىر بولىدۇ.»
باشقىلارنىڭ سۆزلىرىنى ئىختىيارسىز ھالدا تەكرارلىدىم مەن. ئەمدىلىكتە، بۇ گەپنى ھەممىلا ئادەم مەن ئۈچۈنلا دېگەندەك تۇيۇلۇۋاتاتتى. مۇشۇ گەپلەرنى دېگەنلەر دۇنيا-دىكى ئەڭ يېقىن ئادىمىدەك بىلىنىۋاتاتتى.
پەرزەنت - دۇنيادىكى ئەڭ كاتتا ئەسەر.
پەرزەنت - ئاتنىڭ قايتا تۇغۇلۇشى.
پەرزەنت - ئاتا ھاياتىنىڭ داۋامى، ئەجداد يىلتىزىنى يەنە بىر ئەۋلادقا شاخلاتقۇچى.

پەرزەنت -
ھاياجانلىق ھېسلىرىم مەڭگۈ تۈگىمەيدىغاندەك قىلاتتى. ۋۇجۇدۇم پەيدەك يەڭگىلەپ باراتتى. خۇشاللىقىم چەكسىز ئىدى.
يېڭى ئەسىرگە يېڭى بىر پەرزەنت بىلەن كىرىش نەقە-دەر بەخت؟!

يېڭى ھاياتىم باشلانغانىدى.
تۇرمۇشۇمغا يېڭى بىر مەنا قوشۇلغانىدى.

دوختۇرخانىدىلا «تۈركىزات» دەپ ئىسىم قويۇلغان ئوغۇلۇم زاكىسدا قىمىرلاپ ياناتتى. ئۇ، ھە دېسە ئاپىسىنىڭ قورساقلىرىغا تېپىپ ۋە بەزىدە كىمگىدۇر باتناۋاتقاندا قاتتىق تۈگۈلۈۋېلىپ، خۇددى پانىي دۇنياغا ھازىرلا يۈگۈرۈپ چۈشكۈسى باردەك قەغشىلىك قىلىپ كەتكەنلىرىگە يارىشا خېلى چوڭ تۇغۇلغانىدى. ئۇنىڭ شالاڭ چاچلىرى ۋە قاشلىرى ساپسىرىق ئىدى. دېڭىزدەك تېنىق ۋە زەڭگەر كۆزلىرى گويا بۇ دۇنيانىڭ ھەممەسى - ئەسرارلىرىنى بىلىدىغاندەك سۈرلۈك باقاتتى. نېپىز ۋە چىرايلىق لەۋلىرى

سۆيۈپ تۇرۇپمۇ يەنە سۆيگۈم كېلەتتى. قۇچاقلاپ تۇرغان ھالەتتە سېغىناتتىم ۋە يەنە قۇچاقلغۇم كېلەتتى...
«سىز ئاجايىپ يىغلاڭغۇ بالا ئىدىڭىز.»
شۇنداق دېدىم مەن بىر كۈنى كەچتە ئوغلۇمغا.
كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە، ئۇ ئۆزى ھەققىدىكى ھېكايەلارنى چۈشەنگۈدەك بولغانىدى.

- سىز بەكلا ئاچچىق يىغلايتتىڭىز. يىغلىغان ئاۋازدە-
ئىزنى ھەر ئاڭلىسام، مېنىمۇ يىغا تۇتۇپ كېتەتتى. يۈرىكىم ئېچىشىپ، ئۆپكەم ئېغىزىغا تىقىلىپ قالاتتى. سىزنىڭ قىرىق كۈن توشۇشتىن بۇرۇنقى ۋاقىتلىرىڭىز ئاساسەن يىغلاش بە-
لەنلا ئۆتتى. قىقراپ، تېلىقىپ يىغلىغان چاغلارنىڭىزدا، ۋە-
لىقلاپ كۈلىدىغان تۈركىزات بالام مۇشۇ شۇمۇ ئەمەسمۇ دەپ قالاتتىم. بولۇپمۇ، كېچىلىرى بەكمۇ ئاچچىق يىغلايتتىڭىز. توختىماي يىغلايتتىڭىز.

«كىچىكىدە بەك يىغلىغان بالا، چوڭ بولغاندا ناخشىچى بولىدۇ.»

كىمدۇر بىرى شۇنداق دېگەندى.

قوي بۇنداق ناخشىچىلىقنى!

شۇ كۈنلەردە ماڭا ناخشمۇ تېتىماس، ناخشىچىمۇ ياق-
ماس بولۇپ قالغانىدى. بۇ سۆزۈمدىن غەلىتىلىك ھېس قىل-
غان ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ بىر قانچە كۈن ئۇيقۇسىز يۈ-
رۈپ، ئاندىن ناخشا ئاڭلاپ بېقىشىنى تەۋسىيە قىلىمەن.

بالام ناخشىچى بولمىسا بولمىسۇن، لېكىن ئۇخلىسا، مې-
نىمۇ ئۇخلىغىلى قويسا بولاتتى.

شۇ كۈنلەردە ئۇخلاش مېنىڭ ئەڭ تاتلىق ۋە ئەڭ چوڭ ئارزۇيۇمغا ئايلىنىپ قالغانىدى.

«بالا يىغلاۋەرسە بۆرىكى چىقىپ قالىدۇ.»

«بەك قاتتىق يىغلىغان بالىنىڭ سېرىق ئېتى بۆسۈلۈپ كېتىدۇ.»

يەنە كىمەلدۇر بىرلىرى مۇشۇنداق دەپ ئۆلگۈرگە-
ندى.

بۆرەك ۋە سېرىق ئەتكە تاقىلىدىغان بۇ گەپلەرگە سەل قارىيالمىتتىم. شۇنچە ئارمانلاپ كۆرگەن پەرزەنتىمنىڭ قانداقتۇر بىر يەرلىرى مېيىپ بولۇپ قېلىشىنى، بولۇپمۇ كۆپىيىش ئەزالىرىنىڭ بىر قانداق بولۇپ قېلىشىنى خالىمايتتىم. ئەسلا خالىمايتتىم!

سىزنى قۇچۇقۇمغا ئېلىپ، ئۆي ئىچىدە ئۇياندىن بۇ-
يانغا مېڭىپلا يۈرەتتىم. مېڭىۋېتىپ ئەندىشە قىلاتتىم: بالام-
نىڭ ئالىھادىس بۆرىكى چىقىپمۇ قالارمۇ. قولۇم - قوشنىلار بالامنىڭ يىغىسىدا ئۇخلىيالمىي قالغانىمىدۇر. ئۇيقۇسىزلىقتا،

شۇن ئان روھىم كۆتۈرۈلۈپ قالدى. ئانىسىنى كۆپ ئەم-
مىگەن بالا ساغلام چوڭ بولمايدۇ، دېگەن ئەندىشە، گۈ-
مانلار نەلەرگىدۇر غايىپ بولدى. بالام گويا ئوغۇزخانغا
ئوخشايدىغاندەك، قىرىق كۈنگە تولغان ھامان مېڭىپ، يۈ-
گۈرۈپ ئويىناپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلدى.

«بوۋاق قىرىقىدىن چىقۇالسا، ناھايىتى ئاسانلا چوڭ بولۇپ كېتىدۇ.»

«قىرىق كۈندىن ئۆتۈپ كەتسە، بوۋاق دېگەن ئۆزلۈ-
كىدىنلا بېقىلىپ كېتىدۇ.»

ئەتراپتىكىلەرنىڭ قىرىق كۈنگە باغلىنىپ كېتىدىغان چۈشەنچە - شەرھىيەلەشلىرى مېنى تېخىمۇ خاتىرجەم قىلاتتى.

تۇنجى پەرزەنتىمنى تولىمۇ گۈدەك چىغمىدا - 23 ياشقا كىرگەن ۋاقىتىدا كۆرگەنلىكىم، يەنە كېلىپ ئارىدىن 11 يىل ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئىككىنچى بالام تۈر-
كىزاتنىڭ قىرىق كۈندىن كېيىن يەنە توقسان كۈن، توققۇز ئاي، ئون توققۇز ئاي... دېگەنلەرگە باغلىنىشلىق ئېيتىل-
مىلارنىڭ ئۈزۈلمەي چىقىپ تۇرىدىغانلىقىنى تامامەن ئۇنتۇپ كەتكەندىم. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، بوۋاق ۋە ئۇنى بېقىشقا دائىر ھەرقانداق ئۇچۇرغا يېقىندىن دىققەت قىلاتتىم. بۇ ھەقتە كىم نېمىلا دېسە بېرىلىپ ئاڭلايتتىم. ئۇنى بالامغا تەدبىقلاشقا تىرىشاتتىم.

بوۋاقلارنىڭ سەببىلەرچە تىكىلىپ قاراشلىرى نەقەدەر يېقىملىق. ئۇلارنىڭ ۋىلىقلاپ كۈلۈشلىرى نەقەدەر تاتلىق ۋە چىرايلىق!؟

ئالتۇن چاچلىق ئوغلۇم مېنى ئۆزىگە باغلاپلا ئالغانىدى. ئۇ، ئاش يېسەم ئېشىمدا، ئۇخلىسام چۈشۈمدە، دەرس ئۆتسەم دوسكامدا، خەت يازسام قولۇمدا، يول ماڭسام يو-
لۇمدا... كۆزۈمگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى. ئۇ پۈتۈن بىر ئائىلە-
نى تارتىپ تۇرىدىغان بىر پارچە ئوتقا ئايلىنغانىدى. ئۇ-
نىڭسىز ئائىلىمىز پۈت دەسسەپ تۇرالمىتتى. ئۇنىڭسىز ھا-
ياتىمۇ خۇشال - قۇۋناق ھايات بولالمىتتى. مەن ئۇنىڭ-
غا باغلىغان نىسبىرى، ۋاقىت شۇنچە تېز ئۆتۈپ باراتتى. ۋاقىت تېز ئۆتكەن نىسبىرى، قەدەملىرىمۇ تېزلىشىپ كېتىۋاتقان دەك قىلاتتى. ئوغلۇمنىڭ مېنى باغلاپ تۇرىدىغان سېھىرلىك ئوتى ئالدىدا، تۆلىگەن بەدەللىرىم نېمە، چەككەن جاپالىرىم نې-
مە، كەچكەن ئۇيقۇلىرىم نېمە، ۋاز كەچكەن تەپەككۈر ۋە ئىجادچانلىقىم نېمە؟...

كۈنلىرىم بىرلا يىپقا، بىرلا ئوتقا باغلىنىپ ئۆتمەكتە ئىدى. مېنىڭ بۇ ئوتنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ كۆرگۈم كېلەتتى.

پۇشۇلداپ تىنغان ئاۋازىڭىز ئاڭلىنىپ تۇرغۇدەك. قوزنىڭ- كىدەك ئىسسىق، ئاسلاننىڭكىدەك بەڭگىل تىنىق ئىمىش. ئوغلۇم ئەجەب ئاتلىق ئۇخلاپ كەتتى، دەپ كۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا سىزگە قاراپ قويغۇدەكەن. بىراق، سىز تو- رۇسقا قاراپ، خۇددى كۆزى ئوچۇق ئۇخلاۋاتقاندا كى- جىمىت ياتقۇدەكسىز. سىزگە مەسلىكىم كەلگۈدەك. بالام مېنى بىردەم ئۇخلۇالسۇن دەپتۇ. مېنى ئاياتتۇ، دەپ سۆ- يۇنۇپ كەتكۈدەكەن. ئۇخلاش ئۈچۈن كۆزۈمنى ئاڭغا يۇمغۇدەكەن. قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن، بىر چاغدا ئېغىز- بۇرنۇمغا ئىسسىق بىر سۇيۇقلۇق جىرىلداپ چۈشكۈدەك. بالام سىيۋېتىپتۇ، دەپ چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتكۈدەكەن. ئويغانغانلىقىم ھەققىدە چۈش كۆرۈۋېتىپ راستتىنلا ئويغىنىپ كەتتىم. قارىسام، ئىككىلىمىز تام تەرەپكە بېشىمىزنى قىلىپ ئوڭدا يېتىپتىمىز. قەلەمدەك قاتتىق ۋە تىك تۇرغان ئۇجۇ- كىڭىزدىن ئېتىلىپ چىقۇۋاتقان سۇيۇقلىقىڭىز بېشىڭىزدىن ھال- قىپ ئۆتۈپ تامغا، باش - كۆزۈمگە، ئېغىز - بۇرنۇمغا چاچراپ چۈشۈۋېتىپتۇ. سەكرەپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەت- تىم. ئاجايىپ ئىشكى، دەل شۇ چاغدا سىزمۇ ئويغىنىپ كەت- تىڭىز ۋە ئاۋازىڭىزنى قويۇۋېتىپ كۈلۈپ كەتتىڭىز. جەزىم قىلمەنكى، بۇ سىزنىڭ تۇنجى قېتىم ئاۋاز چىقىرىپ كۈلۈ- شىڭىز ئىدى. قىلغان قىلغىلىرىڭىزغا كۈلدىڭىزمۇ ياكى چۈ- شىڭىزدىن كۈلۈپ ئويغاندىڭىزمۇ بۇنى ھېچكىم، مەڭگۈ بى- لەلمەسلىكى مۇمكىن. بىراق، بۇ چۈشۈمنى سىزگە سۆزلەپ بەرگەن شۇ كەچلىكى ئوخشاش بىر چۈشنى سىزنىڭمۇ كۆر- گەنلىكىڭىزدىن ۋە ئەتىسلا بۇ چۈشۈشنىڭ ئوخشاش جە- يانىنى سۆزلەپ بەرگەنلىكىڭىزدىن مەن بۇگۈنكىچە ھەيران - دادوي، بۇرۇن سىز كۆرگەن چۈشنى ئاخشام مەن كۆرۈپتىمەن - ھە؟ - دېدىڭىز شۇ چاغدا مېنى بىر سۆيۈپ قويۇپ. بۇ ۋاقىتلاردا، ھەر كۈنى كەچلىكى سىزگە قىسقا مەسەل، چۆچەكلەرنى سۆزلەپ بېرىشكە باشلىغانىدىم.

نېمە ئۇچۇنكىن، سىز ئېغىزىمغا سېيىپ قويغان شۇ كۈندىن باشلاپ سىزگە تېخىمۇ ئامراق بولۇپ كەتتىم. سىز قىرغىزغا توشىغان بوۋاق ئەمەس، ھەممىنى بىلىدىغان، دۇنيانى قەلبى بىلەن تىڭشاپ يۈرىدىغان سىرلىق پەيلاسوپ- تەك كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدىڭىز. سۆيۈنەتتىم، ئىپتىخار- لىناتتىم، ھەيرانمۇ قالاتتىم. ئۇيغۇسزلىق ۋە ھارغىنلىقىمۇ بىلىنمەس بولدى. يىغىڭىزنى بېسىش ئۈچۈن، سىزنى كۆتۈ- رۈپ، پەپىلەپ يۈرگەن كېچىلىرى، خۇددى سىز راستتىنلا ھەممىنى بىلىدىغاندەك، قاچانلاردىمۇ كالىمغا كېلىپ قال- گان مۇنۇ قوپال ۋە توق قاپىيەلىك ئىككى جۈملىنى تېنىم-

ئەتە قاپاقليرىم يەنە غورىدەك ئىشىشىپ كېتەرمۇ. ئەتىگە- نىمە بىرىنچى سائەتلىك دەرسىمنى ياخشى ئۆتەلەرمەن- مۇ؟... ئەمما سىزنىڭ پەرۋايىڭىز پەلەك ئىدى. بۇ دۇنياغا يىغلاش ئۈچۈنلا تۇغۇلغاندەك، مەن بىلەن قېرىشىۋاتقان- دەك، كىم بىلەندۇر بەسلىشىۋاتقاندا، ئاۋازىڭىزنى قويۇ- ۋېتىپ، جان - جەھلىڭىز بىلەن يىغلايتتىڭىز. قاتتىق يىغا نەسىرىدە يۈز - كۆزلىرىڭىز قىزىرىپ، گۈرەن تومۇرلىرى- ڭىز كۆپۈشۈپ كېتەتتى. يىغىدىن ئاۋازىڭىز پۈتۈپ كەتكەن تەقدىرىدىمۇ، تېخىمۇ قاتتىق قىقرايتتىڭىزكى، ئۆزلىكىڭىز- دىن توختاپ قېلىشىڭىزدىن ئەسەر يوق ئىدى. قاتتىق يىغ- دىن گېلىڭىزنىڭ قانداقتۇر بىر پەردىسى يىرتىلىپ كېتىد- ىغاندەك، قايسىبىر تومۇرلىرى ئۇزۇلۇپ كېتىدىغاندەك بىل- نەتتى ماڭا. ئەنسىرەيتتىم. ئەندىشە ئىچىدە سىزنى پەپىلەش- نى داۋام قىلاتتىم. ئۆي ئىچىدە توختىماي مېڭىپ، بەزەلەپ، پەپىلەپ... ھالىمدىن كېتەتتىم. كېيىنكى كۈنلەردە ئاپىڭىز بىلەن ئىككىمىز سىزگە نۆۋەتلىشىپ قارىغان بولساقمۇ، بە- رىبىر ھەر ئىككىمىز ئۇخلىمايلا تاغنى ئاتقۇزاتتۇق. بالىسى يىغلاۋاتقان مۇھىتتا، ھەرقانداق بىر ئاتا - ئانىنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا بېرىشى مۇمكىن ئەمەسلىكى.

بىر كۈنى چۈشتىن بۇرۇنقى ئىككى سائەتلىك دەرسىمنى ناھايىتىمۇ تەستە ئۆتۈپ تۈگەتتىم. ھارغىنلىق ۋە ئۇيقۇسىز- لىقتىن، ئىككى سائەت يىگىرمە يىلدەك، ياق، ئىككى يۈز يىلدەك بىلىنىپ كەتتى. بىردەم ئارام ئېلىۋالاي دېدىمۇ، ياكى سىزنى كۆرگۈم كەلدىمۇ، ئىش قىلىپ ئۆيگە كىردىم. سىز تاڭ ئاتقۇچە ئىسپىنا قوشۇپ ئىشلەپ ھېرىپ كەت- كەن ئادەمدەك، كارىۋات ئۈستىدە تانلىق ئۇخلاۋېتىپسىز. سىزگە ئاستا يېقىنلاشتىم. سىنچىلاپ قارىغانسېرى، كارىۋاتتا سىز ئەمەس، ئۆزۈمنىڭ ياتقانلىقىمنى، بوۋاق ھالىتىمدە ئۇيقۇغا كەتكەنلىكىمنى ھېس قىلدىم. سىزنى سۆيگۈم، باغ- رىمغا باسقۇم كەلدى. لېكىن ئۆزۈمنى بېسىۋالدىم. ئويغىنىپ كېتىشىڭىزدىن، يىغىڭىزنىڭ يەنە باشلىنىپ كېتىشىدىن ئە- سىرىدىم.

ئۇن - تىنىسىز ھالدا يېنىڭىزغا يانپاشلىدىم. تام تەرەپكە بېشىمنى قىلىپ، سىز بىلەن يانمۇ يان يات- تىم دېگۈدەكەن. لېكىن قۇلۇقۇم تۈۋىدە سىنىپتىكى با- لىلارنىڭ ئاۋازى جاراڭلاپ تۇرغۇدەك. دەرسخانىدا چۈش كۆرگەن ئوخشايەن، دەپ ئويلىغۇدەكەن. دەرس ئۆتكە- نىمىنى چۈشكەن ئوخشايەن دەپمۇ ئويلىغۇدەكەن. قوڭ- غىراق بىرقانچە قېتىم چىلىنغۇدەك. بىرقانچە سائەتلىك دەرس تۈگەپتۇ دېگۈدەكەن. قولىقىنىڭ تۈۋىدىلا سىزنىڭ

سىز يادلاپ بېرەتتىم:

تامغا سېيگەن باتۇر،

سېيگەننى تۇيماي يانتۇر.

ئەجەپكى، مۇشۇ سۆزلەر ئېغىزىمدىن چىقىشى بىلەن تەڭ سىزمۇ يىغىدىن دەرھاللا توختايتتىڭىز. سىزنى قايتا يىغلاتماسلىق ئۈچۈن مۇشۇ ئىككى سۆزنى تەكرارلاپ تۇرۇشۇم كېرەك ئىدى. ئۆي ئىچىدە كۆتۈرۈپ يۈرگەندىمۇ، بۆشۈك ياكى كارىۋاتقا ياتقۇزغاندىمۇ، يىغلىسىڭىزلا مۇشۇ سۆزلەرنى تەكرارلايتتىم.

دۇنيادا، قىرىقغا توشمىغان بالىنىڭ قاپىيەلىك مەسى- رالارنى ئەمەس، ئەڭ ئادەتتىكى سۆزلەرنىمۇ چۈشەنگەنلىكى ھەققىدە مەسئۇلار كۆپ بولمىسا كېرەك. لېكىن سىزنىڭ مۇشۇ ئىككى سۆزگە دىققەت قىلىۋاتقانلىقىڭىز، ئۇنى ئاڭلىسىڭىزلا يىغىدىن توختاۋاتقانلىقىڭىز چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان، مەن تېخىمۇ چۈشەندۈرەلمەيدىغان بىر جەريان ئىدى.

ئىنساننىڭ بىئولوگىيەلىك تۈزۈلۈشى ۋە مۇشۇ تۈزۈلۈش ۋاسىتىسىدە پەيدا بولىدىغان ئەقلىي قابىلىيىتى ئاجايىپ بىر سىر. پەن - تېخنىكا شۇ قەدەر تەرەققىي قىلغان بۇگۈنكى كۈندىمۇ بۇ سىرنىڭ تېڭىگە يەتكىلى بولمايۋاتقانلىقى بۇ سىرنى سىرلىقلاشتۇرىدىغان، ئىلاھىيلاشتۇرىدىغان يەنە بىر سىر. سىزنىڭ مۇقىم قاپىيەلىك بۇ ئىككى سۆزگە دىققەت قىلىشىڭىز ئىستىخىيەلىك ياكى ئاڭسىز ھالدا بولسۇن، ۋە مەيلى رېفلىكسى شەكىللىدىكى ئادەتلىنىشتىن بولسۇن، مېنى چوڭقۇر ئويغا سالاتتى. سىزنى يىغىدىن توختىتالايدىغان بۇ ئىككى سۆزنى يادلىغاچ، ئىنسان، ئۇنىڭ تەپەككۈرى ۋە كېلىپ - كېتىشلىرى ھەققىدە ئايىغى چىقماستىن خىياللىرىنى سۈرەتتىم.

سىز ئۆزىڭىز ئادەتلەنگەن ئىككى سۆزگە مەھلىيا بولۇپ ئۆسۈۋەردىڭىز. مۇشۇ ئىككى سۆز بىلەن سىزنى بەند قىلغان دادىڭىز بولسا، ئۇنى يەنە بىر خىلدا تەكرارلىغاچ، ئۆزىڭىزنىڭ غارايىپ خىياللىرىنى سۈرۈۋەردى. ئۇنىڭ چوڭقۇر سەمۋوللۇق مەنالار بىلەن يۇغۇرۇلغان «ساقاللىق بوۋاق» ناملىق پوۋېستى مۇشۇ چاغلاردىكى تەسەۋۋۇرلىرىڭىزنىڭ مەھسۇلى ئىدى.

ئېسىڭىزدە بولسا، بەلكىم ئېسىڭىزدە يوقتۇر، كېيىنكى كۈنلەردە دادىڭىزنىڭ قۇچىغا چىقىۋېلىپ، قولىدىكى قېرىنداشنى تارتىۋېلىپ، ئۇ خەت يېزىۋاتقان يوغان فورمانلىق ئاق قەغەزگە ھېچنېمىگە ئوخشىمايدىغان سىزىقچىلارنى سىزىپ، ئاخىرىغا بېرىپ قەغەزنى سىزىپ يىرتىۋەتكەن چاغلىرىڭىزدا، ئۇ مۇشۇ پوۋېستنى يېزىۋاتقاندى. شۇغىنىسى،

ئەمدىلىكتە ھېلىقى قاپىيەلىك ئىككى سۆزىڭىزگە تەسىر قىلماستىن بولۇپ قالغانىدى. قىرىق كۈنلۈك يىغلاشلىرىڭىزنىڭ ئاخىرلىشىشىغا ئەگىشىپ، بۇ سۆزلەرمۇ ئۆز كۈچىنى يوقاتقاندىن قاتتىق قاتتىق.

ئانا ئۈچۈن ھەر بىر بالىنىڭ ئايرىمچە مېھرى بولغىنىدەك، بىر بالىنىڭ ھەر بىر دەۋرىنىڭمۇ ئۆزىگە مېھرى بولىدۇ.

ھېكايە ئاڭلىغۇدەك بولغان بالام، ئۆزى ھەقىقىدىكى ھەر بىر ھېكايىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سالاتتى.

ئاينىڭ چىقىپ، قەغەزلىكىڭىز بېسىقنى بىلەن، كەپ- سىزلىكىڭىز باشلانغانىدى. بۇ قورۇدىكى، بۇ ئەتراپتىكى ھېچقانداق بىر بالا سىزچىلىك كەپسىز ئەمەستۇر دەپ ئويلايتتىم. سىرتقا ئويىناتقىلى ئېلىپ چىققان چاغلىرىمدا، دەرھاللا قۇچىمىدىن سىيرىلىپ چۈشۈۋالاتتىڭىز - دە، چاچىپ تۇرغان ئاتتەك سەكرەيتتىڭىز. خۇددى بىرەرسى بىلەن بەيگىدە بەسلىشىۋاتقانداك تىنىمىز يۈگۈرۈپتتىڭىز. پۈتۈل مەيداندىكى جەڭگىۋار پۈتۈلچىلەردەك ئۆزىڭىزنى ھەريانغا ئېتىپ، ئالدىڭىزغا ئۇچرىغانلىكى نەرسىلەرنى: تاش، چالما، قەغەز، پاخال، تاياق، داشقال... قاتارلىقلارنىڭ ھەممىنى بىر - بىرلەپ تېپىپ چىقاتتىڭىز. قورونىڭ ئىچىدە تېنىمىز يۈگۈرەيتتىڭىز. گويا يۈگۈرۈش جىنى چاپلاشقان ئادەمدەك توختىماي، ھارماي، زېرىكمەي چا- پاتتىڭىز. قولىڭىزنى يېتىلەپ ماڭغان چاغلىرىمىمۇ پۈتلى- رىڭىز بىردەمۇ جىم تۇرمايتتى. توپتەك ئۆرلەيتتىڭىز، پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تاقلايتتىڭىز، تايچاقتەك سەكرەيتتىڭىز. بىر قولىڭىز قولۇمدا، باشقا ئەزالىرىڭىز، ئەس - يادىڭىز ئويۇندا ئىدى. مۇشۇ قىلىقلىرىڭىز بىلەن ئىدارە ۋە قورۇ- دىكى ھەممىگە تونۇلۇپ كەتكەندىڭىز. كۆرگەنلا ئادەم سىزنى «يەلتاپان» دەپ ئاتايتتى. ئۆي ئىچىدە تېخىمۇ قال- تىس ئويۇنلىرىڭىز بارىدى. مەن سىرتتىن ئۆيگە قەدەم باسقان ھامان «مېنى كۆتەر!» دەپ ئىككى قولىڭىزنى ماڭا سۇناتتىڭىز. بالىنىڭ ئۆزىنى كۆتۈرۈشنى تەلەپ قىلىشى ئا- تىسىغا بولغان ئامراقلىقىدىنغۇ. بۇنداق تەلەپ ئاتىنىڭ ئۇ- نىڭدىنمۇ چوڭقۇر مېھرىبانلىقى ۋە ئامراقلىقىنى قوزغىماي قالاتتى. شۇن ئان سىزنى قۇچىمغا ئالاتتىم. لېكىن سىز قول- ڭىزنى يەنىمۇ ئېگىز كۆتۈرۈپ، «مۇنداق كۆتەر» دەيتى- ڭىز. بىلەتتىمكى، بۇ مېنى بوينۇڭغا مىندۈر دېگىنىڭىز ئى- دى. بوينۇمغا ئېلىپمۇ مىندۈرەتتىم. يەنە توختىمايتتىڭىز. «ماڭ!» دەيتتىڭىز مېنى تېنىمىز ئۇرۇپ. ئۆي ئىچىدە سىزنى مىندۈرۈپ ئۇياندىن - بۇيانغا مېڭىپلا يۈرەتتىم.

تىن ئەسلى ساناققا خېلىلا يېقىنلاشقانلىقى ئىدى. بىر ھېسابتا بۇ، سىزنىڭ بۇرۇنقىدىن خېلى چوڭ بولۇپ قالغانلىقىڭىزنىڭ مۇ چۈشەندۈرەتتى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىر چۈشتىن كېيىنلىكى، قەلەم سا- ھەسدىكىلەر بىر ئاكىمىزنىڭ مېھماندارچىلىقى ئۈچۈن ئۇ- نىڭ ئۆيىگە يىغىلدۇق. ئۆي ئاستى ئۈستى ئىككى قەۋەت- لىك ئىدى. ئۆي ئىچىدىن ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىدىغان بىر لەمپەي شۇ قەدەر تىك ئىدىكى، بەردەم ئادەملەر مۇ بۇ يەردىن زارلىنىپ چىقاتتى. ئەر مېھمانلار ئۈستۈنكى قەۋەتتە ئولتۇردۇق. ئاياللار، شۇ قاتاردا ئايىڭىز ۋە سىزمۇ پەستە قالدىڭلار.

مەن ئۈستىدە ئولتۇرساممۇ، كۆڭلۈم دەككە - دۈككە- دە ئىدى. سىزنىڭ بىردەممۇ جىم تۇرمايدىغانلىقىڭىزنى، ھەدبىسىلا تالاغا، باشقا ئۆيلەرگە قېچىپ چىقىپ كېتىۋاتقانلىق- قىڭىزنى بىلىپ تۇراتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ سورۇندا خا- تىرىجەم ئولتۇرمىدىم. بىردەم پەسكە چۈشسەم، بىردەم يەنە ئۈستىگە چىقاتتىم. ھېلى مېھمانلار قاتارىغا قوشۇلسام، ھېلى يەنە پەسكە چۈشۈپ سىزنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ ۋە جىملەپ قويۇپ چىقىپ كېتەتتىم. ھەر قېتىم يېنىڭىزغا چۈشكەندە: «يىغلىماي ئويناڭ، مەن بار. مەن ئاۋۇ ئۈس- تىدە - مۇشۇ ئۆينىڭ ئۈستىدە.» دەپ يېنىشلاپ چۈشەنچە بېرەتتىم. ئۈستىدە ئولتۇرساممۇ قۇلقىم سىزدە ئىدى. دىقە- قىتىم، ئېسى - يادىم سىزدىلا ئىدى.

سورۇن باشلىنىپ ئالاھىزەل يېرىم سائەتچە بولغاندا، قۇلقىمغا گويا غايىپتىن كېلىۋاتقانداك بىر ئاۋاز كىرىپ قالدى:

«ئاباي، ئاباي!...»

سىز ئىسمىمنى شۇنداق چاقىراتتىڭىز.

بالام مېنى چاقىرىۋاتقانمىدۇ. ئۇ مېنى ئىزدەپ يىغلا- ۋاتقانمىدۇر؟ بەلكىم ئۇنداق ئەمەستۇر. ئۇنىڭ ئاۋازى ئە- مەستۇر. پەستە ئۇنىڭ ئايسىمۇ بارغۇ. بالامغا ئايسى قا- رايدۇ. بايقىسى بالامنىڭ ئاۋازىدەك ئاڭلىنىپ قالغاندۇر. بەلكىم ھېچقانداق بىرىنىڭ ئاۋازى ئەمەستۇر.

شۇنداق ئويلاۋاتقان بولساممۇ، لېكىن خاتىرجەم بولالا- مىدىم. پەسكە چۈشكۈم، بالامنى ئۆز كۆزۈم بىلەن بىر كۆ- رۈپ باققۇم كېلەتتى.

«پەسكە يەنە بىر چۈشۈپ باقسام قانداق بولار. ماۋۇ مېھمانلار يەنە باشقىچە گەپلەرنى قىلىپ قالارمۇ. خوتۇندىن يولىورۇق سورىغىلى چۈشتى. مانا، سايماخۇن... دەپ

بىراق جىمجىتلا ماڭسام ھېساب ئەمەسدى. بۇنداق قىلسام سىز پەقەتلا ئۇنىمايتتىڭىز.

- بىر، ئىككى، بىر. بىر، ئىككى، بىر!... سىز ئاڭلىغۇ- دەك ئاۋازدا شۇنداق دەپ مېڭىشىم كېرەك ئىدى. شۇندىلا خۇشال بولاتتىڭىز. يۇقىرى ئاۋازدا كۈلۈپ كېتەتتىڭىز.

سىزگە قارايدىغان قىز ئۇرۇش كىنولىرىنى تولا كۆر- گەنلىكى ئۈچۈنمىكىن، سىزمۇ ھەربىيلەرگە ئامراق بولۇپ قالغاندىڭىز. سىزنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ ھالىم قالمايدىغاندا ئۈستۈمدىن چۈشەتتىڭىز - دە، مەن قىلىچ ئورنىدا ياساپ بەرگەن ئەپچىل تاپاقنى، ياكى كارىۋات ئاستىدىكى سۇ- پۇرگىنى مۇرغىزگە ئېلىپ، بىر قولىڭىزنى ھەربىيلەردەك سالغىنىڭىزچە كارىۋات ئۈستىدە ئۇياقتىن - بۇياققا توۋلاپ ماڭاتتىڭىز.

- ئوتتا - ئوت. ئوتتا - ئوت!

بۇ سىزنىڭ «بىر، ئىككى، بىر» دېگەن ساناقنى ئۆز تىلىڭىز بويىچە بۇزۇپ سانغىنىڭىز ئىدى. ساناشلىرىڭىز تۈگمەيتتى، مېڭىشلىرىڭىزمۇ توختمايتتى. بالىلارنىڭ نە- قەدەر چىداملىق بولىدىغانلىقىنى، ھېرىش- چارچاش دېگەن ئۇقۇمنىڭ ئۇلارغا باشقا يېڭى سۆزلەردەكلا ناتۇنۇش بول- دىغانلىقىنى ئەنە شۇ چاغلاردا، سىزنىڭ ۋۇجۇدىڭىزدىن ھېس قىلغانىدىم.

- ئاچامدىن ئاڭلىسام، بىر سورۇندا مېھمان بولىمىز دەپ مېنى قاتتىق يىقىتىۋېتىپتىكەنسىلەرغۇ، دادا؟ ئېيتىپ بەرگەن ھېكايە - چۆچەكلىرىمنى ئاڭلاپلا قال- ماي، سىزمۇ ماڭا ھېكايە ئېيتىپ بەرگۈدەك بولغان چېغى- ڭىزدىكى بىر كەچلىكى شۇنداق سوراپ قالدىڭىز.

يۈرىكىم «جىغىدە» قىلىپ قالدى. بۇ ۋەقەنى سىزگە تېخى دەپ بەرمىگەن بولساممۇ، شۇ ۋاقىتنى ھەر ئەسلى- سەم، يۈرىكىم پىچاق تىققانداك ئېچىشىپ كېتەتتى. شۇ قې- تىملىق مېھماندارچىلىقىمۇ ئەرۋاھلارنىڭ يىغىلىشىدەك بىلىنىپ كېتەتتى ماڭا.

مۇشۇ سوئالنى سورىغان چېغىڭىزدا خېلى غەزەز ئۇق- دىغان بولۇپ قالغاندىڭىز. سىز قىزىقىپ سورىغان بۇ ئىشنى قانداقمۇ سىزدىن يوشۇرغۇم كەلسۇن، بالام.

ئۇ، «ھەربىي مەشىق» نى يەنىلا داۋاملاشتۇرۇۋاتقان چاغلىرىڭىز ئىدى. ئىلگىرىكىدىن بىرلا پەرقى، «بىر، ئىك- كى، بىر» دېگەن ھەربىيچە ساناقنى ئەمدىلىكتە «بىتتا- بت!» دەپ سانايدىغان بولغاندىڭىز. بۇ، تەلەپپۇز جەھەتتە.

قالارمۇ؟...»

دەرۋەقە، باياتىن بېرى شۇنداق گەپلەر خېلى كۆپ دېيىلگەن، مېنى راۋۇرۇس قىزارتتىقاندۇ. يەنە شۇنداق دەپ قالسا...

ئورنۇمدىن تۇردۇم. باشقىلارنىڭ يەنە نېمە دېيىشلىرىدىن خىيالىمغۇمۇ كەلتۈرمىدىم. ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى شۇنداق ئېچىپلا ئۆزۈمنى باسالماي ئىككى قولىمنى ئالدىمغا سوزۇپ ۋارقىراپ تاشلىدىم:

— بالام، بالام!

ئۈستۈنكى قەۋەتنىڭ ئىشىكى ئالدىغا چىقىپ بولغان سىز، ماڭا ئەركىلىدىڭىزمۇ ياكى ئەنسىز توۋلىشىمدىن قورقۇپ كەتتىڭىزمۇ ۋە ياكى دادام ئۇردىكەن دېدىڭىزمۇ، ئارقىدىن ئىچىمغا ياندىڭىز. يانغاندىمۇ يۈگۈرۈپ، ئۆزىڭىزنى ماڭا ئاتقاندا كەندەك ئېتىپ تۇرۇپ ياندىڭىز. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا پەلەم-پەيدىن بېشىڭىز چىلاپ قاتتىق يىقىلدىڭىز ۋە ئېگىزدىن - پەسكە قاراپ دومالاشقا باشلىدىڭىز.

— بالام، بالام!

مەن ئارقىڭىزدىن ۋارقىرىغىنىمچە قوغلاپ ماڭدىم. سىز نېمە بولغىنىڭىزنىمۇ بىلمەي دومىلاپ چۈشۈۋەردىڭىز. خىيالىمدا سىزنى تۇتۇۋالمايمەن، پەلەمپەيدىن پەسكە چۈشۈپ بولغىچە تۇتۇۋالسام، سەل يەڭگىلەرەك يىقىلىدۇ دەپ ئويلايتتىم. ئەمما سىزنى دۇمىلاپ چۈشۈۋاتقاندا تۇتۇۋېلىش مۇمكىن بولمىدى. يۈز بېرىدىغان كۆڭۈلسىزلىك ئاخىرى يۈز بەردى. پەلەمپەينىڭ ئەڭ ئاستىغىچە يۇمىلاپ چۈشۈپ بولىدىڭىز. ئېغىز - بۇرنىڭىز قاندى. باش ۋە يۈز - كۆز - لىرىڭىز كۆكەردى، يېرىلدى.

كۆزلىرىمدىن ياش چىقىپ كەتتى. يۈرىكىم ۋازىلداپ ئېچىشتى. ئۆزۈمنى تۇتالماي ئاپىڭىزنى سەنلەپ ۋە سەتلەپ تىللاپ كەتتىم.

— كىچىك بالا بۇنچىلىك يىقىلغانغا ھېچنېمە بولمايدۇ، — دېدى مېھمانلاردىن بىرى ماڭا تەسەللى بېرىپ.

— بېشىنى داكا بىلەن مەھكەم تېڭىپ قويسا تېزلا ساقدى. — يىپ كېتىدۇ، — دېدى يەنە كىمدۇر بىرى.

— ئەسلىدە، بالىڭىز ئۈستىگە چىقۇۋەرسە ھېچنېمە بولمايتتى. ئۇنىڭغا ئۇنداق ۋارقىرىمايدىغان ئىشتى. بۇ بالا سىزنىڭ ۋارقىرىغىنىڭىزدىن قورقۇپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئارقىسىغا قېچىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يىقىلىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن... — كىمدۇر بىرى سەۋەبىنى مەندىن ئىزدەپ، ئەزەملىك چۈشەندۈرۈۋاتاتتى.

ھېچكىمنىڭ، ھېچقانداق سۆزى قۇلقىمغا كىرمەيتتى.

ئېسەدەپ يىغلاۋاتقان سىزنى قۇچۇقۇمغا ئېلىپ، يۈز - كۆزلىرىڭىزنىڭ كۆكەرگەن يەرلىرىگە تىنىمىسىز سۆيەتتىم. چاقىلىرىمدىن سرىغان ياشلىرىم مەڭزىلىرىڭىزنى ھۆل قىلىۋەتكەندى.

«شۇ چاغدا بىر مېنۇت ئولتۇرۇپ تۇرغان بولسامچۇ. ئىشىكىنى ئاچقان ھالەتتىمۇ، ۋارقىرىماي تۇرغان بولسامچۇ!...»

مەن ئۆز - ئۆزۈمنى قاتتىق ئەيىبلەدىم. تاكى بۇگۈن - كە قەدەر تىنىمىسىز ئەيىبلەيتتىم.

قىزغىنلىق بىلەن باشلانغان ئولتۇرۇشۇم شۇنىڭدىن كېيىنلا تۈزۈپ كەتتى. مېھمانلار ئۇۋىسى چۇۋۇلغان ھەرىكلەر - دەك ھەريانغا تارقاشتى. مەن سىزنى قۇچاقلغىنىمچە ئىشىك تۈۋىگە چىقتىم. بوسۇغىدىن بىر قەدەر نېرىسىدا كۆزۈمگە ناھايىتىمۇ سەت كۆرۈنىدىغان سېمونت تاختاي، تېخى ئۆت - كەن يىللا سىز پۇتلىشىپ موللاق ئاتقان ۋە قىرى پېشانە - ئىزىنى يېرىۋەتكەن كۆرۈمىسىز، ئۇزۇن ۋە قىرلىق تاختاي توپا باسقان ھالەتتە سۇنايلىنىپ ياتاتتى.

دەرھال پېشانىڭىزگە قارىدىم. ئۆتكەن يىلقى يارىلى - نىشتىن قالغان تارتۇق مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئېچىنىشلىقى، تارتۇقنىڭ ئۈستى بۇ قېتىم يېڭىباشتىن زەخمە - لەنگەندى.

«تۇفى!»

نەس باسقان سېمونت تاختاي ئۈستىگە غەزەپ بىلەن بىرنى تۈكۈرمەكچى ئىدىم - يۇ، تۈكۈرەلمىدىم. ئۇنداق قىل - غۇم كەلمىدى. بىزدە «ئۆيىنىڭ مۇڭگۈزىگە ئۇرساڭ تۇپىقى سىر قىرايدۇ» دېگەن تەمسىل بار. بۇ ھويلىدىكى ئەسكى بىر پارچە سېمونت تاختاي بۇ ئائىلىنىڭ مۇڭگۈزى ھې - سايلانمىسىمۇ، لېكىن نېمىلا بولمىسۇن مۇشۇ يەرگە قويۇل - گانكەن، بۇلارنىڭ بىر مۈلكى سانىلاتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۈكۈرۈش - بۇ ئائىلىنىڭ يۈزىگە تۈكۈرگەنلىك بىلەن باراۋەر ئىدى. بۇنداق قىلىشقا ھەرگىز بولمايتتى. ئاش بەرگەن قازاننى چىقىش مىللىتىمىزنىڭ ئەخلاق ئەنئە - نىسىگە يات قىلمىش ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلەتتىم. پېشانە - ئىزىدىكى قوشلاپ سېلىنغان تارتۇققا ھەر قارىسام، بۈگۈنگە قەدەر يۈرىكىم ئېچىشىپ، ئىچىم ئاچچىق بولىدىغانلىقىنى تېخىمۇ ئوبدان بىلەتتىم.

«داۋاملىق بېشىلا زەخمىلەنمەدۇ دەيمەن بۇ بالە -

نىڭ؟!»

ئېچكىمنى قاتتىق ئەپسۇسلىق ئىچىدە سىقىمداۋىتىپ شۇنداق دېدىم مەن، كېيىنكى يىللاردىكى يەنە بىر كەچلە -

ئافغانىستان پارىس قولتۇقى ئۇرۇشى دەۋرىدىكى ئىراق ئەمەس. ئامېرىكىمۇ ئەينى ۋاقىتتىكى بىرلەشمە ئارمىيە ئەمەس، دېگەندى. لېكىن ئافغانىستان تالىبانلىرى بىر ھەپتە-لىككە پايلەمىدى. بىزنىڭ بۇ ئانالىزچىلىرىمىز ھەقىقەتنى سۆزلىمەي، سىياسىي مايىللىقى بويىچە سۆزلەيدىكەن. ئەمە-لىيەتتە ھېچنەرسىنى بىلمەيدىكەن.

– ئامېرىكا چوقۇم يېڭىدۇ!

– چوقۇم سادام يېڭىدۇ!

ئادەملىرىمىزدىكى بۇ ئۇرۇشقا بولغان قىزىقىشقا ئەقلىم ھەيران ئىدى. بىر ئائىلە، بىر ئىشخانا، بىر ئىدارە، بىر يۇرتتىكى كىشىلەرنىڭ مۇشۇ ئۇرۇشنىڭ نەتىجىسى ھەققىدە تالاش – تارتىش قىلىشىپ جىدەللىشىپ كەتكەنلىكلىرىنى، ھەتتا بەزى يۇرتتا بىر – بىرىگە پىچاق تىقىشقان ئەھ-ۋاللارنىڭمۇ سادىر بولغانلىقىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران قالاتتىم. ئۆز ئىشىمىزغا، ئۆز تەقدىرىمىزگە مۇشۇنچىلىك كۆڭۈل بۆلگەن بولساق نەقەدەر ياخشى بولاتتى! دەپ ئويلاپ كېتەتتىم ئىچىمدە. تېخىمۇ قىزىقارلىقى، ئەرەب بىلەن ئۇيغۇرنى پەرقلەندۈرەلمەي، مۇسۇلمانلا بولسا ئۇنى ئۇيغۇر دەپ چۈشىنىدىغان بىر قىسىم كىشىلىرىمىز، ئۆزىچە «مىللەتپەرۋەرلىك» نۇقتىسىدىن چىقىپ، يېڭىدىن تۇغۇلغان ئوغۇل پەرزەنتلىرىگە «سادام» دەپ ئات قويۇپ ئۆلگۈر-گەندى.

«ئامېرىكا ئارمىيەسى ئىراق زېمىنىغا قۇرۇقلۇقتىن كى-رىشكە باشلىدى!»

دىكتورنىڭ مۇشۇ خەۋىرىنى ئاڭلاپلا پۈتۈن دىققىتىم بىلەن تېلېۋىزورغا قارايدىم. پۈتۈن دۇنيا دىققەت ئاغدۇرد-ۋاتقان بۇ چوڭ ئىشقا مېنىڭ بىپەرۋا قارىشىم مۇمكىن ئە-مەسدى.

دىكتور خەۋەرنى ئوقۇشى بىلەن تەڭلا، ئامېرىكا ئار-مىيەسىنىڭ ئىراق زېمىنىغا قاراپ مېڭىۋاتقان تانكا، بىرونپ-ۋىكىلىرى، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ئۇرۇش فورمىسى كېيگەن قو-راللىق ئەسكەرلەر كۆرۈندى. مېنى تېخىمۇ قىزىقتۇرغىنى، مۇشۇ كۆرۈنۈشكە ئۇلىنىپلا ئىراق زۇڭتۇڭىنىڭ سۆزلەۋاتقان ھالىتى كۆرسىتىلدى.

سادام نېمە دەپ ئىنكاس قايتۇرار؟

شۇلارنى ئويلاپ دىققەت بىلەن تېلېۋىزور ئېكرانىغا نىكىلىپ ئولتۇرۇۋاتاتتىم، خۇددى مۇشۇ پۇرسەتنى كۈتۈپ تۇرغاندەكلا، سىز گەجگەمگە مىنىپ ئولتۇرۇپ، كۆزۈمنى ئىككى قوللاپ توسۇۋالدىڭىز.

– سادام بىرنېمە دەۋاتىدۇ. ئاۋۇ سادام...

كى. ئەمما كۆڭلۈمدىكى بىئاراملىقىمنى بۇ بىر جۈملە بىلەن ئىپادىلەپ بېرەلىشىم زادىلا مۇمكىن ئەمەسدى.

شۇ كۈنى كەچتە ئىشتىن بەكلا ھېرىپ چىققاندىم. ئۆي-گە كىرىشىم بىلەنلا سىز يوپۇشۇپ كەلدىڭىز. كۆتۈردۈم، ئويناتتىم، ئەرەكلەتتىم. بىراق يەنە تىنچىمىدىڭىز. ئۆيىنىڭ كارىدورىنى كۆرسىتىپ «بىتتا – بىتتا!» دەيتتىڭىز. ئۆزد-ىڭىزنى ماڭا كۆتۈرتۈپ، «ئات مىنىپ ھەربىي مەشىق قىلىش» ئويىڭىز بارلىقىنى بىلسەممۇ كۆڭۈلشىمىدىم. چارچاپ كەتكە-ندىم. پۈتۈن بەدەنلىرىم تېلىپ ئاغرىپ، يېتىۋالغۇملا كېلىپ تۇراتتى. شۇغىنىسى، مېنىڭ بۇ ھالىتىمنى سىز پەرەز قىلال-مايتتىڭىز. ھالىمغا يېتىشىڭىز تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەسدى. يەنە بۇرۇنقىدەكلا غەلۋە قىلاتتىڭىز، چۇقان سالاتتىڭىز، سەك-رەيتتىڭىز. راستىنى دېسەم، شۇ مىنۇتلاردا پاراك – چۇرۇڭ دېگەنلەر بېشىمغا تاش بىلەن ئۇرغاندەك بىلىنەتتى. شۇند-داقتىمۇ، سەھرا بازىرىدەك ۋاڭ – چۇڭلار ئىچىدە كەچلىك تاماقنى يەپ تۈگەتتۇق. شال كارىۋاتنىڭ قىرغىقىدا ئولتۇ-رۇپ، خوش يېقىپ – ياقمايراق تېلېۋىزور كۆرۈۋاتاتتىم. سىز مۇرەمگە ئېسىلىپ، چاچلىرىمنى تارتىپ، قوللىرىمنى قايرىپ، مېنى «ھەربىي مەشىق» قە ئۇندەۋاتاتتىڭىز. مەن ئېرەڭشىمەي ئولتۇرۇۋەردىم. بىردەمدىن كېيىن «مەملىكەت خەۋەرلىرى ۋە خەلقئارا خەۋەرلەر» پروگراممىسى باشلان-دى. شۇ ئان دىققىتىم يىغلىدى.

– بالىنى نېرى ئېلىڭ! – دېدىم سىزنى باقىدىغان قىز-غا ۋارقىراپ.

يېقىندىن بېرى بۇ پروگراممىنى قالدۇرماي كۆرۈۋا-تاتتىم. ئامېرىكىنىڭ ئىراققا ھۇجۇم قىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى داۋرىڭى بارغانسېرى رېئاللىققا ئايلىنىپ، مانا بۈگۈن ئا-خىرقى مۆھلەت توشقاندى. بۈگۈنكىچە بولغان ئارىلىقتا، پۈتۈن دۇنيا ئەھلى قاتارىدا ئەتراپىمىزدىكى كىشىلەرمۇ سورۇن ۋە كوچا – كويىلاردىكى تۈرلۈك شەكىلدىكى مۇنا-زىرلەرگە ئىشتىراك قىلىشىپ ئۆلگۈرگەندى.

– ئامېرىكا ئىراققا پاتقاققا يېتىپ قالىدۇ، – دەيتتى بىرلىرى، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ خەۋەرلەر ئانالىزى مۇتەخەسسسلرىنىڭ پىكىرىنى نەقىل كەلتۈرۈپ.

– شۇنداق، ئامېرىكا چوقۇم مەغلۇپ بولىدۇ. ئافقا-نىستاندىكى ھوجۇم ئىراققا ئاقمايدۇ. ئىراق دېگەن ئافقا-نىستان ئەمەس، – تولۇقلىما قىلاتتى يەنە بىرلىرى، يەنە ئانالىزچىلارنىڭ سۆزلىرىنى مىسال قىلىپ.

– ئۇ ئانالىزچىلار پوقنى بىلمەيدۇ. ئامېرىكا ئافغانىس-تانغا ھوجۇم قىلغاندەمۇ، شۇلار: ئامېرىكا پاتقاققا پاتىدۇ.

شۇنداق دېگەچ قولىڭىزنى كۆزۈمدىن ئاجىراتتىم. لېكىن سىز يەنە بۇدۇشقا تەك چاپلىشىپلا ئالدىڭىز. سىزنىڭ سادام بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتىڭىزنىڭ يوقلىقى بۇنداق ۋاقىتتا قانداقمۇ ئېسىمگە كەلسۇن. سىزنى كۈچەپ ئىستىتىر-دىم. ئېغىزىمنى، كۆزۈمنى يەنە مەھكەم ئەتتىڭىز.

«مانا ئەمەسە!»

مەن شۇنداق دېدىم - دە، ئوڭ قولۇم بىلەن ياقىڭىز-دىن تۇتۇپ ئېڭىز كۆتۈردۈم. پەسكىراق چۈشۈرۈپ، يەنە بىر كۆتۈردۈم. مۇشۇنداق قىلىپ سىزنى قورقۇتۇپ قويدىم. ماقچى ئىدىم. لېكىن دەل شۇ چاغدا، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچ-قۇچە بولغان ئاشۇ قىسقا ئارىلىقتا مەن، ياق، ھېچقايسىمىز كۈتمىگەن بىر ئىشى يۈز بەردى: سىز قولۇمدىن سىيرىلىپ چاقچۇق باسقان قاتتىق يەرگە باشچىلاپ چۈشۈپ كەتتىڭىز. بېشىڭىزنىڭ ئارقا تەرىپى يەرگە چۈشكەندە، خۇددى تاۋۇز چۈشكەندەك «گۆپ» قىلغان ئاۋاز چىقىپ كەتكىنى ھازىرغىچە ئېسىمدە. «بوك!» قىلغان ئاۋاز چىقتى، دەيدۇ ئايىڭىز بۈگۈنكىچە. «ۋاق!» قىلىپ چۈشكەن، دەيدۇ ئايىڭىز مۇشۇ كۈنلەردىمۇ تولۇقلاپ ئەسلىپ. مەيلى نېمىلا بولمىسۇن، ئاشۇ كۈندىكى كۆڭۈلسىزلىك تا بۈگۈنگە قەدەر يۈرىكىمنى ئۆرتەيدۇ. كېيىنكى كۈنلەردە بىر قۇلقىڭىزدىن سېزىلگەن چاتاقنى مۇشۇ كۈندىكى يىقىلىشىڭىزغا باغلاپ بېقىشىمغا مەجبۇر قىلىدۇ. ئەمما بۇ كۆڭۈلسىز كۈنى سىز مەڭگۈ ئەسلىيەلەسلىكىڭىز مۇمكىن، سېرىق چاچ بالام، ئال-تۇن چاچ بالام!

— بۇ بالىنىڭ چېچى سېرىق، ئوڭى ئايپاق ئىكەن. قايسىڭلارغا ئوخشىغىنى بۇ؟

كۆرگەنلا ئادەم شۇنداق سورايتتى.

ئۆزىنىڭ ماڭقىسى ئېقىپ تۇرسىمۇ، يەنە باشقىلارنى ماڭقا دەپ تىللايدىغان، ئۆزىنىڭ قايسى ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقى بىلەن كارى يوق، ئۆزگىلەرنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىپ-قان، ئۆز كۆتىنى تاتىلاۋېتىپمۇ، باشقىلارنى قىچىشقا قىلقتا ئەيىبلەيدىغان كىشىلەر بىزدە خېلى بارىدى. شۇڭا مەنمۇ جاراڭلىق ئاۋازدا جاۋاب بېرىتتىم:

— ئاتا - بوۋامغا ئوخشايدۇ. ئەجدادلىرىمغا ئوخشايدۇ! سوئال سورىغانلار دەرھاللا بېسىقتى. شۇغىنىسى، سىزنى «ئالتۇن چاچ» دەپ ئاتايدىغانلارنى توسقىلى بولدى. ئەكسىچە بۇنداق ئاتايدىغانلار كۈنسىرى كۆپەيدى. — چېچىمنى ئۆزگەرتىۋېتىشقا دادا، — دېدىڭىز بىر كۈنى مەكتەپتىن كېلىپلا يىغلامسىراپ. — قانداق ئۆزگەرتىمەن؟

— قارا چاچقا.

— نېمىشقا ئەمدى؟

— سىنىپتىكى باشقا بالىلارنىڭ چېچى قارا ئىكەن. ئۇلار مېنى سېرىق تۈك، دەپ زاڭلىق قىلىدىكەن.

— ئۆتكەنلەردە ئىسمىمنى ئۆزگەرتىپ بېرىڭ دېمىگەن-دىڭىز؟

— ياق، ئىسمىم تۇرۇۋەرسۇن. ھازىر ئۇلار مېنى تۈك-كىزاد دېمەيدىغان بولدى. چېچىمنى ئۆزگەرتىپ قويۇڭ.

— چوڭ بولغاندا بىلىپ قالسىز، چاچىڭ ئەڭ نوچىسى مۇشۇ. قاراڭ، ھەممە ئادەم قارا چېچىنى سېرىققا بوياۋاتسا، سىز بويىمىسىڭىزمۇ چېچىڭىز تەبىئىيلا سېرىق، ساپىسېرىق، ئالتۇندەك سېرىق. ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ چېچىمۇ مۇشۇنداق ئىدى.

— راستما؟

— راست بولمايچۇ.

سىز سېرىق چېچىڭىزغا ئاستا - ئاستا كۆنۈپ قېلىۋاتاتىدىڭىز. سىزدىكى كۆنۈش مېنىمۇ كۆندۈرۈپ باراتتى. ئايى-ئىڭىزنى، نۇغقانلارنى، قولۇم - قوشنىلارنى، ئەتراپتىكىلەرنى... بىر - بىرلەپ كۆندۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى.

«ئالتۇن چاچ بالام!»

سىزنى شۇنداق ئەرەكلىتەتتۇق. بۇ ئەرەكلىتىشلەرگە سىزمۇ كۆنۈپ قالغاندەك قىلاتتىڭىز.

«بالىلارنى كىتاب ئوقۇشقا ئادەتلەندۈرۈش كېرەك.»

«بالىلارنى ھەر ھەپتەدە كېمىدە بىرەر قېتىم كىتابقا.»

«نىغا ئايرىش كېرەك.»

«بالىلارنى كىتابخاننى سېغىنىدىغان قىلىپ تەربىيەلەش كېرەك.»

بالىلار ھەققىدە گەپ بولغاندا، ھەممىلا ئادەم مۇشۇنداق دېيىشەتتى. ھەممىلا دادا مۇشۇنداق دەپ تۇرۇپمۇ يەنە ھەممىلا بالىنىڭ كىتابخۇمار بولۇپ ئۆسمەسلىكى مېنى ئويغا سالاتتى. يەھۇدىيلارنىڭ كىتابقا ئامراقلىقى، ئۇلارنىڭ كىتابلارغا ھەسەل سۈركەپ بالىلىرىغا بېرىدىغانلىقى، ھەر قېتىملىق كىتاب ئوقۇشتىن كېيىن بالىلىرىغا تاتلىق - تۈرۈملەرنى بېرىپ مۇكاپاتلايدىغانلىقى... قاتارلىق ئۆزگىچە مىساللار ئېسىمگە كېلەتتى. باشقىلار قانداق ئۇسۇلنى قوللىنىشتىن قەتئىينەزەر، بالىنى كىتاب ئوقۇشقا ئادەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، ئۇلارنى چوقۇم قەرەللىك ھالدا كىتابخانغا ئايرىپ تۇرۇشنىڭ ئەڭ توغرا تالاش ئىكەنلىكىگە شەكسىز ۋە چەكسىز ئىشىنىتتىم. ئاچىڭىزنى تەربىيەلەشتىمۇ مۇشۇ خىل ئۇسۇلنىڭ ئۈنۈمى كۆرۈلگەندى. شۇڭا سىزنى ھەر ھەپتە-

بولغان بولسا، شۇ ۋاقىتتا رەسىم كىتابىمۇ، رەسىم دېسكىم- سىنىمۇ تەڭلا ئېلىپ بەرگەن بولارىدەم. لېكىن ئۇنداق قىلالىمىدەم. قولىمدىكى بىر پارچە قونچاق كىتابىنىڭ يۇلىنى تۆلەپ، سىزنى ئەگەشتۈرۈپ سىرتقا ماڭىدەم. كىتابخاننىڭ ئىشىكىدىن چىقىدىغان چېمىزدا نازارەت قىلىش سىستېمىسى- سىنىڭ تۇيۇقسىزلا ئەنسىز چىرقىراپ كېتىدىغانلىقىنى كىم ئويلىغان؟

ئەتراپتىكىلەرنىڭ دىققىتى بىزگە مەركەزلەشتى. شۇڭا كىتابخانا خادىمىمۇ دەرھاللا ئالدىمىزغا يۈگۈرۈپ كەلدى. - بالىڭىزنىڭ قوينىدا كىتاب بار ئىكەن، - دېدى ئۇ، لېكىن سىزنى ئاڭتۇرمىدى. يېنىمىزدىن بىر قەدەم نېرىمۇ كەتمىدى.

تالاي كىشىلەرنىڭ ئالدىدا شۇ قەدەر نومۇس قىلدىم- كى، قوينىڭىزنى ئاڭتۇرۇپ، ھېچنېمە يوقلىقىنى ئەل - جا. مائەتكە كۆرسىتىپ قويغۇم، ئاندىن يېنىمدىكى بۇ خادىمنىڭ ئەدىپىنى راسا بىر بەرگۈم كەلدى.

سىزنىڭ كىتاب تىقىدىغانلىقىڭىزغا زىنھار ئىشەنمەيتتىم. شۇنداقتىمۇ قايتىلاپ سورىدىم: - راست كەپ قىل، كىتاب تىقتىڭمۇ - يوق؟ - ياق.

سىز شۇنداق جاۋاب بەردىڭىز. بىراق نېمىشقىدۇر يەردىن ئۈستۈن قارىيالايتتىڭىز. قىشلىق چاپىنىڭىزنىڭ شۇنچە زورلاپمۇ ئەتتۈرەلمەيدىغان سىيرىتمىسىنى تولۇق ئېتىۋالغانىدىڭىز.

- سالە چاپاننى!
سىز يەنىلا تۈگۈلۈپ تۇرۇۋالدىڭىز. دەرغەزەپ بىلەن قوينىڭىزغا قول سالدىم. كۈتمىگەندە قولۇمغا بىر قونچاق كىنو نىڭ قاپلىق دېسكىسى چىقىپ قالدى.

- ھەي ئوغرى!... ۋۇ، يۈزى قېلىن ئوغرى!... ئۆزۈمنى تۇتالماي سىزنى ئارقا - ئارقىدىن بىرنەچچە نى تېپىۋەتتىم. مەن راستتىنلا نومۇسقا قالغانىدىم. شۇ تاپتا سىزنى توختىماي ئۈرۈنۋەتكۈم ياكى سىزنى تاشلاپلا قېچىپ چىقىپ كەتكۈم بارىدى.

ئارىغا يەنە ھېلىقى خادىم كىرۋالدى. - كىچىك بالىنى ئۇرماڭ. بۇ دېسكىنى سېتىۋالسىڭىز ياكى جايغا قويۇپ قويسىڭىز بولىمىدۇ. كىچىك بالا دېگەن مۇشۇنداق بولىدۇ.

ئۇنىڭ «جايغا قويۇپ قويسىڭىز ياكى سېتىۋالسىڭىز» دېگەن گېپىنى «سېتىۋېلىڭ» دەپ چۈشەندىم ۋە پۇل تۆلەپ

نىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى كىتابخانغا ئېلىپ بارايتتىم. كىتابلار- نى ئوقۇيالمىسىڭىزمۇ، بالىلار كىتابلىرىدىكى سۈرەتلەرنى، چاتما رەسىملەر توپلامىنى ئېرىنمەي كۆرسىتەتتىم، چۈشەندۈرەتتىم. دېگەندەك، بۇ خىل ئۇرۇنۇشنىڭ ناھايىتى تېزلا ئۈنۈمى كۆرۈلدى. ھەر ھەپتىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى كېلىپ بولغۇچە «قاچان شەنبە بولىدۇ»، «مېنى كىتابخانغا ئاپ- زىڭ» دەيدىغان بولىدىڭىز. ھەپتە ئارىلىقىدىكى كۈنلەردە ئۆيدىكى رەسىملىك كىتابلارنى چالا قويماي كۆرۈپ چىقىدىغان، ئۇنىڭدىكى مەزمۇنلارنى ئۆز تىلىڭىز بويىچە ۋەقە- لەشتۈرۈپ سۆزلەيدىغان دەرىجىگە يەتتىڭىز. كۆرگەن رە- سىملىك كىتابلىرىڭىزنىڭ كۆپۈنچىسى قونچاق فىلىمگە مۇ- ناسۋەتلىك بولغىنى ئۈچۈن، تەبىئىي ھالدىلا قونچاق فى- لىمىلەرگىمۇ ئامراق بولۇپ قالىدىڭىز. ئاخشاملىرى بىزدىن تېلېۋىزور تالىشاتتىڭىز. بىز ئۆز قانالىرىمىزنى كۆرسەك، سىز قونچاق قانالىرىنى تاللايتتىڭىز. بولۇپمۇ «غەربكە سا- ياهەت» دېگەن تېلېۋىزىيە تىياتىرىدىكى سۇن ۋۇكۇڭ سىزگە بەكمۇ يارايتتى. ھەر قانداق بىر قانالدىن سۇن ۋۇ- كوڭنى ئىزدەيتتىڭىز. ھەتتا «بېيجىڭ تىياتىرى» لىرىدىكى چاڭچىلە ئارتىسلىرىنىمۇ سۇن ۋۇكۇڭنىڭ باشقىچە قىياپىتىگە ئوخشىتىپ، «سۇن ۋۇكۇڭنىڭ كىنوسىكەن، كۆرىمەن» دەپ تۇرۇۋالاتتىڭىز. تەلپىڭىزگە ئۈنمىسام، «ئەمەس كىتابخان- غا بېرىپ، قونچاق كىتاب ياكى قونچاق كىنوسىنىڭ دېس- كىسىدىن ئېلىپ بېرىڭ» دەپ تۇرۇۋالاتتىڭىز. كىتابنىڭ گې- پىنى قىلىۋاتسىڭىز، مەن ماقۇل دېيىشتىن باشقا يەنە نېمە دەيتتىم. شۇ ھەپتە ئاخىرىغا بېرىپلا سىزگە بەرگەن ۋەدە- نى ئورۇنلايتتىم. بىرەر ھەپتىگە بارمايلا ئۈنۈم كۆرۈپ بولاتتىڭىز. كىتابخانغا بېرىپ يەنە يېڭىدىن ئالاتتۇق.

- بەلكىم سىزنىڭ ئېسىڭىزدە يوقتۇر، - ھېكايە سۆز- لەپ بېرىۋاتقان بىر كەچلىكى، تۇرۇپلا ئۆزىڭىز ھەققىدىكى ئوسال بىر ئىشنى دەپ بەرگۈم كەلدى، - سىزنى كىتابخا- نىغا ئاپىرىپ يۈرگەن شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە: دادا، بۈگۈن كىتاب ئالمىلى، ئاۋۇ كىنو دېسكىلىرىدىن بىرنى ئې- لىپ بېرىڭ، دەپ قالىدىڭىز. مەن ئۈنمىدىم. بالىلار ئۈچۈن دېسكىدىن كىتاب ياخشى دەپ ئويلايتتىم. يەنىلا كىتاب ئالايلى، دېدىم ۋە سىز كۆرسەتكەن رەسىملىك كىتابتىن بىرنى قولۇمغا ئالدىم. شۇ چاغدا سىز قونچاق كىنو دېسكى- لىرى تىزىلغان جازىلارنى ئەستايىدىل كۆرۈپ، يېنىشلاپ ئايلاندىڭىز. مەن باشقا كىتاب جازىلىرى يېنىغا كەتكەندىمۇ ئورنىڭىزدىن كەتمەي تۇردىڭىز. قانداقتۇر بىر سۈرەتلەرگە سىنچىلاپ، قانماي قاراپ قالىدىڭىز. ھازىرقىدەك ئەھۋالىم

فوندا ماڭا تېلېفون قىلىڭ، بولامدۇ؟
 سز ئېسەدەپ تۇرۇپ يانفونومنى قوللىغىزغا ئالدىد-
 ڭىز-يۇ، يەنە دەرھاللا ماڭا قايتۇرۇپ بەردىڭىز.
 — سىزنىڭ يېنىڭىزدا تېلېفون بولمىسا، مەن قايسى تې-
 لېفونغا ئۇرىمەن؟

دەرسىمگە كېچىكىپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ جىلى بولۇپ
 تۇرغانىدىم، بىردىنلا كۈلۈپ كەتتىم. يېنىمدا تۇرغان ئوقۇت-
 قۇچىمۇ قوشۇلۇپ كۈلدى. ئەقلىڭىزگە قايىل بولغانىدۇق.
 ئويلىسام، ھازىرمۇ قايىل بولمەن. بىراق، قايىل بولۇش
 بىلەنلا ئىش پۈتمەيتتى. سىزنى چوقۇم قالدۇرۇپ قويۇ-
 شۇم، چۈشتە ئېلىپ كېتىشىم كېرەك ئىدى.

سىز ماڭا يۇپۇشقانسېرى، مېنىڭ شۇنچە جۇدۇنۇم ئۆر-
 لىدى. ھېچكىمگە قارىماستىن، بالىلار ئارىسىدا سىزنى س-
 نىقا ئىتتىردىم، سىلكىدىم. سىز يەنىلا ئۇنىمىدىڭىز. ئۇند-
 مايلا قالماي، ھازىرلا قېچىپ كېتىدىغاندەك تالاغا يۇلقۇد-
 دىڭىز. ئاچچىقىم تېخىمۇ كەلدى. سىزنى مەجبۇرى قالدۇر-
 ماقچى بولۇپ، كۈچەپ ئىتتىرىپ يەرگە ئولتۇرغۇزدۇم. دەل
 شۇ چاغدا مۇئەللىمە ئارىلاشتى.

— بالغا قوپاللىق قىلمىسلا. بالىلار ئارىسىدا بۇنداق
 ئىزا تارتقۇزمىسلا. ئۇنى ئۆزۈم قايىل قىلاي.
 ئۇ شۇنداق دېگەچ، سىزنىڭ ئىككى قوللىرىڭىزنى مېھرىد-
 بانلىق بىلەن تۇتتى. باش — كۆزلىرىڭىزنى سىيلىدى. سىز-
 گە تەسەللى بېرىدىغان، كۆڭلىڭىزنى خۇش قىلىدىغان بىر
 مۇنچە چىرايلىق گەپلەرنى قىلدى. ئەجەپكى، سىز شۇئان
 بېسىقپ قالدىڭىز. بېسىقپلا قالماي، يەنە سىنىپتىمۇ رازد-
 مەنلىك بىلەن قېلىپ قالدىڭىز.

ھەي بالام، ھەي ئالتۇن چاچ بالام. ئەمدىكى مەجەزد-
 ڭىز بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئويلىسام، شۇ چاغدىمۇ سىنىپتىكى
 بالىلاردىن قاتتىق نۇمۇس قىلغان، ئادەم كۆپ سورۇندا
 قوپاللىق قىلغىنىمدىن ھاقارەت ھېس قىلغانىكەنسىز. ئىتتى-
 رىپ تۇرساممۇ ئۇنىماي سىرتقا يۇلقۇنغىڭىز، سىنىپتىن
 قاچماقچى بولغىنىڭىز ئەمەس، نۇمۇستىن قاچماقچى بولغى-
 نىڭىز، ھاقارەتتىن ئۆزىڭىزنى دالدىغا ئالماقچى بولغىنىڭىز
 ئىكەن ئەمەسمۇ. بۈگۈنكى نۇمۇسچانلىقىڭىز شۇنى ئىس-
 پاتلاپ تۇرمامدۇ. بالىلارنىڭ ئارىسىدا ئويناۋاتقاندا، ئىس-
 مىڭىزنى بىرلا چاقىرسام دەرھال يۈگۈرۈپ كېلىشىرىڭىز،
 ئادەم بار چاغدا قايىقم تۇرۇلگەن ھامان ئۆيگىلا چېپىپ
 كىرىشىرىڭىز نۇمۇسچانلىقىڭىزدىن بولماي نېمە. ئادەم بار
 يەردە مېنى تىللاپ سالمىسۇن دېگەن ئەندىشىدىن، ئۆزد-
 ڭىزنى ئايدىغانلىقىڭىزدىن بولماي يەنە نېمە؟!

چىقىپ كەتتىم. لېكىن بۇ ئىش تاكى بۈگۈنگە قەدەر بېشە-
 ڭىزدىن ئېرىمدى. ئەمدىراق، خاراكتېرىڭىز روشەنلەش-
 كەندىن كېيىن ھېس قىلىۋاتمەنكى، شۇ چاغدا سىز مەندىن-
 مۇ بەكرەك نۇمۇس قىلىپ كەتكەنسىز. نېمە دەپ چۈ-
 شەندۈرۈشنى ۋە نېمە دەپ ئىشەندۈرۈشنى بىلەلمەي قى-
 نالغانىكەنسىز. ئۆزىڭىزنى نەگە قويۇشنى بىلەلمەي ئىزتىراپ
 چەككەنسىز. مۇشۇ بىر قېتىملىق ئىشنىڭ سىزنى كىتاب-
 خانغا ئۇچ قىلىۋېتىدىغانلىقىنى، «كىتابخان» دېگەن گەپنى
 ئاڭلىسىڭىز بىئاراملىق ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالىدىغانلى-
 قىڭىزنى ئويلىمىغانىكەنمەن.

— ھۇ، ئوغرى.

شۇنداق دەيتتى ئاچىڭىز سىزنى تېرىكتۇرۇپ.
 — كىتاب ئوغرىسى.

ئاپىڭىز مۇ پات — پائالا شۇنداق دەپ چاقچاق قىلاتتى.
 مۇشۇنداق ۋاقىتتا، سىز خۇددى كىتابخاندا چارسىز
 تۇرۇپ قالغان چېغىڭىزدىكىدەك ئۇن — تىنسىز، ئىنكاسىز
 تۇرۇپ كېتەتتىڭىز. ئۆزىڭىزنى ئاقلاشمۇ، قاجۇرۇشمۇ
 بىلەلمەي جىمجىت ۋە بېچارىلەرچە قاراپ قالاتتىڭىز. بۇ-
 گۈنىكىدەك نۇمۇسچان ۋە غۇرۇرلۇق خاراكتېرىڭىز بىلەن
 يېتىلىدىغان بالا بولىدىغانلىقىڭىزنى بىلگەندە، ئۇلارنىڭ
 ھېچقايسىسى سىزگە ھېلىقىدەك گەپلەرنى دېمىگەن بولاتتى.
 سىز بىلەن ئەڭ كۆپ سىردىشىدىغان ئادەم ھېسابلىنىدىغان
 مەنمۇ زىيادە نۇمۇسچان خاراكتېرىڭىز بارلىقىنى ئەمدىرەك
 بىلەلىگەن يەردە، ئۇ ئىككىسى قانداق بىلەلسۇن. مەنمۇ
 سىزنىڭ خاراكتېرىڭىزنى ئۆزۈمچىلا چۈشىنىپ قالغىنىم يوق.
 باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تەييارلىق سىنىپىغا ئەكىرىپ بەرگەن
 تۇنجى كۈندىن باشلاپ ئاندىن سىزنىڭ نۇمۇسچان بالا
 ئىكەنلىكىڭىزنى ھېس قىلغانمەن.

— مەن ھېلىلا سىزنى ئالغىلى كېلىمەن. ماۋۇ بالىلار بى-
 لەن بىردەم ئويىناپ تۇرۇڭ، — دېدىم سىزنى تەييارلىق سى-
 نىپ مۇئەللىمەسىگە تاپشۇرۇۋېتىپ.

— ياق!... — پاچىقىمغا مەھكەم ئېسىلىپ يىغلىدىڭىز.
 — مېنىڭ ھازىر دەرسىم بارىدى ئوبدان ئوغلۇم. ماقۇل
 دەڭ.

— ياق!...

سىز ماڭا ئېسىلىپ يىغلاپ، سىنىپتا تۇرۇپ قېلىشقا پە-
 قەنلا ئۇنىمىدىڭىز.

— ئۇنداقتا، ماۋۇ يانفونۇمنى سىزگە قويۇپ كېتەي، —
 دېدىم، سىزنى چىرايلىق قايىل قىلىشقا تىرىشىپ ۋە يانفو-
 نۇمنى سىزگە بەردىم، — پات كېلىپ بولالمىسام، مۇشۇ تېلې-

مەن سەل تۇرۇۋېلىپراق جاۋاب بەردىم. بالامنىڭ رە-
سىمدە تالانتى بارلىقىنى، ئۇنى رەسىمگە قىزىقتۇرۇشنىڭ
ۋاقتى كەلگەنلىكىنى ھېس قىلىۋاتاتتىم.

— كۆرۈشەلەيسىز، ئەمما ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈش ئۇ-
چۈن سىزمۇ چوقۇم رەسىم بولۇشىڭىز كېرەك، — شۇنداق
جاۋاب بەردىم مەن كېسىپلا.

— نېمىشقا؟

— چۈنكى، رەسىم رەسىم بىلەن ياخشى پاراڭلى-
شالايدۇ. رەسىم ھەققىدە ئۆز ئارا پىكىر ئالماشتۇراالايدۇ.
كۆرۈشۈشكە باھانىمۇ تاپالايدۇ...

— بۇنىڭ ئۈچۈن داڭلىق رەسىم بولۇشۇم كېرەكمۇ؟
— ئەڭ داڭلىق رەسىم بولۇشىڭىز كېرەك.
— ئۇنداقتا، ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى ئەڭ داڭلىق رەس-

سام كىم؟

— غازى ئەمەت.

— غازى ئەمەت داداش بىلەن كۆرۈشكىلى بولامدۇ؟
— بولىدۇ. ئۇ داداش ئۇرۇمچىدە. مەنمۇ تونۇشمەن.
ئۇرۇمچىگە بارغاندا سىزنى ئۇ داداش بىلەن كۆرۈشتۈرۈپ
قوياي.

— ماقۇل. مەن غازى ئەمەت داداشتەك داڭلىق رەس-
سام بولۇپ، ئاندىن ياپونىيەلىك ئاۋۇ ئاكاش بىلەن كۆرۈ-
شمەن.

— ياخشى!

مەن ئۇنىڭ ئارزۇسىدىن سۆيۈندۈم.
ئۇزاق ئۆتمەيلا ئوغلۇمنى مەخسۇس رەسىم ئوقۇتقۇ-
چىسىغا تەربىيەلىنىشكە بەردىم ۋە بىر يۈرۈش رەسىم سە-
زىش قوراللىرى بىلەن يولغا سالدىم.

ئۇ ھەر ھەپتىنىڭ شەنبە ياكى يەكشەنبە كۈنلىرى رە-
سىم سىزىش جازىسىنى مۇرسىگە ئېسىپ چىقىپ كېتەتتى.
ھەر قېتىم قايتىپ كىرگەندە بولسا، قولدا يېڭى بىر پارچە
كۆچۈرمە رەسىم بولغان بولاتتى. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى كۆ-
چۈرمە رەسىملەر كۆپىيىپ بارماقتا ئىدى.

— ماۋۇنى كۆرۈپ بېقىڭ، — دەيتتى ئۇ، ئۆيگە كە-
رىپلا سىزغىنىنى ماڭا كۆرسىتىشكە ئالدىراپ.
— ياخشى سىزىپسىز. قالتىس سىزىپسىز، بالام.

— ھەر قېتىم كۆرسەتسەم مۇشۇ گەپلىمۇ؟ — نارازى
بولاتتى ئۇ بەزىدە.

— ئوخشىتىپ سىزغان تۇرسىڭىز، بۇنىڭدىن باشقا يەنە
نېمە دەيمەن؟ — ئۇنىڭ ماختاۋاتساممۇ نارازى بولغىنىنى
كۆرۈپ ھەيران قالاتتىم.

ھەي ئەقىللىق بالام، ھەي نۇمۇسچان بالام!

ھەي سېرىق چاچ بالام، ھەي ئالتۇن چاچ بالام!

ھەر كەچتىكى ھېكايە ئېيتىشىشىمىز داۋام قىلماقتا
ئىدى. لېكىن بالامنىڭ ھېكايىلىرىنى ئۆزىگە سۆزلەپ بېرىد-
شىمنىڭ ئەمدى زۆرۈرىيىتى قالمىغانىدى. چۈنكى ئۇ ئۆزد-
نىڭ شۇنىڭدىن كېيىنكى ھېكايىلىرىنى تولۇق ئەسلىيەلەيتتى
ۋە مەندىنمۇ ياخشىراق سۆزلەپ بېرەلەيتتى.

كىتابخانىدا يۈز بەرگەن شۇ بىر قېتىملىق ئىشتىن كې-
يىن، ئوغلۇم راستىنلا باشقىچە ئادەم بولۇپ قالغانىدى. ئۇ
يىلدىن — بۇ يىلغا كىتابخانىنىڭ گېپىنى قىلمايتتى. مەن
زورلاپ ئاپارغان تەقدىردىمۇ خۇش ياقمىغان ھالدا بارانتى
ۋە كىتاب جازىلىرىنى چالا — بۇلا ئارىلاپ قويۇپلا «كېتەي-
لى» دەيتتى. يەنە بىردەم تۇرىدىغانلىقىمىزنى بىلگەندە بول-
سا، كىتابلارغا ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن قول سوزاتتى. گويى
بىرەرسى ئېسىلىۋالدىغاندەك، ئەتراپقا ئەندىكىپ قارايتتى.

كېيىنكى كۈنلەردە، ئۇ كىتابخانىغا ئاساسەن بارماس
بولدى. بىراق، كىتابخانىدىن ئىلگىرى ئالغان كىتابلىرىنى
ئالدىغا يېيىپ، ئۇنىڭدىكى رەسىملەرنى ئۆزىچە دوراپ سە-
زىپ ئوينىيدىغان بولۇپ قالدى.

كۈنلەر ئۆتتى، ئايىلار ئۆتتى. ئۇ كىتابتىكى سۈرەتلەرنى
كۆچۈرۈپ سىزىشقا بارغانسېرى قىزىپ كېتىۋاتاتتى. مۇتلەق
كۆپ قىسىم كۆچۈرمىلىرىدە ياپونىيەلىك مەشھۇر بالىلار
رەسىمى ئەن بېن چىشىنىڭ «ئوت ئىچىدىكى پالۋان»
ناملىق دۇنياغا داڭلىق كۆپ قىسىملىق چاتما رەسىملەر
توپلىمىدىكى سۈرەتلەر بولاتتى. ئۇ مۇشۇنىڭدىن باشقا قە-
لىدىغان ئىشى يوقتەك، دۇنياغا رەسىم كۆچۈرۈپ سىزىش
ئۈچۈنلا يارالغاندەك تىنىمىز سىزاتتى.

— مەن چوڭ بولسام ياپونىيەدە ئوقۇيمەن دادا.

بىر كۈنى ئۇ تۇيۇقسىزلا مۇشۇ گەپنى دەپ قالدى.

كىچىككەنە بالام بۇنداق يۈكسەك ئارزۇنى ئېغىزىدىن
چىقىرىۋاتسا، مەن ئۇنى قوللىماي تۇرالايمدەم. دەرھال ۋە
خۇشاللىق بىلەن جاۋاب بەردىم:

— ياخشى ئويلاپسىز. نېمىشقا مۇشۇنداق ئويلاپ قال-

دىڭىز بالام؟

— مۇشۇ كىتابتىكى رەسىملەرنى سىزغان ئاكاش بىلەن
كۆرۈشمەن. رەسىم سىزىشقا بەك ئۇستا بالىكەن، بەك يا-
مان بالىكەن ئۇ. ئوقۇشقا بېرىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمەن.

— بولىدۇ. قوللايمەن!

— مەن ياپونىيەگە بارسام، مۇشۇ رەسىم بىلەن كۆ-

رۈشەلەيمەنمۇ، دادا؟

– رەسىمنى قولغىزغا ئالار – ئالمايلا ماختايدىكەن. سىز. چۈشەنمەيلا ماختايدىكەنسىز. رەسىم دېگەننى قولغا ئېلىپ، سىزنىڭ بىر – بىرلەپ، ئەستايىدىل كۆرىمىز. يىراق تۇتۇپمۇ، يېقىن تۇتۇپمۇ كۆرۈپ باقمىز. ئۇزاق ئا. رىلىقتىنمۇ، قىسقا ئارىلىقتىنمۇ قاراپ باقمىز. ھەر بىر رەڭ، ھەر بىر سىزىق، ھەر بىر چېكىت ۋە ئۇلارنىڭ تارتىملىشى، ئەگمىسى، باشلىنىشى، ئاخىرلىشىشى، ئۇ پەيدا قىلغان كۆلەنگە، ئۈنۈم... قاتارلىقلارغىچە تەپسىلىي قارايمىز. رەسىمنى يىراقراق تۇتۇپ كۆرگەندە ئاندىن ئوخشىغان ياكى ئوخشىمىغانلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ. لېكىن سىلەر بۇنى بىلمەيسىلەر. رەسىمنىڭ جاپاسىنى، ئۇ سىزىغان رەسىمنىڭ قىممىتىنى يەنە رەسىم بىلمىسە، باشقىلىرىڭلار بىكار. ئوغلۇمنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلىغاندا قاقلاپ كۈلۈپ كېتەتتىم. بىر قارىسام، ئۇ چوڭ بولۇپ قالغاندەك، يەنە بىر قارىسام، راستتىنلا رەسىم بولۇپ قالغاندەك مۇ بىلىنەتتى.

– مۇئەللىم بىزگە: تۈرلۈك جىسىمنىڭ ھەر خىل شەكىلدىكى سىزما ھالەتلىرى كىتابخانىدا بار. شۇلاردىن سېتىپ-ۋېلىپ كۆرۈڭلار، كۆچۈرۈپ سىزىڭلار... دەيدۇ. شۇنى دوراپ سىزىمسا داڭلىق رەسىم بولغىلى بولمايدىكەن. كىتابخانىغا بارايلى، دادا.

بىر كۈنى ئۇ رەسىم كۆرسىدىن يېنىپ كىرىپلا شۇنداق دېدى. شۇن، ۋۇجۇدۇمغا ئىسسىق بىر ئېقىم ئېتىلىپ كىرگەندەك بولدى. خېلىدىن بېرى كىتابخانىدىن قېچىپ يۈرگەن بۇ بالا مانا ئەمدى كىتابخانىغا بېرىشنىڭ گېپىنى قىلىۋاتاتتى. مېنىڭ ئارزۇيۇم مۇشۇ ئەمەسمۇ. مېنىڭ خۇشاللىقىمۇ مۇشۇ ئەمەسمۇ.

– بولىدۇ، بالام، – رازىمەنلىك بىلەن شۇنداق دېدىم. ئەمدىلىكتە ھەر ھەپتىنىڭ ئاخىرلىرىدا كىتابخانىغا بېرىش ئادىتىمىزگە ئايلانغانىدى. ئۇ كىتابخانىنى ئۇزۇندىن – ئۇزۇن ئايلانغانىدى. ئۇ يۇغۇرچە كىتابلار بۆلۈمىنى ئايلانغاندا قالماي، خەنزۇچە كىتابلار بۆلۈمىنىمۇ شۇ قەدەر تەپسىلىي كۆرۈپ چىقاتتى. بولۇپمۇ، خەنزۇ تىلىدا بېسىلغان تۈرلۈك شەكىلدىكى سىزما رەسىملەرنى، رەسىم سىزىش تېخنىكىسىغا دائىر مەخسۇس كىتابلارنى، شەكىل ئېلىش، رەڭ تەڭشەش... مەزمۇن قىلىنغان كىتابلارنى بىر – بىرلەپ ۋا. راقلاپ كۆرەتتى. بېرىپ – بېرىپ ئۆزىمۇ سەزمەي، خەنزۇ كىلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى مەشھۇر ئەسەرلەرنىڭ بالىلارغا ئاتا پەنەش قىلىنغان نۇسخىسىنى كۆرۈپ كېتەتتى. ئۇنىڭغا قىستۇرما قىلىنغان سۈرەتلەرنى كۆرەتتى. سۈرەتلەرنىڭ ئاستى ۋە ئەتراپىدىكى مەزمۇنلارنى ئېرىنمەي ئوقۇيتتى.

كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ، «غەربكە ساياھەت»، «ئۇچ پادى. شاھلىق ھەققىدە قىسسە»، «سۇ بويىدا» قاتارلىق مەشھۇر ئەسەرلەرنىڭ بالىلار نۇسخىسىنى تامامەن خەنزۇ تىلىدا ئوقۇپ تۈگەتتى.

– ھەي مۇشۇ كىتابلارنى ئوقۇيالايسىز بالام؟ – گۇ. مانىسراپ سورىدىم، ئۇ، مۇقاۋىسىدىن باشقا يەردە سۈردىمۇ يوق بىر پارچە خەنزۇچە كىتابنى بېرىلىپ ئوقۇۋاتقان بىر كەچلىكى.

– نېمە دەيدىغانسىز، ئوقۇيالايمەن. مېنى بوش چاغلان قاپسىز – دە. ۋەقەلىكىنى سۆزلەپ بېرىمۇ؟ – بولدى، سۆزلەپ بەرمەڭ. مەن دەيمەن... مەن ئويلايمەن، سىزنى تېخى بۇنچىلىك كۆپ خەتلەرنى بىلمەيدۇ، خەنزۇچە كىتاب ئوقۇغۇدەك بولمىدى دەپ.

– قونچاق كىنو كۆرگەننىڭ نېمە پايدىسى بار، دەيدىسىز. سىزگە دەيمۇ، ھەممىسى مۇشۇ قونچاق كىنو، قونچاق كىتابلارنىڭ پايدىسى. كىنوني كۆرۈپ، ۋەقەلىك ئارقىلىق گەپلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشۈنۈۋالمايمەن. كېيىن ئاشۇ كىنونىڭ كىتابىنى ئوقۇپ، كىنودىكى مەزمۇنغا سېلىشتۇرۇپ خېتىنى ئوقۇشنى ئۆگىنىۋالمايمەن. مۇشۇنداق قىلىۋېرىپ، خەنزۇچە كىتابلارنى ئوقۇيالايدىغان بولىدۇ مانا.

بەزى چاغلاردا ئۇنىڭ گېپىگە چىنپۈتمەي، مەقسەتلىك ھالدا سىناپمۇ باقتىم. ئەھۋال بالامنىڭ ئۆزى دېگەندەك بولۇپ چىقتى. ھەتتا ئۇ، مەن ئوقۇيالايدىغان بىر مۇنچە خەتلەرنىمۇ سۈدەك ئوقۇۋەتتى.

– ئاپلا!... ماۋۇ بالانىڭ يامانلىقىنى، بالاموي، نېمە ئىش بۇ؟ – قايىللىق ۋە سۆيۈنۈش بىلەن شۇنداق دەپ قويدۇم مەن قىلغۇدەك باشقىمۇ گەپ تاپالماي.

– بۇ دېگەن مۇشۇنداق ئىش. شۇڭا، خەنزۇ تىلى دەرسىدە سىنىپ بويىچە ئەڭ نوچسىمەن.

– شۇنداقمۇ، ئاق پىشماق، ئاق ئۆرۈك؟!... ئۇنى يەنە بىر مۇنچە تەرىپلىگۈم بولسىمۇ، توختاپ قالاتتىم. نەزەرىمدە كىچىك بالا دېگەن ئاق قۇشقاچقىلا ئوخشايتتى. چىڭراق تۇتسا مەجلىپ كېتەتتى، بوشراق تۇتسا سا ئۇچۇپ كېتەتتى. ئىلھام بېرىش مۇھىم بولسىمۇ، زىيادە ماختاش ئۇنى كاردىن چىقىرىپ قويۇشى مۇمكىن ئىدى.

ئۇنىڭ شەنبە، يەكشەنبىلىرى بۇرۇنقىدىنمۇ ئالدىراشلىق ئىچىدە ئۆتەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇ، ئاخشىمى ئۆيگە كېلىپلا تاپشۇرۇق ئىشلەيتتى. شەنبە ئەتىگىنى رەسىم كۆر. سىغا ماڭاتتى. رەسىم كۆرسىدىن يېنىپ كېلىپلا، رەسىم تاخ. تىسىنى شال كارىۋات ئۈستىگە قوراشتۇرۇپ رەسىم سىزىش.

كۆتۈرۈپ سىرتتىن كىردى. ئۇلار بالامنى شۇنچە كۈچەپ كۆتۈرۈپ ئاران دېگەندە مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەندەك قىلاتتى. ئۇلار بىر - بىرلىرىگە گەپ بەرمەي چۆلدۈرلايتتى:

— تورنىڭقا ئېسىلىپ ئويناۋېتىپ، بەك قاتتىق يىقىلىپ كەتتى.

— شۇنداق ئېگىز يەردىن چۈشۈپ كەتتى.

— سېمونت يەرگە بېشىچىلاپلا چۈشتى.

— ئۇ يىقىلىپلا ھوشىدىن كەتتى.

— راستلا بېشى بىلەن چۈشتىمە؟ - سورىدىم بالىلاردىن ئالدىراپ - تېنەپ. ئۇنىڭ ئەڭ كۆپ زەخمىلەنگەن يېرى بېشى بولغىنى ئۈچۈن، يەنە شۇ يېرى زەخمىلىنىپ قېلىشىدىن بەك ئانسىرەيدىغان بولۇپ قالغانىدىم.

— راست، بېشى بىلەن چۈشتى. قاتتىق يەرگە بېشىلا ئەگدى.

— گۆپ! قىلىپ يىقىلدى.

— بەكلا قاتتىق يىقىلدى جۇمۇ.

بالامنى قۇچۇقۇمغا ئالدىم. ئۇ ئۇن - تىنىسىز قاراپ ياتاتتى. يىغلىغىنىنىمۇ، ئىنجىقلىغىنىنىمۇ ئايرىغىلى بولمايتتى. قارىماققا، ھېچقانداق ئىش بولمىغاندەك، مېنى ئەخمەق قىلىش ئۈچۈن قەستەن مۇشۇ ئويىناۋاتقاندا كۆرۈنەتتى.

ئۇنى ئۆيگە كۆتۈرۈپ كىرىپلا قوپاللىق بىلەن يەرگە دەسسەستىم. ئۇ يىقىلماي ياكى دۈڭگۈنۈپ كەتمەي جايدىنلا دەسسەپ تۇردى. ھېچ ئىش بولمىغاندەك، ئەتراپقا نورمال ھالەتتە قاراپ قويدى.

— يەرگە يەنە بېشىڭ بىلەن يىقىلدىڭمۇ؟

ئۆزۈمنى تۇتالماي ۋارقىرىدىم. لېكىن بالام ھېچقانداق جاۋاب بەرمەي جىملا تۇرىۋالدى، خۇددى مېنى كۆزگە ئىلىمىغاندەك، مېنى جىلى قىلماقچىدەك، مېنى ئەخمەق قىلماقچىدەك.

— ساڭا گەپ قىلىۋاتىمەن گۇي؟!

يەنە جىم. ئۇ گۇيا ھېچنېمىدىن قورقمايدىغاندەك، ھېچنېمىگە پەرۋا قىلمايدىغاندەك ساداسزلا قاراپ تۇراتتى.

شۇئان جۇدۇنۇم تۇتتى. نېرۋام ئۆرلىدى. خىزمەتتىن ھېرىپ - ئېچىپ كەلسەم، مېنى بىردەم ئارامىدا قويىمىغىنى نېمىسى.

تېخى تۇنۇگۇنلا ئورناتقان چېنىقىش ئۈسكۈنىلىرىدىن بۈگۈن يىقىلىپ بەرگىنى نېمىسى. بارچە بالىلار تىنچ ئويناۋاتسا، يەنە مۇشۇ نەس بالىنىڭ چاتاق تاپقىنى، يەنە كېلىپ بېشىچىلاپ يىقىلىپ قاراپ تۇرغىنى نېمىسى. بۇنىڭ

قا باشلايتتى. يەكشەنبە كىرىپ بولغۇچە كىتابخاننىڭ غەل. ۋىسىنى قىلاتتى. كىتابخاندىن كېلىپلا، شۇ كۈنى ئالغان كە. تابىنى ئوقۇشقا كىرىشىپ كېتەتتى. ئەلۋەتتە، مۇشۇ كۈنلەر. دە ئۇنىڭ كۆرىدىغانلىرى رەسىمگە مۇناسىۋەتلىك كىتابلار دائىرىسىدىن كۆپ ھالقىپ كەتكەنىدى.

كۆز ئالدىمدا ئۆسۈۋاتقان بۇ بالغا مەسلىكىم كېلىپ قاراپ كېتەتتىم. ئۇنىڭ ئۇرۇق ۋە ئېگىز تۇرقى، ئالتۇندەك سېرىق چېچى، ئاق پىشماق چىرايى، چىرايلىق ۋە يۇمىلاق بېشى، كىچىك ۋە بوز كۆزى، ياساپ قويغاندەك قاڭشارلىق ۋە ئىنچىكە بۇرنى، ئويماقتەك ئېغىزى، قىزىلارنىڭ لەۋلىرى. دەك نېپىز ۋە قىيىقزىل لەۋلىرى... ئىچىمنى كۆيدۈرەتتى. ئۇنىڭغا قارىغانسېرى، ۋۇجۇدۇمدا ئاتلىق ئىپتىخار، غۇ. رۇر ۋە سۆيۈنۈش ھېسلىرى ئۆركەشلەيتتى. بالامغا كۆز تەگمەسە، ئالتۇن چاچ بالام چەتتەپ كەتمەسە، دەپ تىلەيتتىم. ئىچ - ئىچىمدىن. نېمىدىن ئەنسىرىسە شۇ ئىش بولام. دۇ، ياكى بولىدىغان ئىشلارنى كۆڭلىمىز تۇيامدۇ، ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي بالامغا كۆز تەگكەندەكلا بىر ئىش بولدى.

شۇ كەچلىكى ئىشتىن چۈشۈپلا پولۇ قىلدۇق. قور. ساقالار غۇلدۇرلاپ تۇرىدۇ، ئەمما ئاش ھېچ پىشاي دېمەيدۇ. دۇ. پولۇ دۈملەنگەن قازاننى ئۇيان ئۆرۈيمىز، بۇيان چۆ. رۇيمىز، پىشىدىغاندەك ئەمەس. مېزىلىك پۇراق ئۆيىنىڭ ھەممىلا يېرىنى بىر ئالدى - يۇ، قورساق تويمايدۇ. ئاش. نىڭ تېزىرەك دەم يېيىشىنى ساقلايمىز، ساقلايمىز... قورساق. نىڭ ئاچلىقىدا گەپ خۇش ياقمايدۇ. تېلېۋىزورمۇ تېتىمايدۇ. شۇنداقسىمۇ ئۇنىڭغا زورلاپ قاراپ ئولتۇرىمىز. ھېچبىرى بىلەن دېيىشىپ قالمىدىم - يۇ، دىلىم غەش. ھېچنېمەنى يىتتۈرۈپ قويمىدىم - يۇ، كۆڭلۈم يېرىم. ئۇياققا قارايد. مەن، بۇياققىمۇ قاراپ باقمەن. ھېچنېمىگە تاۋىم يوق، ھېچنېمىگە رايىمۇ يوق. قولۇم ئىشقا بارمايدۇ. قۇلىقىمغا گەپمۇ كىرمەيدۇ...

شۇ چاغدا ئىشكىنى بىرى چەكتى ۋە كىچىك بالىنىڭ ئەنسىز ئاۋازى ئاڭلاندى.

— تۈركىزات تورنىكتىن يىقىلىپ كەتتى.

— نېمە؟

ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم. ئۇ تالغا چىقىپ كەتكىلى تېخى يېرىم سائەتمۇ بولمىغان ئەمەسمىدى.

ئاينىمىنى كىيىشكىمۇ ئۆلكۈرمەي پايىقىم بىلەنلا پەسكە چاپتىم.

مەن بىرىنچى قەۋەتنىڭ ئىشىكىدىن چىقاي دەپ تۇ. رۇشۇمغىلا، تۆت - بەش بالا ئوغلۇمنى تەڭلە قازان قىلىپ

بار. بۈگۈن كېچە سىلى زادىلا ئۇخلىمىسىلا. بالىنى ھۇشيار-لىق بىلەن كۆزەتسىلە. مۇشۇنداق ۋاقىتتا قاتتىق قىزىدۇ. قىزىغان، كۆڭلى ئېلىشىپ ياندۇرىدىغان بىر ئىش بار. قىزىسا ئۇنىڭغا ئامالسىز بار. ئەگەر بالا زادىلا ياندۇرمىسا، ئىلا-ھىم شۇنداق بولسۇن، بۇ سىلنىڭ تەلەپلىرى...

دوختۇرنىڭ بېشارەتلىرى بەكلا قورقۇنچلۇق ئاغلاندى. بۇنى ئاز دەپ، بالانىڭ بېشى ئاق داكىلار بىلەن مەھكەم تېخىۋېتىلگەندى. بۇ ھال مېنى تېخىمۇ قورقۇنچقا سالاتتى.

شۇ كېچە نازلىق ئۆيىگە كىرىۋېلىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ چىقىنىمنى، ئۆزۈمنى مىڭ قېتىملاپ ئەيىبلەپ ۋە خىيالىمدا مۇشتلاپ چىقىنىمنى ئۆزۈمدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيتتى. ياراتقۇچىغا مىڭ قېتىملاپ شۈكرىكى، بالام كۆپ قىزدى. مېدى، ياندۇرمىدى. ئۇزاق ياتمايلا تولۇق ساقىيىپ كەتتى. بەلكىم بۇ، ئەقىدىنىڭ قاتتىق سىنىغىنىدۇر. بەلكىم بۇ، ئەقىدىنىڭ قاتتىق ئاگاھلاندىغىنىدۇر. بەلكىم بۇ، بىر ئائىلە كىشىلىرىمىزنىڭ بەخت - تەلىيىنىڭ بولغانلىقىدىندۇر.

مۇشۇ ئىش تىلغا ئېلىنسا، بالامۇ ئۇنى يېڭىچە بىر نۇقتىدىن ھېكايە قىلىشقا باشلايتتى:

- تالغا چىقىش بىلەنلا، بىر مۇنچە بالىلار: «تۈنۈگۈن ئورناتقان چىنىقىش ئۈسكۈنىلىرىگە چىقىپ ئوينايمىز» دەپ يىغىلىپ مېڭىشتى. مەنمۇ ئۇلارغا ئەگىشىپ ماڭدىم. ئۇ يەردە بەلنى قاتلايدىغان، پۇتنى چىنىقتۇرىدىغان، ئېسىلىپ موللاق ئاتىدىغان ئۈسكۈنىلەرنىڭ ھەممىسى بارىكەن. ئۇنى - بۇنى ئويىناپ بېقىپ، ئاخىرىدا چوڭ ئادەملەرنىڭمۇ بويى يەتمەيدىغان ئېگىز بىر قوش تورنىكىنىڭ ئاستىغا بېرىپ قالدۇق. «كىم ئېسىلايدۇ، كىم ئۈستىگە چىقالايدۇ» دېگەن گەپلەر بولۇندى. مەندىن چوڭ بىر قانچە بالا ئارقا - ئارقىدىن ئېسىلىپ چىقتى. ئۈستىدە بىردەمدىن تۇرۇپمۇ چۈشتى. مەن بىلەن تەڭ بالىلار چىقالماي تۇرۇپ قالدۇق. شۇ چاغدا چوڭ بالىلار بىزنى زاڭلىق قىلغىلى تۇردى. شۇڭا، مېنىڭ بىر چىقىپ باققۇم كېلىپ قالدى. ھەرقانچە ئېگىز سەكرىگەن ھالەتتىمۇ ئۇنىڭغا قولۇم يەتمەيدىغانلىقى ماڭا ئاياندى. سەكرەپ چىقالمايدىغانلىقىمغا كۆزۈم يەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ يان تۇرۇۋىكىدىن - ئىچىگە، ئېگىز تاق تۆمۈردىن يامىشىپ چىقتىم. ئاسانلا چىقىمىكىن دەپ قالماڭ، بەك تەستە ۋە ئۇزاققا چىقىپ بولدۇم. ئۈستىگە چىقىپ بولۇپلا پەسكە قارىسام، ئۇنىڭ ئېگىزلىكىدىن بېشىم قىيىپ كەتتى.

بېشىنىڭ دەردىنى ھېلىمۇ ئاز تارتتىمۇ. دوختۇرلار، ئۇنىڭ قۇلقىدىن چىققان چاقىنىڭ سەۋەبىنىمۇ بېشىنىڭ تولا زەخ-مىلىنىشىدىن كۆرۈۋاتقان تۇرسا، بۇنى ئاز دەپ يەنە بېشى-چىلاپ يىقىلىپ...

بەلكىم ئاچچىقىمدا ئەقلىم كېسىلگەن بولسا كېرەك، كۆزۈمگە ھېچنېمە كۆرۈنمىدى. چاقماق تېزلىكىدە ئۇنىڭ ئىككى قولىنى تۇتۇۋېلىپ، بەل ۋە سۆڭەكلىرىگە كۈچەپ بىرنەچچىنى تېپىۋەتتىم.

- مۇشۇ قېتىملىق بېشىچىلاپ يىقىلىشى بىلەن %60 لىك ئادەم بولۇپ قالدۇ بۇ گۇي. شۇنچە خەقنىڭ بالىلىرى چا-تاق چىقارماي تىنچ ئوينايدۇ، بىر سەنلا... ھۇ قۇلاق كەس-تى، دۆت، كالۋا!...

ئۇنى داۋاملىق تەپەككۈچى بولۇۋېتىم، ھېچ كۈتمىگەندە قىزىم يىغلاپ تۇرۇپ ۋارقىردى:

- بولدى، بولدى. ھۇ... ساراڭ! ھۇشنى بىلمەي تۇر-غان بالىنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ بارماقتا يوق، تېپىۋاتقىنى-نى. ئۆلتۈرۈپ قويماي دەمسىز ئۇكامنى. مېڭىڭ، ئۇنى دوخ-تۇرخانىغا ئېلىپ بارىمىز!

قىزىمنىڭ گېپىگە كىرىپ، ئوغلىمنى ھاپىش قىلىپ دوختۇرخانىغا ئېلىپ ماڭدىم. لېكىن ئاچچىقىم ياندىغاندەك ئەمەسدى. ماڭا سالغان مۇشۇ جاپاسىغا يارىشا دەردىنى تارتسۇن، بېشىنىڭ زەخمىلەنگەن يېرى راسا بىر ئاغرىسۇن دېگەندەك، تاكىسىمۇ توسماي، بەك ئالدىرايمۇ كەتمەي، ئۇنى ھاپىش قىلغان ھالدا دوختۇرخانىغا ئېلىپ باردىم. ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ ساق تۇرۇپمۇ ئەقلىدىن ئازىدىغان، ئۆزىمۇ سەزمەيلا كونتروللىقىنى يۇقىتىپ قويدىغان چاغلىرى بولسا كېرەك. شۇ چاغدا قانداق بىر تەلۋە ھېسىس-يانتىڭ ۋە سەۋەبسىدە مۇشۇنداق پوزىتسىيەدە بولغىنىم ئۆ-زۈمگىمۇ بىر سىر. پىلىنىڭمۇ ئوسۇرۇپ قويدىغان چاغلىرى بولدى، دېيىشىدۇ كىشىلەر، ئۆزىدىن چوڭلارنىڭ سەۋەب-لىكلىرىنى ئاقلاپ. لېكىن مۇشۇنداق ھالقىلىق ۋە نازۇك پەيتتە ئوسۇرۇپ قويدىغان پىلنى قانداقمۇ پىل دېگىلى بولسۇن!؟

- ئەھۋال ئېغىر، مۇئەللىم، - دېدى جىددىي قۇتقۇ-زۇش بۆلۈمىدە ئىشلەيدىغان ئوقۇغۇچۇم، CT تەكشۈرۈش نەتىجىسىنى تەپسىلىي كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، - بېشىنىڭ يان تەرىپىدىكى ماۋۇ كىچىك سۆڭەك سۇنۇپتۇ. دەرھال بالىنىڭ ئالايلى. بۈگۈن كېچە بۇ بالا ئۈچۈن خەتەرلىك بىر سىناق. جىددىي تۇتماساق، ئۇ مېڭە پارالچى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن، پۈتۈن بەدىنى پالەچ بولۇپ قېلىشى ئېھتىماللىقىمۇ

ئېھتىياتچان ھالەتتە يۈردى. بۇرۇنقىدەك نام ئۈستىگە چى- قىۋالدىغان، ماشىنا، مۇتوسېكىلنىڭ ئارقىسىدىن يۈگە- رۈيدىغان، مەندىن سورىماي سىزىلارغا قېچىپ كېتىدىغان ئىشلارنى قىلمايدىغان بولدى. يەنە بىر ئالاھىدە ئەھۋال شۇ ئىدىكى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇ ئۆيىدە كىتاب ئوقۇش ۋە رەسىم سىزىشقا بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك قىزغىنلىق بىلەن كىرىشىپ كەتتى. قىسقىلا ۋاقىت ئىچىدە سىزما مەش- قىدىن ھالقىپ، دۇغ بۇياق سىزما مەشىگە كىرىشەلەيدى.

ئۇنىڭ ئۆزى سىزىشقا قانداق رەسىمگە ھۇزۇر ۋە مەنۇن- يەت بىلەن قاراشلىرى، گۇيا داغلىق رەسىملەردەك رەسىم سىزىشلىرى ئۈستىدە قېرىنداش ياكى پەلەكۈچى ئەپچىللىك بىلەن ئوينىتىشلىرى مېنىڭمۇ ھەۋىسىمنى قوزغايىتى. بالامغا قاراپ مېنىڭمۇ رەسىم بولغۇم كېلىپ كېتەتتى. رەسىملىق- نىڭ قانۇنىيىتىنى بىلگەن بولسام، رەك، سىزىقلارنى بالامغا ئۆزۈم ئۈلگە كۆرسىتىپ سىزىپ بەرگەن بولسام، بالامنىڭ رەسىم سىزىشقا مۇشۇ ئوماق تۇرقىنى ئۆز قولىم بىلەن سىزىپ چىققان بولسام... دەپ خىيال قىلاتتىم.

ئۇنىڭ ھەرقايسى دەرىجىلىك نەتىجىسى مېنى تېخى- مۇ خۇشال قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۆزۈمگەلا ئوخشاپ كېتىدىغان چىرايغا ھەر قارىغىنىدا، كەلگۈسىدىكى ياراملىق بىر ئىلىم ئەھلىنى، ئۇيغۇر رەسىمچىلىقىدىكى يېتۈك بىر ئىزباسارنى كۆرگەندەك بولاتتىم.

— ئاپامدىن ئاڭلىسام، مېنى تاشلاپ ئۈرۈمچىگە كېت- دىغان بويسىزغۇ؟

بىر كەچلىكى، يېتىشتىن بۇرۇن شۇنداق سوراپ قالدى بالام تۇيۇقسىزلا. ئۇنىڭ ئۆگىنىشىگە تەسىر يېتىپ قالمىسۇن دەپ، يۈتكىلىش ئىشىمنى ئۇنىڭدىن سىز تۇتۇپ كېلىۋاتقا- ندۇق.

— تاشلاپ كېتىدىغان ئىش ئەمەس، خىزمىتىم يۈتكىلى- دىغان بولدى.

— ھەممىسى بىر گەپ. ئەمدى مېنىڭ يېنىدا يېتىشىپ بېرىدىغان ئادەم يوق. ماڭا ھېكايە سۆزلەپ بېرىدىغان دا- دام يوق. بالىلار بوزەك قىلسا، مانا مەن بار دەيدىغان ھېچكىم يوق... شۇنداقمۇ دادا؟

ئۇنىڭ كېيىنى ئاڭلاۋېتىپ مېنى بىردىنلا يىغا تۇتۇپ كەتتى. ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ ۋە ئاددىيلا جاۋاب بەردىم: — مەن يەنە كېلىپ- كېتىپ تۇرىمەن.

مۇشۇ گەپنى دەۋىتىپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئۇۋىلاۋاتقان- لىقىغا كۆڭلۈم غەشلىك بىلەن قاراپ قالدىم.

بەكلا قورقتۇم. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ ئۈستىدە خېلى ئۇزاق تۇرۇپ باقتىم. لېكىن بەزىبىر پەسكە چۈشمەسەم بولمايتتى. بايا چىققان يېرىمدىن چۈشۈشكە كۆزۈم يەتمىدى. ئۈستىدە تۇرۇپ ئۇ تۆمۈرگە ئېسىلىپ بولغۇچە پەسكە سىيرىلىپ چۈشۈپ كېتەتتىم. قانداق قىلسام بولار؟... بېشىم قاتتى. پەستىكى بالىلارمۇ مېنى قورقۇنچاقلىقتا ئەيىبلەپ، كەمىستىپ تۇرۇۋاتاتتى. بىر ھازادىن كېيىن قەتئىي نىيەتكە كەلدىم: يامىشىپ چىققان يان تۆمۈردىن سىيرىلىپ چۈشۈش چاردا- سىدىن ۋاز كېچىپ، قوش تورنىكنىڭ ياللىداپ تۇرغان توغ- را تۆمۈرگە ئېسىلىپ تۇرۇپ پەسكە ساڭگىلىدىم. جىددىي- لىشىپ كەتكىنىمدىن بەك كۈچۈۋەتكەن بولسام كېرەك، گەۋدەم قاتتىق پۇللاڭشىپ، بىر قولىم تورنىكتىن ئاجراپ كەتتى. تورنىكنىڭ مۇزدەك سۇغۇق تۆمۈرىنى تۇتۇپ تۇ- رىۋاتقان يەنە بىر كىچىككەنە قولىمنىڭ ھەريانغا تەۋرىنىپ تۇرىۋاتقان بەدىنىمنى كۆتۈرۈپ تۇرۇشقا ماجالى يەتمەيۋا- تاتتى. گەۋدەم بىلەن پەسكە تاشلىنىپ ۋە ھەر تەرەپكە پۇللاڭلاپ تۇرغان يەنە بىر قولىمنى، ئۆزۈم بىر قولىمدا تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان تورنىققا قايتا ئاللىشىم مۇمكىن ئەمە- سىدى. ئۆزۈمنى قويۇۋەتسەم تېخىمۇ بولمايتتى. مۇشۇ ھال- دا يەرگە سەكرەسەم بەكمۇ قاتتىق چۈشۈپ كېتەتتىم. قانچى- لىك ۋاقىت ئۆتتىكىن، بىردىنلا قوش تورنىكنىڭ يەنە بىر تۆمۈرگە كۆزۈم چۈشتى. ئاخىرقى قېتىم تىرىشىپ باقاي، بەدىنىمنىڭ مۇشۇ تەۋرىنىشىدىن پايدىلىنىپ، پاراللېل تۇر- غان يەنە بىر تۆمۈرگە ئېسىلىۋالاي دەپ ئويلىدىم. شۇ مەقسەتتە قاتتىق بىر كۈچەپ، بەدىنىمنى جان - جەھلىم بى- لەن ئىرغىتىم ۋە پۇللاڭشىپ تۇرغان يەنە بىر قولىمنى ئۆ- زۈم كۆزلىگەن تۆمۈرگە ئۇزارتتىم. لېكىن تەلپىم يوقكەن، دادا. يەنە بىر تۆمۈرگە ئېسىلىش ئۇ ياققا تۇرسۇن، ئېسىلىپ تۇرغان يەنە بىر قولىمۇ تۆمۈردىن ئاجراپ كەتتى. ئۆ- زۈمنى جۇڭقۇرالمى، خۇددى چۈش كۆرگەندەكلا پۇتۇم ئۈستۈن، بېشىم تۆۋەن ھالەتتە يەرگە چۈشۈپ كەتتىم. بى- شىمچىلاپلا چۈشتۈم. ئاۋۋال «گۆپ!» قىلغان ئاۋازنى ئاڭلىدىم. ئارقىدىنلا بېشىمنىڭ قاتتىق ئاغرىغانلىقىنى سەز- گەندەك بولدۇم. بالىلار چۆلدۈرلاشتى. يەر - زېمىن بىر- قىردى... ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلار ئېسىمدە يوق. بېشىم قاتتىق ئاغرىپ، يىغلاپ ئويغانسام، دوختۇرخانىنىڭ كارىۋى- تىدا يېتىپتىمەن. يېنىدا سىز، ئاپام...

بالام شۇ قېتىمقى كۆڭۈلسىزلىكتىن بەكلا قورقۇپ كەت- كەن بولسا كېرەك، شۇنىڭدىن كېيىنكى ئويۇنلىرىدا تولىمۇ

– ئۇ يەردىمۇ دەرس ئۆتەمسىز؟

– ياق، يازغۇچى بولمەن.

ئۇ بىر ھازا جىمپ كەتتى. مەنمۇ ئۇن – تىنىسىز يات. تىم. بالام ئۇخلىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ تۇرۇشۇمغا، ئۇ يەنە ئۇيۇقسىزلا ئېغىز ئېچىپ قالدى:

– مەن ياپونىيەگە بارالمايدىغان ئوخشايەن، دادا.

ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپلا ئىچ – ئىچىمگە ئاغرىققا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل يىغا كىرىپ كەتكەندەك بىلىندى. شۇنداق قىلىپ، سەۋرچانلىق بىلەن سورىدىم.

– نېمىشقا، بالام؟

– دەرسلەرنى بۇنداق چۈشۈنەلمەي مېڭۇەرسەم، رە.

سىم سىزنىڭ ياخشى بولساممۇ بەربىر ئالىي مەكتەپكە ئۆتەلمەيمەن. ئالىي مەكتەپكە بارالماسام، غازى ئەمەتتەك داڭلىق رەسساممۇ بولالمايمەن. ياپونىيەلىك ھېلىقى ئاكاش داڭلىق رەسسام بولمىغان ئادەم بىلەن قانداقمۇ كۆرۈش. سۇن.

– دەرسلەرنى ئاستا – ئاستا چۈشىنىپ قالسىز. سىزنى

غازى ئەمەت بىلەن چوقۇم كۆرۈشتۈرۈمەن.

ئېغىزىمدا شۇنداق دەۋاتقان بولساممۇ، بالامنىڭ مە. يۈسلىنىشى مېنى قاتتىق بىئارام قىلماقتا ئىدى.

يەنە نېمىلەرنى دېدىمكىن، بىرمۇنچە تەسەللىدىن كېيىن ئۇنى ئۇخلىتىپ قويدۇم. بىراق، مېنىڭ ئۇيۇقم ئاللىقاچان قېچىپ كەتكەندى.

ئارىدىن بىر قانچە كۈن ئۆتتى. كەچلىك تاماقتىن كې.

يىن، تېلېۋىزور كۆرگەچ پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق. ئوغلۇم ئادىتى بويىچە قېرىنداش بىلەن ئاق قەغەزگە نېمىلەرنى سۆز جىجىپ ئولتۇراتتى. روھى ھالىتىنىڭ تازا ياخشى ئەمەسلىكى چىرايدىنلا چىقىپ تۇرىۋاتاتتى. ئۇنىڭدىن گەپ سوراي دەيتتىم. يۇ، يەنە دىققىتى چېچىلىپ كەتمسۇن دەپ ئەنسى. رەيتتىم.

ئارىدىن تەخمىنەن 20 ~ 15 مىنۇتچە ئۆتكەندە، ئۇ

بىر پارچە قەغەزنى كۆتۈرۈپ ئالدىمغا كەلدى.

– ماۋۇنى كۆرۈپ بېقىڭا دادا، كىمگە ئوخشايتۇ.

قەغەزنى قولۇمغا ئالدىم – يۇ، ۋارقىراپ تاشلىدىم. ئۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا مېنى تېز سىزما شەكلىدە سىزىپ ئوخشىتۇەتكەندى.

– ۋاي بۇ مەنغۇ. ماڭا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتى.

غۇ. ۋاي جېنىم بالام، ۋاي تاتلىق بالام، ۋاي رەسسام بالام. سىزگە بارىكالا، ئاپىرىن. سىزنى رەسىم كۇرسىدا ئوقۇتقىمىغا، بۇنىڭ ئۈچۈن خەجلىگەن پۇللىرىمغا رازىمەن!

ئۇنى قۇجۇقۇمغا ئېلىپ سۆيۈدۈم. باش – كۆزلىرىنى

سىيلىدىم. يېنىشلاپ، تەكرار – تەكرار ماختىدىم. دوست – يارەنلىرىم، كۆرگەن – بىلگەنلىرىمگە كۆرسىتەي دەپ، ئۇنىڭ تېز سىزمىسىنى يانفونوم بىلەن شۇ يەردىلا سۈرەتكە تارتىۋالدىم.

– سىز ئۈرۈمچىگە كېتىسىز. سىزنى كۆرگۈم كەلگەندە

مۇشۇ رەسىمگە قاراپ قويايمەن.

– مەنمۇ سىزنى كۆرگۈم كەلسە، سىز سىزغان مۇشۇ

رەسىمگە قارايمەن بالام.

ئۇ شۇنداقلا دېدى. ماختاشلىرىمدىن ئارتۇقچە خۇش

بولۇپمۇ كەتمىدى. خۇددى پىشقان ئادەملەردەك، ۋۇجۇددى.

نى ئېغىر ئازاب چىرمىغان كىشىلەردەك ئىپادىسىز ھالدا تۇ. رۇپ قالدى.

مەنمۇ شۇنداقلا دېدىم. شۇ گەپنى دەۋىتىپ، مېنى ئىچ –

ئىچىمدىن يىغا تۇتۇپ كەتتى. مۇشۇ تاپتا ئاپام ھايات بول.

غان بولسا ئىدى، ئۇنىڭغا ئېسىلىپ قانغۇدەك بىر يىغلىۋال. غان بولارىدىم.

– دادىڭىزنى تالغا چىقىپ ئۇزىتىپ قويمايمىز؟ – دېدى

ئايالىم، مەن ئۈرۈمچىگە مېڭىش ئالدىدا ئوغلۇمغا قاراپ.

– چىقىساممۇ بولار.

خوشباقمىغاندەك بىر قىياپەتتە شۇنداق دېدى ئۇ ۋە

ئارقىدىنلا ئىككى قولى بىلەن ئېڭىكىمنى چىڭ تۇتۇپ تۇ.

رۇپ، لېۋىمگە، يۈز – كۆزلىرىمگە قاتتىق ۋە ئۇزاقتىن –

ئۇزاق سۆيىدىمۇ، دېگىنىدەك قىلدى – مېنى ئۇزىتىپ تالغا چىقىمىدى.

مېنى ئايرودۇرۇمغا ئاپىرىپ قويدىغان ماشىنىغا چى.

قىپلا، ئىختىيارسىز ھالدا ئۆيىمىزنىڭ يولغا قارايدىغان دېرى.

زىسىگە كۆز تاشلىدىم. قارىدىمىمۇ، يۈرىكىم ئېغىپ كەتكە.

دەك بولدى: دېرىزە تۈۋىدە ئۆرە تۇرغان ئوغلۇم، مەن

ئولتۇرغان ماشىنىغا قارىغىنچە كۆز ياشلىرىنى ئېيتماقتا ئىدى.

كىچىك ئابباسنىڭ يىغلاشلىرىغا چوڭ ئابباس چىداپ

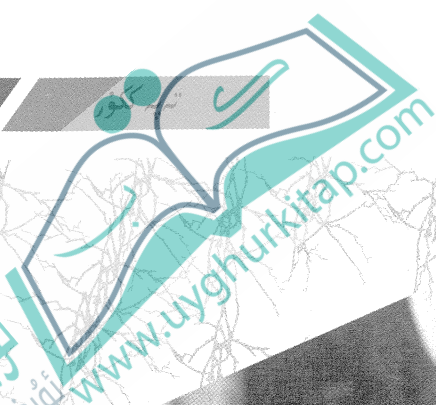
تۇراسۇنمۇ.

شۇن ئىدىمىز ئېچىشتى. بوغۇزۇمغا ئاچچىق ۋە

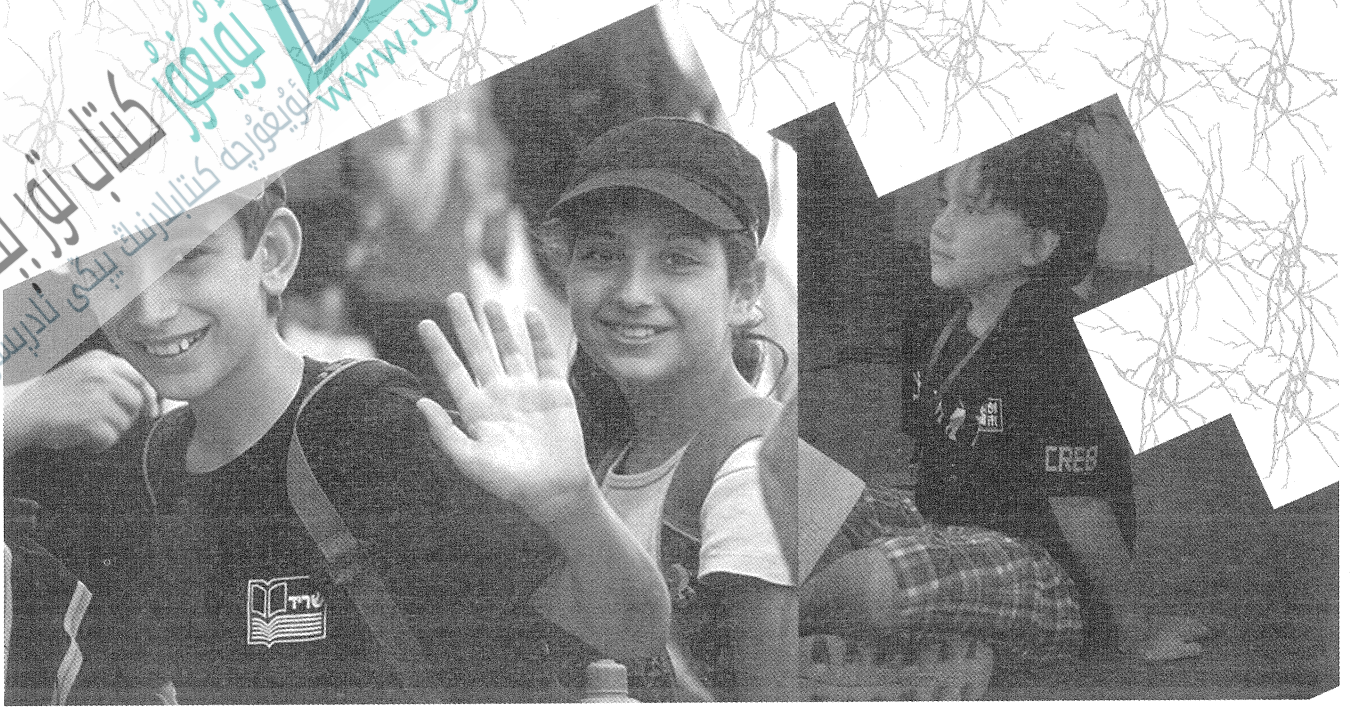
يېقىمىسىز بىر نەرسە كەپلەشتى. چاناقلىرىمغا لىققىدە تولۇپ

كەتكەن ياش كەلكۈننىڭ كۆزەينىكىم ئاستىدىن تېشىپ چى.

قۇتقۇنلىقنى بەلكىم شوپۇرمۇ كۆرۈپ قالغاندۇر ...

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكەتى
www.uyghurkitap.com

پەرزەنت تەربىيەسى ۋە مەۋجۇتلىقىمىز

نەزىرە مۇھەممەد سالىھ

زاۋاللىق. چۈنكى تېگى - تەككىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، دۆلەتنىڭ قۇدرىتى، مىللەتنىڭ ئىززىتى، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى ساغلام ئەھدە، گۈزەل ئەخلاق - پەزىلەتكە ئىگە، ئىلمىلىك پەرزەنتلەر ئىپتىتىشۈرۈپ چىقىدىغان ساپالىق ئائىلىگە باغلىق بولۇپ.

ئائىلە بىزنىڭ كىچىك ۋەتەنمىز، ئائىلە بىزنىڭ دەخلىسىز قورغانىمىز، ئائىلە ئەۋلادنى ئەجدادقا تۇتاشتۇرىدىغان يىلتىز. ئۇمىد - ئارزۇلىرىمىز ئائىلىدە چېچەك ئاچىدۇ، مەدەنىيەت بىزنى قۇياشقا يېتىدىغان ئۇل - ئاساسىمىز ئائىلىدە قۇرۇلۇپ.

كۆز ئالدىمىزدىكى رېئاللىق بىزگە تەلىم - تەربىيە ئىشلىرىدا ئائىلە تەربىيەسىنى يادرولۇق ئورۇنغا قويۇشىمىزنىڭ زۆرۈرلىكىنى كۆرسەتمەكتە. ھەر - بىرىمىزدىن ئائىلىگە نىسبەتەن ئەستايىدىل ۋە جىددىي مۇئامىلىدە بولۇشنى تەلەپ قىلماقتا. بۇ زۆرۈرىيەت مەركىزىدە كەلگۈسىنىڭ ئىگىلىرى بولغان پەرزەنت تەربىيەسى تۇرماقتا. دىيانەتنى ئېغىزىدىلا ئەمەس، تۇرمۇشنىڭ ھەر بىر ھالقىلىرىدا ئىپادىلەشتەك ماھىيەت.

«شۈبھىسىزكى، بىز ئامانەتنى ئاسمانلارغا، زېمىنغا ۋە تاغلارغا تەگلىدىمۇق، ئۇلار ئۇنى ئۈستىگە ئالدى، ئۇنىڭ (ئېغىرلىقىدىن) قورقتى، ئۇنى ئىنسان ئۈستىگە ئالدى.»
ساماۋى دەستۇرلىرىمىزدىكى بۇ ئىبارىلەرنى ئوقۇغاندا، ئىنسانىي كامالەت ۋە مەسئۇلىيەت ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىرىمىزغا پاتىمىز. ئۇنتۇلۇپ قېلىۋاتقان ئامانەتلەر ۋەزىنى ئېسەنكىرەش ئىچىدە ئەسكە ئالىمىز. ھاياتىمىز، ياشلىقىمىز، مال - دۇنيادىمىز، ۋاقتىمىز... ئائىلە مانا شۇلار قاتاردىكى بىز ئەھمىيەت بېرىشكە تېگىشلىك ئۇلۇغ ئامانەت. مەيلى تارىخنىڭ سارغايغان بەتلەرنى ۋاراقلايلى ۋە ياكى بۈگۈنمىزنىڭ بىز شاھىد رېئاللىقىغا نەزەر سالايلى، كۆرگىنىمىز شۇكى، ئۆزىگە مەسئۇل بولۇش، پەرزەنتلىرىگە مەسئۇل بولۇش، ئائىلىسىگە مەسئۇل بولۇش روھى ئومۇملاشقان جەمئىيەت بەخت ۋە تەرەققىياتقا ھامىي جەمئىيەت. بىلگىنىمىز شۇكى، ئائىلىنىڭ مۇھىملىقىنى تونۇپ يەتكەن ۋە مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلغان كىشىلەرگە تەقدىردىن سۇنغىنى غالىپلىق قىسمىتى بولسا، ئامانەتنى زايە قىلىۋەتكۈچىلەرنى كۈتۈپ تۇرغىنى ھەسرەت - پۇشايىمان ۋە

سىڭدۇرمىگەن كىشىلەر ئۇچۇن ئۇ كىتابلار شۇنداقلا ئوقۇپ قويدىغان نەزەرىيەگە ئايلىنىپ قالدۇ.

«تەربىيە» ئەرەب تىلىدىن كىرگەن سۆز بولۇپ، ئەسلى مەنىسىدىن ئالغاندا، بىر شەيئىنى پەرۋىش قىلىپ، ئاستا - ئاستا كامالەتكە يەتكۈزۈش، دېمەكتۇر. مۇھەببەت نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئاتا - ئانىنىڭ پەرزەنتىگە بولغان خالىس ۋە شەخسىيەتسىز مۇھەببىتىنىڭ ئوخشىشى يوقتۇر. ئاتا - ئانىلارنىڭ نىيەت ئىقبالىغا كۆرە، بالام چوڭ بولسا ئالىم بولىدۇ، دوختۇر بولىدۇ، كاتتا ئادەم بولىدۇ دەپ گۈزەل ئارزۇلارنى تىلىمەيدىغان بىر مۇ ئاتا - ئانا يوق. بۇ پۈتۈن ئىنسانىيەتكە خاس ئورتاق سۆيگۈ ۋە تىلەك. ئەگەر مۇشۇ مۇھەببەت ۋە تىلەك بىلەنلا پەرزەنت تەربىيەسىدە ئۇتۇق قازانغىلى، يۈرەك پارىلىرىمىزنى بەختلىك قىلغىلى بولىدى، بىز ئالتۇن مېدالغا لايىق ئاتا - ئانىلارغا ئايلىنغان بولاتتۇق. ئەمما تارىخنىڭ يەكۈنى شۇكى، بۇ مۇھەببەت ئېتىقاد يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈلگەن مۇھەببەت بولۇشى كېرەك. بۇ مۇھەببەت بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت بىلەن سۇغۇرۇلغان مۇھەببەت بولۇشى كېرەك. بۇ گۈزەل ئارزۇ - تىلەكلەرنىڭ رېئاللىققا ئايلىنىشىغا پاراسەت ۋە سەۋر بىلەن ئېلىپ بېرىلغان ئىلمىي تەربىيە بىلەن ياندېشىشى كېرەك. مانا شۇ چاغدا ئاتا - ئانا تەربىيەلىگۈچى دېگەن نامغا لايىق بولىدۇ، ماڭغان ئىزىدىن گۈل ئۇنىدىغان ئەۋلادلارنى يېتىشتۈرۈپ، ۋەتەننى گۈلگە پۈركەيدۇ.

ئەگەر مۇشۇ ئۆلچەم بىلەن بۈگۈنكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى پەرزەنت تەربىيەسىگە نەزەر سالساق، بىئارام بولماي قالمايمىز. ئەتراپىمىزدا بالىلىق بولۇشنى ئاتا - ئانىلىق لايىق قەتئىي ئۆلچىمى قىلىدىغان، تەربىيە ئىلمىدىن خەۋەرسىز تالايى ئاتا - ئانا بار. بالىسىنى مەكتەپكە بەرگەنلىكىنى ئىشىنىپ پۈتتۈرگەنلىكى ھېسابلاپ، بالىنى ئاتا - ئانىلا بېرەلەيدىغان ئەڭ زۆرۈر ئادىمىيلىك تەربىيەسىدىن مەھرۇم قىلىپ، بارماق چىش - لەۋاتقان ئاتا - ئانىلار بار. ئاتا - ئانا بولۇشنىڭ ئۆزى ئۆزىدە يەنە قۇربان بېرىشتىن دېرەك بېرىدىغان بۇرچ ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەي، شەخسىي ھاۋايى - ھەۋەسلىرى ئۇچۇن پەرزەنتلىرىنى يېتىملىك، تەربىيەسىزلىك كۈچىسىغا تاشلاۋاتقان كالتە پەم ئاتا - ئانىلار بار.

ئالدىنقى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان داڭلىق تاتار ئالىمى، پىداگوگ رىئاڭدىن ئىبنى فەخرۇددىن ئۆزىنىڭ ئائىلە ۋە ئەخلاق ھەققىدىكى چوڭقۇر مۇھاكىمىلىرىدە پەرزەنت تەربىيەسى ھەققىدە مۇنۇ قۇرلارنى يازغان: «بالا - يۈزىگە ھەر تۈرلۈك نەقىش چۈشۈرمەك مۇمكىن بولغان قىممەت باھالىق جەۋھەر ياكى ھەر نەرسە يېزىشقا قولاي بولغان ئاق قەغەزدۇر»، «بىز كىيىم تىكتۈرمەكچى بولغىنىمىزدا ماھىر تىككۈچىلەرنى ئىزدەيمىز، بىز بىر خادىم ياللىغىنىمىزدا ئۇنىڭ مەجەز - خۇلقىنى مۇھىم بىلىمىز، باشقىلاردىن سۈرۈشتۈردۈمىز، مەڭ ئەنئەنجۇپتۈركى، ئاددىي نەرسىلەر ئۇچۇن بۇنچە -

كە چۆكەلگەن كىشى ئۇچۇن پەرزەنت تەربىيەسى ئاجايىپ ئۇ - لۇغ بۇرچ. ئۇنىڭ بۇرچلا ئەمەس، يەنە پاراسەت ۋە سەۋر تەلەپ قىلىدىغان ئىلىم ئىكەنلىكىنى بىلىش ۋە ئۆگىنىش نۆ - ۋەتتە بىز كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ھەر قانداق بىر مەسىلىدىنمۇ مۇھىم تېما. بۇ تىرىكچىلىك ئۇچۇن ئىگەللىگەن كەسپى بىلىم - لىرىمىز، ئىلمىي ئۇنۋانلىرىمىز، ئىش ئوقەتلىرىمىزدىنمۇ ئاۋۋال ئۆگەنمەسەك، بىلىمىمىزگە زادى بولمايدىغان ئەڭ مەنپەئەتلىك ئىلىم. چۈنكى كۈچلۈكلەر مەنتىقىسى بازار تاپقان يەر شارىلى - شىش دولقۇنىدا ياراملىق ئەۋلاد دۆلەتنى قۇدرەت تاپقۇزدۇ، مەۋجۇدلىق ۋە مىللىي كىملىكىنى ساقلاپ قالدۇ، تارىخنىڭ سەلتەنەتلىك بەتلەرنى ئاچىدۇ.

ئىلىم ئىگىلىكى دەۋرىدىكى رىقابەت ۋە خىرىس ماھىيەتتە ئەقىل - پاراسەت ۋە پەن - تېخنىكىدىكى قۇۋۋەتكە ھامىلىدار بولالغان ياكى بولالمىغان ئەۋلاد تەربىيەسى ئوتتۇرىسىدىكى رىقابەتتۇر. دۇنيا سەھنىسىدىكى كۈچلۈك دۆلەتلەرگە نەزەردە - مىزنى ئاغدۇرساقلا شۇنى كۆرىمىزكى، مائارىپقا ئەھمىيەت بېرىش دۆلەتنىڭ مۇھىم كۈنتەرتىپىگە قويۇلغان. ئاتا - ئانىلار، ئوقۇتقۇچىلار بولسا پەرزەنت تەربىيەسى ھەققىدىكى ئىلمىي تەزەققات ۋە يەكۈنلەرنىڭ ئاڭلىق ئىجراچىلىرىغا ئايلىنغان.

ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپلا ئېتىقاد، مەدەنىيەت، ئەخلاق - پەزىلەت خۇرۇچلىرى بىلەن يۇغۇرۇلغان ئائىلە تەربىيە ئەندىزىسىنى بەرپا قىلىپ، پەرزەنت تەربىيەسىنى مۇھىم ئورۇنغا قويۇپ كەلگەن. پەرزەنتلەرگە دىيانەت، ئادىمىيلىك، شەرمى - ھايا، غۇرۇر، ۋاپا، ئىلىمگە شەيدا، يۇرتقا پاسىبان بولۇشنى ئىزگۈلۈكلەرنى سىڭدۈرۈپ، ئەجدادىنى ئەۋلادقا تۇتاشتۇرۇپ، زامانىسى زامانغا ئۇلىغان. بۈيۈك ئالىم مەھمۇد كاشىغەرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا «پەزىلەتسىز، ياخشى تەربىيە كۆرمىگەن ئادەمدىن بەخت، دۆلەت كېتىدۇ» دەپ يازغىنىدەك، كىلاسسىك ئەسەرلىرىمىزدىكى دۇنيا قاراش ۋە پەلسەپىۋى مۇھاكىمىلەردىن تەلىم - تەربىيەنىڭ قىممىتى ۋە پەرزەنت تەربىيەسىنىڭ زۆرۈرىيىتى ھەققىدىكى تەلەپلەر ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ.

ياۋروپالىقلارنىڭ ئىنسانىي قىممەت ۋە ئەركىنلىك پىرىنسىپى ئاساسىدا تۈزۈپ چىققان ئىنسان ھوقۇقى ۋە شۇنىڭغا يانداش بالىلار ھەق - ھوقۇقلىرى بىز ئۇچۇن ناتونۇش ئەمەس، چۈنكى بىز مەڭ يىللار ئىلگىرىلا پەرزەنتىنىڭ ئاتا - ئانا ئۈستىدىكى ھەقلىرى، ئاتا - ئانىلارنىڭ پەرزەنت ئۈستىدىكى ھەقلىرى ناھايىتى ئىنچىكە ۋە تەپسىلىي بېكىتىلگەن ئىلاھى چاقىرىققا قۇلاق سالغانىمىز. قولمىزدا ئەڭگۈشتەر بار، ئەمما ئۇنى توپا باسقان. يوللىرىمىزنى يورۇتۇشقا، قەدەملىرىمىزنى رۇسلاشقا يېتەرلىك نۇرنى كىشىلىرىمىز ئەڭگۈشتەر - دىن ئەمەس، جىن چىراقلىرىدىن ئىزدەپ يۈرمەكتە. تەن ئالىمىزكى، ئالدىغا قويۇلغىنى ھەر قانچە ئۇلۇغ ھەقىقەت بولسىمۇ، ئۇنى ئۆز ئىدىئولوگىيەسى، ئىش - ھەرىكەت مېزانلىرىغا

پەرزەنتلىرىمىز جەننەتتە ئەمەس، گۈزەللىكىمۇ. رەزىللىكىمۇ، ياخشىلىقىمۇ، يامانلىقىمۇ تەڭ مەۋجۇت بولغان ئىنسانىيەت دۇند. ياسىدا ياشايدۇ. شۇڭا دانالار نەسەتلىرىدىن بىرى: پەلەكتىن نالە قىلماي، يېنىلىغىدىن نالە قىلدۇر.

تەربىيە ھەرگىزمۇ بەزىلەر ئويلىغاندەك ئوقۇل ھالدىكى پەن - مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىتىش پائالىيىتىلا ئەمەس، بۇ تەربىيەنىڭ مەكتەپ ۋە ئۆزلىكىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرغان ئاسان قىسمى، تەربىيەنىڭ ماھىيەتلىك رولى بالىلارنىڭ قەلبىگە ساغلام ئەقىدە، مېھىر - مۇھەببەت، ئىنسانىي قەدىر - قىممەت، ئەخلاق - پەزىلەت ئۇرۇقلىرىنى تېرىپ ئۆستۈرمەك، ئادىمىيلىكنى بىنا قىلماق ۋە روھىي كامالەتكە يېتەكلىمەك، مەيلى جەمئىيەت تەرەققىي قىلىپ قايىسى باسقۇچقا يەتسۇن، بۇنداق ئۇلۇغ قۇرۇلۇشنى پەقەت ئاتا - ئانىلار روياپقا چىقىراالايدۇ. تەربىيەنىڭ ئەڭ ماھىيەتلىك بۇ تەرىپى دەل بىزدە سەل قارىلىۋاتقان نۇقتا. ئىلىكىمىز شۇكى، تۆۋەندىكى كۆرسەتمىلەر تۇرمۇش قۇرۇش ئالدىدىكى قىز - يىگىتلەرگە، نىكاھ بوسۇغىسىدىن ئاتلىغان ياش ئەر - خوتۇنلارغا، شۇنداقلا يۈرەك پارىلىرى ئۈچۈن بەخت ئىزدەۋاتقان ئاتا - ئانىلارغا پەرزەنت تەربىيەسىدىكى ياخشى رېتسىپ بولۇپ قالغۇسى.

بىرىنچى، پەرزەنت تەربىيەسىدىكى تۇنجى توغرا قەدەم - بالا ئانىسىنىڭ قورسىقىدىكى چاغدا ياكى تۇغۇلغاندىن كېيىن ئەمەس، ئەر - ئايال نىكاھ ئۈچۈن ئۆزىگە ھالال جۈپ ئىزلىگەن ئاشۇ مىنۇتتىن باشلىنىدۇ. ئەر ئۆزىگە خوتۇنلا ئەمەس، كەلگۈسى ئائىلىسىدە دۇنياغا كۆز ئاچقۇچى پەرزەنتلىرىگە ئانا ئىزدەۋاتقانلىقىنى يادىدا چىڭ تۇتۇشى كېرەك. ئايالھۇ ئۆزى رازىلىق بەرمەكچى بولغان ئەرنىڭ «ئۆز يادىسى» نىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىشقا لايىقەتلىك ياكى ئەمەسلىكىنى ئوۋدان سۇرۇشتە قىلىشى كېرەك. مانا شۇ چاغدا ئەر ئالماقچى بولغان ئايالنىڭ گۈزەل ھۆسن - جامالى، يۇقىرى مائاشلىق خىزمىتى ۋە ياكى قانداقتۇر پايدا - مەنپەئەتلىرىنى ئۆلچەم قىلماستىن، پەرزەنتلىرىنى ئىككى دۇنيادا بەختلىك قىلىدىغان دىيانىتىنى، ئېسىل پەزىلىتىنى ئۆلچەم قىلدۇرۇپ، ئايالھۇ ئەرنىڭ بايلىقىنى، ئەمەل - مەنسىپىنى كۆزلىمەستىن، ئائىلىگە ئاقىل رولچى، پەرزەنتلىرىگە ياخشى ئۆلگە بولالايدىغان ئەقىدىلىك، گۈزەل ئەخلاق ساھىبىنى تاللايدۇ.

ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە نىكاھ بۇزۇلۇپ، پەرزەنتلەر يېتىم بولغان نۇرغۇن ئائىلىلەر بار. نىكاھى بۇزۇلۇشقا يۈزلىنىۋاتقان ئائىلىلەر بار، شۇنداقلا يەنە ئائىلە دەپ ئاتالسىمۇ، ئۆز رولىنى يوقىتىپ كىرىزىسكە پاتقان ئائىلىلەر بار. قارىماققا بۇ ئائىلىلەرنىڭ بەختسىزلىك سەۋەبى ھەر خىلدەك كۆرۈنۈشمۇ، ھەممىسىدە ئوخشاش بىر خاتالىق بار، ئۇ بولسىمۇ «سۇ بېشىدىن لاي» دېگەندەك، تويىدىن ئىلگىرى ئەر - ئايالنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمراھ ئىزدەشتىكى ئۆلچىمى توغرا بولمىغان.

ئىككىنچى، كۆزىمىزنىڭ نۇرى ۋە كېلەچەك زامانىنىڭ ئاتىلىرى بولمىش زاتلارنى تەربىيەلەش بابىدا ئاجايىپ زور مەسئۇلىيەتسىزلىك كۆرسەتمەكتىمىز. «مېنىڭچە ئائىلىنىڭ بۇ خىتابى بۇگۈنكى كۈندە بىزگە نىسبەتەنمۇ ئوخشاشلا قا. راتمىلىققا ئىگە.

كۆز ئالدىمىزدىكى ئېغىزىدىن ئانا سۈتى پۇراپ تۇرغان سەبىيلەرنىڭ ئېغىزىدىكى بىزەپلىك، باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدىكى ئەخلاقىي بۇزۇلۇش، ياش - ئۆسمۈرلەردىكى غايىسىزلىك، بوشاڭلىق ۋە جان باقتىلىق، ئىچكىلىك، چېكىملىك چەككۈچلەرنىڭ ۋە ھەتتا ئەسەبىيلىشىش دەرىجىسىگە بېرىپ قالغۇچىلارنىڭ يېشىنىڭ بارغانسېرى كەچىكلەشكە قاراپ يۈزلىنىشىدەك بىنورمال ھادىسىلەرگە كىم سەۋەبچى؟! ھەقىقەتەن مەكتەپ تەربىيەسى ۋە جەمئىيەت ئاتا - موسىپاسىدا بەزى كەمتۈكلەر بولسىمۇ، كۆڭلىمىزنى غەش قىلىۋاتقان ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسىنى مەكتەپ بىلەن جەمئىيەتكە ئارتىپ قويالمايمىز. چۈنكى مەيلى قايسى دەۋر، قايسى جەمئىيەت بولسۇن، پەرزەنت تەربىيەسىنىڭ ئەڭ چوڭ سالماقى يەنىلا ئائىلىگە - ئاتا - ئانا زىمىنىگە چۈشىدۇ. دۇنياغا ئاپىرىدە بولغان بالىنىڭ كۆز ئېچىپ كۆرىدىغىنى ئائىلە بولدى، بالا تۇنجى سۆزىنى ئائىلىدە ئۆگىنىدۇ، تۇنجى تەربىيەنى ئائىلىدە ئالىدۇ، مېھىر - مۇھەببەت، ئىنساب - دىيانەت، ئەدەپ - ئەخلاقنى ئائىلىدە ئانا پەرىۋىشى، ئانا نەسەتتىن ئالىدۇ. ئائىلىدىن ئالغان ئاشۇ خېمىرتۇرۇچ تەربىيە بىلەن ئادىمىيلىكنى قۇرۇپ، ھاياتقا، جەمئىيەتكە يۈزلىنىدۇ. ياخشى تەربىيە خۇددى بەدەننىڭ كېسەلگە قارشى ئىممۇنىتتە كۈچىدەك بالىدا ياخشىلىقلارنى قوبۇل قىلىپ، يامانلىقتىن ھەزەر ئەيلەيدىغان تەبىئىي سۈزگۈچ پەيدا قىلىدۇ. روھىدا بۇنداق تەبىئىي سۈزگۈچ شەكىللەنگەن پەرزەنت مەكتەپنىڭ، جەمئىيەتنىڭ ئىجابىي ئامىللىرىنى خۇددى ھەسەل ھەرىسى گۈل شىرنىسىنى سۈمۈرگەندەك سۈمۈرۈۋالىدۇ - دە، باشقىلارغا ھەسەل بېرىدۇ. سۈزگۈچتىن ئۆتمىگەن ئەخەلەتلەرنى بولسا روھىغا ۋە جىسمىغا يېقىن يولاتمايدۇ. مانا بۇ مېھرىبانلىق سەبىر - تاقەت، شەپقەت ۋە سەزگۈرلۈك بىلەن ئېلىپ بېرىلغان ئاتا - ئانا تەربىيەسىنىڭ شېرىن مېۋىسى ۋە ئەڭ زور ئۇتۇقى.

ئانا - ئانا پەرزەنت تەربىيەسىگە سەل قارىغاندا بالىدا بىز ئېيتقان تەبىئىي سۈزگۈچ شەكىللەنمەيدۇ. يامانلىق، ناچار ئىللەتلەر روھىدا ھېچبىر مەنئىي توغانى يوق، بولغاندىمۇ ناھايىتىمۇ ئاجىز بالىغا كەلگۈندەك يوپۇرۇلۇپ كېلىدۇ. پاجى - ئەمەلىيەتتە مانا مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ. مەكتەپلەرنىڭ ئاقابىللىقىدىن، جەمئىيەتنىڭ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكىدىن قاقشايدىغان ئاتا - ئانىلارنىڭ سانى ئاۋۇيدۇ. مېنىڭچە بالىنىڭ يامان خاھىشلارنى يۇقتۇرۇۋالغانلىقى پاجىئە ئەمەس، بەلكى بىز توغۇپ بېقىپ چوڭ قىلغان پەرزەنتىمىزدە بىزنىڭ تەسىرىمىزدىن سىرتقى مۇھىت تەسىرىنىڭ ئۈستۈن كېلىشى ھەقىقىي پاجىئە. چۈنكى

سانلىق ھالاۋەت، ئادىمىيلىك قىممەتنىڭ سىرى مۇشۇ يەرگە كۆمۈلگەن.

پەرزەنتلەرنىڭ مەنئىيىتىگە بېرىلگەن بۇ قۇۋۋەت ئۇلاردا توغرا نىشان تۇرغۇزۇپ، ئۆمۈر بويى خورمىس ئېلىپ بېرىلگەن ئىگە قىلدۇ. ھەق ئۈستىدە قەدەملىرىنى بەرقارار قىلدۇ. ئېنىقكى، بۇ قۇۋۋەت بىلىم ئېلىشتىن، ئىقتىدار يېتىلدۈرۈشتىن مۇھىم. چۈنكى بىلىم ئىقتىدار ۋاستە، ئۇنى كىم ئۈچۈن ئىشلىتىش، نەگە ئىشلىتىش، قانداق ئىشلىتىش مەقسەت. دۇرۇس مەقسەت، توغرا نىشان يانداشمىغان بىلىمنىڭ مەنپەئەتىدىن زەرەرى كۆپ بولىدۇ.

ئۈچىنچى، ئاتا-ئانىلار پەرزەنت تەربىيەسىدە ئۆزىنىڭ ئۈلگىلىك رولىغا سەل قارىماسلىقى كېرەك. دادا بىلەن ئانا بىلەن ئىشلىتىش تۇنجى تەربىيەچىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن ھېچكىم ئورنىنى ئالمايدىغان مۇقەددەس ئۈلگە. بالا تۇغما تەبىئىيەتتىكى دوراشقا، نەقلىد قىلىشقا مايىللىقى بىلەن ئاتا - ئانىسىدىكى ئىش - ھەرىكەت، گەپ - سۆز، يۈرۈش - تۇرۇشلىرىنى دورايدۇ، يەنە كېلىپ بالىلارغا ھەقىقىي تەسىر كۆرسىتىدىغان ئېغىزىدىكى گەپ ئەمەس، ئەمەلىي ئىش - ھەرىكەت بولغانلىقى ئۈچۈن بالىلار ئاتا - ئانىسىنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىنى ئۈلگە قىلدۇ. پەرزەنت تەربىيەسىدىكى ئەڭ نازۇك بۇ ھالقتا ئاتا - ئانا مىسالى بىر ئەينەككى. قاچانلا قارىسا، ئۇنىڭدا پەرزەنتنىڭ سېھىسى كۆرۈنىدۇ، ئاتا - ئانا پەرزەنتلىرىنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىدە ئۈلگە قوبۇل قىلىدىغان ئەڭ چوڭ نەمۇنە.

شۇڭا ئاتا - ئانا ھەر ۋاقىت ئۆزلىرىنىڭ ئوبرازىغا دىققەت قىلىشى، دېگىنى بىلەن قىلغىنىنىڭ بىردەك بولۇشىغا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. بالىسىدىن ئەمەل قىلىشىنى تەلەپ قىلغان ئەخلاق مىزانلارنىڭ ئىجراچىسى بولۇشى كېرەك، بالغا يالغان سۆزلىسەڭ بولمايدۇ دەپ ئۆزى يالغان سۆزلىسە، ياخشى ئو-قۇش ھەققىدە بالىسىغا ۋەز ئېيتىپ، ئۆزى ئايلاپ - يىلاپ قولغا كىتاب ئالمىسا، ۋاقىتنى قەدىرلەش ھەققىدە توغۇرلۇق نەسىھەت قىلىپ، ئۆزى سائەتەلەپ تېلېۋىزورنىڭ ئالدىدىن قوپالمىسا، بۇنداق ئەمەلىيىتى يوق ئاغزاكى تەربىيەنىڭ ھېچقانداق ئۈنۈمى بولمايدۇ.

ئاقمايدۇ بالا ئالدىدا ئاتا سۆزى،

ھالۋا يېمە دېسە يەپ تۇرۇپ ئۆزى.

دېگەندەك بالا سۆزىنىڭ ئەمەس، ھەرىكەتنىڭ دورىغۇ-چىسى بولۇپ چىقىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، ئاتا-ئانا پەرزەنت تەربىيەلىشتىن ئاۋۋال ئۆزىنى تەربىيەلىشى، پەرزەنتتىن تەلەپ قىلىشتىن ئىلگىرى ئۆزىدە شۇ سۈپەتنى ھازىرلىشى كېرەك. پەرزەنت تەربىيەسىدىكى ئەڭ ئاسان ئۇسۇل شۇكى، ئاتا-ئانا پەرزەنتىنىڭ قانداق بولۇشىنى ئۈمىد قىلسا، ئالدى بىلەن ئۆزلىرى شۇنداق بولۇشى كېرەك. چۈنكى پەرزەنت ھامان ئاتا-ئانىنىڭ ئىزىدىن ماڭىدۇ.

تۆتىنچى، ئاتا-ئانىلىق مېھىر-مۇھەببەت قارىغۇلارچە

بىر ئادەم ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا ئوغلىنىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن شىكايەت قىلىپ كەپتۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇ ۋاپاسىز ئوغۇلنى چاقىرىپ ئەكىلىپ، ئاتا - ئانىنىڭ بالىدىكى ھەققىنىڭ قانداق چوڭلۇقى، ئاتا - ئانىنى قاقىشتىنىڭ گۇناھى كەبىرلەر جۈملىسىدىن سانىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ كايىپتۇ. ئوغۇل:

— ئەي مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى، بالىنىڭ ئاتىسىدا ھەقىقىي بولامدۇ؟ دەپ سوراپتۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

— ئەلۋەتتە بولىدۇ، — دەپتىكەن، ئوغۇل:

— ئۇ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

— ئۇ بولسىمۇ بالىنىڭ ئانىسىنى ياخشى تاللاش، بالغا ياخشى مەنلىك ئىسىم قويۇش ۋە ئىلىم - مەرىپەت ئۆگەتتى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئوغۇل:

— ئەي مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى، ئاتام بۇ ئىشلارنىڭ بىرىدىن قىلمىغان. مېنىڭ ئاتام ئەسلىدە بىر ئاتەشپەرەس كىشىنىڭ قول ئاستىدىكى قارا تەنلىك چۆرە ئىدى. دادام ماڭا جۇ-ئەل (مەنسى: تېزەكچى قوڭغۇز) دەپ ئىسىم قويغان. ماڭا كىتابتىن بىر ھەرىپى ئۆگەتكەن، — دەپتۇ.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئوغۇلنىڭ ئاتىسىغا قاراپ:

— ئوغلۇڭ ساڭا ۋاپاسىزلىق قىلىشتىن ئىلگىرى سەن ئۇنىڭغا ۋاپاسىزلىق قىپسەن، ئوغلۇڭ سېنى قاقىشتىن بۇ-رۇن، سەن ئۇنىڭغا يامانلىق قىپسەن، شۇنداق تۇرۇپ، يەنە ماڭا ئوغلۇڭدىن شىكايەت قىلىپ كەلدىڭمۇ؟ — دەپتۇ.

مۇشۇ ۋەقەلىكنىڭ ئوخشىشى بىزنىڭ ئەتراپىمىزدىنمۇ تېپىلارمۇ؟!

ئىككىنچى، ئاتا-ئانىلار پەرزەنتىنىڭ قورسىقى توق، كىيىمى پۈتۈن بولۇشتەك تەن ئېھتىياجىدىن ھالقىپ، مەنئى تەربىيەگە دىققەت ئېتىبارىنى بېرىشى كېرەك، ياخشى تەربىيە پەرزەنت ئۈچۈن ئاش-نان ۋە كىيىمدىن مۇھىم. بىز تەربىيەنى بالىنى مەكتەپتە ئوقۇتۇش دەپلا چۈشۈنىدىغان، بالغا ياخشى يېگۈزۈپ، ياخشى كىيگۈزۈپ، داڭلىق مەكتەپتە ئوقۇ-تۇشى ئاتا - ئانىلىق مەسئۇلىيەتنىڭ يۇقىرى پەللىسى دەپ قارايدىغان ئاتا - ئانىلارنى ئۇچرىتىمىز. مەكتەپ ماڭارپى ۋە خىلمۇخىل تەربىيەلەش مەركەزلىرى بالىلاردا مەلۇم قابىلىيەت يېتىلدۈرۈشكە يارايدۇ. ئىنسان ئۈچۈن ئادىمىيلىك قابىلىيەتتىن مۇھىم. ئاتا - ئانىنىڭ پەرزەنت ئۈچۈن قىلغان ئەڭ ئۇلۇغ خىزمىتى ۋە قىممەتلىك مىراسى پەرزەنت قەلبىگە ساغلام ئەقىدە، مېھرىبانلىق، سەمىمىيلىك، ھەققانىيلىق، ئىنسانى قەدەر - قىممەت، غەيرەت - شىجائەت كەبى گۈزەل پەرزەنتلەرگە سىڭدۈرۈپ، مەنئى كامالەتكە يېتەكلەشتۈرۈپ مانا بۇ ئىنسان بالىسىنى باشقا جانلىقلاردىن پەرقلىنىدۇرۇپ تۇرىدىغان ماھىيەتتۇر، تەربىيەنىڭ ھەقىقىي مەنىسىدۇر. ئىن-

ۋە ئۆزگۈلۈكلەرگە تولدۇرۇشتا مۇھەببەت تەربىيەسىدىنمۇ ئۈنۈملۈك دورا يوق. مۇھەببەت مۇھەببەتنى تۇغدۇ. سۆيگۈ ۋە قەدىرلىنىش ئىچىدە چوڭ بولغان بالا سۈزۈك روھقا ئىگە بولىدۇ، بېغىشلاش روھىغا ئايى بولىدۇ.

2. بالىلاردا ئۆزىگە بولغان ئىشەنچ تۇيغۇسىنى يېتىلدۈ. رۇش ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھاياتىغا ئۇل سالغانلىق ھېسابلىنىدۇ. بىر ئادەمنىڭ ئۆز-ئۆزىنى مۇئەييەن-لەشتۈرۈشى، ئۆزىنىڭ ئەقىل - پاراسىتى، ئىقتىدارىغا بولغان ئىشەنچ تۇيغۇسى ئۇ ئادەمگە قەلبىنىڭ ھاياتى كۈچىنى ئۈر-غۇتىدىغان ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ ئاتا قىلىدۇ. ئۆزىگە بول-غان ئىشەنچ بالىلارنىڭ يوشۇرۇن قابىلىيىتى ۋە تالانتىنى قىي-زىپ چىقىرىپ، ئۇلارنى ئاكتىپ روھى ھالەت ۋە تەشەببۇس-كار پوزىتسىيە بىلەن قىيىنچىلىقلارغا يۈزلىنىشكە يېتەكلەيدۇ. بالىلارنىڭ ئۆزىگە تايىنىش ئېغىنى يېتىلدۈرۈپ، مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىدۇ.

ئاتا-ئانىلار ئاكتىپ بېشارەتلەر بىلەن بالىلارغا ئىشەنچ ۋە ئۈمىد ئاتا قىلىشى كېرەك. بۇنىڭدىكى ئۈنۈملۈك ئۇسۇل بالىلارنى كۆپرەك ماختاش، كۆپرەك رىغبەتلەندۈرۈش ۋە ئىلھاملاندۇرۇش، نەقىدلىشى ئازراق بولۇش، شۇنداقلا تەن-قىدى ئۇسۇلغا دىققەت قىلىشتۇر. ئەرزىمەس، كىچىك خاتالىقلار ئۈچۈن بالىلارنى تىللاش، ھاقارەتلەش، «مۇشۇنچىلىك ئىش-نىمۇ قىلالىدىڭمۇ كالۋا»، «قولۇڭدىن زادى ھېچ ئىش كەل-مەيدۇ» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ئۇلارنىڭ غورۇرىغا تېگىش، ھە دېسلا تاياق - توقماق كۆتۈرۈش بالىلاردا ئۆزىگە ئى-شەنمەسلىك، جۈرئەتسىزلىك، ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈش پىسخى-كىسىنى شەكىللەندۈرىدۇ. بۇنداق قوپاللىق بالىنىڭ روھىنى ئۆلتۈرۈپ تالانتى ۋە قابىلىيىتىنى تۇنجۇقتۇرىدۇ. بۇ، دۇنيا-دىكى ئەڭ مەغلۇبىيەتلىك تەربىيە ئۇسۇلىدۇر. ئۆزىگە ئىشىنىش تۇيغۇسىدىن مەھرۇم قىلىنغان بالىنىڭ ۋۇجۇدىدا تاغدەك تالانت بولسىمۇ، ئۇ كۆمۈلگەن يېتى ئىگىسى بىلەن قەبرىگە كىرىپ كېتىدۇ.

«قانداقلىكى بىر ئائىلىدە بىر پەرزەنت دۇنياغا كېلىدە-كەن، شۇ ئائىلىگە ئۇلاردا ئەسلىدە يوق بىر ئىززەت نېسىپ بولىدۇ.» (تەبەرائى رىۋايىتى)، «بالىلىرىڭلارنى ھۆرمەت-لەڭلار، ئۇلارغا ياخشى ئەدەپ - ئەخلاق ئۆگۈتۈڭلار» (ئىبنى ماجە رىۋايىتى)، «سېلىرىنىڭ بىرىڭلارنىڭ بالىسىنى ياخشى تەربىيەلىشى ئۇنىڭ كۈنىگە يېرىم سائ (ھازىرقى ئېغىرلىق بىرلىكىدە تەخمىنەن ئىككى كىلوگرامغا تەڭ) سەدىقە بەرگە-نىدىن ئەۋزەلدۇر»، (ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى)، دۇنيا تېخى بالىلار ھوقۇقى دېگەننى ئاڭلاپ باقمىغان بىر تارىخى شار-ائىتتا ئوتتۇرىغا قويۇلغان بۇ ئالىيجاناب ئىدىيەلەر بىزنى ھا-ياجانغا سالدى. بالىلارنىڭ شەخسىيىتىگە ھۆرمەت قىلىش، غۇ-رۇرىغا ھۆرمەت قىلىش، ئەڭ ياخشى تەلىم - تەربىيەدىن بەھرىمەن قىلىش ھەققىدىكى بۇ تەللىقلەر بىزنى سوراقلويدۇ.

ئەمەس، ئېتىقاد، ئىلىم بىلەن سۇغۇرۇلغان مۇھەببەت بولۇشى كېرەك. بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان پەرزەنتنىڭ تۈگىمەس جاپا-لىرى، سانسىز ئاۋارىچىلىقلىرىنى خۇشاللىق بىلەن مېنىتەتسىز ئۈستىگە ئېلىۋاتقان ئاتا - ئانىنىڭ پىداكارلىقىنى پەقەت ئا-ئا-ئانىنىڭ پەرزەنتكە بولغان خالىس، شەخسىيەتسىز، پايانى يوق مۇھەببىتى بىلەنلا چۈشەندۈرۈش مۇمكىن. بۇ تەبىئىي، تۇغما مۇھەببەت پەرزەنت تەربىيەسىدىكى مۇنبەت تۇپراق. ئەمما بۇ مۇنبەت تۇپراققا ئۇرۇقنى زىيانداش ھاشاراتتىن، تۈرلۈك ئاپەتلەردىن ساقلايدىغان، ئۇرۇقنىڭ تۇپراقنىڭ قۇۋ-ۋىتىدىن ئوزۇقلىنىشىغا ياردەم بېرىدىغان ئوغۇت كېرەك. بۇ ئوغۇت ئاتا - ئانىلىق مۇھەببەتكە يۇغۇرۇلغان، ھامان بىر كۈنى ھېساب بېرىدىغان پەرزەنتتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئامانەتكە بولغان مەسئۇلىيەت ۋە مەجبۇرىيەتتۇر. بۇ ئوغۇت چوقۇم ئۆگىنىش زۆرۈر بولغان پەرزەنت تەربىيەسى ئىلمىدۇر. ئاتا - ئانىلىق مۇھەببەت مۇشۇ ئىككى جەھەت بىلەن يۇغۇرۇلغاندىلا، ئاد-دىن ۋايىغا يېتىدۇ. پەرزەنتنىڭ ئوندا كۆيۈپ، سۈيىدە ئاققان جاپالىرىنىڭ ھالاۋىتىدىن يۈزلىرى نۇرغا، مەمنۇنلۇققا تولدۇ.

ئاتا - ئانىنىڭ قانداق كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشى، قىز-قىشى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۆگەنمەسە بولمايدىغان ئىلىم - پەرزەنت تەربىيەسى ئىلمىدۇر. بالىلارنىڭ ھەرقايسى ياش باسقۇچلىرىدىكى ئەقلى ۋە جىسمانىي تەرەققىياتى، مە-جەز - خاراكىتىر ئۆزگىرىشلىرى، روھى جەھەتتىكى ئۆسۈپ يې-تىلىشى، قىزىقىش - ھەۋەسلىرىنى بىلىش ۋە كۆرۈلگەن مەس-ئىلىمىنى ئىلمى ئۇسۇلدا ھەل قىلىش ئاتا - ئانىلارنىڭ ئار-زۇسىدەك ياراملىق پەرزەنتلەرنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. ئاتا - ئانىلار دىپلوم، ئۇنۋان، ئىش - ئوقىتى، چىكىدىن ئاشقان ئا-دەمگەرچىلىك ۋە ئىجتىمائىيلىق ئۈچۈن تالاي ۋاقتىنى ئاجىرد-تىدۇ ۋە بۇنى قىلمىسا زادى بولمايدىغان زۆرۈر ئىشلار دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ھاياتتىكى ئۆتكۈنچى نەرسىلەر ئۈچۈن شۇنچە كۆپ ۋاقتىنى سەرپ قىلىۋاتقان ئاتا - ئانىلاردىن قانچىلىكى مەڭگۈلۈك بەختىگە چىتىلىدىغان پەرزەنتلىرى ئۈچۈن ۋاقت ئاجرىتىۋاتىدۇ؟ بالامنى تەربىيەلەشتە ئەگىرى يولدا مېڭىپ قالمايلىق ئۈچۈن ماۋۇ كىتابلارنى ئوقۇي، ماۋۇ ماتېرىي-ياللارنى ئۆگىنەي، ماۋۇ لېكسىيەلەرنى ئاڭلاپ باقاي دەيدىغان ئاتا - ئانىلار قانچىلىك؟ «بارلىقىمىز پەرزەنت ئۈچۈن» دە-ۋاتقان ئاتا - ئانىلارنىڭ پەرزەنت تەربىيەسى ئىلمىنى بىل-مەسلىكى، ئۆگەنمەسلىكى ئورنىنى تولدۇرغۇسىز خاتالىقلارغا سەۋەب بولۇپ قالىدۇ. بۇنىڭدىن ساقلىنىشتا دىققەت قىلىدىغان نۇقتىلار تۆۋەندىكىچە:

1. مۇھەببەت پەرزەنت قەلبىنىڭ ئاچقۇچى. ئاتا - ئانا بالىسىغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتىنى كۆڭلىدە ساقلاپلا قويد-ماي، ھەر ۋاقت بالىغا ئىپادىلەپ تۇرۇشى كېرەك. ئاتا-ئانا مۇھەببىتىنىڭ بالىلارغا نىسبەتەن قانچىلىك مۇھىملىقى بىزنىڭ تەسەۋۋۇر قىلغىنىمىزدىنمۇ ئارتۇق. ئىنسان روھىنى گۈزەللىك

ئىلمىدىن قانچىلىك خەۋەردار ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئاتا - ئانىلىق سالماھىيەت مېھرى - مۇھەببەتتىن باشقا، مۇھىمى با. لىلارنىڭ سەۋەنلىكلىرىگە كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، خاتالىقنى تونۇشقا ۋە تۈزەشكە ياردەم بېرىدىغان ئاتا - قىلانلىك ۋە سەۋر - ئاقەتنى تەلەپ قىلىدۇ.

بىز بالىنىڭ چوڭ - كىچىك خاتالىقلىرى ئالدىدا پەيلىنى بۇزۇپ ۋارقىراپ - جارقىراۋاتقان، ئۆزىنى تۇتالمىغان ھالدا سەت گەپلەر بىلەن بالىنى نىل - ھاقارەتكە كۆمۈۋاتقان، تاياق - توقماق ئىشلىتىۋاتقان ئاتا - ئانىلارنى ئۇچرىتىمىز. ئەسلىدە بالغا خاتالىقنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى چۈشەندۈرۈش كېرەك بولغان ئاتا - ئانىلارنىڭ بۇ ئەسەبىيلىكلىرى ئىچىدە بالا قورقۇنچ ۋە خورلۇقتىن باشقا ھېچ نېمىنى ھېس قىلالمايدۇ. بالىلارنىڭ خاتالىق ئۆتكۈزۈشۋىدەك ئەڭ كۆپ ئۇچرايدىغان بۇ مەسىلىگە قارىتا ئاتا - ئانىلار خاتالىقنىڭ سەۋەبى ۋە ئاقىۋىتىنى چۈشەندۈرۈش بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشى، نەقىدىنى خاتا ئىشنىڭ ئۆزىگە قارىتىشى، ھەر - گىزمۇ خاتالىققا بولغان تەنقىدىنى بالغا قارىتىپ، بالىنىڭ غورۇرى ۋە قەدىرى - قىممەت قارىشىغا دەز كېتىدىغان سۆز - ھەرىكەتلەرنى قىلماسلىقى كېرەك. ئەمەلىيەتتە ئاتا - ئانىنىڭ خاتالىق ئالدىدىكى كەڭ قورساقلىقى بالدا مىننەتدارلىق تۇيدۇ. غۇسنى پەيدا قىلىپ، ئاتا - بالىلىق مېھرى - مۇھەببەتنى كۈچەيتىدۇ. تۆۋەندە ئامېرىكىلىق يازغۇچى، مۇۋەپپەقىيەت شۇناس دېننىس ۋايتېلىنىڭ «بۇيۇكلۇك دەستۇرى» ناملىق ئەسىرىدە بايان قىلىنغان، ماڭا ناھايىتى تەسىر قىلغان بىر مىسالنى ئېيىتىپ ئۆتىمەن. ئىشىنىمەنكى، ۋەقەلىكتىكى دادىنىڭ بالىنىڭ خاتالىقىغا تۇتقان پوزىتسىيەسى بىزنى ئويلىاندۇرىدۇ. دېننىس مۇنداق يازىدۇ:

قىزىم 16 ياشقا كىرگەندە، مەن بۇ ئاگاھلاندىرۇشنىڭ ھەقىقىي تەمىنى تېتىدىم. ئۇ مەندىن ئاشۇ يېڭى «داتسۇن» ماركىلىق «Z042» نومۇرلۇق پىكاپنى ئارىيەت ئالماقچى بولدى. مەن ئۇنى خام چوتتىن ھالقىپ مىڭ تەستە سېتىۋالغانىدىم. شۇ چاغدا سەپەرگە تەييارلانغانىدىم. يولغا چىقىشتىن ئىلگىرى قىزىمغا: ئاشۇ ئوق قىزىل رەڭلىك مۇسابىقە ئاپتو - موبىلىغا ئوخشاش چىرايلىق «Z042» غا قول تەڭكۈزمىگەن، مەن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ساڭا مەن باشقۇرۇشنى ئۆگىتىپ قويىمەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن قول تەڭكۈزمە، دەپ تاپىلىدىم. مەن ۋاشىنگتونغا بارىدىغان ئايروپىلانغا ئولتۇردۇم. تەبىئىي مەن قايتىپ كەلگەندە پىكاپىم تامامەن ساپساق، ئۆز پىتى تۇرىدۇ، دەپ ئويلىدىم. كەچتە مەن بىر خېرىدار بىلەن تاماق يەۋاتقاندا ئۆيىدىن تېلېفون كەلدى. قىزىم پىكاپنىڭ قىزىقتۇرۇشىغا چىداپ تۇرالماي، ماڭا بەرگەن ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىپتۇ. ئۇ «Z042» نى لاخۇيا شەھىرىنىڭ مەركىزىگە ھەيدەپ بېرىپ، لاخۇيادىكى ئەڭ ئالىي تۈرلۈك ماللار شىركىتىنىڭ ئالدىدا توختىتىپ، ئوتنى تېخى ئۆچۈرمەي تۇرۇشىغا ئوتتۇرا

قەلبىدىن تەستىقلاش ھەقىقەت يېزىلغان قەغەز يۈزىگە كۆز يۈگۈرۈتۈپ قويۇش ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ پىكىرى تېرەنلىكىدىكى مەنالارنى قېزىپ چىقىرىش، تەتقىق قىلىش، ئۆز ئەمەلىيىتىگە تەتبىقلاش ئارقىلىق ئاندىن روھنىڭ ساداسىغا ئايلىنىدۇ. بىز - دە بۇنى ئەمەلگە ئاشۇرالىغان ئاتا - ئانىلار قانچىلىكتۇر؟!

3. بالىنىڭ ھەر ۋاقىت ئاتا - ئانىنىڭ دىققەت مەركىزىدە تۇرۇشى ئاتا - ئانىلىق مەجبۇرىيەتنىڭ مۇھىم بىر تەرىپى. بۇرۇنلاردا پەرزەنت تەربىيەسى ئائىلە، مەكتەپ ۋە جەمئىيەت - تىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىڭ تەسىرى ئاستىدا ئېلىپ بېرىلغان بولسا، بۇگۈنكى كۈندە پەن - تېخنىكىنىڭ مىسلىسىز تەرەققىياتى بۇخىل ئەنئەنىنى بۇزۇۋەتتى. تېلېۋىزور، رادىيو، ئۇندىدار، ئىنتېرنېت تورى بىزنىڭ ئىرادىمىز ۋە كونتىروللىقىمىزغا بېقىنمىغان ھالدا پەرزەنت تەربىيەلەشكە قاتنىشىدىغان تۆتىنچى تەرەپ بولۇپ سوقۇنۇپ كىردى. بالىلار رىئال دۇنيا ۋە مەۋھۇم دۇنيادىن كېلىۋاتقان رەڭگارەڭ ئۇچۇر، خىلمۇ - خىل تەسىرلەرنىڭ قورشىۋىدا قالدى. قانداق قىلىش كېرەك؟

مۇشۇنداق شارائىتتا ئاتا - ئانىنىڭ مەجبۇرىيىتى بالغا يېقىنلىشىش، بالىنىڭ قەلب ساداسىغا قۇلاق سېلىش ۋە ھەردا - ئىم بالغا كۆز - قۇلاق بولۇشتۇر. ئاتا - ئانىلار كۆپرەك با - لىلار بىلەن سىردىشىشى، بالىنىڭ ئوي - خىيالى، قىزىقىشى - ھەۋەسلىرى، خۇشاللىقى، غەم - قايغۇسى، دۇچ كېلىۋاتقان باش قېتىنچىلىقلىرىدىن خەۋەردار بولۇشى كېرەك. بالىنىڭ كىمەلەر بىلەن دوستلىشىپ، كىمەلەر بىلەن باردى - كەلدى قىلىۋاتقانلىقى، تېلېفون ۋە كومپيۇتېردىن پايدىلىنىش ئەھۋاللىرىنى بىلىشى كېرەك. مانا شۇندىلا ئاتا - ئانا بالىنىڭ ساغلام ئەقىدە ۋە ئەخلاققا ئۇيغۇن ئىشلىرىنى قوللاپ، خاتا كەتكەن قەدەملىرىنى ۋاقىتدا تۈزىتىشىگە ياردەم بېرىپ ئۆزىنىڭ يې - تەكچىلىك رولىنى ياخشى ئادا قىلالايدۇ.

شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، بالغا كۆز - قۇلاق بولۇش، بالىنىڭ ھەممە ئىشىغا چات كېرىۋېلىپ، بالىنى ئە - كىنلىكتىن مەھرۇم قىلىشتىن دېرەك بەرمەيدۇ، بەلكى بالغا مۇۋاپىق بوشلۇق، تاللاش ئەركىنلىكى بېرىش ئاساسىدا نازا - رەت قىلىش، بالىنى ھەر دائىم دىققەت مەركىزىگە قويۇشنى كۆرسىتىدۇ. جەمئىيىتىمىزدە بالىنىڭ ئۆگۈنۈش نەتىجىسىدىن باشقا كۆڭۈل بۆلۈمەيدىغان ئاتا - ئانىلار، ئىش - ئوقىتى، ئويۇن - تاماشاسى بىلەن بولۇپ، بالىنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقى، نەلەردە يۈرگەنلىكى بىلەن كارى يوق ئاتا - ئانىلارنىڭ مەۋجۇتلۇقى كەلگۈسىمىزگە قارا ساپە تاشلاپ تۇرغان قور - قۇنچۇلۇق ئەھۋال.

4. دۇنيادا خاتالاشمايدىغان ئىنسان يوق. بالىلارنىڭ دۇنيا ۋە شەيئىلەرگە بولغان گۆدەكلەرچە تونۇشى، سەبىي قەلبى بىلەن خاتالىق ئۆتكۈزۈشى نورمال ئەھۋال. ئاتا - ئانا - نىلارنىڭ بالىلارنىڭ خاتالىقىغا قانداق مۇئامىلە قىلىشى ئاتا - ئانىلارنىڭ ساپاسىغا باغلىق مەسىلە بولۇپ، ئۇلارنىڭ تەربىيە

ئۆگىنىۋالغۇن. يەنە قەيەرگە سەپەر قىلىشىمدىن قەتئىينەزەر، پىكاپ ئاچقۇچنى يېنىمدىن ئايرىماسلىقىنى ئۆگىنىۋالغۇن.

قىزىم كېيىن راستتىنلا «Z042» كەلتۈرگەن زىياننى تۆ-

لىدى ھەم ياخشى شوپۇرغا ئايلاندى...

بىز ئىختىيارسىز ھالدا بۇ دادىنىڭ مەسلىنى بىر تەرەپ

قىلىش ئۇسۇلى بىلەن كۆپىنچىمىزنىڭ ئادەتلەنگەن ئۇسۇلىنى

سېلىشتۇرۇپ قالغۇن. بۇ دادا چوڭ خاتالىق ئۆتكۈزگەن بالى-

سىغا ھېچقانداق تاپا - نەنە قىلمايدۇ. بەلكى كەڭ قورساقلىق

بىلەن ھېسداشلىق قىلىدۇ لېكىن خاتالىق زىيىنى ئۈستىگە ئو-

لمىش مەسلىسىدە قىلچە يۈز - خاتىرە قىلماستىن، جاۋابكار-

لىقنى بالىسىغا ئارتىدۇ. نەتىجىدە چۇقۇم قىزى دادىسىنىڭ ئۆزىگە

بولغان مېھىر - مۇھەببىتىنى، كەڭ قورساقلىقىدىن تەسلى-

نىپ، ئۆتكۈزگەن خاتالىقنى تونۇغان ھالدا، زىياننى تۆلەشنى

ئۈستىگە ئالىدۇ.

ئەگەر بۇ ئىش جەمئىيىتىمىزدىكى بىرەر ئائىلىدە يۈز

بەرسىچۇمۇ ئاتا - ئانا «مەن ساڭا دېگەن ئىدىمغۇ، شۇنچە

گەپ قىلسام ئاڭلىماي، بىلگىنىڭنى قىلساڭ مۇشۇنداق بولىدۇ،

تويە مانا...» دېگەندەك گەپلەر بىلەن تاپا - تەنىگە كۆمۈ-

ۋېتىدۇ. بالا بېشىنىمۇ كۆتۈرەلمەيدۇ، لېكىن زىياننى تۆلەش

مەسلىسىدە ئاتا - ئانا ھېچ ئىككىلەنمەستىن شۇنداق بولۇشى

كېرەكتەك پۈتۈن مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىپ، زىياننى تۆ-

لەيدۇ. ئەپسۇس، تاپا - نەنە، زەھەردەك گەپلەردىن جاق

تويغان بالىنىڭ قەلبىدە تىل نەشتىرى ۋە ھېسداشلىققا ئېرىد-

شەلەسلىكتىن شەكىللەنگەن بىر قەۋەت مۇز پەيدا بولۇپ، ئا-

تا-ئانىسىنىڭ بۇ پىداكارلىقىدىن ئازراقمۇ مىننەتدار بولمايدۇ.

سىزنىڭچە بالىلارنىڭ خاتالىقىغا مۇئامىلە قىلىشتا قايسى ئۇسۇل

ئاقىلانە؟ قايسىسىنى ئۈلگە قىلىشقا ئەرزىيدۇ؟

بەشىنچى، ئاتا - ئانىلار زوراۋانلىقتىن، جىدەل - ماج-

رادىن خالىي، ئىناق، ساغلام ئائىلە مۇھىتى بەرپا قىلىشقا ئەھ-

مىيەت بېرىشى كېرەك. ئائىلە بالىلار ئۆسۈپ يېتىلىدىغان

تۇپراق. زىرائەتنىڭ ئاينىشى ساپ ۋە مۇنبەت تۇپراققا موھ-

تاج. ئىناق، خاتىرجەم ئائىلە مۇھىتى بالىلارنىڭ ساغلام روھى

ئاساس تۇرغۇزۇشىدا ناھايىتى چوڭ رول ئوينايدۇ. بالىلاردا

ئوچۇق - يوروق، ئۈمىدۋار، قىزغىن مەجەز - خاراكىتىر يې-

تىلدۈرىدۇ. ئەر - ئايالنىڭ ئەقىدە ۋە ھېسسىيات بىرلىكى ئا-

ساسدا قۇرغان ئىناق ئائىلە مۇھىتىدا بالىلار ئائىلە ئەزالىرى

ئوتتۇرىسىدىكى ھۆرمەت، ئۆز - ئارا قوللاشتىن مېھىر-مۇ-

ھەببەتنىڭ ئىللىقلىقىنى، ئىنسانىي قەدىر - قىممەتنىڭ ئۇلۇغۇ-

قىنى ھېس قىلىدۇ. باشقىلارغا كۆيۈنۈشى، ھۆرمەتلەشنى،

باشقىلارغا خۇشاللىق ئاتا قىلىشنى ئۆگىنىدۇ. كەلگۈسىدە قۇ-

رىدىغان ئىللىق ئائىلىسىنىڭ خەرىتىسىنى قەلبىگە سىزىپ، ئائ-

لە مەسئۇلىيەت ئېڭىنى يېتىلدۈرىدۇ. بۇنداق ئائىلە مۇھىتى با-

لىلارنىڭ ئەسلى تەبىئىتىدە بار بولغان بارلىق گۈزەللىك ۋە

ياخشىلىقلارنى سۈرتۈپ، پارقىرىتىپ نۇر چاچقۇزىدۇ.

مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىرى كېلىپ، قانداقچە بۇ پىكاپقا ئىگە

بولۇپ قالغانلىقىنى سورايتۇ. قىزىم دەرھال مايفىغا دەسسەپ

سۈرگەننى تېزلىتىپ، ساۋاقداشلىرىغا پىكاپنىڭ قۇدرىتىنى

كۆرسۈتۈپ قويماقچى بولۇپتۇ. ئۇ ساۋاقداشلىرىدا ھەقىقەتەن

چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرۇپتۇ. نېمە ئۈچۈنكى، ئېھتىمال ئۆت-

تۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا خاس ئازغىنە تېخنىكىسىنى ئىش-

لەتكەنلىكتىن بولسا كېرەك، خوتنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ. پىكاپ

ئۇدۇللا تۈرلۈك ماللار شىركىتىنىڭ ئىشىكىدىن كىرىپ، كۆھەر -

مەرۋايىتلار يايىمىسىنى، قاچا - قۇچلار رايونىنى بېسىپ ئۆ-

تۈپ، دىۋان كارۋاتقا سوقۇلغاندىلا توختاپتۇ. پىكاپ كېرەكتىن.

چىقىپتۇ. بىراق مۆجىزە كۆرۈلگەندەك، قىزىم قىلچە زىيان

-زەخمەتكە ئۇچرىماپتۇ. بىرەر مال ساتقۇچى ياكى خېرىدارمۇ

يارلانماپتۇ. ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىنىڭ بولماسلىقىدىكى سە-

ۋەب بەلكىم قىزىمنىڭ ۋاقتىنى بەكلا توغرا مۆلچەرلىگەنلىكى-

دىن بولسا كېرەك. ئۇ سائەت بەشتىن بىر مىنۇت ئۆتكەندە

دۇكانغا ئۇسسۇپ كىرگەن. بۇ دۇكان خادىملىرى دۇكاندىن

ئايرىلىپ بولىدىغان، ئىشىكىمۇ تاقىلىدىغان چاغ ئىدى. شۇڭا

ئەينەك ئىشىك، دۇكان كەينىدىكى بىر نەچچە تاۋار جازىلار

بۇزۇلغانىدى. قىزىمنىڭ تەمكىن ھالىنىمۇ يوقالغانىدى. بۇ خە-

ۋەرنى ئاڭلاپلا ئۆيگە قايتىپ، دوختۇرخانىغا بېرىپ قىزىمنى

يوقلىدىم. ئۇ زەخمىلەنمىگەن بولسىمۇ، دوختۇرخانىدا ياتقۇ-

زۇپ كۆزىتىش زۆرۈر ئىدى.

— ناھايىتى خىجىلمەن دادا، تازا ئاچچىقىڭىز

كەلدى شۇنداقمۇ؟ - دېدى ئۇ ئاستاغىنە. ئۇ بەكلا ئازابلىن-

ۋاناتتى، شۇڭا ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ بەزىلىدىم.

— دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە، قوزام، كۆڭلۈم ئەمدى ئارامغا

چۈشتى. بەختكە يارىشا ھېچكىم يارلانماپتۇ. ئۆزىڭىزمۇ

شۇنداق ياخشى.

ئۇ ئىمكانىيەتنىڭ بىرىچە كۆز يېشى قىلماسلىققا تىرىشىپ

تۇرۇپ سورىدى:

— مەن بۇ ئىشنى نېمىنى ئۆگىنەلمەيمەن دادا؟

— قانداق قىلىپ ھەر ئايدا پۇل تۆلەشنى ئۆگۈنىسىز؟

دېدىم مەن، - تۈرلۈك ماللار شىركىتىنىڭ زىيىنىنى تۆلەيسىز،

يەنە ماڭا پىكاپنىڭ قالغان پۇلىنى ئۆلىشىپ بېرىسىز، ئەمما

سىز ئەندىشە قىلماڭ، ئۈچ يىلدا تۆلەپ بولغىلى بولىدۇ، شۇ

چاغدا سىزگە قانداق پىكاپ لازىملىقىنى ئويلىشىمىز. ياخشى

تەرەپكە قاراش كېرەك، سىز مالىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا دا-

ئىر نۇرغۇن تەجرىبە ئۆگىنىۋالسىز، - قىزىمنىڭ كۆزى يوغان

ئېچىلدى، ئۇ چۆچىدى. ئەمما دەرھال ئەسلى ھالىتىگە قايتتى

ۋە مەندىن باشقا مەسلىنى سورىدى:

— ئۇنداقتا بۇ ئىشتىن كېيىن سىز نېمىنى ئۆگىنىۋالسىز

دادا؟

— سىز ئۆگەنگەن ساۋاقنى - ئۈمىدىسىزلىككە قانداق

يۈزلىنىش، بىر خاتالىق بىلەنلا قورقۇپ يىقىلىپ كەتمەسلىكىنى

نىڭ ھاياتىغا زامانىۋى جەمئىيەتنىڭ دىللارنى غەپلەتتە قويغۇ-
چى «ئېلېكترونلۇق ئېكرانلىرى» بىلەن ئەمەس، ئۇلارنىڭ
قەلبىنى ئويغىتىپ، بۈيۈكلۈككە باشلايدىغان كىتابلار بىلەن
قۇۋۋەت ۋە زىننەت بېرىشى كېرەك.

ئاقىللاردىن بېرى مۇنداق دېگەنكەن:

بالىلارنى تەربىيەلەش ئىشىنى ماڭا مەلۇم زامان ئاپشۇ-
رۇڭلار، مەن پۈتۈنلەي يېڭىلانغان بىر دۇنيانى بارلىققا كەل-
تۈرۈمەن». مانا بۇ تەربىيەنىڭ كۈچ قۇدرىتى. ئەگەر دۆلەت
باشقۇرۇشتىنمۇ چوڭقۇرراق كۆزىتىش، ئۇنىڭدىنمۇ چوڭقۇرراق
دانىشمەنلىك، مەسئۇلىيەت ۋە سەۋر-ئاقەت بىلەن پەرزەنت
تەربىيەسىگە ئاتلانسا، بىزگە يەنە بىر گۈزەل دۇنيا نىسىپ
بولمايدۇ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟

خاتىمە

ئاتا-ئانىلارغا دەيدىغانلىرىم، بالىلىرىمىزدىن كۈتىدىغان-
لىرىم ئاق قەغەز ۋە قارا سىياھ بىلەن ھېچ تۈگەيدىغاندەك
ئەمەس، پەرزەنت تەربىيەسىنىڭ يا سائادەت يا پالاکەتتىن دې-
رەك بېرىدىغان تەخىرىسزلىكى يۈرۈككە ئوت ياقىلى ئۇزۇن
بولدى. بۈگۈن تۇن يېرىمىدا ئەمدى يازغانلىرىمغا ھىلال
ئايىدەك پەش قوياي دېدىم. دېمەكچى بولغانلىرىمنى، دەپ
بولالمىغانلىرىمنى يۇلتۇزدەك كۆپ چېكىت بىلەن ئاخىرلاشتۇ-
راي دېدىم. دېرىزىدىن ئاسمانغا قارىسام، بالا دەردىدە مە-
شىداۋاتقان ئانىلارنىڭ يىغلاڭغۇ كۆزلىرى، ئاتىلارنىڭ قاراڭ-
غۇلۇقتىكى خىرەلىشىپ قالغان غەمكىن كۆزلىرى ۋە تەلپۈرۈپ
تۇرغان سەبىيلەرنىڭ قارا كۆزلىرى كۆرۈنگەندەك بولدى.
ھەر بىرىمىز بۇ كۆزلەر ئالدىدا جاۋابكار. ئانىلىرىمىزغا تېخى-
مۇ كۆپ سەۋر - ئاقەت ۋە قەدىر - قىممەت، ئاتىلارغا يەنە-
مۇ تەمكىن ئەقىل - پاراسەت ۋە ئالىي ھىممەت، بالىلىرىمىزغا
بۇنىڭدىنمۇ زور تىرىشچانلىق ۋە مېھىر - مۇھەببەت بەرگەي-
سەن، دېدىم. مەن ھازىرچە مۇشۇلارنى ئويلىيالىدىم. مەن بى-
لەن دىلداش ئەي قېرىندىشىم، سىزمۇ ئويلاڭ، تۇغۇلمىغان،
تۇغۇلغان ۋە تۇرمۇش يوللىرىدا قايتا تۇغۇلىدىغان بالىلىرىمىز
ئۈچۈن ھەممىمىز ئويلىنايلى ۋە چامىمىزنىڭ يېتىشىچە تېزىدىن
ھەرىكەتكە ئۆتەيلى، تىرىشىش بىزىدىن، ئېرىشىش ئىگىمىزدىن.
ئېسىمدە قېلىشىچە، «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا مۇنداق
بىر ئاتىلار سۆزى بار: «قوتاندا قوزا تۇغۇلسا، ئېرىق بويىدا
ئوت ئۇنۇتۇلۇپ، ھەربىر جان ئۆز رىزىقىنى تاپىدىغان ھاياتتا
پەرزەنتلىرىمىزگە ھىدايەت، ئەقىل - پاراسەت ۋە ئىلىم -
مەرىپەتتىن تېخىمۇ كۆپ نېسۋە تىلەيمەن.

ئەكسىچە ئۇرۇش - تالاش ئۈزۈلمەيدىغان خاتىرجەمسىز
ئائىلە مۇھىتى بالىلارنىڭ تەبىئىتىدىكى بۇ خىل گۈزەللىك ۋە
ياخشىلىقلارنى نابۇت قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ جىسمانىي، ئەقلىي ۋە
پىسخىك ساغلاملىقىغا بىر ئۆمۈر تولدۇرۇۋالغۇسىز زىيانلارنى
ئېلىپ كېلىدۇ. بولۇپمۇ ئاجرىشىشنىڭ بالىلارغا ئېلىپ كەلتۈرد-
دىغان روھىي جاراھىتى تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ. ئۈرۈمچى شە-
ھەرلىك ئۆسمۈر جىنايەتچىلەرنى باشقۇرۇش ئورنىنىڭ تەكشۈ-
رۈشكە قارىغاندا، بۇ يەردىكى جىنايەتچىلەرنىڭ %58 ى
ئاجراشقان ئائىلىدىن كەلگەن.

نىكاھنىڭ مۇقەددەسلىكىنى ھېس قىلمىغان، ئائىلە بوسۇ-
غىسىدىن ئاتاشنىڭ روھىي تەييارلىقىدىن خەۋەرسىز ئەر ۋە
ئايالنىڭ خاتالىقىنىڭ بەدىلىنى يەنە بىر ئەۋلاد تۆلەيدۇ. ھەس-
رەتلىك يېرى، بۇ ئەۋلادنىڭ زەخمىلەنگەن بالىلىقى جەمئىيەت-
نىڭ تارتۇقى بولۇپ، يېڭى كىرىزىسلار پەيدا قىلماقتا.

ئالتىنچى، بالىلارنىڭ ھاياتىدا كىتاب بولسۇن.

ئەگەر پەرزەنت تەربىيەسىدە ئاتا - ئانىلارنىڭ يۈكىنى
يەڭگىللىتىدىغان ياردەمچى بار دېيىلسە، ئۇ دەل كىتابتۇر.
يەنە كېلىپ كىتاب ئاقىل ۋە قابىل ياردەمچىدۇر. ماددىي
پاراغەت قوغلىشىش دۇنيانىڭ رېتىمىغا ئايلانغان بۈگۈنكى
كۈندە كىتاب بالىلارنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى مەنۋى بوش-
لۇقلارنى تولدۇرىدىغان ئەڭ ياخشى تولۇقلىغۇچىدۇر.

ئاتا - ئانىلار بالىلارنى كىچىكىدىن تارتىپ كىتاب ئو-
قۇشقا قىزىقتۇرۇشى، ئۇلاردا كىتاب ئوقۇش ئادىتى يېتىلدۈ-
رۈشى كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن ئائىلىدە «ئائىلە كۈتۈپخانى-
سى» بەرپا قىلىشى، ئۆزلىرى ئۈلگە بولۇپ، ئائىلە ئەزالىرى
ئارىسىدا كىتابنى سۆيۈش، كىتاب ئوقۇش كەيپىياتىنى شە-
كىللەندۈرۈشى كېرەك. ھازىر كىتابلارنىڭ تۈرى ئىنتايىن
كۆپ، ئاتا - ئانىلار پەرزەنتىنىڭ ھەرقايسى ياش باسقۇچلە-
رىدىكى ئالاھىدىلىكىگە ماس كېلىدىغان كىتابلارنى ئېلىپ
بېرىشتىن باشقا، ئۇلارنى مەشھۇر ئەسەرلەر، سەرخىل كى-
تابلارنى ئوقۇشقا يېتەكلىشى كېرەك.

كىتابنىڭ رولى بالىلارغا بىلىم بېرىشلا ئەمەس، ئۇنىڭ
روھىي تاۋلاش، تەپەككۈرنى يۈكسەلدۈرۈش، مىللىي كىملىك-
نى تونۇتۇش، پەزىلەت ۋە خاراكتېر يېتىلدۈرۈشتىكى رولىنى
ئىنسانىيەت ئىختىراتلىرىنىڭ ھېچقايسىسى ئوينىيالمىدايدۇ. ئاتا-
ئانىلار كىتابنىڭ خاسىيىتى بىلەن بالىلارنى دۇنيادا يۇقۇملۇق
كېسەلدەك چوڭ - كىچىك ھەممىگە يامراۋاتقان «ئېلېكترون-
لۇق ئېكران» لارغا خۇمار بولۇش كېسىلىنىڭ خەۋپ - خەتە-
رىدىن ساقلاپ قالدۇ. ئاتا - ئانىسى قولىدىن يېتىلەپ، كىتاب
دۇنياسىغا ئېلىپ كىرەلمىگەن بالىنىڭ ۋاقتى بېھۋەدە ئىشلار بى-
لەن لاي سۇدەك ئۆتۈپ كېتىدۇ. شۇڭا ئاتا - ئانىلار بالىلار-